

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ (м.Вінниця)

На правах рукопису

МИХАЙЛИШИН ЛІЛІА ІВАНІВНА

УДК 331.522/523

**СИСТЕМНА ТРАНСФОРМАЦІЯ ІННОВАЦІЙНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ**

Спеціальність 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні
відносини

**Дисертація
на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук**

Науковий консультант –
Макогон Юрій Володимирович ,
доктор економічних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України

Вінниця – 2016

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ФЕНОМЕНУ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ	17
1.1. Теоретичні основи дослідження транснаціоналізації світової економіки	17
1.2. Методологічні засади трансформаційних процесів транснаціоналізації економічної діяльності на сучасному етапі світо господарського розвитку	35
1.3. Системно-структурне забезпечення транснаціоналізації світової економіки	55
Висновки до першого розділу	76
РОЗДІЛ 2. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ	81
2.1 Базисні складові та імперативи інноваційного розвитку світової економіки	81
2.2. Визначальні риси міжнародного науково-технічного співробітництва як основи інноваційного розвитку світової економіки	113
2.3. Системні наслідки інноваційного розвитку світової економіки	134
Висновки до другого розділу	146
РОЗДІЛ 3. ЗАКОНОМІРНОСТІ ІННОВАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ	151
3.1. Системний характер перетворень транснаціоналізації в новітніх імперативах інноваційного розвитку	151
3.2. Становлення парадигми розвитку транснаціоналізації світової економіки в контексті міжнародного науково-технічного співробітництва	188
3.3. Інвестиційно-інноваційне забезпечення транснаціоналізації економічної діяльності	213
Висновки до третього розділу	234

РОЗДІЛ 4. КОНЦЕПТУАЛЬНО-ВИЗНАЧАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СИНЕРГЕТИЧНОГО ХАРАКТЕРУ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	241
4.1. Особливості сучасного етапу міжнародного науково-технічного співробітництва за участю ТНК	241
4.2. Особливості прояву синергетичного характеру транснаціоналізації на сучасному етапі розвитку світової економіки	264
4.3. Трудоресурсні трансформації інноваційного забезпечення транснаціоналізації економічної діяльності	301
Висновки до четвертого розділу	330
РОЗДІЛ 5. КОНЦЕПЦІЯ СИСТЕМНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ	336
5.1. Моделювання оптимізації економічних інтересів суб'єктів транснаціоналізації в умовах інноваційного розвитку	336
5.2. Концептуально-організаційний механізм системної трансформації інноваційного забезпечення транснаціоналізації світової економіки	355
5.3. Стратегічні напрями активізації участі України в процесах міжнародної інноваційної взаємодії	376
Висновки до п'ятого розділу	402
ВИСНОВКИ	406
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	413
ДОДАТКИ	458

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Провідними тенденціями сучасного етапу світогосподарського розвитку виступають транснаціоналізація економічної діяльності та перетворення інновацій на визначальний чинник міжнародної економічної взаємодії. Зростання ролі інноваційного фактора спричинило посилення інноваційної активності ТНК і формування якісно нових підходів до інноваційного забезпечення процесу транснаціоналізації.

Одночасно швидкі економічні і технологічні зміни, що відбуваються у світовому господарстві, спричиняють виникнення якісно нових проявів транснаціоналізації, що зумовлює об'єктивну потребу у трансформаціях інноваційного забезпечення транснаціоналізації світової економіки, які б не лише сприяли експансії міжнародного корпоративного сектору, а й формували передумови безперервного поступального зростання національних економік в умовах зростання міжнародної конкуренції.

Дослідження процесів трансформаційного розвитку світової економіки здійснюють такі вітчизняні і зарубіжні вчені, як Дж. Акерлоф, І. Валлерстайн, А. Гідденс, М. Кастельс, К. Оме, Д. Розенау, Д. Томпсон, Д. Харві, В. Базилевич, О. Білорус, О. Булатова, А. Гальчинський, В. Геєць, Р. Заблоцька, Д. Лук'яненко, Ю. Макогон, С. Мочерний, В. Новицький, В. Омельченко, Ю. Пахомов, А. Філіпенко, Ю. Чентуков та ін.

Проблемам транснаціоналізації присвячено праці Г. Боуена, Т. Джонса, К. Девіса, А. Керолла, Т. Левітта, Л. Престона, С. Сакса, М. Фрідмана, К. Хокертса, С. Хоссейні, А. Кредісова, Т. Орехової, О. Плотнікова, О. Рогача, Л. Руденко-Сударєвої, С. Якубовського та ін.

Питання розвитку міжнародної інноваційної діяльності висвітлено в наукових працях таких вчених, як Р. Грант, Дж. Даннінг, Ф. Котлер, Ж. Ламбен, А. Лундвалл, А. Маршалл, Г. Менш, Дж. Мур, Р. Нельсон, М. Портер, А. Рагман, Д. Сакс, К. Фрімен, Ф. Хайєк, Б. Хендерсон, А. Чандлер, Й. Шумпетер, І. Бузько, М. Корж, Ю. Орловська, О. Сазонець, І. Тараненко, І. Хаджинов та ін.

Незважаючи на достатньо велику кількість праць з викладеної проблематики, недостатньо дослідженими залишаються питання системного забезпечення трансформації транснаціоналізації з використанням інноваційних важелів як провідного драйвера світогосподарського розвитку, що зумовило вибір теми дисертаційної роботи, визначення мети та змістовної спрямованості дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до напрямів науково-дослідної роботи кафедри міжнародної економіки Донецького національного університету МОН України за держбюджетною темою «Розвиток старопромислового регіону на засадах інноваційної стратегії та трансферу знань» (номер держреєстрації 0111U009621), в рамках якої досліджено формування новітніх імперативів інноваційного розвитку у світовій економіці; Науково-дослідного інституту інноваційного розвитку та державотворення Тернопільського національного економічного університету МОН України за держбюджетною темою «Маркетингові технології на ринку товарів і послуг» (номер держреєстрації 0113U007882), в рамках якої визначено особливості сучасного етапу міжнародного науково-технічного співробітництва; Івано-Франківського навчально-наукового інституту менеджменту Тернопільського національного економічного університету МОН України за госпдоговірними темами: «Розробка синергетичної моделі розвитку ПОА «Нове життя» (номер держреєстрації 0113U008150), в рамках якої досліджено синергетичний характер інноваційного розвитку, окреслено чинники синергізму інноваційного розвитку; «Оптимізація фінансово-організаційного механізму функціонування ТзОВ «Українська мікрофінансова мережа» на ринку мікrokредитування» (номер держреєстрації 0113U008148), в рамках якої досліджено зарубіжний досвід активізації інноваційної діяльності на мікрорівні; «Удосконалення розрахункових операцій ТзОВ «Вантаж плюс» при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності» (номер держреєстрації 0114U006372), в рамках якої визначено чинники моделювання оптимізації економічних інтересів

суб'єктів інноваційного розвитку; «Удосконалення системи маркетингових досліджень ТзОВ «Компанія Темп» на ринку нерухомості» (номер держреєстрації 0115U004823), в рамках якої проаналізовано особливості міжнародного науково-технічного співробітництва в маркетинговому сегменті.

Мета і задачі дослідження. *Метою* дисертаційної роботи є розробка теоретико-методологічних основ дослідження системної трансформації транснаціоналізації і на цій основі – цілісної наукової концепції системної трансформації інноваційного забезпечення транснаціоналізації світової економіки на сучасному етапі світогосподарського розвитку.

Відповідно до мети дослідження поставлено та вирішено такі *задачі*:

- дослідити теоретичні основи транснаціоналізації світової економіки;
- проаналізувати методологічні засади трансформаційних процесів транснаціоналізації економічної діяльності на сучасному етапі світогосподарського розвитку;
- визначити системно-структурне забезпечення транснаціоналізації світової економіки;
- ідентифікувати базисні складові та імперативи інноваційного розвитку світової економіки;
- встановити визначальні риси міжнародного науково-технічного співробітництва як основи інноваційного розвитку світової економіки;
- визначити системні наслідки інноваційного розвитку світової економіки;
- ідентифікувати системний характер перетворень транснаціоналізації в новітніх імперативах інноваційного розвитку;
- охарактеризувати становлення парадигми розвитку транснаціоналізації світової економіки в контексті міжнародного науково-технічного співробітництва;
- проаналізувати інвестиційно-інноваційне забезпечення транснаціоналізації економічної діяльності;
- визначити особливості сучасного етапу міжнародного науково-технічного співробітництва за участю ТНК;

- встановити особливості прояву синергетичного характеру транснаціоналізації на сучасному етапі розвитку світової економіки;
- охарактеризувати трудові ресурсні трансформації інноваційного забезпечення транснаціоналізації економічної діяльності;
- здійснити моделювання оптимізації економічних інтересів суб'єктів транснаціоналізації в умовах інноваційного розвитку;
- розробити концептуально-організаційний механізм системної трансформації інноваційного забезпечення транснаціоналізації світової економіки;
- визначити стратегічні напрями активізації участі України в процесах міжнародної інноваційної взаємодії.

Об'єктом дослідження є процеси системної трансформації інноваційного забезпечення транснаціоналізації світової економіки.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні, науково-методичні й організаційно-економічні імперативи трансформації інноваційного забезпечення транснаціоналізації світової економіки з урахуванням системного характеру даного процесу.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження виступають фундаментальні положення економічної теорії, наукові праці провідних зарубіжних і вітчизняних вчених в області дослідження проблем транснаціоналізації та міжнародної інноваційної діяльності.

Для досягнення поставленої мети дисертаційної роботи використано діалектичний метод наукового пізнання, а також комплекс загальнонаукових та спеціальних методів, які забезпечили концептуальну єдність дослідження: метод логічного і історичного аналізу (для розробки еволюційної моделі транснаціоналізації економічної діяльності); абстрактно-логічного аналізу (для аналізу методологічних засад трансформаційних процесів транснаціоналізації економічної діяльності); порівняльного аналізу (для аналізу інвестиційно-інноваційного забезпечення транснаціоналізації економічної діяльності); структурного аналізу (для розробки структурної схеми трансформації

транснаціоналізації економічної діяльності); системного аналізу (для визначення системно-структурного забезпечення транснаціоналізації світової економіки; ідентифікації системних наслідків інноваційного розвитку світової економіки); узагальнення (для аналізу становлення парадигми розвитку транснаціоналізації світової економіки в контексті міжнародного науково-технічного співробітництва); статистичного аналізу (для аналізу інвестиційно-інноваційного забезпечення транснаціоналізації економічної діяльності); економіко-математичного аналізу (для здійснення моделювання оптимізації економічних інтересів суб'єктів транснаціоналізації в умовах інноваційного розвитку) та ін.

Інформаційну базу дослідження становлять офіційні матеріали та публікації міжнародних організацій, зокрема комісій ООН, Всесвітнього економічного форуму, Організації економічного співробітництва та розвитку, Світового банку, а також Закони України, Укази Президента України, постанови Верховної Ради України, нормативні документи Кабінету Міністрів України, дані Державної служби статистики України, інформаційні та аналітичні матеріали національних та зарубіжних інституцій та рейтингових агентств.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає у розробці концептуально-методологічного забезпечення системно-структурного регулювання транснаціоналізації на основі визначення системних імперативів трансформації інноваційного забезпечення транснаціоналізації світової економіки.

Основні наукові результати, які характеризують новизну наукового дослідження:

вперше:

визначено *новий напрям наукового дослідження*, сутність якого полягає у розробці системно-методологічного та концептуально-організаційного апарату забезпечення трансформації транснаціоналізації світової економіки в інноваційно-синергетичних імперативах розвитку світогосподарських відносин;

розроблено *концепцію системної трансформації інноваційного забезпечення транснаціоналізації світової економіки*, в основу якої покладено розуміння

інноваційного забезпечення транснаціоналізації економічної діяльності як комплексу системних дій, спрямованих на реалізацію ринкового та інноваційного потенціалу транснаціональних корпорацій, який передбачає діагностику зовнішнього середовища ТНК (з метою оцінки сфери конкуренції), ідентифікацію змістовної наповненості чинників зовнішнього середовища ТНК (економічного, ринкового, політичного, екологічного, соціально-культурного, технологічного, міжнародного спрямування), визначення системи цілей інноваційного розвитку ТНК (ринкових, виробничих, соціальних, організаційно-управлінських, фінансових), розробку системи інформаційного забезпечення інноваційної діяльності ТНК (вихідна інформація, результативна інформація, методичне забезпечення інформаційного аналізу), що у підсумку призводить до активізації міжнародних внутрішньофірмових і міжфірмових господарських зв'язків інноваційного спрямування через використання важелів і організаційних форм транснаціональної економічної взаємодії; зміст даної концепції втілено в механізмі інноваційного забезпечення транснаціоналізації економічної діяльності та концептуально-організаційному механізмі системної трансформації інноваційного забезпечення транснаціоналізації світової економіки;

запропоновано концептуально-синергетичний підхід до регулювання транснаціоналізації, який передбачає здійснення лібералізації міжнародного багатостороннього і двостороннього співробітництва на методологічній базі синергетики (у відповідності до якої сучасне світове господарство представляє собою багаторівневу систему економічно, технологічно і соціально обумовлених нелінійних мережевих взаємодій, що виключає стабільність, регулярність і лінійну передбачуваність процесів транснаціоналізації в силу їх перманентно інноваційного характеру, та впливає на спосіб взаємодії суб'єктів транснаціоналізації відповідно до принципів нелінійності, відкритості, самоорганізованості), і зміст якого відображено в концептуальній схемі трансформації регулювання транснаціоналізації на сучасному етапі розвитку світової економіки, яка втілює синергетичні імперативи транснаціональної діяльності;

введено у науковий обіг поняття *інноваційного клімату*, під яким запропоновано розуміти цілеспрямований комплекс умов (матеріальних, фінансових, трудових, інформаційних, організаційних), необхідних для здійснення інноваційної діяльності на різних рівнях, що забезпечує перехід економічної системи (міжнародного, макро-, макrorівня) на інноваційну модель розвитку через реалізацію таких можливостей: виробництво нових або удосконалення наявних видів продукції та послуг; кадрові інновації; управлінські інновації; ринкові інновації; придбання ноу-хау, патентів; фінансово-податкові преференції; державно-приватне партнерство; комерціалізація технологій тощо;

удосконалено:

організаційно-економічні засади розвитку транснаціоналізації, а саме обґрунтовано, що чинники, пов'язані з формуванням трудових ресурсного забезпечення ТНК, мають перетворитись на внутрішні механізми саморозвитку корпорацій, що передбачає здійснення безперервного внутрішнього трудових ресурсного аудиту та обов'язкової попередньої трудових ресурсної експертизи стратегічних і оперативних проектів розвитку ТНК з метою випереджаючого формування відповідності трудових ресурсного забезпечення вимогам інноваційного типу розвитку ТНК (як необхідної умови формування конкурентоспроможності ТНК у глобалізованій економіці); розроблено *структурну схему внутрішніх механізмів саморозвитку корпорацій*, яка є втіленням викладеного підходу;

системологічні засади дослідження інноваційного розвитку світової економіки, а саме на основі ідентифікації ознак системного характеру інноваційного розвитку обґрунтовано необхідність випереджального підходу до продукування інновацій в рамках міжнародних компаній, розроблено *структурну схему формування потреб у пріоритетних інноваціях у міжнародному економічному середовищі*, в якій втілено індикатори оцінювання розвитку міжнародного науково-технічного співробітництва (економічні, науково-технічні, соціальні індикатори, індикатори технічної ефективності);

методологічні основи дослідження транснаціоналізації, а саме на основі ідентифікації *провідних ознак трансформаційних процесів транснаціоналізації*

економічної діяльності (зміна характеру участі країн і підприємств у міжнародному поділі праці; розвиток форм міжнародного виробництва ТНК; більш високий рівень інтернаціоналізації виробництва і капіталу; активізація форм міжнародної економічної діяльності), розроблено *структурну схему трансформації транснаціоналізації економічної діяльності*, яка відображає процеси поелементної та функціональної трансформації ТНК;

концептуальні основи дослідження транснаціоналізації, а саме виходячи з того, що діяльність сучасних ТНК представляє собою *соціотехнічну систему*, яка взаємодіє із суспільною та екологічною системами, розроблено *концептуальну схему взаємодії параметрів інноваційного розвитку ТНК* (параметри виробничого процесу, параметри ринкового середовища, параметри науково-технічного прогресу, екологічні параметри); обґрунтовано, що вказана взаємодія надає ТНК *загальносистемних властивостей*, якими не володіє жодна із вказаних систем окремо (здатність до самоорганізації і саморозвитку; мотивація цілеспрямованої діяльності, у тому числі мотивація праці та інноваційного розвитку тощо);

теоретико-методологічні засади дослідження трудових ресурсного забезпечення транснаціоналізації, а саме висунуто та підтверджено *гіпотезу*, що хоча в результаті конкуренції за людські ресурси транснаціональні корпорації здобувають монопольне володіння об'єктом конкуренції (людськими ресурсами необхідної якості), а менш потужні гравці витісняються з даного сегменту конкуренції, останні, зберігаючи конкурентний потенціал в боротьбі за інші об'єкти (які не є сферою інтересів ТНК), створюють передумови забезпечення стабільності розвитку міжнародної економічної системи (на користь справедливості даної гіпотези говорить виникнення явища транснаціоналізації малого бізнесу як результату розвитку міжнародної міжфірмової кооперації);

кількісно-аналітичний інструментарій дослідження транснаціоналізації, а саме розроблено *економіко-математичну модель оптимізації економічних інтересів суб'єктів транснаціоналізації в умовах інноваційного розвитку*, яка дозволяє ідентифікувати умови збалансування максимально можливих

корисностей суб'єктів транснаціоналізації при оптимальному використанні ресурсів, а також визначити шляхи забезпечення оптимального рівня державного регулювання процесів транснаціоналізації економічної діяльності (протекціоністського чи лібералізаційного характеру);

отримали подальшого розвитку:

теоретичні засади дослідження інноваційного розвитку світової економіки, а саме встановлено *синергетичний характер інноваційного розвитку*, ідентифіковано *чинники синергізму* інноваційного розвитку (можливість суміщення ланок технологічних ланцюгів; можливість суміщення певних процесів життєвих циклів продукції/технології; можливість суміщення окремих функцій і завдань управління та ін.), на основі чого висунуто та підтверджено *гіпотезу*, що чим вищою є очікувана нестабільність і жорсткість конкуренції на світових ринках, тим більшою мірою успішність компанії, що здійснює міжнародну економічну діяльність, буде залежати від наявності позитивного ефекту синергізму інновацій;

організаційно-економічні основи інноваційного забезпечення транснаціоналізації, а саме на основі ідентифікації *поліцентричного характеру моделі інноваційної політики ТНК* обґрунтовано, що *інноваційне забезпечення транснаціоналізації економічної діяльності* представляє собою, у широкому розумінні, забезпечення структурних зрушень в процесі економічної діяльності ТНК, країн базування та приймаючих країн в напрямі підвищення їх технологічного рівня, у вузькому розумінні – науково-дослідне забезпечення довгострокових програм інноваційного розвитку (реалізацію інноваційних програм), створення механізму фінансування нововведень, створення програми інформаційного забезпечення продукування інновацій;

системно-структурні засади дослідження впливу ТНК на світовий інноваційний розвиток, а саме на основі розробки *еволюційної моделі транснаціоналізації економічної діяльності*, ідентифікації складових системно-структурного забезпечення транснаціоналізації світової економіки (переваги володіння і доступу до природних ресурсів, капіталу та результатів НДДКР;

горизонтальна і вертикальна диверсифікація; можливість оптимального покраїнового розміщення структурних підрозділів; акумулювання капіталу в рамках ТНК та ін.) висунуто *гіпотезу*, що оскільки отримання надприбутків ТНК є можливим лише при цілеспрямованому формуванні структури виробництва у відповідності до попиту на продукцію і наявними виробничими потужностями, формування попиту на продукцію до початку її виробництва з урахуванням потреб світового ринку, і відповідно територіально-структурні рамки, створювані корпораціями, стають необхідними умовами функціонування ТНК;

понятійно-категорійний апарат дослідження транснаціоналізації, а саме надано авторське визначення поняття *транснаціоналізація світової економіки* – процес розширення міжнародної діяльності компаній та установ промислового, фінансового спрямування, сфери послуг, їх вихід за рамки географічних кордонів країн, що призводить до перетворення національних компаній у транснаціональні за рахунок поглинання компаній інших країн, створення спільних компаній, залучення іноземних інвестицій, довгострокової науково-технічної кооперації тощо, – що призводить до отримання доступу до додаткових джерел фінансового капіталу, нових технологій та інновацій, сучасного організаційно-управлінського досвіду.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що теоретико-методологічні положення, висновки та науково-практичні рекомендації дисертаційної роботи становлять наукове підґрунтя розробки цілісної наукової концепції системної трансформації інноваційного забезпечення транснаціоналізації світової економіки на сучасному етапі світогосподарського розвитку.

Наукові результати, висновки і рекомендації проведеного дослідження впроваджено на державному, регіональному і виробничому рівнях:

на державному рівні: в діяльності Комітету Верховної Ради України з питань аграрної політики та земельних відносин (довідка № 0001391 від 17.02.2016 р.) – структурна схема формування потреб у пріоритетних інноваціях у міжнародному економічному середовищі;

на регіональному рівні: в діяльності Івано-Франківської обласної державної адміністрації: Департаменту промисловості та інфраструктури (довідка № 02.1-23/516 від 29.04.2016 р.) – результати аналізу базисних складових та імперативів інноваційного розвитку світової економіки, Управління міжнародного співробітництва, євроінтеграції, туризму та інвестицій (довідка № 11/01/01.1/2-16 від 10.05.2016 р.) – результати аналізу стану і напрямків розвитку міжнародного науково-технічного співробітництва, Департаменту економічного розвитку, промисловості та інфраструктури (довідка № 01.2-04/8 від 14.05.2016 р.) – організаційно-економічний механізм системної трансформації інноваційного забезпечення транснаціоналізації світової економіки; Департаменту міжнародного співробітництва та регіонального розвитку Вінницької обласної державної адміністрації (довідка № 23-7-04/316 від 15.03.2016 р.) – результати аналізу напрямків науково-технічного співробітництва країн світової економіки; Івано-Франківської торгово-промислової палати (довідка № 118/1-05/16 від 11.05.2016 р.) – результати оцінки динаміки та географічного розподілу глобальних потоків ПІІ; Донецької Торгово-промислової палати (м. Маріуполь) (довідка № 314/06.04-04 від 15.09.2015 р.) – результати дослідження особливостей трансформаційного розвитку національних інноваційних систем;

на виробничому рівні: в діяльності Концерну «Галнафтогаз» (довідка № 17/03 від 22.03.2016 р.) – результати аналізу стану і напрямків транснаціоналізації економіки України; ТОВ «Штерн Агро» (довідка № 121/1 від 27.01.2016 р.) – результати аналізу стану і напрямків міжнародного науково-технічного співробітництва; ДП «ВО «Карпати» (довідка № 273/500-052016 від 12.05.2016 р.) – пропозиції щодо системного моніторингу наслідків інноваційної трансформації транснаціоналізації світової економіки.

Результати дисертаційної роботи використовуються також у навчальному процесі Івано-Франківського навчально-наукового інституту менеджменту Тернопільського національного економічного університету МОН України при викладанні дисциплін «Міжнародна інвестиційна діяльність», «Інноваційний

розвиток підприємства», «Стратегічне управління» та ін. (довідка № 32/1 від 27.01.2016 р.), а також Донецького національного університету МОН України (м. Вінниця) при розробці навчально-методичних комплексів та викладанні дисциплін «Інтелектуальна власність», «Міжнародні стратегії економічного розвитку», «Транснаціональні компанії» (№ 29/01-08/01.13 від 11.02.2016 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є результатом самостійних наукових досліджень автора, в якій викладено авторський підхід щодо розробки положень організаційно-концептуального забезпечення системної трансформації інноваційного забезпечення транснаціоналізації світової економіки. Наукові ідеї, положення та результати дослідження, що викладені в дисертації, отримано дисертантом самостійно. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використано лише ті ідеї та положення, які є результатом власних розробок автора.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати досліджень, викладені у дисертаційній роботі, доповідались і отримали схвалення на 16 міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях і семінарах: «Проблеми розвитку зовнішньоекономічних зв'язків і залучення іноземних інвестицій: регіональний аспект» (м. Донецьк – м. Святогірськ, 2011–2013 рр.), «Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації» (м. Тернопіль, 2011, 2013–2015 рр.), «Міжнародна економіка у XXI столітті» (м. Тернопіль, 2013 р.), «Особенности развития регионов Украины в новых экономических условиях» (м. Сімферополь, 2012–2013 рр.), «Соціально-економічні проблеми України в глобальному просторі» (м. Чернівці, 2012 р.), «Посткризовий розвиток світової економіки та України» (м. Тернопіль, 2012 р.), «Формування мереж прикордонного співробітництва України» (м. Чернівці, 2011 р.), «Економіка та менеджмент: перспективи розвитку», (м. Суми, 2011 р.), «Участь України у глобалізаційних процесах» (м. Сімферополь, 2011 р.), «Освіта і наука XXI століття» (м. Івано-Франківськ, 2011 р.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 49 наукових праць загальним обсягом 69,55 д.а., з яких особисто автору належить 56,75 д.а., у тому числі 2 монографії загальним обсягом 30,2 д.а., з яких особисто автору належить 23,2 д.а., 5 статей у наукових періодичних виданнях інших держав та у виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз, загальним обсягом 2,3 д.а., з яких особисто автору належить 2,1 д.а., 20 статей у наукових фахових виданнях загальним обсягом 9,45 д.а., з яких особисто автору належить 9,25 д.а., 7 навчально-методичних комплексів загальним обсягом 24,5 д.а., з яких особисто автору належить 20,8 д.а.

Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ФЕНОМЕНУ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

1.1 Теоретичні основи дослідження транснаціоналізації світової економіки.

Процес формування єдиного світогосподарського простору є багатограним і суперечливим. *По-перше*, відбувається глобалізація та уніфікація діяльності, що, в свою чергу, приводить у дію тенденцію до згортання різноманіття форм бізнесу. *По-друге*, діють локальні тенденції, що сприяють розмаїттю культур, норм поведінки, а також зростанню відмінностей у способі життя. Таким чином, міжнародний бізнес являє собою багаторівневу, гнучку та відкриту систему, яка постійно розвивається під дією різних чинників – від найпростіших форм (зовнішньоторговельний бізнес) до складних утворень (глобальний бізнес). [328, с.341]

Поява у світовому господарстві міжнародних корпорацій означала вихід підприємницьких структур на якісно новий рівень, визначальною рисою якого стала втрата капіталом своєї виключно національної природи. Цей процес відбувався декількома шляхами, що дозволило говорити про відмінність трактування змісту діяльності фірм, які займаються міжнародним бізнесом. [233, с.58]

Серед найбільш важливих факторів, які сприяють інтернаціоналізації діяльності фірм, виділяють такі: насиченість внутрішнього ринку і зростання конкуренції на національному ринку; поява нових ресурсних можливостей, пов'язаних з більш низькою вартістю факторів виробництва в інших країнах; сприятливість інвестиційного клімату в інших країнах; розвиток інфраструктури міжнародного бізнесу та системи комунікацій; заохочення з боку держави до вивезення капіталу; бажання розділити ризик між великою кількістю продуктів та ринків. [348, с.197]

Загалом виділяють такі види компаній, що займаються міжнародним бізнесом: транснаціональна компанія (корпорація); багато- (мульти-)

національна компанія (корпорація); глобальна компанія; багатокраїнна компанія.

Принциповими тут видаються два моменти: по-перше, не всі компанії є корпораціями (акціонерними товариствами), тому доцільно дотримуватись терміну «компанія»; по-друге, не існує чіткої відмінності у визначенні термінів «транснаціональна», «мультинаціональна», «глобальна». Спробуємо позначити дані відмінності.

Так, під *транснаціональною компанією (ТНК)* розуміють таку компанію, головне підприємство якої знаходиться в одній країні, а філії чи дочірні компанії та їх філії – як у цій же країні, так і обов'язково в інших країнах. ТНК може мати 2-3 головних підприємства на території однієї країни.

Під *мультинаціональною компанією (МНК)* розуміють компанію, яка є об'єднанням невеликої кількості (двох чи трьох) головних компаній такої ж кількості країн з широкою мережею філій і дочірніх компаній, які функціонують у різних країнах світу.

Поняття *глобальна компанія* доцільно використовувати у тому випадку, коли компанія охоплює своєю мережею більше, ніж один континент. [348, с.196-197]

Термін *багатокраїнна компанія* використовують у випадку, коли компанія має пристосовуватись до умов кожної країни, де вона діє, що обумовлено суттєвими національними відмінностями в культурному, економічному і політичному середовищі різних країн, уподобаннями покупців та їх звичками. Зазвичай це означає створення в цільових країнах юридично незалежних компаній, що відповідають умовам країн, в яких вони діють, за мінімальної координації або навіть її відсутності усередині ТНК як цілого.

Всі вказані види компаній є інтернаціональними за принципами утворення капіталу та за сферами діяльності. Одночасно, на відміну від багатонаціональних, глобальних та багатокраїнних компаній, ТНК утворюються як національні щодо капіталу і контролю і міжнародні за

сферою своєї діяльності, яка має наднаціональний, наддержавний характер і веде до створення наддержавних зв'язків.

ТНК прийнято розглядати як структуру, що використовує у своїй діяльності міжнародний підхід і передбачає формування транснаціонального виробничого, торгового та фінансового комплексу з єдиним центром прийняття рішень у країні базування та філіями в інших країнах. [328, с.59]

Існують різні точки зору на питання щодо кількості країн, в яких відбувається діяльність компанії, яка б дала змогу кваліфікувати її як транснаціональну. Вважалось, що для визнання компанії транснаціональною цілком достатньо факту її діяльності більше ніж в одній країні. [233, с.59]

Транснаціональні компанії характеризуються такими основними рисами: інтернаціональні у сфері функціонування і застосування капіталу; мають, як правило, величезний матеріальний і фінансовий потенціал; виходячи з попередньої ознаки, мають можливість здійснювати значні відрахування на науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки (*ТНК є носіями передової науки та інновацій*); мають, як правило, тісні зв'язки з національними банківськими компаніями і національними банківськими системами, входять у фінансові угруповання; як правило, це багатоміжклатурні фірми, діяльність яких досить сильно диверсифікована; їм притаманна відносна незалежність руху власного капіталу по відношенню до процесів, що відбуваються в національних рамках. [348, с.197-198]

Виділяють також такі кількісно-якісні параметри класифікації фірми як транснаціональної: корпоративна власність та її розподіл; система управління; число зайнятих; величина та система заробітної плати; склад вищого управлінського апарату. [233, с.59-60]

Якщо розглядати окремо *кількісні характеристики* діяльності компанії за кордоном, то слід враховувати три групи показників:

1) кількісні показники діяльності компанії за кордоном (число іноземних держав, в яких діють ТНК; відсоток грошової маси, що виплачується за кордоном; відсоток іноземних капіталовкладень; число

зайнятих за кордоном; відсоток прибутку, який компанія отримує з інших країн; відсоткове співвідношення продукції та отриманого прибутку в країнах базування і за кордоном; загальний рівень продажу за кордоном);

2) розрахункові коефіцієнти, що дозволяють зробити висновок щодо транснаціонального характеру компанії (співвідношення зарубіжного і всього продажу, зарубіжного і всього прибутку, зайнятих за кордоном і всіх зайнятих; дані щодо збільшення і скорочення обсягу майна і внесків за кордоном, обсягів прибутку за кордоном; співвідношення вищеназваних даних з аналогічними показниками країни, в якій розміщені ТНК);

3) перелік загальних критеріїв (великий розмір фірми, що надає можливість використати весь арсенал способів ефективної міжнародної діяльності; елементи монопольного становища на ринку; інтернаціональна виробнича структура з розвинутим внутрішньофірмовим поділом праці; значна частка зарубіжних операцій у загальній діяльності, транснаціональний характер операцій; домінування центру при прийнятті стратегічних рішень і контроль всіх ланок; єдина глобальна стратегія).

Узагальненими кількісними ознаками ТНК є такі: обсяг річного обороту не менше 1 млрд. дол. США; наявність філій та/або дочірніх компаній не менше ніж в 6 країнах світу; частка закордонних активів - 25-30% у загальній вартості активів; частка зовнішніх надходжень із зовнішніх ринків - 1/5-1/3 загального обсягу обороту компанії).

Комплекс якісних ознак ТНК складають ознаки, що відображають глобальність здійснюваних операцій (незалежно від країни початкового розміщення компанії, світова економіка розглядається як єдине ціле, потенційний ринок збуту продукції, техніки, технологій, робочої сили, капіталів тощо): поведінка компанії; стратегія менеджменту компанії; одночасна орієнтація на внутрішнє і зовнішнє середовище; відносини з клієнтами і конкурентами.

Таким чином, якісні характеристики ТНК охоплюють не лише зростання чисельності ТНК, їх активів, оборотів (транснаціонального капіталу), а й

поступове підвищення зацікавленості компаній у здійсненні глобальних операцій, у створенні власних глобальних мереж науково-технічної та виробничо-збутової діяльності у світовій економіці. Тобто діяльність всіх елементів інтернаціонального економічного комплексу ТНК підпорядковується інтересам фірми як єдиного механізму, що функціонує в глобальному масштабі. [233, с.63]

На сучасному етапі світогосподарського розвитку транснаціоналізація економіки (як процес включення в структуру національних відтворювальних комплексів діяльності іноземних корпорацій) призводить до виникнення нових різнорівневих взаємозалежностей, оскільки все більша частина країнових ресурсів, виробничих потужностей різних галузей національних економік включаються в сферу транснаціональної діяльності, визначаючи місце країн у міжнародному розподілі праці.

Розвиток масштабів діяльності транснаціональних компаній став найбільш характерною рисою функціонування сучасної світової економічної системи. Незалежно від галузі функціонування, виду діяльності, сфери бізнесу, країни походження, продукція або капітал сучасних ТНК присутні в кожній країні світу. Поряд з виготовленням традиційних благ ці компанії можуть створювати блага, які в подальшому формують окремі сегменти суспільного споживання. В результаті, з одного боку, ТНК виступають джерелом суспільного прогресу, а з іншого – загрозою для економік окремих країн, адже їх діяльність поширюється й на інші сфери (політику, соціальні стандарти, культуру, екологію тощо). Саме риси, що характеризують вплив ТНК на економіки країн базування та приймаючих країн, стають предметом численних наукових дискусій вчених-економістів.

Різноманіття наукових досліджень діяльності ТНК є наслідком не лише різних стратегій їх розвитку, але й трансформацією виробничих і господарських відносин, яка набула прискорення з середини ХХ ст.

Початок еволюції концепцій транснаціоналізації припадає на 60-ті роки ХХ ст., коли активна закордонна виробнича діяльність пояснювалась

виключно з виробничої позиції. *Теорія промислової організації (або теорія розміщення)* у загальному вигляді процес транснаціоналізації визначає як результат стратегії, яку використовують ТНК з метою подолання бар'єрів, що відокремлюють національні ринки один від одного, використовуючи для цього свої специфічні переваги. Основним науково-теоретичним досягненням даної концепції стало первинне обґрунтування наслідків впливу розвитку ТНК на ринки приймаючих країн і діяльність їх учасників. Одночасно суттєвим недоліком даної концепції є відсутність ґрунтовних тлумачень щодо причин зародження ТНК і процесу трансформації національної форми в інтернаціональну, адже їх зміст стосується діяльності діючих на той час повноправно сформованих ТНК, які мають відповідні конкурентні переваги і можуть їх реалізовувати.

Формування більш прикладних теоретичних концепцій розвитку ТНК припадає на 70-80-ті роки ХХ ст. Узагальнену класифікацію теоретичних підходів до проблем виникнення ТНК подано у табл.1.1.

Зокрема, відповідно до біховіористського підходу, враховується орієнтація ТНК на включення в системну діяльність всесвітнього масштабу і відповідна поведінкова орієнтація:

- *етноцентризм* – характерним є чітко виражене домінування материнської фірми у корпоративній системі: загальна політика і рішення, що стосуються діяльності філій і дочірніх фірм, розробляються і приймаються материнською компанією. Централізація управління в такій компанії є максимальною, причому філіям відводиться підпорядкована роль виконавців;

- *поліцентризм* – є характерним для фірм, топ-менеджмент яких вважає за доцільне досягти подібності філії до місцевої компанії (назва філії, національність і громадянство певних категорій працівників) при більшому ступені самостійності у вирішенні певного кола питань. За поліцентричної орієнтації менеджмент з числа громадян приймаючої країни не може розраховувати на посаду в штаб-квартирі компанії, оскільки це передбачає

здатність розуміти глобальні аспекти діяльності, а не лише знання місцевих особливостей;

Таблиця 1.1

Узагальнення теоретичних підходів до проблем виникнення ТНК

Теорія	Автор	Сутність
1. Технологічна концепція	Дж. Гелбрейт	Розвиток ТНК за рахунок максимізації обсягів продажів у приймаючій країні
2. Теорія монополістичних переваг	С.Хаймер, Ч.Кіндлебергер, Е.Чемберлін	ТНК використовує особливий вид конкуренції, виділяючи свій товар в особисту групу шляхом відносно невисоких витрат на рекламу, маркетинг
3. Теорія життєвого циклу продукту	Р.Вернон	Будь-який товар проходить життєвий цикл, який складається з ряду стадій
4. Теорія активного зростання	Дж.Бхаваті, Х.Джонсон, К.Алекжандро	Концентрація країн, що розвиваються, на розширенні експорту сировини, під впливом специфіки порівняльних переваг цих країн у міжнародній торгівлі, негативно впливає на їх економічний стан
5. Парадигма "летючих гусей"	К.Акамацу	Трьохфазність розвитку галузей приймаючої країни: імпорт – імпортозаміщення - експорт
6. Теорія наздоганяючого циклу	К.Акамацу	Враховує процеси прискорення у різних галузях. Деталізує часовий вплив процесів переслідування лідерів економіки тими, що наздоганяють
7. Теорія олігополістичного захисту	Ч.Ніккерборкер	Розвиток ТНК як гонка за лідером серед ТНК
8. Теорія Хекшера-Оліна, парадокс Леонтьєва, теорія порівняльної вартості робочої сили	Е.Хекшер, Б.Олін, В.Леонтьєв	Обґрунтовує ефективність переміщення факторів виробництва з однієї країни в іншу. Вперше було поставлено під сумнів об'єктивність теорії Хекшера-Оліна
9. Теорія інтерналізації	Р.Бакклі, М.Кассон	Основною конкурентною перевагою ТНК є інтернальна структура, за якої власні ноу-хау є недосяжними для конкурентів
10. Еклектична теорія	Дж.Даннінг	Виокремлення трьох груп факторів, що визначають транснаціоналізацію та обсяги іноземних активів
11. Теорія шляхів інвестиційного розвитку націй	Дж.Даннінг	Передбачає, що розвиток країни проходить через п'ять етапів, класифікаційними ознаками яких є готовність приймати і експортувати ПІІ. Розвиває положення теорії життєвого циклу та олігополістичного захисту, намагаючись теоретично обґрунтувати еволюцію транснаціоналізації
12. Теорія конкурентних переваг націй	М.Портер	Визначено чотири групи факторів, що утворюють "ромб" конкурентних переваг

- *геоцентризм* – передбачає глобальний підхід як до діяльності центральної штаб-квартири, так і до діяльності кожної філії: при даному підході не ототожнюється національна приналежність і рівень професійної компетенції. Відповідно до принципу геоцентризму, кожну філію слід розглядати не як незалежне підприємство, а як компонент загальної корпоративної системи, що функціонує у світовому масштабі й орієнтована на досягнення глобальних і локальних цілей.

Р.Коуз та О.Уільямсон в рамках неінституціональної теорії детально розглядають трансакційні витрати (витрати на збирання і обробку інформації, проведення переговорів і прийняття рішень, контроль за дотриманням контрактів і їх виконанням) як невід’ємну складову становлення транснаціональних компаній незалежно від того, де протікає їх економічна взаємодія – на міжнародному ринку або всередині ТНК.

Т.Левітт дослідив відмінності між орієнтацією транснаціональних компаній на продажі або на концепцію маркетингу у розвитку своєї міжнародної діяльності. При цьому він наголошував, що стратегія імітації продукту може бути не менш ефективною, ніж стратегія імітації товару. Ввівши поняття життєвого циклу товару, він наголошував на уніфікації уподобань споживачів в епоху глобалізації, і підкреслюючи, що сучасна конкуренція, у тому числі в транснаціональному сегменті, розвивається переважно на рівні доповнюючих товарів.

К.Оме в процесі транснаціоналізації розглядає аспект втрати національного економічного суверенітету в результаті появи транснаціональних корпорацій як суб’єкта глобальної економіки, ввівши поняття *глобальних компаній*. При цьому вчений наголошував, що розвиток світової економіки визначається взаємозв’язком трьох світових центрів розвитку (ЄС, НАФТА, АТЕС).

Розвиваючи думку К.Оме, *О.Булатова* процеси транснаціоналізації розглядає в рамках трансконтинентальної інтеграції, обґрунтовуючи, що в структурі сучасного світового господарства сформовано певні просторові

сегменти – регіони як підсистеми світового господарства, основними з яких виступають регіони тріади, в рамках яких розвиваються найбільш прогресивні моделі регіональної інтеграції – європейська, північноамериканська та азійсько-тихоокеанська. [44, с.176-228]

А.Гальчинський, В.Гесць, визначаючи перспективні шляхи соціально-економічного розвитку країни, також наголошували на необхідності врахування інтеграційних процесів у світовій економіці, розглядаючи у якості найбільш ймовірного вектору європейський і підкреслюючи важливість використання важелів транснаціональної діяльності у розбудові міжнародної економічної діяльності України. [284]

Такі вчені, як *Р.Робінсон, Дж.Робінсон, Л.Тернер* розглядали ТНК як мультинаціональні, супернаціональні корпорації (які, виходячи зі своєї потужності, практично повністю ігнорують національно-державні умови країни перебування, включаючи законодавство) на противагу поглядам *Дж.Гелбрейта, Х.Перлмуттера, С.Брауна, Р.Вернона, Ф.Котлера, П.Друкера*, які бачили ТНК поліцентричними геоцентричними корпораціями.

П.Самуельсон, розвиваючи теорію *Е.Хекшера* та *Б.Оліна* (теорема Хекшера-Оліна-Самуельсона), стверджував, що міжнародна торгівля веде до вирівнювання абсолютних і відносних цін на фактори виробництва в країнах, що торгують між собою, в результаті чого норма доходів ТНК на експортований фактор швидко вичерпує себе і не може бути постійно діючим мотивом впливу капіталу, що зумовлює пошук інших факторів, які спонукають до експорту капіталів.

О.Сазонець у якості провідного драйвера транснаціоналізації розглядає процес формування глобального інноваційного простору, темпи становлення якого суттєво зросли на етапі інформатизації світогосподарського розвитку. [284]

О.Рогач та О.Шнирков в рамках теорії переговорної сили пояснюють особливості поведінки ТНК і приймаючих держав в залежності від потенціалу ресурсів кожної зі сторін. [148, с.51-65] При цьому вибір

конкурентної стратегії фірми в регіоні визначається конкурентним поведінням і інтернаціональною діяльністю фірми. [148, с.24-37]

Д.Лукьяненко, В.Бєлошанка, Ю.Макогон, Т.Орєхова, Д.Кирєєв перспективи транснаціоналізації розглядають в контексті утворення полів інвестиційних можливостей, що забезпечують можливості використання іноземного капіталу та визначають конкурентоспроможність транснаціонального виробництва. [28]

І.Тараненко, розглядаючи діяльність ТНК, відзначає таку загальну їх особливість, як гетерогенність – відмінності в місіях, завданнях і способах їх виконання, тривалості існування та рівні політичної впливовості – при тому, що на сучасному етапі для ТНК не існує такої характеристики, як державний суверенітет. [309]

А.С.Філіпенко, досліджуючи явище транснаціоналізації, зазначає, що інтернаціоналізація виробництва нерозривно пов'язана з переходом міжнародного поділу праці від часткового до одиничного, що відповідно передбачає перехід від предметної спеціалізації до подетальної та технологічної і дозволяє умовно окреслити межі виникнення та розвитку інтернаціоналізації виробництва та формування транснаціональних його форм. [330, с. 29]

Ю.Пахомов і В.Сиденко наголошують на ролі людського чинника у розвитку процесів інтернаціоналізації, глобалізації і транснаціоналізації, на провідній ролі гуманітарного капіталу у розбудові міжнародних економічних відносин і цивілізаційного розвитку людства, що актуалізує проблему трудоресурсного забезпечення діяльності транснаціональних корпорацій. [251]

В.Рокоча відзначає, що ТНК – це міжнародні фірми, що мають свої господарські підрозділи у двох або більше країнах, управління якими здійснюється з одного або декількох центрів. В основі такого управління - механізм прийняття рішень, який дає можливість здійснювати узгоджену політику і загальну стратегію, розподіляючи ресурси, технології та

відповідальність для досягнення результату – отримання прибутку. [278, с.39]

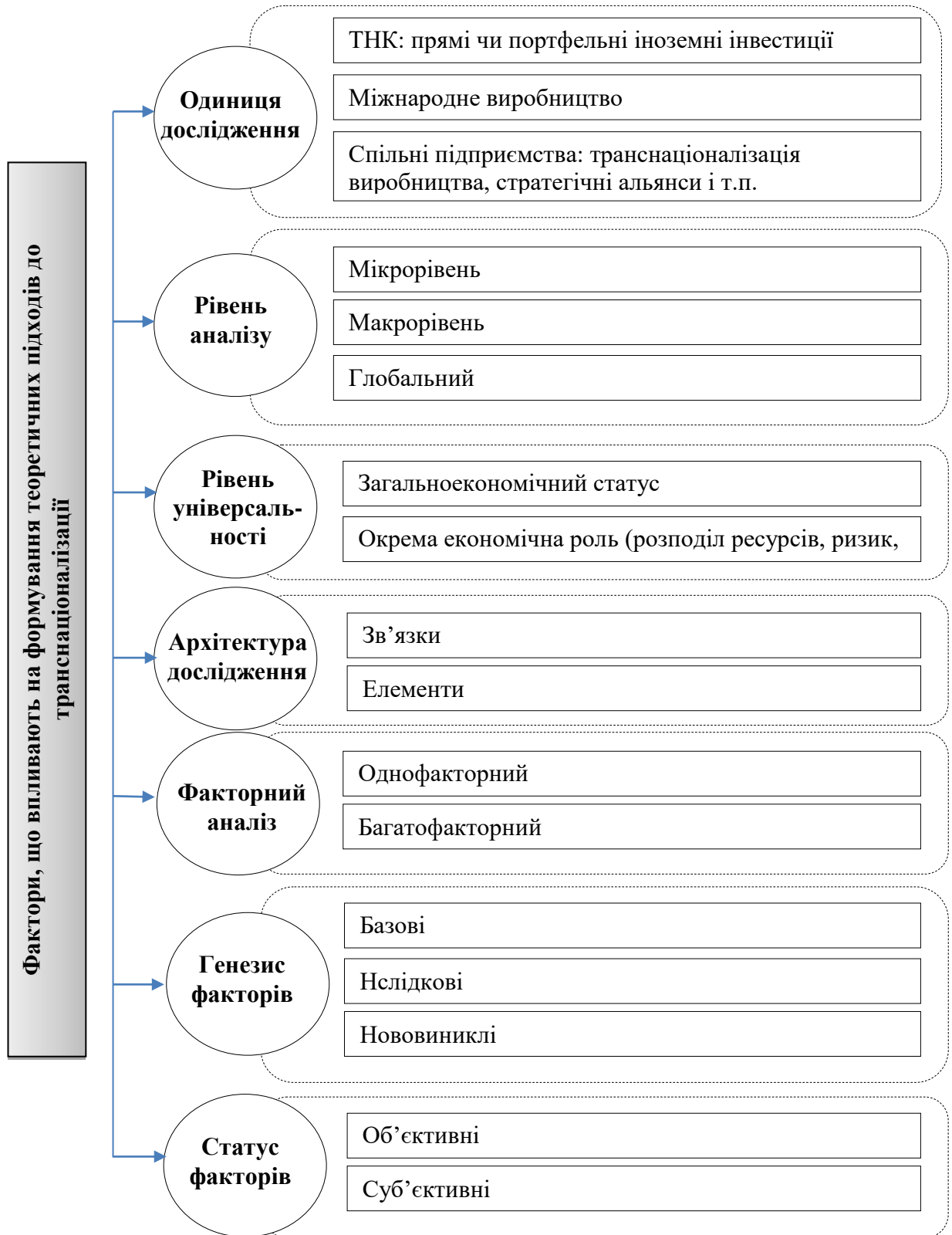
Л.Руденко-Сударєва наголошує, що на сучасному етапі центром наукового інтересу стають проблеми не тільки ефективності діяльності ТНК, але й їх успішне функціонування в контексті інтересів, набагато ширших, ніж суто корпоративні, однак системний підхід до формування відповідних бізнес-моделей розвитку глобальних корпорацій і їх цілеспрямованих модифікацій ще не став превалюючим. Означені чинники посилюють необхідність вивчення системоутворюючих основ розвитку ТНК як динамічної полісистемної бізнес-моделі. [281, с.43]

Як можна бачити, в науці не існує універсальної (єдиної) теорії транснаціоналізації. Формування різноманітних теорій транснаціоналізації обумовлено значною кількістю чинників формування даного процесу. *Основними мотивами транснаціональної діяльності компаній* є такі: прагнення до більш дешевих і більш якісних факторів виробництва; вихід на нові ринки; зниження рівня конкуренції за рахунок придбання активів іноземних компаній; можливість досягти ефекту масштабів виробництва.

Основною перешкодою в консолідації наукових поглядів виступає динамічна зміна способу транснаціоналізації та всеохоплюючий характер діяльності ТНК (присутність у більшості галузей економіки). Формування великої чисельності різного роду тлумачень поняття транснаціоналізації зумовлено великою чисельністю факторів, якими супроводжуються відповідні процеси (рис. 1.1).

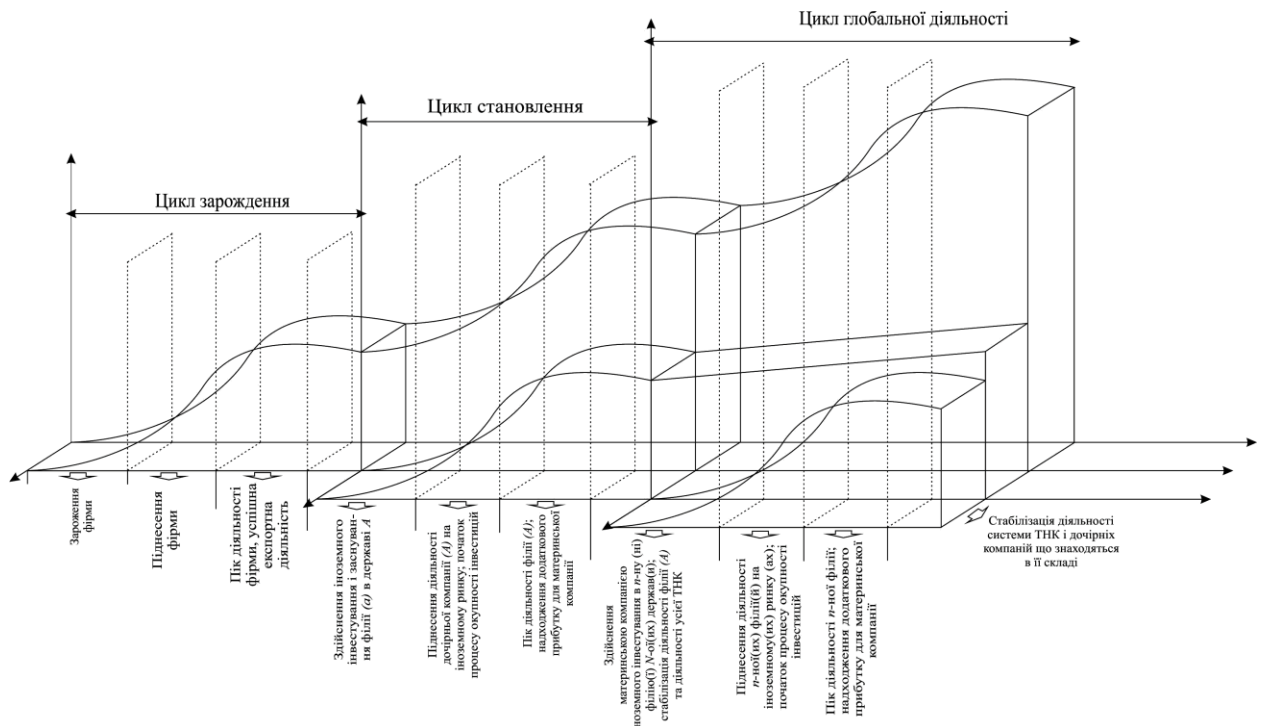
Викладені теорії, фактори розвитку суб'єктів транснаціоналізації і особливості їх сучасного функціонування надають можливість сформулювати власні теоретичні припущення щодо виникнення і функціонування ТНК в умовах глобалізації в контексті ринкової теорії транснаціоналізації. Пропонована теорія базується на узагальненому аналізі теорій транснаціоналізації в контексті співставлення особливостей розвитку ТНК і будь-якого іншого суб'єкта господарювання. Трансформація фірми в ТНК є вищою ланкою корпоративної еволюції підприємства, а формування філій і

їх взаємозв'язок з материнською компанією відбувається з певною циклічністю, що відображено в *еволюційній моделі транснаціоналізації економічної діяльності* (рис. 1.2).

Рис. 1.1. Класифікація факторів, що впливають на формування теоретичних підходів до виникнення і функціонування ТНК.

Узагальнюючи елементи викладеної моделі, слід відзначити певні її особливості. Як свідчить досвід розвитку сучасних ТНК, початковий етап їх розвитку відповідає локальній діяльності (на території країни заснування). В представленій еволюційній моделі розвитку цей етап окреслюється циклом зародження відповідної фірми. Умови, тенденції та розвиток фірми в цьому циклі в деякій мірі ототожнюються з періодами життєвого циклу будь-якого іншого підприємства, проте в кінцевих стадіях має свої особливості.

Рис. 1.2. Еволюційна модель транснаціоналізації підприємницької діяльності.

Початковим етапом є *період зародження*, де визначається сфера і спосіб діяльності відповідної фірми. У випадку ефективності відповідного етапу, настає наступний – *період піднесення*, під час якого збільшується попит на продукцію підприємства і результативність самого підприємства. Певною особливістю цього періоду для потенційних міжнародних компаній є вихід їх продукції на зовнішні ринки у вигляді експортованих товарів. Стадія піку розвитку для підприємства відзначається найбільшими обсягами продажів і прибутковості (і є передумовою подальшого спаду показників), для потенційних міжнародних (транснаціоналізованих) компаній стадія піку

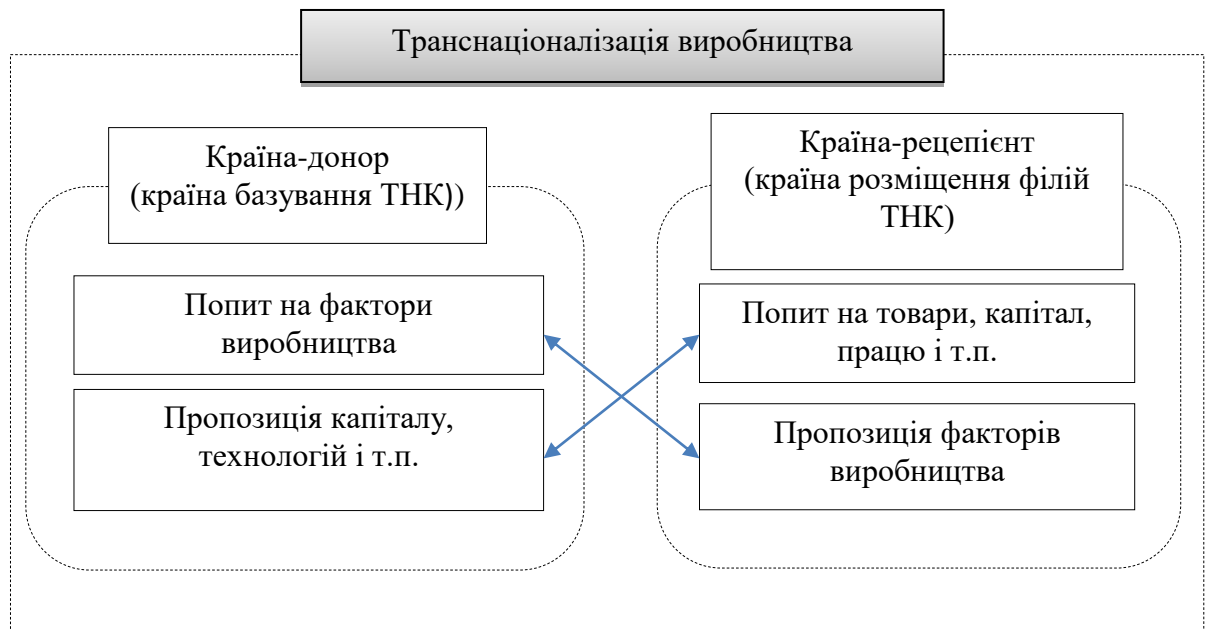
відзначається так само найбільшим обсягом продажу товарів на внутрішньому і зовнішньому ринках, і, водночас, це є перехідна стадія до циклу становлення ТНК (здійснення зарубіжного інвестування). Її виникнення пов'язане з основними факторами ринку, попиту і пропозиції як з боку відповідної компанії, так і з боку споживачів продукції компанії.

Початок *циклу становлення ТНК*, за відповідною моделлю, настає одночасно із прийняттям нею рішення щодо здійснення інвестицій в іншу країну з метою організації виробництва в тій чи іншій галузі економіки. Сутність стадій циклу становлення полягає в тому, що філія ТНК буде розвиватися за тими самими законами, як і будь-яке інше підприємство, однак, ліквідація ризиків і розподіл корисності здійснюватиметься за участю материнської компанії, що значною мірою забезпечує стабільність і утвердження її на ринку окремих держав. Піком відповідного циклу є прийняття рішення компанією щодо збільшення кількості філій в тих чи інших державах. Утвердження і стабілізація частки ринку відносно раніше заснованої філії ТНК виступає перехідним етапом до циклу глобальної діяльності.

Цикл глобальної діяльності - це етап, який характеризується нарощуванням кількості дочірніх компаній, розвиток яких проходить за підтримки материнської компанії впродовж тих самих етапів «життєвого циклу», які характерні для будь-яких інших підприємств. Особливістю «циклу глобальної діяльності», як стадії розвитку ТНК є те, що материнська компанія (власне ТНК), має неофіційний статус монополіста на відповідному ринку. Сутність такої неофіційної монополії встановлюється внаслідок великої фінансової міцності, сформованої функціонуванням певної кількості філій і, як наслідок, можливістю підтримки новозаснованих дочірніх компаній. Це в свою чергу, переміщує «центр» конкуренції в діяльність виключно міжнародних компаній, чим і обмежується функціонування локальних підприємств, оскільки для них перспективою діяльності залишається в кращому випадку функціонування на окремому ринку, або ж

комерційна інтеграція в міжнародну компанію (на практиці така монополія обмежується сферою державного регулювання).

Таким чином, процес транснаціоналізації виробництва, відповідно до запропонованої ринкової теорії транснаціоналізації, зумовлюється «переплетенням» двох ключових факторів ринкової системи господарювання - попиту і пропозиції, - які через свою специфіку формуються окремо в системі виробництва і споживання різних держав. Загалом систему зв'язків, відповідно до ринкової теорії транснаціоналізації, можна відобразити за схемою, представленою на рис. 1.3.

Рис. 1.3. Схема «ринкової» теорії транснаціоналізації виробництва.

Аналізуючи схему «ринкової» теорії транснаціоналізації, слід наголосити, що процес транснаціоналізації виробництва формується під впливом умов ринку, що можуть розглядатись як в комплексі, так і поодиночі: наявність попиту на фактори виробництва з боку виробників (потенційних інвесторів), що задовольняється пропозицією відповідних факторів на території держав-рецепієнтів; пропозиція капіталу, технологій і т.п. з боку виробників (потенційних інвесторів), що покривається попитом на відповідні фактори на території держав-рецепієнтів.

Отже, в рамках «ринкової» економіки транснаціоналізація розглядається як вища еволюційна стадія розвитку підприємництва, що здійснюється не

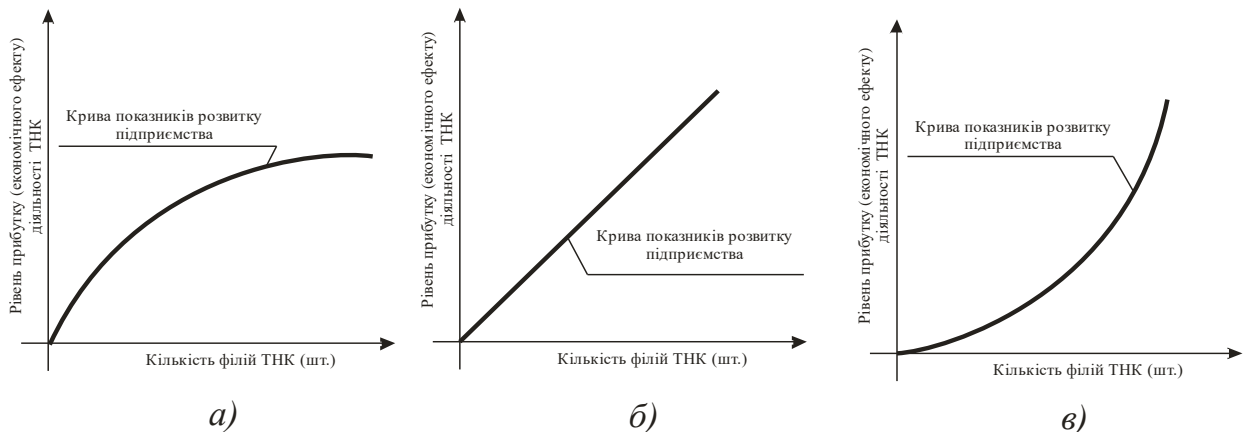
лише заради економічного ефекту (прибутку), а й реалізації геоекономічних амбіцій держав та налагодження їх інтеграційних відносин.

В рамках сформульованої нами «ринкової» теорії транснаціоналізації можна виокремити три рівні ефективності даного процесу (рис. 1.4):

1) *низька ефективність ТНК* - коли кожна нова утворена філія ТНК призводить до зниження загального рівня ефективності компанії. За даної умови перспектива подальшого розширення мережі компаній відповідної ТНК суттєво обмежується ризиком подальшої відсутності окупності інвестицій, що в перспективі може викликати крах усієї компанії (рис. 1.5 (а));

2) *пропорційна ефективність ТНК* – умова, коли кожна новоутворена філія ТНК не викликає змін в ефективності ТНК в цілому. Здійснення інвестування компаніями за умови пропорційної ефективності ТНК, як правило, зумовлено прагненням до перерозподілу (захоплення) ринку, на якому функціонує ця компанія (рис. 1.5 (б));

3) *прогресивна ефективність ТНК* - умова, коли кожна новоутворена філія ТНК викликає додаткове зростання ефективності показників ТНК в цілому (спостерігається синергетичний ефект). Здійснення інвестування компаніями за умови прогресивної ефективності ТНК, як правило, зумовлене прагненням до максимізації прибутку і встановлення лідерства компанії на ринку (рис. 1.5 (в)).

Рис. 1.4. Рівні ефективності транснаціоналізації економічної діяльності.

Таким чином, *ринкова теорія транснаціоналізації* у своїй структурі

охоплює всі фактори, що впливають на формування теоретичних підходів до транснаціоналізації, і є однією з перших спроб вітчизняної науки обґрунтувати вказаний процес як необхідний, самостійно функціонуючий етап еволюції підприємництва в сучасних умовах світогосподарського розвитку. Зважаючи на динамічність відносин в системі транснаціоналізації виробництва, ринкова теорія транснаціоналізації є відкритою до розвитку і доповнення.

На основі проведеного дослідження можна зробити висновок, що *транснаціоналізація світової економіки* представляє собою процес розширення міжнародної діяльності компаній та установ промислового, фінансового спрямування, сфери послуг, їх вихід за рамки географічних кордонів країн, що призводить до перетворення національних компаній у транснаціональні за рахунок поглинання компаній інших країн, створення спільних компаній, залучення іноземних інвестицій, довгострокової науково-технічної кооперації тощо, - що призводить до отримання доступу до додаткових джерел фінансового капіталу, нових технологій та інновацій, сучасного організаційно-управлінського досвіду.

Об'єктивними основами транснаціоналізації як феномену сучасного етапу розвитку світового господарства є такі: поглиблення інтернаціоналізації виробництва, науки, техніки; підвищення ролі коопераційних зв'язків і набуття ними міжнародного характеру; формування суб'єктами господарювання різних країн спільних науково-виробничих структур; широке використання в процесі управління міжнародними господарськими структурами інформаційних і телекомунікаційних технологій.

З урахуванням вищезазначеного, *транснаціональну компанію* можна визначити як суб'єкт господарювання, який має вихідну країнову приналежність та здійснює свою діяльність на міжнародному ринку шляхом формування зарубіжних активів (заснування дочірніх компаній, відкриття закордонних філій, злиттів і поглинань тощо) з метою отримання найбільш

вигідних умов господарської діяльності, максимізації прибутку компанії та підвищення впливу на певну сферу економіки (або декілька сфер) у міжнародному масштабі.

Таким чином, діяльність ТНК має наднаціональний характер, призводить до формування наддержавних господарських зв'язків та, на відміну від звичайних корпорацій, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, ТНК переносить за кордон не товар, а процес вкладання капіталу, поєднуючи його із закордонною робочою силою в рамках міжнародного виробництва. Конкретний вид поведінкової орієнтації ТНК залежить від ставлення топ-менеджменту до стратегії розвитку компанії, філософії бізнесу.

Таким чином, транснаціональні компанії – це міжнародні фірми, що мають свої господарські підрозділи у двох або більше країнах, управління якими здійснюється в рамках одного або декількох центрів. В основі такого управління – механізм прийняття рішень, який дає змогу здійснювати узгоджену політику і загальну стратегію, розподіляючи ресурси, технології та відповідальність для досягнення результату – отримання прибутку.

Можна зробити висновок, що *ТНК* – це мережа взаємопов'язаних підприємств, які походять з однієї країни і мають складові частини та філії в інших країнах, управління якими здійснюється з одного або декількох центрів. В основі такого управління – механізм прийняття рішень, який дає змогу здійснювати узгоджену політику і загальну стратегію, розподіляючи ресурси, технології та відповідальність для досягнення результату – отримання прибутку. ТНК – це мережа взаємопов'язаних підприємств, які походять з однієї країни і мають складові частини та філії в інших країнах, володіючи або контролюючи комплекси виробництва та обслуговування, що знаходяться за межами країни базування. На відміну від звичайної корпорації, яка функціонує на світових ринках, ТНК переносить за кордон не товар, а сам процес вкладання капіталу, поєднуючи його із закордонною робочою силою в межах міжнародного виробництва. [233, с.63]

1.2. Методологічні засади трансформаційних процесів транснаціоналізації економічної діяльності на сучасному етапі світогосподарського розвитку.

Дані трансформації мають глобальний характер і впливають на всі сфери світового господарства. Предметом перетворення є як світова система в цілому, так і елементи, що її утворюють. Центральним елементом світогосподарської системи на сучасному етапі виступають транснаціональні корпорації, які зазнають трансформаційних змін в системі загальносвітових економічних перетворень (руйнування біполярності світу; становлення постіндустріального укладу економіки; активізація процесів міжнародної економічної інтеграції і регіоналізації; посилення багатовекторності економічного розвитку тощо). Дослідження трансформаційних процесів транснаціоналізації економічної діяльності створює основу для визначення найбільш доцільних шляхів використання транснаціональних важелів включення національних економік до світогосподарської системи.

Вихідним положенням аналізу трансформаційних процесів транснаціоналізації є дослідження етапізації транснаціоналізації економічної діяльності. Зокрема, ТНК можна систематизувати за організаційно-юридичними формами таким чином: [278, с.55-60]

- *колоніально-сировинні ТНК першого покоління* (переважно картелі, синдикати, трести). Діяльність ТНК першого покоління значною мірою була пов'язана з розробкою сировинних ресурсів колишніх колоній, що дає підставу визначити їх як колоніально-сировинні ТНК;

- *ТНК другого покоління* (переважно трести). Їх специфіка - міцний зв'язок з виробництвом військово-технічної продукції. Розпочавши свою діяльність у період між двома світовими війнами, деякі з них зберегли свої позиції у світовій економіці й у повоєнний час;

- *ТНК третього покоління* (переважно концерни і конгломерати). Дані ТНК широко використовували досягнення науково-технічного прогресу,

поєднуючи елементи національного і зарубіжного виробництва. Основні елементи відтворювального процесу переводились на загальні стандарти та принципи. ТНК третього покоління сприяли поширенню досягнень НТП на країни світової периферії і формували економічні передумови появи міжнародного виробництва з єдиним інформаційним простором, міжнародним ринком капіталу, робочої сили і науково-технічних послуг;

- *глобальні ТНК четвертого покоління* (переважно холдинги). Їх визначальними рисами є планетарне бачення ринків і функціонування в умовах глобальної конкуренції;

- *глобальні ТНК п'ятого покоління* (інноваційно орієнтовані холдинги). На даному етапі проявляється нова риса розвитку транснаціонального капіталу – поширення на приймаючі країни інноваційної активності, яка раніше була прерогативою материнських фірм. Відбувається це в результаті створення в інших країнах науково-дослідних центрів і технологічних парків, а також за рахунок поглинання місцевих фірм з високим інноваційним потенціалом.

Таким чином, на сучасному етапі провідними драйверами розвитку транснаціоналізації виступають наука та інноваційна діяльність, що перетворює ТНК на головних генераторів наукових ідей, нових технологій і концепцій їх розповсюдження, сприяючи становленню конвергентної економічної системи у світовому масштабі.

Нині ТНК контролюють істотну частину науково-технічного потенціалу розвинутих країн. Це дає змогу відігравати провідну роль у міжнародному обміні технологіями і науково-технічними знаннями, сприяти структурним зрушенням у світовій економіці. Сучасні ТНК змінюють стратегію технологічного розвитку. Вона базується на розумінні вимог НТП і охоплює організацію та інтеграцію роботи функціональних і спеціалізованих груп у процесі реалізації нововведень, постійний аналіз доцільності існуючої структури ринків, функцій, завдань діяльності, погляд на технологічний

розвиток компанії на перспективу, що дає можливість ТНК виступати одним із головних суб'єктів світового ринку технологій. [278, с.62-63]

Динамічний розвиток ТНК та їх перетворення на один з найважливіших інститутів сучасної ринкової економіки зумовлюються багатьма факторами, які можна сформулювати таким чином: [249, с.162]

- можливість підвищення ефективності й посилення конкурентоспроможності, загальні для всіх великих фірм, що інтегрують у свою структуру постачальницькі, виробничі, науково-дослідні, розподільчі й збутові підприємства і пов'язуються з ефектом масштабу й економією на витратах, властивих ринковим трансакціям;

- недосконалість ринкового механізму в реалізації власності на технології, виробничий досвід та інші «невловимі» активи (управлінський досвід тощо) шляхом здійснення операцій купівлі-продажу, що змушує компанію зберігати контроль над використанням цих активів. В рамках ТНК зазначені активи стають мобільними, здатними до перенесення в інші країни, і зовнішні ефекти від їх використання не виходять за межі корпорацій;

- компанія, операції якої набувають транснаціонального характеру, одержує додаткові можливості для підвищення ефективності й посилення міжнародної конкурентоспроможності шляхом доступу до ресурсів іноземних держав;

- близькість до споживачів продукції іноземних філій та можливість отримання інформації, яка дозволяє судити про перспективи ринків країн, у яких розміщені філії, та про конкурентний потенціал фірм цих країн. При цьому філії транснаціональних компаній в конкуренції з фірмами країн-реципієнтів одержують важливі переваги внаслідок використання науково-технічного та управлінського потенціалу своєї компанії і всіх її філій;

- ТНК має можливість використовувати у своїх інтересах особливості державної політики в різних країнах, різницю в курсах валют та інші чинники;

- наявність закордонних виробничих філій відкриває перед ТНК можливість використання відмінностей у господарській ситуації різних країн, зокрема вони зміцнюють свої позиції за рахунок валютних операцій. Вирішальне значення має те, що ТНК мають у своєму розпорядженні великі виробничі підрозділи в різних країнах, кожний з яких володіє значними фінансовими ресурсами, а отже - здійснює великі за обсягами міжнародні фінансові операції. За даних умов будь-яка зміна валютного курсу приносить вигоду частині підприємств, що входять в систему ТНК, не завдаючи реального збитку іншим філіям;

- ТНК мають можливість здійснювати так звані «безпрограшні валютні операції». Як і у випадку з валютними коливаннями, ТНК можуть використовувати різницю у ставках відсотка й рівнях інфляції країн, де розташовані їх материнські структури та дочірні фірми, перетворюючи номінальне підвищення доходу в реальне;

- здатність продовжувати життєвий цикл технологій і продукції, переміщуючи їх по мірі старіння технологій у свої закордонні філії та зосереджуючи ресурси й зусилля підрозділів, розташованих у країні перебування материнської компанії, на розробці нових технологій і виробів. При цьому складається конфігурація ТНК, науково-інноваційне ядро якої створюється з підрозділів, розташованих у країні перебування материнської фірми, а периферія включає розподільчі й збутові закордонні філії;

- за допомогою прямих інвестицій компанія одержує можливість подолати бар'єри на шляху експорту продукції. Не випадково ефективність зовнішньоекономічної експансії як засобу пом'якшення кон'юнктурних коливань оцінюється досить високо і вважається вищою, ніж ті, які забезпечують суто національні прийоми зниження економічного ризику;

- завдяки створенню міжнародної мережі філій формується широка база стабільності та пов'язана з нею висока ефективність кредитно-фінансової стабілізації. Корисними для ТНК виявляються елементи асинхронності світового циклу й закордонна диверсифікованість виробництва, зміни

валютних курсів й різна інтенсивність інфляційних процесів, відмінності у відсоткових ставках та ін.

Множина і різноманіття факторів, що впливають на розвиток ТНК, свідчить що вони можуть уникнути багатьох труднощів у проникненні на міжнародний ринок за рахунок отримання більш високих прибутків від інвестицій порівняно з компаніями, діяльність яких обмежується кордонами однієї країни.

ТНК збільшують свою потужність за допомогою поглинання інших компаній, а також в результаті злиття з конкуруючими фірмами. Поглинання являє собою набуття контролю над відповідною компанією, яка втрачає свою самостійність. Злиття – це об'єднання двох або більше фірм з метою створення нової компанії.

Злиття можуть бути: [180]

- горизонтальними – об'єднуються фірми, які виробляють один і той же продукт;
- вертикальними – зливаються компанії, які спеціалізуються на різних стадіях виробничого процесу при випуску однакової або схожої продукції;
- конгломеративними – компанії, які вступають в об'єднання, що пов'язані не виробничими, а фінансовими інтересами;
- пов'язаними – об'єднуються фірми, що мають схожі виробництва, що може призвести до зниження витрат на виробництво і до обміну досвідом;
- непов'язаними – об'єднання, що в основному переслідують мету диверсифікації ризику.

Поглинання бувають:

- ворожими, коли компанія купується без попереднього повідомлення її керівництва;
- дружніми – в даному випадку придбання однієї фірми іншою знаходить схвалення у акціонерів і керівництва компанії, що купується;
- національними – здійснюються в межах однієї держави;

- *транснаціональними* – коли компанія (компанії), яка поглинається, знаходиться в іншій (в інших) країнах.

До числа основних факторів, що зумовлюють процеси транскордонних злиттів і поглинань, відносять такі: [249, с.167]

- глобалізація світових ринків;

- дерегулювання й зростання міжнародної конкуренції, необхідність підвищення прибутків;

- підвищення ефективності виробництва за рахунок синергізму (ефекту від об'єднання ресурсів, який за своєю дієвістю перевищує просту суму результатів впливу окремих компонентів);

- диверсифікованість ризиків та ін.

Активізація процесів злиттів і поглинань є наслідком змін в організаційній діяльності ТНК. Якщо в 1980-ті роки ТНК віддавали перевагу створенню нових закордонних філій, то в другій половині 1990-х років активізувалась тенденція до підвищення ролі транскордонних злиттів і поглинань іноземних компаній. Більшість транскордонних угод припадає на 100 найбільших ТНК.

Особливо активно ведуть себе в сфері злиттів і поглинань американські транснаціональні корпорації. Так, із знову створених в 1996р. 406-ти зарубіжних філій корпорацій США 191 виникла через злиття і поглинання компаній, головним чином західноєвропейських. До кінця ХХ ст. найбільш великими виявились такі поглинання американськими ТНК європейських фірм: [108, с.46]

- компанія *NTL* купила англійську фірму *Cable&Wireless* (\$11 млрд.);

- *Ford Motor* купив англійську автомобільну фірму *Land Rover* (\$2,7 млрд.).

Головними цілями злиттів і поглинань є такі:

- 1) посилення впливу на даному ринку;
- 2) підвищення ефективності за рахунок об'єднання ресурсів;
- 3) захоплення нових ринків збуту;

- 4) покращення керованості компанії;
- 5) диверсифікація ризику.

ТНК в своїй міжнародній діяльності використовують також таку форму об'єднання, як створення стратегічних альянсів. *Транснаціональні альянси* – це глобальні форми здійснення партнерства, спільної або пайової діяльності на основі багатосторонніх контрактів (угод) компаній різних країн через здійснення спільної маркетингової, фінансової, інноваційної, інвестиційної та операційної діяльності. Транснаціональні альянси є на сьогодні одним з найбільш динамічних напрямів розвитку транснаціоналізації. [278, с.206]

Становлення транснаціональних альянсів відбувалось практично в усіх основних сферах глобальної конкуренції – телекомунікаціях, інформатиці, авіап перевезеннях, сфері послуг і т.і. Наприклад, до стратегічних альянсів належать *American Telephone & Telegraph Company* (США) і *British Telecom* (Великобританія); *Mobil* (США) і *British Petroleum* (Великобританія); *American Telephone & Telegraph Company* (США), *IBM* (США), *Apple Computer* (США) і *Siemens* (Німеччина).

Створення стратегічних альянсів інтенсифікувалось в 90-х роках ХХ ст. під впливом прагнення ТНК до зниження витрат на здійснення глобальних маркетингових досліджень, поширення технологій, а також збільшення продажів через використання стабільних партнерських зв'язків.

З середини 90-х років ХХ ст. транснаціональні альянси набувають стратегічного характеру, створюються з метою продукування і поширення нових технологій, інновацій, кооперації виробництва, надання послуг тощо.

Загальними причинами створення стратегічних транснаціональних альянсів є такі: [278, с.208]

- подальша глобалізація ринків і розширення спектра геополітичних завдань розвитку, технологічна універсалізація господарської діяльності підприємницьких структур;

- коливання співвідношення валютних курсів окремих національних грошових одиниць і об'єктивна потреба маневру в інвестиційній політиці;

- можливість забезпечення додаткової трансакційної економії, заощадження на витратах;
- можливість підвищення прибутковості активів, що забезпечується поглибленням спеціалізації та організаційно-управлінською оптимізацією;
- подальший прогрес технологій, що спричиняє недоцільність, а іноді й неможливість наслідування паралельних курсів НТП.

Основним економічним мотивом створення транснаціональних альянсів є відносне скорочення прямих інвестицій і досягнення економічного ефекту за рахунок транскордонного використання нематеріальних активів, партнерства або розподілу та комбінації функцій. [278, с.210] Найвагомими економічними чинниками є фактори витрат і економії, глобальна конкуренція, наявність досвіду діяльності в зарубіжних країнах, нівелювання впливу ризику, ефективність менеджменту, знання місцевих умов.

Відбувається це через те, що одним з найважливіших проявів трансформаційних процесів транснаціоналізації економічної діяльності на сучасному етапі світогосподарського розвитку, що впливає на організаційні форми транснаціоналізації, є становлення поділу праці не стільки між країнами, скільки між транснаціональними корпораціями. Як правило, в рамках альянсу досягається більш висока економія на масштабі, можливість маневрування виробничими ресурсами і окремими складовими виробничих потенціалів, прискорення впровадження досягнень НТП, підвищення ефективності всієї маркетингової діяльності, що у підсумку призводить до підвищення конкурентоспроможності ТНК (приріст ефективності, збільшення інновацій і знань, підвищення гнучкості та масштабу діяльності).

Одна із особливостей і проблем транснаціоналізації на сучасному етапі полягає у тому, що зовнішнє середовище міжнародного бізнесу і він сам змінюється під впливом численних факторів: змінюється перелік клієнтів, виникають нові ринкові ніші, з'являються нові конкуренти, створюються більш досконалі технології. *Загалом джерело змін полягає в технічній і*

технологічній стороні виробництва, а також у виробничих відносинах, що складаються всередині компанії і в навколишньому ринковому середовищі, і відбуваються у площині «кризи – зміни».

Відомо, що джерелом будь-яких змін є невідповідність окремих частин системи, що є справедливим і для транснаціональної компанії, яка представляє собою відкриту систему, що включена в численні зв'язки з різними суб'єктами господарювання і суспільства в цілому. Відповідно можна виділити декілька сфер, збої в яких призводять до трансформації процесів транснаціоналізації економічної діяльності: [233, с.110-111]

- політична сфера;
- інвестиційна сфера;
- адміністративна сфера;
- технологічна сфера;
- народногосподарське середовище;
- суспільна сфера.

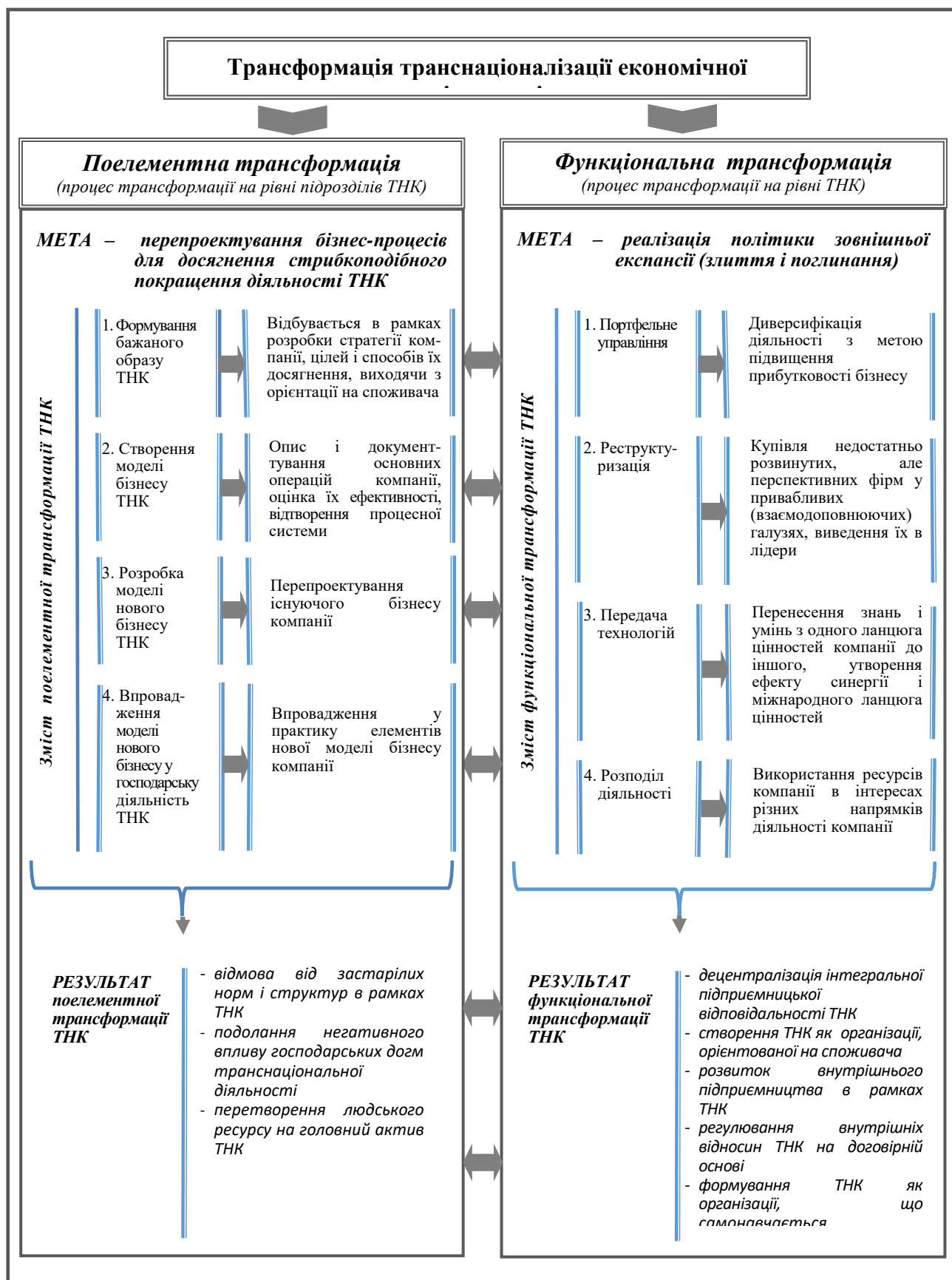
Неузгодженість інтересів у розглянутих вище сферах функціонування ТНК настає, як правило, не одномоментно, а є наслідком певних процесів. В результаті спостерігаються кризові прояви у функціонуванні компаній, що й призводить до трансформації діяльності останньої, втіленої у *структурній схемі трансформації транснаціоналізації економічної діяльності* (рис. 1.5).

М.Мартін визначає такі складові прояву кризового стану: [233, с.111]

- збої у підприємницькому баченні;
- дефекти у процесі прийняття і реалізації рішень;
- порушення у механізмі зворотного зв'язку;
- розширення захисних механізмів.

В результаті транснаціональний бізнес на сучасному етапі у своєму розвитку набуває таких тенденцій: [348, с.198]

- помітна втрата беззастережного і неподільного панування на вищих сходинках світового рейтингу американських ТНК і посилення японських та західноєвропейських ТНК;

Рис. 1.5. Структурна схема трансформації транснаціоналізації економічної діяльності.

- ще більше переплетення економічних зв'язків та інтересів розвинених країн, поглиблення спеціалізації та кооперації виробництва, посилення взаємозалежності;

- набирають сили нові індустріальні країни зі швидкозростаючими новими ТНК, а отже посилюється конкурентна боротьба у світі транснаціонального бізнесу.

ТНК представляють собою особливий випадок міжнародної корпорації, оскільки створювались вони переважно у західноєвропейському регіоні. Перші такі компанії виникли на початку ХХ ст., а пік їх розвитку припав на 50-70-ті роки ХХ ст. У 80-х роках ХХ ст. більшість таких корпорацій були реорганізовані у транснаціональні. Головна економічна причина даного процесу – складнощі функціонування об'єданого в рамках компанії капіталу, який мав різну національну приналежність. [233, с.59]

ТНК роблять ставку на високий рівень соціально-економічного розвитку, на велику ємність національних ринків, на зростаючий споживчий попит. Дві третини загального обсягу продажу товарів і 40% загального обсягу продажу послуг, здійснюваних філіями ТНК, припадає на місцеві ринки іноземних держав. Обсяги продажів закордонних філій зростають швидше, ніж прямий експорт материнських компаній. [249, с.168]

У країнах Азії, де спостерігається швидке зростання життєвого рівня населення й збільшується його купівельна спроможність, філії ТНК переорієнтовуються на обслуговування місцевих ринків. Так, підвищенню обсягу закупівель комплектуючих частин закордонними філіями ТНК сприяє й політика ряду держав, що розвиваються, спрямована на збільшення частки національних компонентів і матеріалів у вартості готової продукції, яка випускається філіями. В орбіту діяльності за кордоном залучається велика кількість середніх і дрібних іноземних компаній: постачальників, агентів, дилерів. Ці підприємства значною мірою залежать від закордонних філій ТНК. Тим самим філії впливають на розвиток експорту й імпорту

приймаючих країн, ще тісніше об'єднуючи економіки різних країн. [249, с.169]

На фоні посилення тенденції витіснення в глобальній економіці середніх і дрібних експортерів та імпортерів, зовнішньоторговельні зв'язки концентруються в рамках ТНК і сприяють трансформації транснаціональної діяльності. Так, під впливом науково-технічного прогресу капітал ТНК концентрується переважно у сфері послуг і наукомістких галузей обробної промисловості. Особливо це характерно для ряду країн Південно-Східної Азії і Латинської Америки, де мають місце значні обсяги вкладення капіталу ТНК (так, понад 2/3 продукції електроніки та електротехніки на світовому ринку експортуються з Малайзії, Сінгапуру, Філіппін та Мексики). Внаслідок розширення поставок продукції наукоємних галузей змінюється загальна структура експорту вказаних країн, що впливає на зміну їх позицій в міжнародному поділі праці.

ТНК, що базуються у розвинутих країнах, перевершують за абсолютним обсягом іноземних активів компанії, які перебувають у менш розвинутих державах. Одночасно деякі ТНК, що працюють у малих індустріальних країнах і мають менш ємний внутрішній ринок, характеризуються більш високим індексом транснаціоналізації, оскільки їх іноземні активи посідають відносно високу позицію в загальному обсязі активів. До найбільш поширених транснаціональних галузей відносять засоби масової інформації, виробництво продовольства й напоїв, будівництво, хімічну й фармацевтичну промисловість, виробництво електроніки й електроустаткування.

ТНК розвинутих країн постійно збільшуючи масштаби міжнародного виробництва, утворили економічний простір, який в економічній літературі називають другою, або «зовнішньою» економікою. За своїм виробничим, науково-технічним і фінансовим потенціалом беззаперечним лідером вважається «друга економіка» США, оскільки істотно перевершує аналогічні сфери господарювання інших країн Західної Європи і Японії. *Індекс транснаціоналізації* з часом стали використовувати для характеристики

масштабів «зовнішньої економіки». Наявність такої «зовнішньої економіки» - важливий засіб підвищення ефективності власного бізнесу, а також зміцнення позицій своєї країни в міжнародній системі. [249, с.166]

Слід відзначити, що ТНК розвинутих країн відіграють важливу роль у розвитку економіки країн, що розвиваються. Насамперед, слід зазначити, що ТНК не тільки сприяють розвитку, а й безпосередньо розвивають промисловість цих країн, супроводжуючи наданням доступу до фінансових ресурсів ТНК, до нових технологій, якими вони володіють. Завдяки ТНК і через них з'являється можливість просування національної продукції країн, що розвиваються, на зовнішній ринок. Важливе значення має підготовка національних кадрів за допомогою ТНК.

Одночасно, незважаючи на позитивні прояви діяльності ТНК на теренах країн, що розвиваються, існують і ряд недоліків даної діяльності. Так, часто економіка цих країн під впливом ТНК розвивається однобоко, спеціалізуються вони в основному на виробленні сировини, що позиціонує їх у якості сировинного придатку ТНК. При цьому прибутки від своєї діяльності ТНК, як правило, вивозять у країну головної компанії, а не реінвестують в економіку приймаючої країни. Крім того, інколи ТНК вивозять у країни, що розвиваються, екологічно шкідливе виробництво. [348, с.198]

Загалом у сучасних умовах приймаючі країни (як розвинуті, так і ті, що розвиваються), як правило, схвалюють ТНК на своїй території. Однак існує і низка проблем, пов'язаних з діяльністю ТНК в приймаючій країні. Найтипівіші переваги і недоліки приймаючої країни та країни походження ТНК представлено в табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Вплив ТНК на країни базування та приймаючі країни [278, с.289]

	<i>Приймаюча країна</i>	<i>Країна, що вивозить капітал</i>
<i>Вигоди</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Отримання додаткових ресурсів (капітал, технології, управлінський досвід, кваліфікована праця). - Стимулювання розвитку національної економіки, збільшення обсягу продукту, що виробляється, і прибутку, прискорення економічного зростання і розвитку. - Отримання податків від діяльності ТНК. 	Іноземні інвестиції є більш ефективними, ніж аналогічні внутрішні.
<i>Проблеми</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Представники приймаючої країни не допускаються до участі в проведенні НДДКР. - Посилена експлуатація і встановлення зовнішнього контролю з боку ТНК. - ТНК можуть маніпулювати цінами з метою уникнення податків. 	<ul style="list-style-type: none"> - Державне регулювання іноземних інвестицій: заборона інвестування в окремі галузі, особливі умови інвестування (використання місцевих напівфабрикатів, навчання місцевих кадрів, здійснення НДДКР у приймаючій країні, розширення експорту продукції, що виробляється), втрати в торговому балансі. - Ризик конфіскації інвестицій.

Загалом більш суттєвим вплив ТНК є на приймаючі країни. З одного боку, дана група країн відчуває беззаперечний *позитивний* економічний вплив ТНК (перш за все, в результаті надходження інвестицій): розвивається імпортозаміщення; активізація діяльності експортоорієнтованих компаній сприяє зміцненню зовнішньоторговельних позицій країни; приплив ПІІ сприяє розвитку внутрішньорегіональної торгівлі за участю країни. Крім того, із загостренням міжнародної конкуренції ТНК розпочали формування

спільних компаній за участю місцевих фірм, що сприяє впровадженню нових технологій, нових стандартів менеджменту, випуску нових видів продукції тощо. В результаті світова економіка отримує суттєву вигоду від більш ефективного розміщення ресурсів, робочої сили, капіталу, технологій і т.і.

Одночасно спостерігається певний *негативний* вплив ТНК на економіку країн, в яких вони функціонують: *по-перше*, ТНК захоплюють найбільш перспективні сегменти виробничих і науково-дослідних структур приймаючої країни; *по-друге*, ТНК у стратегічному вимірі зорієнтовані, як правило, на поглинання місцевих компаній і, таким чином, спричиняють посилення нестійкості інвестиційного процесу; *по-третє*, стійке становище ТНК дає їм можливість вживати більш рішучих заходів у разі криз – закривати підприємства, скорочувати виробництво, що призводить до безробіття та інших негативних явищ; *по-четверте*, ТНК створили специфічну форму вивозу капіталу за допомогою трансфертних цін (у тому числі спеціально завищених або занижених), що встановлюються самими ТНК при постачанні товарів і наданні послуг своїм дочірнім компаніям і філіям в рамках ТНК; *по-п'яте*, значна частка ТНК є достатньо великими, щоб мати монопольну владу (деякі з них за обсягом обороту перевищують показники окремих країн); *по-шосте*, ТНК, діючи в багатьох країнах, мають можливість впливати на всі сфери суспільного життя, а найпотужніші – навіть здійснювати тиск на уряд приймаючої країни. [278, с.297-299]

Таким чином, лібералізація руху капіталу й економічної діяльності ТНК, з одного боку, сприяє підвищенню технологічного рівня виробництва. швидкій появі на ринку нових товарів і послуг, зниженню середніх витрат виробництва, з іншого – зростає залежність національних економік від діяльності ТНК.

В 1972р. при Економічній і Соціальній Раді ООН було створено групу з провідних економістів (яка пізніше перетворилась в Комісію ООН з транснаціональних корпорацій), основним завданням якої було вивчити вплив діяльності ТНК на розвиток світової економіки та на міжнародні

відносини, і яка на основі результатів проведених досліджень розробила проект Кодексу поведінки ТНК.

Паралельно з Комісією ООН з транснаціональних корпорацій, Організація Економічного Співробітництва і Розвитку створила в 1975р. Комітет з міжнародних інвестицій і транснаціональних корпорацій, робота якого в 1976р. позначилась прийняттям «Декларації ОЕСР про міжнародні інвестиції і транснаціональні корпорації» та укладанням Угоди про ТНК країн-членів ОЕСР. Основним принципом діяльності сторін, на якому ґрунтується ця Угода, є *принцип національного режиму*: країни-лідери ОЕСР зобов'язані застосовувати до компаній з інших країн не менш сприятливі закони, нормативи та адміністративні заходи, ніж до національних компаній.

Не менш важливим принципом Угоди є *принцип транспарентності* дій держави, спрямований на стимулювання чи стримування припливу прямих іноземних інвестицій. В Угоді зазначено, що країни-учасниці, запроваджуючи будь-які обмежувальні заходи щодо іноземних інвестицій у тих чи інших галузях економіки, мають завчасно повідомити про це інших членів ОЕСР. При цьому такі заходи не повинні бути дискримінаційними щодо національної приналежності інвестицій і мають поширюватись на всі ТНК. В 2000р. умови Угоди прийнято в новій редакції, де серед інших нововведень передбачалось введення більш жорстких екологічних вимог до діяльності закордонних філій, підвищення відкритості їх операцій і взаємовідносин з державними структурами приймаючих країн. [348, с.198-199]

В цілому транснаціоналізація економічної діяльності – це досить складний феномен світової економіки, який безперервно розвивається, вимагає постійної уваги, вивчення й міжнародного контролю. Слід зауважити, що в Україні починають виникати й розвиватись великі українські корпорації – фінансово-промислові групи, які бачать свої перспективи в активній економічній експансії на зовнішні ринки. Серед

таких компаній, насамперед, слід назвати «СКМ», «Інтерпайп», «Приват» та ін.

Разом з тим, багато закордонних корпорацій успішно здійснюють економічну експансію на український ринок, поглинають місцеві підприємства та посилюють конкуренцію на внутрішньому ринку. До таких компаній можна віднести такі ТНК, як *Coca-Cola*, *Samsung*, *Toyota*, *Nestle*, *Hewlett-Packard*, *British American Tobacco* та ін. [249, с.172-173]

Виходячи з того, що вирішальним чинником забезпечення ефективності діяльності ТНК виступає міжнародне виробництво товарів і послуг (випуск продукції на основі інтернаціоналізації ресурсів, виробництва і міжнародного поділу праці), можна ідентифікувати *провідні ознаки трансформаційних процесів транснаціоналізації економічної діяльності* на сучасному етапі світогосподарського розвитку:

- зміна характеру участі країн і підприємств у міжнародному поділі праці (що знаходить прояв в інтернаціоналізації науково-технічного прогресу і виробництва);
- розвиток форм міжнародного виробництва ТНК (які беруть участь у міжнародному внутрішньофірмовому кооперуванні);
- більш високий рівень інтернаціоналізації виробництва і капіталу (внаслідок поширення масштабів діяльності ТНК);
- активізація форм міжнародної економічної діяльності (що сприяють інтернаціоналізації світової економіки).

Функціонування сучасних ТНК відбувається в умовах глобалізації світогосподарських зв'язків, які, з одного боку, створюють зовнішнє середовище для їх діяльності, а з іншого – самі є результатом такої діяльності. Поява глобальних ТНК призвела до того, що нині третина світової торгівлі здійснюється в рамках транснаціональних структур. [278, с.66]

Сучасні ТНК виступають важливою складовою єдиної світової політичної та економічної системи, вони беруть активну участь у

міжнародних геополітичних процесах. При цьому система відносин між державою і ТНК – це єдність суперечностей. З одного боку, ТНК є важливим інструментом зовнішньоекономічного і зовнішньополітичного впливу, який держава використовує в інтересах свого утвердження на світовій арені. З іншого боку – єдність інтересів не виключає наявності суперечностей, основною з яких є суперечність між інтернаціональним глобальним характером операцій ТНК і територіально обмеженою юрисдикцією держави. Держава постійно намагається встановити контроль за вивезенням капіталу, товарів, технологій. ТНК, реалізуючи стратегію отримання довгострокових прибутків, впливають на економічну кон'юнктуру країни базування або приймаючої країни і, таким чином, вступають у суперечність з певними заходами державного регулювання економіки. [278, с.290]

Дії урядів країн у 60-70-ті роки ХХ ст. можна оцінити як нерегулярні і нескоординовані способи виробляти економічну стратегію і тактику з урахуванням зростання прямих іноземних інвестицій. Це призводило до конфронтації з ТНК, оскільки уряди прагнули вирішити певні завдання за рахунок ТНК. У 80-ті роки ХХ ст. глобалізація економіки та науково-технічний прогрес сприяли переоцінці урядами політичних результатів діяльності ТНК і зміні ставлення до них. У 90-ті роки ХХ ст. уряди почали відігравати координуючу роль у використанні виробничих можливостей, іноземні інвестиції почали розглядатись як доповнення до внутрішніх. Уряди здійснюють політику, яка стимулює надходження іноземних інвестицій в країни, що підвищує конкурентні переваги ТНК на зарубіжних ринках. [278, с.291]

Таким чином, можна стверджувати, що в результаті активізації процесів транснаціоналізації геополітичні імперативи світогосподарського розвитку поступаються місцем геоекономічним імперативам:

- великі ТНК є головними суб'єктами світових товарних ринків (під їх впливом знаходяться основні пропорції світового виробництва і збуту товарів);

- ТНК є координаторами світових цін на товари;
- ТНК перетворились, поряд з національними державами, в реальних суб'єктів економічних відносин.

Характерними трансформаційними ознаками ТНК на сучасному етапі розвитку світової економіки є такі:

- високі темпи зовнішньої експансії;
- перебудова організаційної й виробничої структур під впливом НТП;
- формування системи міжфірмових зв'язків;
- участь у спекулятивних операціях на світових товарних ринках.

Фактично основний вектор трансформаційних зрушень транснаціоналізації полягає в тому, що процес транснаціоналізації (включення в структуру національних відтворювальних комплексів діяльності іноземних корпорацій) сприяє становленню процесу універсалізації у міжнародному масштабі (процес зближення, взаємоприспосування і зрощення національних господарських систем, посилення подібності національних механізмів економічного та соціального регулювання). В результаті транснаціональні економічні відносини все більше впливають на масштаби, темпи та пропорції розвитку національних відтворювальних комплексів і світової економіки в цілому.

Загалом активізація трансформаційних процесів транснаціоналізації на сучасному етапі зумовлена такими обставинами:

- наповнення геополітики економічним змістом, коли відносини між країнами проявляються, перш за все, як економічні відносини;
- геоeкономіка перетворюється на простір стратегічного розвитку транснаціональних корпорацій;
- транснаціоналізація перетворюється на стратегію розвитку міжнародної економічної діяльності держав.

Трансформація і активізація процесів транснаціоналізації економічної діяльності призводить до таких наслідків:

- вихід національно-державних інтересів за національні рамки у зв'язку зі створенням і розширенням сфери діяльності транснаціональних структур;
- розгляд національних економічних проблем в контексті протікання світогосподарських процесів і використання міжнародних ресурсів, у т.ч. ресурсів ТНК, для вирішення внутрішньоекономічних проблем;
- вплив транснаціональних компаній на національні держави в економічній і політичній площині;
- усвідомлення необхідності координації дій транснаціональних структур і держав країн походження ТНК та приймаючих країн.

Підсумовуючи вищевикладене, слід відзначити, що транснаціоналізація принципово змінює співвідношення національної, інтернаціональної, і наднаціональної складових у механізмі функціонування світової економіки. Кардинально зростає вплив транснаціонального капіталу на розвиток міжнародних ринків і національних економік, формуються інтернаціональні відтворювальні цикли. Включення національних економік до процесів транснаціоналізації має подвійні наслідки: з одного боку, це призводить до створення нових робочих місць, покращення науково-технічної і технологічної структури економіки, зростання обсягів ВВП, а з іншого – спричиняє глибокі деформації в національній економіці (руйнування усталеної відтворювальної та галузевої структури і т.і.), що актуалізує питання формування національного відтворювального комплексу з урахуванням можливих напрямків включення країни до системи міжнародного розподілу праці.

1.3. Системно-структурне забезпечення транснаціоналізації світової економіки.

Тенденції та явища, що впливають на розвиток сучасної світової економіки, зумовлюють структурні та галузеві зрушення у розвитку процесів транснаціоналізації, зважаючи на ситуативність економічного зростання, необхідність забезпечення міжнародної конкурентоспроможності ТНК, перетворення досягнень науково-технічного прогресу на об'єкт економічних відносин.

При цьому процес формування єдиного світогосподарського простору є доволі суперечливим. З одного боку, внаслідок дії глобалізації та як результату - уніфікації бізнес-процесів, спостерігається скорочення різноманіття останніх. З іншого боку, спостерігається посилення проявів локальних тенденцій, наприклад, в рамках процесів міжнародної регіоналізації. Внаслідок одночасної дії вказаних процесів у світогосподарській системі відбувається підвищення ролі та збільшення масштабів діяльності *транснаціональних корпорацій (ТНК)*.

В умовах зростання міжнародної конкурентної боротьби підприємства і компанії шукають нові способи підвищення конкурентоспроможності, перш за все за рахунок:

- продукування власних інновацій;
- оптимізації розмірів підприємств і підвищення їх ефективності;
- зниження витрат, спрямованих на освоєння нових ринків і нових виробництв;
- посилення виробничо-коопераційних і збутово-коопераційних зв'язків, за рахунок чого відбувається підвищення гнучкості підприємства.

Ряд структурних підрозділів (підприємств) переносять на території з більш дешевою робочою силою певні виробничі функції, що сприяє розвитку економічної глобалізації за рахунок трансформації національних підприємств в інтернаціональні, і подальшим їх перетворенням у транснаціональні.

Таким чином, зростання конкуренції на світових ринках спричиняє структурно-просторові перетворення у діяльності підприємств, які в

результаті виходу на міжнародний ринок залучають іноземну робочу силу, капітал, менеджмент, перетворюючись фактично на транснаціональні, що веде до зростання рівня глобалізації. Для певних країн включення до процесів транснаціоналізації економічної діяльності означає використання можливостей підвищення добробуту і рівня життя громадян.

Посилення даної тенденції веде до структурної перебудови світової економіки, відходу останньої від національно орієнтованої стандартизації виробництва.

Витокові структурні зміни можна пояснити з погляду теорії «довгих хвиль» М.Кондратьєва і Й.Шумпетера: основою даних циклів розвитку є *базисні інновації*, які проникають у всі сфери економічного і суспільного життя і викликають появу нових просторових структур. На сучасному етапі визначальними базисними технологіями як на національному, так і на глобальному рівні, є мікроелектроніка, технології накопичення, передачі та обробки даних, використання яких призводить до переоцінки ролі простору і часу у світовій економіці. [107, с.56]

Базисні інновації, які поєднують у собі досягнення науки і техніки, будучи втіленими в товарах, технологіях, методах управління і сукупності споживчих властивостей, що відповідають наявним і прогнозованим запитам споживачів, є основою виникнення, розвитку та зміни технологічних укладів (табл. 1.3). Як можна бачити з даних табл. 1.3, різні технологічні уклади (відмираючий, панівний і той, що зароджується) певний час співіснують в одному часовому проміжку. Особливо це притаманно країнам, які не є світовими економічними лідерами чи розвиненими країнами.

Слід відзначити, що технологічне лідерство є найважливішим чинником, який забезпечує прискорену транснаціоналізацію виробництва, яка проявляється в такому:

- вихід національно-державних інтересів за національні рамки у зв'язку зі створенням і розширенням сфери діяльності транснаціональних господарських структур;

- розгляд економічних проблем, що стоять перед країнами, з урахуванням можливостей їх вирішення в результаті включення національних економік до процесів транснаціоналізації;
- вплив через транснаціональні компанії економічної ситуації в провідних країнах на інші держави, які безпосередньо не залежать від вказаної групи країн;
- розуміння необхідності, внаслідок дії транснаціональних компаній, координації національної і міжнародної економічної політики.

Фактично під впливом транснаціоналізації відбувається дерегуляція національних ринків, в результаті чого Загалом транснаціоналізація принципово змінює співвідношення національної, інтернаціональної і наднаціональної складових у механізмі функціонування світової економіки. В геоekonomіці формуються *інтернаціональні відтворювальні цикли (ІВЦ)*. Це означає, що технологічні стадії реальні важелі впливу на економічну ситуацію отримують глобальні компанії. виробництва продукту ТНК можуть здійснюватись в різних країнах, і на певній стадії транснаціональне виробництво "вбудовується" в структуру національної економіки. За даної ситуації перед державами постає завдання – або вбудовуватись підпорядкованим чином в ІВЦ транснаціональних компаній, або використовувати переваги, якими володіє країна в міжнародному розподілі праці. [300, с.146-147]

У даному контексті набуває важливого значення аналіз сегментів *світової економіки*, до яких належить країна, за джерелами отримання прибутків: [300, с.144-145]

- *природовитратна економіка* – у даному секторі основна частка прибутку створюється за рахунок включення в ціну продукту природних ресурсів (як правило, платня за користування природними ресурсами складає незначну частину від одержаного прибутку);

Таблиця 1.3

Основні характеристики технологічних укладів [320, с.56]

Характеристика технологічного укладу	Номер технологічного укладу та період його домінування					
	I уклад 1785 -1835 рр.	II уклад 1835-1885 рр.	III уклад 1885 – 1935 рр.	IV уклад 1935 – 1985 рр.	V уклад 1985 – 2035 рр.	VI уклад з 2035 р.
Країни – технологічні лідери	Великобританія, Франція, Бельгія	Великобританія, Франція, Бельгія, Німеччина, США	Німеччина, США, Великобританія, Франція, Бельгія, Швейцарія, Нідерланди	Країни європейської асоціації вільної торгівлі, Канада, Австралія, Японія, Швеція, Швейцарія	Японія, США, Німеччина, Швеція, країни ЄС, Південна Корея, Канада, Тайвань, Австралія	США, Японія
Розвинені країни	Німеччина, Нідерланди	Італія, Нідерланди, Швейцарія, Австро-Угорщина	Італія, Данія, Австро-Угорщина, Канада, Японія, Іспанія, Росія, Швеція	Країни соцтабору, Бразилія, Мексика, Китай, Тайвань, Індія	Бразилія, Мексика, Аргентина, Венесуела, Індія, Китай, країни Східної Європи, Індонезія, Туреччина	Країни ЄС
Ключовий фактор	Текстильні машини	Паровий двигун, верстати	Електродвигун, сталь	Двигун внутрішнього згорання, нафтохімія	Мікроелектронні компоненти	Інформаційна революція
Ядро технологічного укладу	Текстильна промисловість, текстильне машинобудування, виплавка чавуну, обробка заліза, будівництво каналів, паровий двигун	Паровий двигун, залізничне будівництво і транспорт, машинобудування, пароплавання, вугільна і верстатно-інструментальна промисловість, чорна металургія	Електротехніка, важке машинобудування, виробництво й прокат сталі, лінії електropередач, органічна хімія	Автомобіле- і тракторобудування, кольорова металургія, синтетичні матеріали, органічна хімія, видобуток і переробка нафти	Електронна промисловість, обчислювальна та оптиковолоконна техніка, програмне забезпечення, телекомунікації, роботобудування, видобуток і переробка газу	Нанотехнології, біоінформатика, гена інженерія, мікроемеханіка, GALS-технології
Ядро нового укладу, що формується	Парові двигуни, машинобудування	Сталь, енергетика, важке машинобудування, неорганічна хімія	Автомобілебудування, органічна хімія, нафтовидобуток, переробка нафти, кольорова металургія, автодорожнє будівництво	Радари, будівництво трубопроводів, авіаційна промисловість, газовидобування, переробка газу	Біотехнології, космічна техніка, тонка хімія	Нетрадиційна енергетика, космічні технології, нанотехнології, гена інженерія тварин і людини
Порівняння поточного укладу з попереднім	Механізація і концентрація виробництва на фабриках	Зростання масштабів і концентрація виробництва на основі використання парових двигунів	Підвищення гнучкості виробництва на основі використання електродвигуна, стандартизація виробництва, урбанізація	Масове і серійне виробництво	Індустріалізація виробництва і споживання, подолання екологічних обмежень щодо енерго- і матеріалоспоживання	Енергозберігаючі технології, наноелектроніка, системи штучного інтелекту

- *інноваційна економіка* – в даному сегменті відбувається продукування нових знань, інформації, відповідно інноваційна економіка - це сектор високоінтелектуальної праці та високоінтелектуального виробництва;
- *фінансова постеконіка* – в даному секторі за допомогою фінансових організацій, банків, валютних бірж здійснюється управління фінансовими коштами та кредитними ресурсами, спрямованими на створення певного продукту
- *деструктивна параконіка* – сектор, в якому базовим ресурсом виступає накопичене багатство цивілізацій, який приносить дохід в результаті перерозподілу національного багатства і заново створеної вартості в продуктивній економіці;
- *деградуюча економіка* – сектор, який охоплює країни, що втрачають здатність вбудовуватись в сучасний постіндустріальний розвиток і відповідно - протистояти викликам глобалізації. Створений в даних країнах продукт привласнюється суб'єктами деструктивної економіки (олігархічними структурами).

Транснаціоналізації як позатериторіальному явищу властиві свої закономірності функціонування, в рамках яких закладається технологічна єдність світового господарства (табл. 1.4).

Зміна організаційної структури ТНК під впливом сучасних тенденцій інноваційного розвитку набуває *системного характеру* - реструктуризація ТНК в умовах посилення міжнародної конкуренції розглядається як один з ключових механізмів підвищення ефективності діяльності транснаціональних корпорацій за умови дотримання *системи принципів*:

- системності – здійснення структурної модернізації, що передбачає її поширення на ТНК як цілісну систему за всіма рівнями та підсистемами;
- комплексності – взаємозв'язок і взаємоузгодженість;
- цілеспрямованості – спрямованість на посилення певного аспекту діяльності ТНК;

- планомірності – здійснення усвідомлених організаційних змін структури виробництва.

Таблиця 1.4

Вплив нововведень на зміну організаційної структури ТНК *

<i>№ п/п</i>	<i>Інтенсивність і масштаби нововведень</i>	<i>Відповідні організаційні зміни</i>
1	Освоєна продукція Освоєна технологія Освоєний ринок	Удосконалення продукції може здійснюватись у межах існуючої організаційної структури ТНК.
2	Нова продукція Освоєна технологія Освоєний ринок	Розробка продукції може здійснюватись в межах існуючої організаційної структури ТНК або у дослідному підрозділі ТНК створюють нову проектну групу.
3	Освоєна продукція Освоєна технологія Новий ринок	Існуюча організаційна структура ТНК практично не змінюється. На службу маркетингу покладається завдання з вивчення нового ринку; може бути створено новий підрозділ зі збуту.
4	Нова продукція Освоєна технологія Новий ринок	Може бути організовано новий структурний підрозділ з випуску нової продукції, здійснено доукомплектування персоналом дослідних підрозділів і служби маркетингу.
5	Нова продукція Нова технологія Освоєний ринок	Можуть бути утворені нові структурні підрозділи з випуску нової продукції, здійснено доукомплектування персоналом дослідних і виробничих підрозділів. Дані структурні підрозділи мають активно використовувати допомогу служб маркетингу і збуту.
6	Нова продукція Нова технологія Новий ринок	Новий напрям діяльності ТНК потребує удосконалення організаційної структури, доповнення існуючої організаційної структури за рахунок створення венчурного підрозділу.

* Розроблено з використанням [107, с.244]

Напрямами впливу ТНК на динаміку світового економічного розвитку є такі:

- формування рівня та структури міжнародної конкурентоспроможності країн на світовому ринку товарів і послуг;

- провідна роль ТНК у забезпеченні руху капіталів та прямому іноземному інвестуванні;
- концентрація в рамках ТНК найбільш наукоємних виробництв внаслідок їх визначальної ролі у створенні та передачі інновацій;
- створення міжнародного ринку праці в результаті розширення та прискорення трудової міграції та забезпечення конвергенції професійної підготовки.

При цьому провідну роль у системно-структурному забезпеченні транснаціоналізації світової економіки відіграє інноваційна складова:

- на 500 найбільших ТНК припадає 4/5 патентів і ліцензій на нову техніку, технології і ноу-хау;
- в рамках ТНК здійснюється близько 75-80% загальносвітового обсягу наукових досліджень і розробок;
- ТНК реалізують 80% продукції електроніки та хімічної промисловості, 95% - фармацевтики, 76% - продукції машинобудування.

Дана ситуація є результатом того, що починаючи з 70-80-х років ХХ ст. в економічно розвинутих країнах стали активно поширюватись різні форми спільного проведення науково-дослідних робіт, які, перш за все, були спрямовані на забезпечення великих технологічних проривів. Вирішення таких завдань потребує виконання складних програм НДДКР, значних фінансових, матеріально-технічних і людських ресурсів. Виникла міжфірмова науково-технічна кооперація в інноваційних процесах – тривалі об'єднання фірм різних розмірів між собою і/або з університетами на основі угоди про спільне фінансування НДДКР. Така кооперація була націлена на вирішення довгострокових комерційних завдань, пов'язаних з глобальним поширенням нової технології, скороченням термінів розробки і освоєння проектів, пришвидшенням просування нових виробів на ринок. [300, с.398-399]

Кінець 80-х – початок 90-х років ХХ ст. відзначаються швидким зростанням міжнародної науково-технічної кооперації фірм – науково-

технічних стратегічних альянсів. Відмінність даних альянсів полягає в тому, що це стійкі об'єднання фірм різних країн між собою і з науковими установами, державними лабораторіями на основі угоди про спільне вирішення науково-технічних проблем. В рамках зазначених структур забезпечується така взаємодія між компаніями: [316, с.239]

- спільне проведення НДДКР;
- взаємний обмін науковими досягненнями;
- взаємний обмін виробничим досвідом;
- підготовка кваліфікованих кадрів.

Кожен з учасників альянсу робить свій внесок у вигляді інтелектуальних чи матеріальних ресурсів і отримує свою частку інтелектуальної власності відповідно до укладеної угоди. Інтернаціоналізація НДДКР через вказані альянси допомагає компаніям бути в курсі нового у сфері науки і за найкоротший період одержувати необхідну інформацію та залучати до співробітництва необхідні фірми й відповідні кадри. [316, с.238-239]

Інноваційна діяльність перетворилась на провідний драйвер розбудови міжнародних економічних відносин, який знаходить організаційне втілення в утворенні і функціонуванні транснаціональних корпорацій. При цьому під впливом активізації НДДКР в рамках ТНК відбувається трансформація структури і інноваційного потенціалу транснаціональних компаній (табл.1.5).

Внаслідок домінування на сучасному етапі на світовому ринку транснаціональні компанії виступають міжнародним регулятором світового виробництва та розподілу продукції: ТНК контролюють до половини промислового виробництва у світовій економіці, 2/3 міжнародної торгівлі, на підприємствах ТНК зайнято до 50 млн. чол., - внаслідок чого ТНК виступають рушійною силою забезпечення і підвищення міжнародної конкурентоспроможності країн.

Таблиця 1.5

Структура і рівень інноваційного потенціалу ТНК [300, с.193-195]

<i>Елементи організаційного механізму</i>	<i>Інноваційний потенціал</i>	
	<i>Низький</i>	<i>Високий</i>
<i>Організаційні цілі</i>		
Загальні	Максимізація поточних прибутків	Задоволення потреб споживачів
Маркетингові	Максимізація обсягів збуту продукції, що виробляється	Визначення перспективних напрямів розвитку продукції та диверсифікації виробництва
Фінансові	Фінансування поточних витрат, орієнтація на власні кошти	Пошук можливостей залучення зовнішніх джерел для інвестування інноваційних проектів
Виробничі	Забезпечення ритмічності виробництва, мінімізація виробничих витрат	Максимальне використання можливостей існуючої технології щодо розвитку продукту та диверсифікації виробництва
Трудоресурсні	Вирішення поточних завдань трудоресурсного забезпечення	Пошук можливостей вдосконалення діяльності щодо трудоресурсного забезпечення
<i>Структура і система управління</i>		
Тип структури	Лінійна, функціональна, лінійно-функціональна	Лінійно-штабна, лінійно-функціональна з елементами програмно-цільових організаційних утворень, матричні та проектні структури
Зв'язки між структурними елементами	Переважно вертикальні, за усталеним скалярним ланцюгом	Поєднання вертикальних і горизонтальних з переважанням горизонтальних
Тип підпорядкування	Чітко визначена ієрархія	Постійні зміни лідерів залежно від характеру проблем
Практика делегування повноважень	Високий рівень централізації	Високий рівень децентралізації
Рівень стандартизації процедур	Жорсткий розподіл функцій	Тимчасове закріплення роботи за інтегрованими проектними групами
Стиль управління	Авторитарний, заснований на жорсткому контролі за виконанням	Демократичний, заснований на співробітництві та залученні персоналу до розроблення

	поставлених завдань	рішень
Методи прийняття рішень	Здебільшого індивідуальні, засновані на минулому досвіді і здоровому глузді	Евристичні, креативні, із залученням експертів і зовнішніх консультантів, групові
Система інформування персоналу	Оперативна інформація про виконання планових завдань певним підрозділом	Докладне інформування про діяльність організації, її проблеми і завдання
Методи управління	Переважно адміністративні	Переважно економічні
<i>Технологія</i>		
Технологічні процеси	Стабільні, стандартизовані	Ефективні, здатні до переналагоджування
Обладнання	Високоспеціалізоване	Універсального типу або гнучкі автоматизовані виробничі модулі
Виробничі приміщення	Спеціально спроектовані під певний виробничий процес з метою повного використання простору приміщень	Універсального типу, наявність резервних площ і можливість перекомпонування виробничого простору
<i>Трудоресурсне забезпечення</i>		
Політика набору персоналу	Підбір персоналу за схемою заповнення наявних вакансій	Підбір персоналу за схемою створення робочих місць для ключових працівників
Політика розвитку персоналу	Поглиблення знань згідно з існуючою спеціалізацією	Здобуток знань у суміжних сферах діяльності
Мобільність персоналу	Мінімальна, здебільшого за ієрархічною градацією	Можливість горизонтальних і вертикальних переміщень згідно з вирішуваними завданнями
Оплата праці	Оплата на основі витрат праці	Оплата на основі досягнутих результатів
Мотивація бажаної поведінки	Заохочення виконавчої дисципліни	Заохочення ініціативності
Організаційна культура	Переважають формальні, знеособлені відносини	Розвинута організаційна культура, довірливі відносини у колективі, дух корпоративної єдності

Одночасно вплив ТНК на світовий інноваційний розвиток має дуалістичний характер: з одного боку, ТНК є результатом інтенсивного розвитку міжнародної інноваційної сфери; з іншого – ТНК виступають

потужним механізмом впливу на вказану сферу, формуючи нові та удосконалюючи наявні інновації, використовуючи структурні можливості організаційних форм управління інноваційною діяльністю.

Залежно від умов, масштабів, сфери діяльності ТНК їх організаційна структура може бути різною. Однак для реалізації завдань інноваційного розвитку ТНК повинна бути гнучкою, здатною оперативно вирішувати нові нетипові завдання у встановлені терміни, організовувати процес втілення інноваційних змін.

Формування оптимальної структури ТНК базується на оптимальному розподілі функцій між структурними підрозділами, і формуванні такої системи зв'язків між ними, яка дає можливість оперативно обмінюватись інформацією, приймати управлінські рішення і реалізовувати їх в оптимальні строки. Визначну роль у забезпеченні дієвості будь-якої організаційної структури відіграє *трудоресурсне забезпечення* діяльності ТНК, тобто здатність системи менеджменту виконувати функції управління інноваціями, для чого необхідно забезпечити залучення до інноваційного процесу усіх працівників, здатних продукувати нові ідеї, про що мова піде нижче.

Фактично мова йде про поєднання *механістичного* (лінійна, функціональна, лінійно-функціональна, дивізійна структура) і *органічного* (матрична, проектна, мережева структура) типу організаційної структури в рамках багаторівневого устрою ТНК (механістичний тип є характерним для ТНК в цілому, органічний – для структурних підрозділів компанії) (табл. 1.6). Така організаційна структура ТНК, передусім, вирішує завдання раціоналізації поточної інноваційної діяльності компанії (інноваційну діяльність спрямовано на удосконалення окремих елементів технологічного процесу). З урахуванням динамічності зовнішнього середовища, при проектуванні структури сучасних ТНК, яка повинна бути достатньо гнучкою (навіть добре налагоджене виробництво інноваційної продукції, на яку існує попит, під дією конкуренції вимагає систематичного удосконалення), слід орієнтуватись, перш за все, на роль структурних утворень органічного типу, з

високим рівнем децентралізації, широкими правами структурних підрозділів щодо прийняття рішень, що підвищує загальну сприйнятливість ТНК до інновацій. Метою системно-структурного забезпечення транснаціоналізації світової економіки має стати інтегрування інноваційних ідей в рамках ТНК, перетворення їх на перспективні виробничі програми і реалізація останніх.

Таблиця 1.6

Характеристика організаційної структури механістичного і органічного типів [300, с.263-264]

<i>Механістичний тип</i>	<i>Органічний тип</i>
Чітко визначена ієрархія, централізоване прийняття рішень на вершині ієрархії	Постійна ротація лідерів (групових чи індивідуальних) залежно від характеру проблем
Цілі чітко визначені і структуровані для кожного ієрархічного рівня	Задається лише загальний напрям розвитку, цілі формулюються нечітко, можливе їх варіювання, пов'язане зі зміною обставин
Система обов'язків і прав, яких необхідно дотримуватись	Система норм і цінностей, яка формується в процесі обговорень та узгоджень, її спрямованість не на пунктуальне і педантичне виконання обов'язків, а на вирішення конкретних завдань
Розподіл кожного завдання на низку процедур	Процесуальний підхід до вирішення проблеми, відсутність остаточного розподілу функцій і їх фіксації
Вертикальна система службових відносин, їх знеособленість	Відносини розвиваються по горизонталі і по діагоналі, між посадовими особами різних рангів, що створює широкі можливості для реалізації і розвитку творчого потенціалу працівників
Чіткий розподіл трудових функцій	Тимчасове закріплення роботи за інтегрованими проектними групами

Структурними підрозділами продукування інновацій в рамках ТНК можуть бути такі:

- департаменти в рамках материнської структури, завданням яких є визначення ключових напрямів інноваційної діяльності ТНК і внесення відповідних пропозицій до ради директорів;
- структурні підрозділи ТНК, які координують інноваційну діяльність підрозділів з метою комплексного підходу до створення нових продуктів;
- цільові проектні групи (дочірні компанії) зі створення інноваційних продуктів, реалізації інноваційних проектів;
- конструкторські групи, наукові центри, лабораторії, що знаходяться в структурі ТНК;
- венчурні підрозділи і цільові фонди стимулювання інноваційної діяльності;
- ін.

Поєднання елементів організаційної та механістичної організаційних структур в рамках ТНК забезпечує здатність останніх, з одного боку, до інноваційних змін, а з іншого – до чіткого налагодження виробничого процесу на етапі стабілізації життєвого циклу інновацій. [300, с.265]

Система інноваційного розвитку ТНК складається з таких блоків:

- технічний;
- економічний;
- організаційний.

При цьому рівні декомпозиції системи доцільно розбити на такі складові:

- 1) основні аспекти діяльності;
- 2) основні напрямки діяльності;
- 3) загальні проблеми.

Таким чином, *системно-структурне забезпечення інноваційної діяльності ТНК* можна представити наступним чином (табл. 1.7).

Таблиця 1.7

Матриця системно-структурного забезпечення інноваційної діяльності ТНК

<i>Рівні декомпозиції системи</i>	<i>Складові системно-структурного забезпечення інноваційної діяльності ТНК</i>					
	<i>Технічна складова</i>		<i>Економічна складова</i>		<i>Організаційна складова</i>	
<i>I рівень Основні аспекти діяльності ТНК</i>	Удосконалення технологічних процесів діяльності ТНК	Механізація і автоматизація технологічних процесів в рамках ТНК	Удосконалення механізмів фінансування ТНК	Формування системи нових послуг ТНК	Удосконалення механізмів управління та планування діяльності ТНК	Удосконалення системи соціального захисту персоналу ТНК
<i>II рівень Основні напрямки діяльності ТНК</i>	Розробка інструкцій, стандартів, положень, технологічної документації виробничого процесу ТНК	Удосконалення системи комунікацій в рамках технологічних процесів ТНК	Пошук інвесторів ТНК	Визначення системи моніторингу ринку діяльності ТНК	Впровадження системи децентралізованого управління у підрозділах ТНК	Впровадження нових методів мотивації працівників ТНК загалом і її структурних підрозділів
<i>III рівень Загальні проблеми ТНК</i>	Впровадження інноваційних технологій в рамках ТНК	Модернізація обладнання ТНК	Визначення ефективних напрямків інвестування діяльності ТНК	Формування дієвої системи контролю якості продукції, що випускається ТНК	Втілення принципів сучасної логістики та програмно-цільового забезпечення управління ТНК	Розробка дієвої системи трудореурсного забезпечення ТНК

При цьому надзвичайно важливо проаналізувати профіль ТНК, що представляє собою результати комплексної оцінки компанії і характеризує спеціалізацію, організаційно-технічний рівень, систему управління й організаційну культуру ТНК. Для забезпечення результативності інноваційної діяльності транснаціональної компанії слід забезпечити відповідність між профілем компанії і вимогами зовнішнього середовища.

Профіль ТНК має бути проаналізований за такими функціональними зонами:

1) маркетинг:

- частка ринку і рівень міжнародної конкурентоспроможності;
- різноманітність і якість асортименту продукції;
- ринкові дослідження і інноваційні розробки;
- обслуговування клієнтів до і після продажу продукції;
- збут, реклама, просування продукції;
- система реалізації продукції;

2) фінанси:

- основні джерела фінансових ресурсів;
- баланс між зовнішнім і внутрішнім фінансуванням;
- структура активів і пасивів;
- пріоритети в розподілі ресурсів;
- можливість залучення середньо- і довгострокових кредитів;

3) виробництво:

- виробничий профіль обладнання;
- виробничі потужності;
- структура основних видів сировини і матеріалів;
- можливість доступу до нових матеріалів;
- стан обладнання;
- механізм контролю за використовуваними матеріалами і комплектуючими, їх рухом у виробництві і готових виробках;
- наявність дієвої системи контролю якості продукції;

- система планування процесу виробництва;

4) *трудоресурсне забезпечення:*

- раціональність структури управління персоналом;
- тип працівників, які працюють в організації;
- компетентність і підготовка персоналу;
- дієвість системи контролю і мотивації персоналу;
- система підготовки і підвищення кваліфікації персоналу;
- плинність категорій співробітників в останні роки;
- система оцінки персоналу;

5) *організаційна культура ТНК:*

- рівень сприятливості морально-психологічного клімату в колективі;
- репутація компанії у споживачів та в суспільстві.

Аналіз профілю ТНК виступає основою реструктуризації (виробничої, ринкової, фінансової, трудоресурсної тощо), якщо у цьому виникає потреба, як способу адаптації діяльності ТНК до зміни ринкових умов через проведення комплексу заходів організаційно-економічного, техніко-технологічного і фінансового характеру, що забезпечують зростання ефективності виробництва, підвищення конкурентоспроможності і зміцнення фінансової стійкості компанії. При цьому особливого значення набуває врахування науково-технологічного аспекту реструктуризації як способу інтеграції різних підприємств або структурних підрозділів всередині одного виробничого комплексу ТНК в єдину структуру з метою створення безперервного технологічного ланцюга "наука – технологія - виробництво". [107, с.286]

Одним з найбільш перспективних шляхів забезпечення успішності діяльності ТНК, як свідчить довід компаній Apple, Dell та ін., є формування попиту на продукцію до початку її виробництва, що може потребувати достатньо серйозних зусиль в частині реструктуризації виробництва на

основі проведення масштабних маркетингових досліджень, аналізу трудоресурсного забезпечення і т.і.

Реструктуризацію можна розглядати як один з ключових механізмів реформування, що веде до підвищення ефективності діяльності ТНК, та має проводитись на основі певних *принципів*: [107, с.286]

- *цілеспрямованість* – посилення певного аспекту розвитку підприємства (соціального, науково-технологічного, ринкового тощо);
- *планомірність* – свідомі організаційні зміни структури виробництва;
- *керованість* – управління реструктуризацією на стратегічних засадах (з метою досягнення стратегічної мети) та оптимізації розподілу повноважень між структурними підрозділами;
- *системність* - здійснення структурної модернізації, яка передбачає її поширення на об'єкт реструктуризації як цілісної системи ;
- *комплексність* – здійснення структурних змін вимагає взаємозв'язку і взаємоузгодженості всіх елементів і об'єктів реструктуризації відповідно до її мети і способів здійснення;
- *інноваційне оновлення* – здійснення реструктуризації на основі сучасної техніки і технології з метою забезпечення випуску інноваційної продукції;
- *вигідність і зацікавленість* – передбачає зацікавленість працівників, менеджерів всіх рівнів виробництва;
- *раціональне використання природних ресурсів та екологічна безпека* – врахування всіх можливих позитивних і негативних соціально-екологічних наслідків від реалізації змін у виробництві як для підприємства, так і для суспільства в цілому;
- *економія праці* – передбачає, в першу чергу, підвищення продуктивності праці та зменшення трудовитрат;

- *адаптація* – адаптування структурних змін до нових геополітичних і ринкових умов, світового розподілу праці, вимог внутрішнього і зовнішнього ринку;
- *перманентність* – забезпечення постійного характеру проведення певних структурних змін відповідно до трансформації потреб людей, суспільства і держави, досягнень НТП;
- *поєднання територіального і галузевого підходів* – врахування в процесі планування структурних змін інтересів і потенціалу територій розташування структурних підрозділів ТНК.

Загалом складовими системно-структурного забезпечення транснаціоналізації світової економіки виступають такі:

- переваги володіння і доступу до природних ресурсів, капіталу і результатів НДДКР;
- горизонтальна і вертикальна диверсифікація;
- можливість оптимального покраїнового розміщення структурних підрозділів;
- акумулювання капіталу в рамках ТНК;
- близькість до споживачів;
- здатність подовжувати життєвий цикл технологій і продукції;
- широке використання фінансових ресурсів багатьох країн світу;
- безперервна поінформованість щодо кон'юнктури ринків;
- оптимальна структура корпорації та ін.

З урахуванням вищезазначеного, найважливішими ланками системно-структурного забезпечення діяльності ТНК, що формують можливі напрями і варіанти реструктуризації компаній з точки зору системного погляду, виступають такі:

- 1) формування інноваційної політики:
  - формування стратегічної мети, концепції і місії ТНК;
  - оцінка інноваційного потенціалу ТНК;
  - вибір типу інноваційної політики ТНК;

- виділення ключових проблем діяльності ТНК;
- 2) вибір форми і методу реструктуризації ТНК:
  - визначення способів і проекту реформування ТНК;
  - розробка комплексної системи підвищення інноваційного рівня виробництва компанії;
  - виділення першочергових проектів розвитку ТНК;
  - вибір типу організаційної структури виробництва та управління ТНК;
  - вибір методу реструктуризації компанії;
- 3) розробка комплексу заходів на підставі програмно-цільового підходу:
  - удосконалення організаційної структури;
  - децентралізація системи управління підприємством;
  - впровадження технології управлінського обліку;
  - впровадження ефективної інформаційної системи управління;
  - реформування системи управління фінансами;
  - реорганізація системи маркетингу в рамках ТНК;
  - реінжиніринг бізнес-процесів сфери НДДКР;
  - формування системи трудових ресурсного забезпечення ТНК;
  - розробка програми заходів;
  - первинна оцінка ефективності програми заходів;
- 4) управління процесом реструктуризації:
  - контроль за цільовими показниками;
  - управління змінами;
- 5) моніторинг процесу реструктуризації:
  - остаточна оцінка ефективності перетворень порівняно з очікуваними результатами.

Особливу роль в системно-структурному забезпеченні транснаціоналізації відіграє процес реінжинірингу бізнес-процесів, причому основні етапи даного процесу є загальними для всіх суб'єктів господарювання і базуються на методології Хаммера-Чампі (табл. 1.8).

Таблиця 1.8

Методологія здійснення реінжинірингу за Хаммером-Чампі [316, с.113]

	<i>Етапи за Хаммером-Чампі</i>	<i>Характеристика етапу</i>	<i>Завдання</i>
1	Вступ до реінжинірингу	Початкова фаза (концепція)	На цьому етапі голова компанії ініціює проект, коротко описує існуюче положення і цілі, яких необхідно досягти. Формується проектна група
2	Ідентифікація бізнес-процесів	Початкова фаза (концепція)	На цьому етапі виділяються й усвідомлюються основні бізнес-процеси компанії, створюється карта бізнес-процесів верхнього рівня
3	Відбір бізнес-процесів	Початкова фаза (концепція)	На третьому етапі відбираються ті бізнес-процеси, які будуть піддані реінжинірингу, на підставі того, які результати перепроєктовані процеси зможуть принести компанії, а також з урахуванням складності й ризиків
4	Розуміння обраних бізнес-процесів	Початкова фаза (концепція)	Здійснюється загальний аналіз існуючих бізнес-процесів без деталізації й докладного опису, розуміння потреб клієнтів і постановка цілей для нової структури процесів
5	Перепроєктування обраних бізнес-процесів	Фаза розробки	Даний етап – найбільш творчий, що характеризується уявою, гнучкістю. На цьому етапі проектна група здійснює дизайн бізнес-процесів, а також розробляє маршрут впровадження
6	Реалізація	Фаза реалізації	Впровадження вигідної версії процесів, виправлення помилок і тиражування успішних зразків. Хаммер припускає можливість поетапного впровадження – окремими релізами для швидкої демонстрації переваг

На основі вищевикладеного можна висунути *гіпотезу*, що оскільки отримання надприбутків ТНК є можливим лише при цілеспрямованому

формуванні структури виробництва у відповідності до попиту на продукцію і наявними виробничими потужностями, формування попиту на продукцію до початку її виробництва з урахуванням потреб світового ринку, і відповідно територіально-структурні рамки, створювані корпораціями, стають необхідними умовами функціонування ТНК.

Завдяки системно-структурному забезпеченню процесу транснаціоналізації відбувається підвищення технічного рівня виробництва транснаціональних компаній, зростання рівня конкурентоспроможності останніх через реалізацію таких напрямів діяльності: [107, с.304]

- створення можливості застосування наукомістких та інформаційних нових технологій, матеріалів, прогресивних засобів технологічного оснащення;
- удосконалення системи технологічної підготовки та організації управління виробництвом;
- застосування засобів автоматизації та механізації;
- використання міжнародних стандартів діяльності при розробці, оформленні та організації обігу технологічної документації;
- забезпечення якості виготовлення продукції з урахуванням задоволення суспільних потреб і вимог міжнародного ринку збуту.

Підсумовуючи результати проведеного дослідження, слід відзначити, що зростання ролі та значення системно-структурного забезпечення транснаціоналізації світової економіки пов'язано з поглибленням процесів інтернаціоналізації виробництва та капіталу, необхідністю спільного вирішення суб'єктами міжнародної економіки загальних господарських проблем з метою запобігання проявам дестабілізації на міжнародному, макро- та мезорівні.

Висновки до розділу 1

На сучасному етапі світогосподарського розвитку транснаціоналізація економіки (як процес включення в структуру національних відтворювальних комплексів діяльності іноземних корпорацій) призводить до виникнення нових різнорівневих взаємозалежностей, оскільки все більша частина країнових ресурсів, виробничих потужностей різних галузей національних економік включаються в сферу транснаціональної діяльності, визначаючи місце країн у міжнародному розподілі праці.

В результаті дослідження теоретичних основ транснаціоналізації світової економіки (К. Акамацу, Р. Бакклі, О. Булатова, Дж. Бхаваті, Р. Вернон, Дж. Гелбрейт, Р. Коуз, Т. Левіт, К. Оме, Р. Робінсон, Дж. Робінсон, О. Сазонець, П. Самуельсон, І. Тараненко, Л. Тернер, С. Хаймер, А. Гальчинський, В. Геєць, Л. Кирєєв, Ю. Макогон, Т. Орехова, Ю. Пахомов, В. Рокоча, О. Рогач, Л. Руденко-Сударєва, А. Філіпенко та ін.) здійснено *узагальнення теоретичних підходів до проблем виникнення ТНК* (формування різноманітних теорій транснаціоналізації обумовлено значною кількістю чинників формування даного процесу) визначено *основні мотиви транснаціональної діяльності компаній* (прагнення до більш дешевих і більш якісних факторів виробництва; вихід на нові ринки; зниження рівня конкуренції за рахунок придбання активів іноземних компаній; можливість досягти ефекту масштабів виробництва).

Ідентифіковано *об'єктивні основи транснаціоналізації* як феномену сучасного етапу розвитку світового господарства: поглиблення інтернаціоналізації виробництва, науки, техніки; підвищення ролі коопераційних зв'язків і набуття ними міжнародного характеру; формування суб'єктами господарювання різних країн спільних науково-виробничих структур; широке використання в процесі управління міжнародними господарськими структурами інформаційних і телекомунікаційних технологій.

На основі проведеного дослідження зроблено висновок, що *транснаціоналізація світової економіки* представляє собою процес розширення міжнародної діяльності компаній та установ промислового, фінансового

спрямування, сфери послуг, їх вихід за рамки географічних кордонів країн, що призводить до перетворення національних компаній у транснаціональні за рахунок поглинання компаній інших країн, створення спільних компаній, залучення іноземних інвестицій, довгострокової науково-технічної кооперації тощо, – що призводить до отримання доступу до додаткових джерел фінансового капіталу, нових технологій та інновацій, сучасного організаційно-управлінського досвіду. Розроблено *еволюційну модель транснаціоналізації економічної діяльності*.

На основі узагальнення наявних підходів до дослідження сутності ТНК (технологічна концепція, теорія монополістичних переваг, теорія олігополістичного захисту, теорія інтерналізації, еkleктична теорія, теорія шляхів інвестиційного розвитку націй та ін.) зроблено висновок, що *транснаціональна компанія* – це суб'єкт господарювання, який має вихідну країнову приналежність та здійснює свою діяльність на міжнародному ринку шляхом формування зарубіжних активів (заснування дочірніх компаній, відкриття закордонних філій, злиттів і поглинань тощо) з метою отримання найбільш вигідних умов господарської діяльності, максимізації прибутку компанії та підвищення впливу на певну сферу економіки (або декілька сфер) у міжнародному масштабі. Таким чином, діяльність ТНК має наднаціональний характер, призводить до формування наддержавних господарських зв'язків та, на відміну від звичайних корпорацій, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, ТНК переносить за кордон не товар, а процес вкладання капіталу, поєднуючи його із закордонною робочою силою в рамках міжнародного виробництва.

Виділено *кількісні* (обсяг річного обороту не менше 1 млрд. дол. США; наявність філій та/або дочірніх компаній не менше ніж в 6 країнах світу; частка закордонних активів – 25–30 % у загальній вартості активів; частка зовнішніх надходжень із зовнішніх ринків – 1/5–1/3 загального обсягу обороту компанії) та *якісні* (поведінка компанії; стратегія менеджменту компанії; одночасна орієнтація на внутрішнє і зовнішнє середовище; відносини з клієнтами і конкурентами) ознаки ТНК.

В результаті аналізу етапізації транснаціоналізації економічної діяльності здійснено систематизацію ТНК за організаційно-юридичними формами: колоніально-сировинні ТНК першого покоління (переважно картелі, синдикати, трести); ТНК другого покоління (переважно трести); ТНК третього покоління (переважно концерни і конгломерати); глобальні ТНК четвертого покоління (переважно холдинги); глобальні ТНК п'ятого покоління (інноваційно орієнтовані холдинги). Зроблено висновок, що на сучасному етапі провідними драйверами розвитку транснаціоналізації виступають наука та інноваційна діяльність, що перетворює ТНК на головних генераторів наукових ідей, нових технологій і концепцій їх розповсюдження, сприяючи становленню конвергентної економічної системи у світовому масштабі.

Виходячи з того, що вирішальним чинником забезпечення ефективності діяльності ТНК виступає міжнародне виробництво товарів і послуг (випуск продукції на основі інтернаціоналізації ресурсів, виробництва і міжнародного поділу праці), ідентифіковано *провідні ознаки трансформаційних процесів транснаціоналізації економічної діяльності* на сучасному етапі світогосподарського розвитку: зміна характеру участі країн і підприємств у міжнародному поділі праці (що знаходить прояв в інтернаціоналізації науково-технічного прогресу і виробництва); розвиток форм міжнародного виробництва ТНК (які беруть участь у міжнародному внутрішньофірмовому кооперуванні); більш високий рівень інтернаціоналізації виробництва і капіталу (внаслідок поширення масштабів діяльності ТНК); активізація форм міжнародної економічної діяльності (що сприяють інтернаціоналізації світової економіки). Розроблено *структурну схему трансформації транснаціоналізації економічної діяльності*.

Зроблено висновок, що в результаті активізації процесів транснаціоналізації геополітичні імперативи світогосподарського розвитку поступаються місцем геоекономічним імперативам: великі ТНК є головними суб'єктами світових товарних ринків (під їх впливом знаходяться основні пропорції світового виробництва і збуту товарів); ТНК є координаторами світових цін на товари; ТНК

перетворились, поряд з національними державами, в реальних суб'єктів економічних відносин. Виділено характерні ознаки ТНК на сучасному етапі розвитку світової економіки: високі темпи зовнішньої експансії; перебудова організаційної й виробничої структур під впливом НТП; формування системи міжфірмових зв'язків; участь у спекулятивних операціях на світових ринках.

Визначено напрямки впливу ТНК на динаміку світового економічного розвитку: формування рівня та структури міжнародної конкурентоспроможності країн на світовому ринку товарів і послуг; провідна роль ТНК у забезпеченні руху капіталів та прямому іноземному інвестуванні; концентрація в рамках ТНК найбільш наукоємних виробництв внаслідок їх визначальної ролі у створенні та передачі інновацій; створення міжнародного ринку праці в результаті розширення та прискорення трудової міграції та забезпечення конвергенції професійної підготовки.

Встановлено провідну роль інноваційної складової у системно-структурному забезпеченні транснаціоналізації світової економіки (на 500 найбільших ТНК припадає 4/5 патентів і ліцензій на нову техніку, технології і ноу-хау; в рамках ТНК здійснюється близько 75–80 % загальносвітового обсягу наукових досліджень і розробок; ТНК реалізують 80 % продукції електроніки та хімічної промисловості, 95 % – фармацевтики, 76 % – продукції машинобудування), внаслідок чого на сучасному етапі транснаціональні компанії виступають міжнародним регулятором світового виробництва та розподілу продукції (контролюючи до половини промислового виробництва у світовій економіці, 2/3 міжнародної торгівлі, на підприємствах ТНК зайнято 75 млн. чол.), рушійною силою забезпечення і підвищення міжнародної конкурентоспроможності країн. Одночасно підкреслено *дуалістичний характер* впливу ТНК на світовий інноваційний розвиток: з одного боку, ТНК є результатом інтенсивного розвитку міжнародної інноваційної сфери; з іншого – ТНК виступають потужним механізмом впливу на вказану сферу, формуючи нові та удосконалюючи наявні інновації.

На основі ідентифікації складових системно-структурного забезпечення транснаціоналізації світової економіки (переваги володіння і доступу до природних ресурсів, капіталу і результатів НДДКР; горизонтальна і вертикальна диверсифікація; можливість оптимального покраїнового розміщення структурних підрозділів; акумулювання капіталу в рамках ТНК; близькість до споживачів; здатність подовжувати життєвий цикл технологій і продукції; широке використання фінансових ресурсів багатьох країн світу; безперервна поінформованість щодо кон'юнктури ринків; оптимальна структура корпорації та ін.) висунуто *гіпотезу*, що оскільки отримання надприбутків ТНК є можливим лише при цілеспрямованому формуванні структури виробництва у відповідності до попиту на продукцію і наявними виробничими потужностями, формування попиту на продукцію до початку її виробництва з урахуванням потреб світового ринку, і відповідно територіально-структурні рамки, створювані корпораціями, стають необхідними умовами функціонування ТНК.

Розділ 2. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

2.1. Базисні складові та імперативи інноваційного розвитку світової економіки.

Економічне зростання держав у ХХІ ст. забезпечується провідною роллю науково-технічного прогресу та інтелектуалізацією основних складових виробництва в усіх сферах економіки і головним чином у промисловості. Частка нових або вдосконалених технологій, продукції, обладнання, в які вкладено нові знання, в розвинених країнах становить 70-85% приросту ВВП. [1, с.16]

Одночасно безпрецедентне зростання впливу науки і нових технологій на соціально-економічний розвиток країн докорінно змінило структуру світової економіки. Ці процеси свідчать про те, що головним чинником економічного зростання в розвинутих країнах є не матеріальна, а інтелектуальна складова – знання людини, які трансформуються у наукові дослідження та виробництво, зумовлюють збільшення продуктивності праці й виступають як чинник економічного зростання [328, с.26], втілений в інноваціях.

У загальноприйнятому значенні *інновації* – це результати наукових досліджень та розробок, спроможні покращити технічні, економічні, споживчі характеристики наявної продукції, процесів, послуг, або стати основою нових. [328, с.39-40] Дане трактування свідчить про змістовну близькість (тотожність) понять «нововведення», «інновація», «новація».

Так, Б.Твісс стверджував, що *нововведення* – це процес, у якому ідея або винахід набувають економічного змісту в результаті об'єднання науки, техніки, економіки і управління. [318, с.45]

Ф.Хаберланд розглядав *нововведення* як науково-технічні, технологічні, економічні й організаційні зміни, які виникають у процесі відтворення. Його основними характеристиками є такі: якісна новизна виробів, способів

виробництва і технологій у порівнянні з попередніми, темпи реалізації, динаміка циклу нововведень, економічна ефективність, соціальні наслідки. [260]

Х.Барнет *нововведенням* вважав будь-яку ідею, діяльність чи певний результат, які відрізняються за своїми якісними ознаками від існуючих форм. [143, с.118]

При цьому П.Друкер стверджував, що нововведення не обов'язково мають бути технічними чи речовими, на його думку, соціальні нововведення за силою впливу є набагато більш значущими. [91, с.56]

З точкою зору П.Друкера співзвучна точка зору К.Найта, який вважав, що *нововведення* – це впровадження будь-чого нового відносно організації чи її безпосереднього оточення, особливий випадок процесу змін в організації. [11, с.25]

А.Пригожин у розуміння нововведень вводить людську складову, стверджуючи, що *нововведення*, стаючи дедалі частішими і безперервними, призводять до розвитку наукомістких виробництв, для створення яких важливими є людські ресурси, знання, навички тощо. [266, с.149]

Не всі зміни є нововведеннями, а тільки ті, котрі вносять у середовище нові елементи. Вони можуть бути соціальні, духовні і матеріальні, кожна з яких є новацією, тобто предметом нововведення. Від моменту прийняття до поширення новація набуває нової якості – стає нововведенням (інновацією). Головною рисою нововведення є його вплив на спосіб життя людей, стиль поведінки, світогляд, тобто зміни. Наявність попиту на інновацію свідчить про її конкурентоспроможність, що є результатом інноваційної діяльності. Таким чином, *інновація* – це матеріалізований результат науково-технічної діяльності. [150, с.15]

П.Делон розмежовує поняття «нововведення» і «новація», наголошуючи, що *новація* – це новий вид продукції, метод, технологія, а *нововведення* – це впровадження новації в економічний виробничий цикл. [337, с.25]

Власне термін «інновація» в обіг було введено Й.Шумпетером, який *інновацію* розглядав як нову науково-організаційну комбінацію виробничих чинників, створених за допомогою підприємницьких функцій. [350, с.56]

Так, Й.Шумпетер виділяв п'ять типів інновацій:

- створення нового для певної галузі промисловості методу виробництва, в основу якого не обов'язково покладено наукове відкриття, це може бути новий спосіб комерційного використання нового товару (маркетинг);
- освоєння нового ринку збуту, на якому певна галузь промисловості країни ще не була представлена;
- залучення нового джерела сировини або напівфабрикатів, незалежно від того, чи існувало це джерело раніше, чи його створення тільки передбачалось;
- запровадження нових організаційних та інституціональних форм використання виробленого продукту.

Згідно із загальноприйнятим визначенням, *інновація* – це не просто нововведення, а нова функція виробництва, що означає іншу якість виробництва та управління і розглядається в динаміці як процес. [350, с.62]

Інновація – це кінцевий результат інноваційної діяльності, який дістав втілення у вигляді виведеного на ринок нового чи вдосконаленого продукту, процесу, що використовується у практичній діяльності, або нового підходу до соціальних послуг. [107, с.32]

Н.Краснокутська наводить найбільш вживані варіанти вищенаведених визначень (табл. 2.1).

Зародження *класичної інноваційної теорії* відноситься до початку ХХ ст., її представниками якої є Й.Шумпетер, В.Зомбарт та В.Мітчерлінг, які основне завдання капіталістичного підприємництва бачили у просуванні технічних новинок, тобто інновацій, на ринок. Технічна інновація виступала економічним засобом, який застосовувався підприємцем з метою підвищення

прибутку. При цьому вирішальним критерієм у визначенні нововведення розглядалась новизна, проявами якої визначались:

- виготовлення нового продукту або відомого продукту з новими властивостями;
- впровадження нового методу виробництва;
- освоєння нового ринку збуту продукції;
- отримання нового джерела сировини (напівфабрикатів);
- здійснення реорганізації (організаційна перебудова).

Таблиця 2.1

Трактування деяких понять інноваційної економіки [150, с.13]

<i>Визначення нововведення (інновації), новації</i>
1. <i>Нововведення</i> – процес, який охоплює багато стадій і зв'язків, починаючи з відкриттів і закінчуючи появою на ринку нових товарів.
2. <i>Нововведення</i> – це ідея, практика чи продукт, що сприймаються індивідом як нові.
3. <i>Нововведення</i> – це безперервне розширення організованого людського знання та застосування його під час розробки нових підходів до задоволення людських потреб.
4. <i>Нововведення</i> – процес, що веде до більш ефективного виробництва і закінчується новими та суттєво модифікованими товарами чи послугами.
5. <i>Нововведення</i> – це перетворення ідей в конкретні предмети.
6. <i>Нововведення</i> – генерування, прийняття та впровадження нових ідей, процесів, продуктів, послуг.
7. <i>Нововведення</i> – процес створення та впровадження новинок.
8. <i>Нововведення</i> – впровадження будь-чого нового відносно організації або її безпосереднього оточення.
9. <i>Інновація</i> – це такий техніко-економічний процес у суспільстві, під час якого практичне використання ідей і винаходів веде до створення найкращих за своїми властивостями виробів і технологій, поява яких на ринку може дати додатковий дохід.
10. <i>Інновація</i> – комплексний процес, який передбачає створення, розробку, доведення до комерційного використання і поширення нового технічного або іншого рішення (новації), що задовольняє певну потребу.
11. <i>Інновація (нововведення)</i> – означає результат практичного освоєння новації.
12. <i>Новація</i> – нове явище (відкриття), новий метод (принцип), винахід.
13. <i>Нововведення</i> – це кінцевий результат інноваційної діяльності, в процесі якої купуються і використовуються новації.

В рамках класичної інноваційної теорії (Й.Шумпетер) було виділено базові і вторинні нововведення. *Базова інновація* створює передумови для формування нових поколінь техніки і технологій. *Вторинні інновації* – це низка більш дрібних нововведень, що виникають на основі (як наслідок)

базових. Дана теорія ґрунтується на дослідженні постійних коливань кон'юнктури, які пов'язуються з новизною як вирішальним критерієм у визначенні інновацій: виготовлення нового або відомого продукту з новими властивостями; впровадження нового, досі невідомого в даній галузі методу виробництва; освоєння нового ринку збуту; отримання нового джерела сировини або напівфабрикатів; організаційна перебудова, включаючи створення монополії або її підрив у конкурентів.

Теорія циклічних економічних криз (К.Маркс, А.Гельфанд, Я. ван Гельдерен, С. де Вольф, М.Туган-Баановський) стверджує, що на перебіг економічних процесів суттєво впливають технічні відкриття, в результаті чого вдосконалення засобів праці призводить до нового етапу науково-технічного прогресу і розвитку продуктивних сил. Масове впровадження нового обладнання, призначеного для випуску нової продукції, є основою технічних революцій, які переходять з одних секторів і галузей економіки в інші, змінюючи основи технічного способу виробництва. Однак після цього технічні нововведення стають ординарними, що призводить до уповільнення темпів виробництва і спричиняє тривалі періоди криз та депресій. При цьому інновації розглядаються як явище, що має екзогенну (є наслідком наукової роботи винахідників) та ендогенну (впровадження або відмова від впровадження власниками капіталу інновацій) природу.

Теорія довгих хвиль М.Кондратьєва розглядає великі цикли господарської кон'юнктури в рамках досліджень в галузі кризових явищ в економіці країн. Вченим було проаналізовано значний статистичний матеріал провідних капіталістичних країн (Англії, Франції, Німеччини, США) більше ніж за століття і досліджено велику кількість статистичних показників (динаміка цін, заробітна плата, відсоткова ставка, зовнішньоторговий оборот, виробництво основних видів промислової продукції та ін.). Зокрема, М.Кондратьєв визначив, що фазі піднесення в рамках економічного циклу передували значні зміни в технічній складовій виробництва, що зумовило

освоєння нових ринків збуту. Вирішальну роль при цьому відіграють науково-технічні винаходи, інновації.

В рамках даної теорії обґрунтовано, що фази розробки нововведень (інновацій) мають тенденцію до прискорення, що знайшло підтвердження на протязі останніх 250-ти років, що особливо відчутно на сучасному етапі світогосподарського розвитку, коли спостерігається зменшення часового розриву між винаходом та його втіленням у виробництво. Світовий досвід підтверджує, що тривалий розвиток виробництва в довгостроковому періоді залежить не стільки від ресурсних можливостей, скільки від інноваційного характеру виробництва в конкретному середовищі.

Теорія економічного (інноваційного) розвитку (Й. Шумпетер) називала причиною довгих хвиль концентрацію важливих нововведень в окремих галузях, внаслідок чого кожне базове нововведення спричиняє вторинні нововведення, які удосконалюють вже існуючі продукти, формуючи вторинну хвилю. Й.Шумпетер висловив припущення, що нововведення виникають в економічній системі не рівномірно, а у вигляді майже сукупності базових нововведень (новацій), які визначають технологічний устрій економіки протягом тривалого часу. Принциповим положенням теорії економічного розвитку є твердження, що подальший розвиток – це не продовження попереднього, а новий виток, породжений іншими умовами і іншими людьми (носіями якісно нового інтелектуального ресурсу).

Концепція технологічних устроїв продовжує міркування теорії довгих хвиль, досліджуючи міжгалузеві технологічні ланцюги поєднаних виробництв – технологічні устрої, які виникають внаслідок розвитку процесів кооперації та спеціалізації та виступають стабільним елементом відтворювальної структури економіки. Послідовна зміна технологічних устроїв, центральним елементом яких виступають технології певного рівня (базові технології), призводить до довготривалих коливань економічної кон'юнктури.

Концепція технічного детермінізму, автором якої є Дж. Гелбрейт, розглядає процеси трансформації господарської організації під впливом прогресу науки і техніки як самостійні цілі, які детермінують хід економічного розвитку та змінюють характер поведінки економічних суб'єктів, насамперед – великих корпорацій. Індустріальна сфера в рамках даної концепції представлена як передова сфера економіки, що змінила відсталу ринкову економіку, сформовану переважно з малих за розміром фірм, метою якої є планове зростання виробництва за умов контролю над цінами.

З концепцією технологічного детермінізму пов'язана *теорія конвергенції*. Розглядаючи зближення економічних систем та оцінюючи можливості транснаціональних корпорацій, Дж. Гелбрейт визнає, що корпорації значно більше уваги приділяють безпосереднім вигодам, ніж довгостроковим макроекономічним інтересам, що зумовлює важливість соціального контролю над економікою. Відповідно ринкові механізми, оскільки вони не можуть достатньо ефективно здійснювати регулюючі функції у сучасній економіці, вимагають керованого розвитку, тобто приватний сектор стає об'єктом державної політики, в результаті чого відбувається поступова трансформація капіталізму в якісно новий суспільний устрій.

Теорія індустріально-технократичного суспільства (Д.Белл) стверджує, що основна проблема індустріального суспільства – підпорядкування економічних функцій політичним вимогам. Провідну роль у переході до наступного – постіндустріального етапу відіграють наука та науковці, технологія прийняття інтелектуальних рішень. В свою чергу, розвиток науки вимагає значних коштів, перш за все, на отримання та обробку інформації, а також на координацію діяльності людей, зайнятих питаннями планування та регулювання наукової діяльності. Фактично відбувається перебудова механізму управління суспільством на основі меритократії – влади осіб, які мають найбільший вплив на етапі постіндустріального суспільства, до ознак якого відносять: нововведення та фундаментальні знання; контроль над

новою технологією та доступ до неї тощо. Стратегічну роль у даному процесі відіграє наука.

Концепція гармонійної економіки (Ф.Перру), описуючи тенденції світового економічного розвитку, наголошує на об'єктивному характері нерівноправності між різними суб'єктами ринку в умовах ринкових відносин, що зумовлено відмінностями у розмірах виробництва і капіталу, відмінностями у рівні поінформованості партнерів щодо ринкової ситуації, їх різною галузевою приналежністю. Важливим висновком теорії стало твердження, що хоча держава не повинна усуватись від регулювання економічних процесів, її втручання має бути виключно опосередкованим, спрямованим на підтримку розвитку "полосів зростання".

Концепція економічної інтеграції (Г.-К. Мюрдаль) вказує на загрозу нерівномірності економічного розвитку на різних континентах, внаслідок чого може виникнути загроза порушення збалансованості світових ринків. Відповідно, для забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку країн необхідним є, *по-перше*, розроблення програм і планів, що ґрунтуються на економічному прогнозуванні, визначенні місця і ролі країни у загальносвітовому розвитку; *по-друге*, активізація міжнародної *економічної інтеграції*, що сприяє поширенню нових технологій, залученню до науково-технічного прогресу менш розвинутих країн, формуванню людських ресурсів нової якості, розширює можливості створення і використання нововведень.

Своєрідною реакцією на еволюцію індустріального суспільства і становлення постіндустріального суспільства стала *теорія інтелектуальної технології* (Д.Белл, Р.Хейлброне), яка стверджувала, що відмінною рисою постіндустріального етапу розвитку соціально-економічної системи стає не стільки високий рівень техніки, скільки розповсюдження і широке використання знань. Тобто відбувається висування на перший план інтелектуальної складової технологічного і загальносуспільного розвитку – все більшого значення набувають знання, які забезпечують прийняття рішень на основі інтелектуальних технологій. Відповідно, найважливішими

елементами соціально-економічної структури суспільства стають університети та дослідницькі центри, що продукують інновації.

Теорія інноваційної економіки і підприємницького суспільства (теорія інноваційного підприємництва П.Друкера) ґрунтується на теорії довгих хвиль і розглядає розвиток підприємництва як напрям економічної діяльності, пов'язаний з новаторським ризиковим підходом - розвиток за моделлю США (синдром Силіконової долини). США орієнтуються на піонерний тип інноваційного процесу, спрямований на досягнення світового лідерства в інноваціях (що базується на високій віддачі інвестицій в інноваційну сферу).

Загалом становлення теорій інноваційного розвитку відноситься до кінця XIX – початку XX ст., коли відбулось визнання провідної ролі науково-технічного прогресу у забезпеченні економічного розвитку суспільства. Цей процес був не стільки тривалим, скільки змістовно насиченим (табл. 2.2). На сучасному етапі відбулось усвідомлення провідної ролі знань у забезпеченні економічного розвитку, перш за все, в діяльності господарюючих суб'єктів.

З точки зору теорії управління, *інновації* є адаптивною реакцією системи на зміну умов зовнішнього середовища та засобом підвищення ефективності використання внутрішніх резервів. Інновації у поєднанні з професійним менеджментом у сучасній світовій економіці стають основою підвищення конкурентоспроможності за рахунок підвищення якості управління технологічними, економічними, соціальними процесами. У промислово розвинутих країнах, за різними оцінками, від 75% до 100% приросту промислового виробництва забезпечується за рахунок використання інновацій. [328, с.39]

На основі вищевикладеного можна зробити висновок щодо зміни *парадигми економічного розвитку*: перехід від технологічної парадигми до техніко-економічної і техніко-соціо-економічної парадигми, - які відображають зміст і спрямованість інноваційних перетворень світогосподарського розвитку.

Таблиця 2.2

Генезис теорій інноваційного розвитку [107, с.25-31]

<i>Назва теорії, період розвитку, послідовники</i>	<i>Зміст основних поглядів</i>
<i>Теорії циклічного економічного розвитку</i>	
Теорія циклічних криз К.Маркса, 1860-ті роки	<p>Піднесення і спади в економічному розвитку пояснював матеріальними факторами. Доводив, що матеріальною основою технічного руху економіки є середній термін життя основного капіталу, вкладеного у засоби виробництва. На економічні процеси суттєво впливають технічні відкриття. Засоби праці постійно удосконалюються, тому кожен новий середньостроковий цикл – це новий рівень науково-технічного прогресу і розвитку продуктивних сил. Розрізняв екстенсивний (обсяги виробництва збільшуються на основі старої техніки) та інтенсивний (масово впроваджуються нові види техніки) технічний прогрес. В обох випадках відбуваються структурні та галузеві зрушення в економіці, але різною мірою. За інтенсивного прогресу продуктивність праці суттєво підвищується, збільшуючи при цьому і сукупну віддачу від капіталовкладень.</p> <p>Упродовж середніх циклів масово впроваджується нове обладнання, призначене для випуску нових видів продукції. Це є основою технічної революції, яка переходить з одного сектору економіки в інші, охоплюючи всі сфери суспільного виробництва і змінюючи основи технічного способу виробництва. Внаслідок технічної революції утворюються нові галузі економіки, підвищується темп накопичення капіталу і приріст виробництва. Однак коли нові сектори економіки вже створені, то технічні нововведення в них стають ординарними. Це призводить до уповільнення темпів виробництва, що вимагає нових перетворень у технічному способі виробництва.</p> <p>Стосовно інновацій, К.Маркс наголошував на їх зовнішній (екзогенній) природі. Він вважав, що винаходи є результатом наукової праці винахідників, які займаються нею, переслідуючи власні інтереси. Водночас він вказував на прямий зв'язок між запровадженням винаходів із нормою прибутку, тобто наголошував на внутрішніх мотивах, якими керуються власники капіталу, приймаючи рішення про введення нових зразків техніки чи нехтування ними.</p>
Теорія «довгих хвиль» М.Кондратьєва, 1920-ті роки	<p>М.Кондратьєв вважав «довгі хвилі» ендегенними, внутрішньо притаманними ринковому, капіталістичному господарству, які ведуть до його саморегулювання. Фази підйому і спаду розглядаються як закономірні і передбачені стадії розвитку. Подібно до теорії К.Маркса, що вбачав матеріальну основу середніх циклів у термінах оновлення устаткування, а також поглядів Й. ван Гельдерна і З. де Вольфа, які розраховували 40-50-річний цикл дії об'єктів транспортної інфраструктури, М.Кондратьєв говорив про стрибкоподібну зміну основних капітальних благ. Ключова роль у цьому належить науково-технічному прогресу. Технологічний прогрес пов'язаний із кластерами (зосередженням) базисних інновацій, які радикально змінюють технічну і енергетичну базу виробництва, форми його організації, галузеву і просторову структури.</p> <p>На відміну від інших дослідників, М.Кондратьєв вважав науково-технічний прогрес не екзогенним, а органічно</p>

	<p>вбудованим у механізм великих циклів елементом, оскільки їх ритміку визначають не інновації (відкриття та винаходи), а їх запровадження в практику (дифузю). Нова хвиля настає тоді, коли екстенсивна фаза досягає максимуму, що пов'язано з моральним старінням широко поширених технологій. Накопичення капіталу веде до його відносного здешевлення, ставка відсотка і норма прибутку знижуються до такого рівня, що роблять рентабельними ризикові (венчурні) інвестиції в нову техніку і технології. Починається фаза підйому, пов'язана з величезними обсягами нового будівництва, будівництвом нових підприємств, виникненням цілих галузей і т.і. У вищій точці підйому відбувається вичерпання запасів дешевого капіталу і базових нововведень, що знаменує перехід до фази екстенсивного розвитку.</p> <p>На основі теорії М.Кондратьєва та інших робіт з динаміки світового господарства загальноприйнятим стало виділення трьох основних стадій розвитку – доіндустріального, індустріального, постіндустріального; 1-ї, 2-ї і 3-ї промислових революцій і «довгих хвиль», а в їх рамках – п'яти циклів Кондратьєва.</p>
<p><i>Інноваційні теорії технологічних змін</i></p>	
<p>Класична інноваційна теорія (теорія інноваційного розвитку) Й.Шумпетера, кінець ХІХ ст. – початок ХХ ст.</p>	<p>Вперше ввів термін «інновації», які розглядав як зміни у технології та управлінні, як нові комбінації використання ресурсів. Процес розвитку розумів як здійснення нових комбінацій. Нові комбінації – це нове застосування наявних у народному господарстві запасів засобів виробництва (тобто інтенсивний розвиток економіки).</p> <p>Й.Шумпетер висловив гіпотезу, що інновації з'являються в економічній системі не рівномірно, а у вигляді більш-менш одночасно освоєваних поєднаних новацій – кластерів. <i>Кластер інновацій</i> – сукупність базових нововведень, що визначають технологічний устрій економіки протягом тривалого часу.</p> <p>Основною причиною утворення довгих хвиль в економіці вважав концентрацію важливих нововведень в окремих галузях, внаслідок чого від кожного нового базового нововведення утворюються вторинні нововведення, які удосконалюють існуючі продукти-товари, формуючи вторинну хвилю.</p> <p>Розробив класифікацію хвиль, які мали місце в історії людства (технологічні устрої), визначивши ключовий фактор кожної хвилі, що дав імпульс її поширенню.</p> <p>Початок п'ятої хвилі визначили інші вчені, які працювали над цією проблемою. На сьогодні прогнозується наближення шостої хвилі – хвилі розвитку біотехнології.</p> <p>Особлива роль у технологічному розвитку відводилась підприємцям-новаторам. Наголошував, що підприємець-новатор не знаходить і не створює нових можливостей. Вони існують самі по собі, нагромаджуються і навіть пропагуються, але без підприємця ці можливості не здатні реалізуватись, і тому функція підприємця-новатора полягає в їх реалізації. Інновація – нова функція виробництва.</p>
<p>Теорія С.Кузнеця, 1970-ті роки</p>	<p>С.Кузнець стверджував, що в бажанні підприємців інвестувати у принципово нові види техніки чи товари немає жодної закономірності. На його думку, революційні інновації виникають переважно випадково, під впливом певних зовнішніх обставин (зміни в політиці, економіці, поява нових відкриттів тощо). Тобто, визначаючи існування економічних циклів, С. Кузнець пов'язує їх з циклами інноваційних технологій, наголошуючи водночас на випадковості появи інновацій.</p>
<p>Неокласична теорія</p>	<p>Г.Менш запропонував класифікацію нововведень і виділив три великих групи – базисні, покращуючі,</p>

<p>нововведень Г.Менша, Р.Фостера, 1970-ті роки</p>	<p>псевдоінновації. Базисні інновації поділяються на технологічні (утворюють нові галузі і ринки) і нетехнологічні (зміни в культурі, управлінні, суспільних послугах). Між нововведеннями існує конкуренція за ресурси, тому що кожен вид нововведень вимагає певних витрат праці і капіталу.</p> <p>Розробив гіпотезу перервності, відповідно до якої відбувається чередування періодів, багатих на нововведення, і періодів їх нестачі. На думку Г.Менша, кризові явища пояснюються саме тим, що не вистачає базових інновацій і відсутні умови для розвитку науки і винахідництва. Також Г.Менш висунув тезу щодо необхідності усунення перешкод для введення інновацій через «доповнення до глобального регулювання шляхом участі держави в здійсненні проектів нововведення з метою компенсації ризику».</p> <p>Приділяючи багато уваги дослідженню технологічних циклів у праці «Технологічний пат» (1975р.), Г.Менш назвав кризу 1970-х «технологічним патом», тобто закономірною паузою в поступальному розвитку економіки: пауза, яка виникає, коли країни впадають у кризу, вихід з якої неможливий у рамках існуючої техніки та наявного міжнародного розподілу праці.</p> <p>Г.Менш вказує, що погіршення становища фірми породжує стимул до інновації. І навпаки, коли справи фірми успішно розвиваються, у неї відсутня потреба щось змінювати у налагодженому виробництві. Г.Менш стверджує, що кінець процвітання старих галузей збільшує схильність власників капіталу до інвестування в нову продукцію і технологію чи боргові зобов'язання.</p> <p>Концепцію Г.Менша розділяв Р.Фостер, який у праці «Оновлення виробництва. Атакуючі виграють» (1985) встановив, що нововведення підкоряються певній логіці і прогнозуванню, і на цій основі можна оцінити глибину тих змін, які стануться. А для цього, на думку Р.Фостера, компанії мають вести продуману й сконцентровану програму накопичення наукових знань за допомогою досліджень.</p>
<p>Концепція форсування технологічних систем і дифузії нововведень К.Фрімена, Дж.Кларка, Л.Суїте</p>	<p>Вченими введено поняття технологічної системи як системи взаємозалежних комплексів технічних і соціальних нововведень. Відповідно до поглядів зазначених економістів, темпи економічного зростання залежать від формування, розвитку і старіння технологічних систем. Поширення нововведень розглядається як механізм розвитку технологічної системи, а темпи такого поширення пов'язуються з ринковим механізмом, наявністю відповідних умов і стимулювання.</p> <p>На думку К.Фрімена, поштовхом до розвитку економіки служить поява базисних нововведень в окремих галузях виробництва. Старіння технологічних систем в одних країнах і поява таких систем в інших приводить до нерівномірності міжкраїнового розвитку. Економічне зростання розглядається як результат появи нових галузей.</p>
<p>Концепція технологічних систем Д.Львова 1970-ті роки</p>	<p>Запровадив типізацію трансформаційних процесів в економічних системах. Виділив три типи трансформаційних процесів: товарно-ринкові, виробничо-структурні і системні трансформації. Перший тип трансформації свідчить про певний розлад у сфері обігу, але він не викликає серйозних перетворень в ефективній системі, якщо її продукт не застарів, а виробнича база не вимагає оновлення.</p> <p>Прояви першого типу трансформації – скорочення обсягів реалізації продукції, тимчасові звільнення з роботи, короткострокові фінансові труднощі.</p> <p>Другий тип трансформації охоплює не тільки сферу обігу, а й виробничу сферу, тобто весь процес відтворення. А це означає, що припускається наявність глибоких якісних змін і в структурі виробництва, і в його матеріально-</p>

	<p>технічній базі. Постійними супутниками трансформації цього типу є масові звільнення, банкрутства, перерозподіл власності, утворення монопольних союзів, дефіцит державного бюджету і т.і.</p> <p>Третій тип – найглибший тип трансформації який стосується не тільки процесів відтворення, а й власне типу відтворення, тобто припускає зміну способу господарювання, хоча його зовнішні ознаки мало чим відрізняються від другого типу трансформації.</p>
<p><i>Сучасні концепції інноваційного розвитку</i></p>	
<p>Теорія технологічного розвитку М.Познера</p>	<p>Основні ідеї теорії:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) інновації є потужним фактором ескалації технологічного розриву між країнами, які здатні стимулювати розвиток технологій і виробництва товарів і послуг на їх основі, і країнами, які втратили інструменти впливу на національні інноваційні процеси; 2) в рамках життєвого циклу (впровадження, зростання, зрілість, спад) посилюються переваги тих, хто впроваджує інновації, сприяє послідовному поширенню інновацій на ринках збуту країн відповідно до рівня їх розвитку з подальшим перенесенням виробництва до країн з дешевою робочою силою, або до країн з менш жорсткими екологічними вимогами. У подальшому країна-інноватор і експортер, примноживши власні капітали, перетворюється на імпортера цієї продукції, розширюючи споживчий попит і підвищуючи добробут населення; 3) високорозвинуті країни підтримують масовий рівень інноваційної діяльності, нарощують відповідно обсяги експорту та імпорту високотехнологічної продукції і напівфабрикатів на основі спеціалізації та кооперації, розвивають внутрішньогалузеву торгівлю; 4) сучасний етап науково-технічного і технологічного прогресу характеризується перетворенням парадигми масового виробництва на парадигму домінування гнучких технікоекономічних систем; 5) протягом останніх десятиліть старі й нові технології в економічних системах існують поруч. Зрілі технології випробовують втрату можливостей зростання, розширення ринків збуту у старих межах і виживають лише за рахунок їх географічної диверсифікації. Нові технології перебувають на етапі стрімкого зростання за колосальних норм прибутків.
<p>Теорія інтелектуальної технології Ф.Хайєка</p>	<p>Запропонував інформаційну концепцію «порядку, що розширюється», як основу цивілізації. На думку Ф.Хайєка, ринок – це гігантська інформаційна машина, що містить величезне неявне, розсіяне знання про потреби і виробничі можливості людей, інформацію, яка перевищує ті знання, якими може володіти не лише окрема людина, а й багато людей. Розширення інформації, яку використовують у повсякденній діяльності сучасні підприємці, стало поштовхом до розробки інформаційних та інтелектуальних технологій, даючи змогу швидко і системно опрацювати величезні масиви інформації.</p> <p>Ф.Хайєк наголошував, що прагнення підприємців максимізувати прибуток спонукає їх (без жодного примусу з боку держави) відбирати з наявного масиву знань ті, що дають їм змогу по-новому осмислити зв'язки зі споживачами, запропонувати кращий спосіб задоволення їх потреб. Отже, слід дати можливість ринковим процесам розвиватись спонтанно, і це сприятиме економічному розвитку. Ф.Хайєк довів, що вирішальну роль сприятливості до інновацій відіграють інституціональні основи суспільства – як формальні (сформовані державою</p>

	закони, що регламентують економічну діяльність), так і неформальні (встановлені правила, звичаї, традиції, норми поведінки, мораль).
Теорія інноваційної економіки і підприємницького суспільства П.Друкера	<p>Визначає, що головною рисою економіки 1990-х років, яку можна назвати інформаційною, стало напрацювання ідей, що заперечують минулі рішення, товари, послуги і виробництво. Розглядає менеджмент як технологію управління підприємницько-інноваційною діяльністю.</p> <p>Система менеджменту організацій, яка використовує підприємницький, інноваційний підходи до функціонування і розвитку підприємства, покликана вирішувати низку завдань, інколи суперечливих і навіть взаємовиключних: постійне оновлення асортименту продукції, послуг; оновлення і створення нових виробничих систем; підвищення ефективності виробничо-збутової діяльності, передусім, через збільшення продуктивності праці персоналу і зниження всіх видів витрат; розроблення і реалізація стратегії і тактики боротьби за лідерство на основі концепції зусиль і ресурсів на найперспективніших напрямках розвитку техніки, технології, потреб тощо; поєднання гнучкості і адаптивності дрібносерійного виробництва з високою ефективністю, низькими витратами і високою продуктивністю масового виробництва.</p> <p>Інноваційна економіка, за П.Друкером, має такі характеристики:</p> <ul style="list-style-type: none"> - головною продукцією є нові рішення; - провідна роль в економіці належить малим і середнім підприємствам, які очолюють підприємці, що діють на свій страх і ризик; - інтелектуалізація праці є основним способом розвитку виробництва, а витрати на нього і поширення знань - головною формою інвестицій; завдання науки - сприяння інноваціям, які зароджуються, системне, організоване застосування знань у створенні самих знань, що робить їх продуктивними (чого не може зробити держава чи ринок); - головна форма власності – інтелектуальна власність, що структурує суспільство і визначає його розвиток; - для розуміння найважливіших економічних процесів, крім мікро- і макроекономіки, необхідною є мета, яка враховує вплив таких потужних економічних факторів, як демографія, освіта, нові технології, екологія, тип психології людей, рівень культури тощо.
Соціально-психологічна модель Х.Барнета, Є.Вітте, Е.Денісона	<p>Ключовим фактором економічного розвитку є людський капітал, який трансформується у нові знання. Важлива складова інноваційної діяльності – праця висококваліфікованих технологів, конструкторів, маркетологів, економістів, фінансистів, які виконують специфічні функції з технологічного проектування і конструювання новацій, забезпечення фінансами науково-дослідних і проектно-пошукових робіт, калькулювання витрат ресурсів, цінового проектування, просування на ринок тощо. Усі працівники є суб'єктами інноваційної діяльності у вузькому значенні (стосовно окремого підприємства). Однак лише частина з них бере на себе відповідальність за прийняття рішення щодо практичного застосування інновацій на підприємстві. Такі рішення, як правило, є ризиковими і здебільшого приймаються вищим керівництвом підприємства або його власниками.</p> <p>Об'єктом дослідження є перешкоди, які виникають у ході впровадження нововведень. Для їх усунення, за даною теорією, варто організувати плідну спільну роботу «владних стимуляторів» (адміністрації) і «кваліфікованих стимуляторів» (фахівців) – своєрідну творчу групу, в якій спеціалісти створюють новації, а адміністрація – умови для їх впровадження та усунення будь-яких перешкод.</p>

Згідно *технологічної парадигми*, причиною циклічного розвитку є зміна поколінь техніки в процесі відтворення останньої та інфраструктури, яка обслуговує даний технологічний устрій.

Відповідно до *техніко-економічної парадигми*, зміна технологій відбувається не внаслідок фізичного зношення, а внаслідок того, що тривале використання певної технології та її поширення у відповідній сфері діяльності знижує норму прибутку підприємців. В межах нової технології з'являються покращуючі інновації, які дають змогу далі нарощувати прибуток, однак можливості будь-якого нового напрямку у техніці вичерпуються, що зумовлює необхідність спрямування коштів на пошук принципово нових технологічних та організаційних рішень.

Відповідно до *техніко-соціо-економічної парадигми*, ключовим фактором економічного розвитку виступає людський капітал, який трансформується у нові знання. Величина людського капіталу залежить від соціальної політики держави, від підтримки нею розвитку освіти і науки тощо. Важливим висновком техніко-соціо-економічної парадигми є визнання ролі соціальних інститутів у процесі забезпечення технологічних змін. [300, с.56-59]

Для встановлення значення певного інноваційного продукту, виявлення ступеня його впливу на ефективність виробництва, на зміни в розвитку суспільства, а також для порівняльної якісної та кількісної оцінки нововведень важливе значення має їх класифікація. [150, с.16] Так, відповідно до класифікації Й.Шумпетера, виділяють такі *типи інновацій*:

- 1) виробництво раніше невідомого продукту або продукту, що має якісно нові властивості;
- 2) впровадження нового засобу виробництва, в основу створення якого покладено наукове відкриття або новий підхід до використання продукції;
- 3) освоєння нового ринку збуту, незважаючи на те, снував цей ринок раніше чи ні;

4) залучення нових джерел сировини та напівфабрикатів, незалежно від того, існували ці джерела раніше чи ні;

5) впровадження нових організаційних форм.

В. Стадник та М.Йохна наводять таку класифікацію інновацій: [300, с.15-41]

1) *класифікація за змістом* - дає змогу визначити спрямованість новації і мету, якої буде досягнуто за умов її реалізації. За цією ознакою виокремлюють:

- *продуктові інновації*, які орієнтовані на виробництво і використання нових (покращених) продуктів у сфері виробництва, або у сфері споживання, тобто на створення нової споживчої цінності, що приваблює більшу кількість споживачів;

- *інновації процесу*, тобто нові технології виробництва продукції, організації виробництва і управлінських процесів (дають переваги у витратах, продуктивності, якості);

- *ринкові інновації*, які відкривають нові сфери застосування продукту або надають змогу реалізувати продукцію чи послугу на нових ринках і розширюють межі ринку, на якому працює фірма.

2) *класифікація за ступенем новизни* - сприяє визначенню організаційної форми створення і реалізації інновацій, а також джерел фінансування інноваційного процесу. За цією ознакою виділяють такі інновації:

- *базові* (новий спосіб виробництва або раніше невідомий продукт, які започатковують чи дають імпульс розвитку нової галузі). Такі інновації, як правило, створюються спеціалізованими науково-дослідними структурами, потребують великих інвестицій і особливої організаційно-структурної форми управління їх реалізацією – управління інноваційними проектами;

- *покращуючі* (впровадження нових видів виробництва, що реалізують інноваційний потенціал базової інновації; вони дають змогу поширювати і вдосконалювати нові моделі машин і матеріалів, покращувати параметри продукції, що випускається). Здійснюються організаціями переважно

самостійно, якщо потенціал базової інновації реалізований неповністю; потребують інвестування за рахунок власних джерел, зокрема з фонду технічного розвитку;

- *псевдоінновації* (інновації, які залучаються фірмами у технологічний процес чи продукт з метою затримання зниження норми прибутку і продовження життєвого циклу товару). Йдеться про зміну дизайну товару, способів його фасування чи пакування для привернення уваги споживача, створення у нього певного емоційного стану. Здійснюються ці інновації у процесі оперативного управління інноваційною діяльністю і не потребують значних інвестицій.

Для визначення перспективних нововведень, спрямованих на подальший розвиток інноваційної діяльності, використовують більш детальну класифікацію, особливість якої полягає в тому, що, залежно від класифікаційного критерію, одні й ті ж нововведення можуть бути віднесені до декількох видів (табл. 2.3).

Інноваційний процес базується на *інноваційній діяльності* людства, яка представляє собою сукупність особливого роду робіт зі створення новації і її розповсюдження у господарській системі. При цьому діяльність із розповсюдження новації є не менш важливою в інноваційному процесі, ніж її створення.

До інноваційної належить вся діяльність в рамках інноваційного процесу, включаючи маркетингові дослідження ринків збуту і пошук нових споживачів, інформаційне забезпечення можливостей конкурентного середовища і споживчих властивостей продукції конкуруючих фірм, пошук новаторських ідей і рішень, а також партнерів із впровадження і фінансування інноваційного проекту.

До основних *видів інноваційної діяльності* належать: фундаментальні дослідження; прикладні дослідження; дослідно-конструкторські розробки; дослідно-експериментальні розробки; організаційно-економічна робота; промислове виробництво нових товарів.

Таблиця 2.3

Класифікація інновацій [300, с.16-18]

Класифікаційна ознака	Вид інновацій
За сферою діяльності організації	<ul style="list-style-type: none"> - інновації на вході в організацію як систему - цільові, якісні чи кількісні зміни у виборі чи використанні матеріалів, сировини, обладнання, інформації, працівників чи інших видів ресурсів; - інновації на виході з організації – зміни в результатах виробничої (операційної) діяльності, якими можуть бути вироби, послуги, технології; - структурні інновації – цільові зміни у виробничих, обслуговуючих і допоміжних процесах.
За змістом діяльності	<ul style="list-style-type: none"> - технологічні інновації – спрямовані на створення і освоєння виробництва нової продукції, технологій, матеріалів, модернізацію обладнання, реконструкцію споруд, реалізацію заходів з охорони довкілля; - виробничі інновації – орієнтовані на розширення виробничих потужностей, диверсифікацію виробничої діяльності, зміну структури виробництва тощо; - економічні інновації – спрямовані на зміну методів і способів планування всіх видів виробничо-господарської діяльності, зниження виробничих витрат, вдосконалення матеріального стимулювання, раціоналізацію системи обліку; - торговельні інновації – мають на меті використання нових методів цінової політики, нових форм взаємовідносин з постачальниками і замовниками; надання чи отримання фінансових ресурсів у формі кредитів, інтернет-магазинів тощо; - соціальні інновації – пов'язані з покращенням умов і характеру праці, соціального забезпечення, психологічного клімату в колективі тощо; - управлінські інновації – націлені на вдосконалення організаційної структури, стилю і методів прийняття рішень, використання нових способів обробки інформації і документації, раціоналізацію канцелярських робіт.
За інтенсивністю інноваційних змін	<ul style="list-style-type: none"> - інновації нульового порядку (регенерування вихідних властивостей) – цільова зміна, що зберігає і оновлює існуючі функції виробничої системи чи її частини; - інновації першого порядку (кількісна зміна) – просте цільове пристосування до кількісних вимог при збереженні функцій виробничої системи чи її частини, наприклад, розширення ринків збуту; - інновації другого порядку (перегрупування чи організаційні зміни) – прості організаційні зміни, наприклад, зміна структури відділу; - інновації третього порядку (адаптаційні зміни) – зміни, викликані взаємним пристосуванням елементів виробничої системи, наприклад, адаптація допоміжних процесів до змін в основних виробничих процесах у зв'язку з удосконаленням випуску продукції; - інновації четвертого порядку (новий варіант виробу) – найпростіша якісна зміна, що перевищує межі простих адаптивних змін, наприклад, оснащення певної моделі автомобіля більш потужним двигуном; - інновації п'ятого порядку (нове покоління) – змінюються всі або більшість функціональних властивостей виробничої системи, але базова структурна концепція зберігається, наприклад, впровадження програмного управління верстатом; - інновації шостого порядку (новий вид) – якісна зміна функціональних властивостей виробничої системи чи її частини; змінюється вихідна концепція, але функціональний принцип залишається, наприклад, стільниковий зв'язок; - інновації сьомого порядку (новий рід) – докорінна зміна функціональних властивостей виробничої систем або її частини, що

	змінює її основний функціональний принцип, наприклад, поява транзисторів, інтегральних схем тощо.
За рівнем об'єктивного суб'єктивного сприйняття	<ul style="list-style-type: none"> - абсолютна новизна – фіксується за відсутності аналогів даної новації; - відносна новизна – інновацію було застосовано на інших об'єктах, або ж здійснено оновлення одного з елементів виробу системи в ході поточної модернізації; - умовна новизна – виникає внаслідок незвичного сполучення раніше відомих елементів; - суб'єктивна новизна – новизна для певних споживачів, які раніше не були ознайомлені з певним продуктом.
За причинами виникнення	<ul style="list-style-type: none"> - реактивні – інновації, що забезпечують виживання та конкурентоспроможність фірми на ринку, виникають як реакція на нові перетворення, що здійснюються основними конкурентами; - стратегічні – інновації, впровадження яких має випереджальний характер з метою отримання вирішальних конкурентних переваг у перспективі.
За ступенем впливу на технологічне і соціальне середовище	<ul style="list-style-type: none"> - інструментальні – інновації, що здійснюються послідовно і поступово на основі повсякденної роботи з покращення організації виробничих процесів; вони майже непомітні, однак забезпечують постійний приріст продуктивності виробництва; - радикальні – інновації, що є результатом тривалих і цілеспрямованих науково-технічних робіт у НДІ чи лабораторіях; вони сприяють значним змінам у мікро- та макроекономіці (виробництво синтетичних матеріалів, напівпровідників тощо); - нові технологічні системи – глибокі зміни у технологіях, які стосуються кількох сфер економіки і стимулюють появу нових секторів виробництва і споживання (капілярне зварювання, нові технології штампування, лазерні технології та ін.); - зміна техніко-технологічної парадигми – глибокі зміни в технологіях, ефект від яких суттєво впливає на економіку загалом (атомна енергетика, мікроелектронна революція, інформаційні технології тощо).

На наш погляд, однією з найбільш вдалих є класифікація, запропонована Л.Федуловою (табл. 2.4). *Об'єктом інноваційної діяльності* є інновації – новостворені або вдосконалені технології, продукти або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що суттєво покращують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери. [300, с.32]

Суб'єктами інноваційної діяльності є фізичні і юридичні особи, які проводять інноваційну діяльність і (або) залучають майнові та інтелектуальні цінності, вкладають власні чи запозичені кошти в реалізацію інноваційних проєктів.

Інноваційна діяльність суб'єкта характеризує його *інноваційну активність*, під якою розуміють інтенсивність нововведень, що реалізуються. Ступінь інноваційної активності визначається розвинутістю і диверсифікованістю суспільних потреб, галузевою структурою економіки;

наявністю адекватної для інноваційної діяльності виробничої, наукової, інформаційної та іншої інфраструктури; структурою, якістю і мотивацією робочої сили и т.п. [76, с.31]

Таблиця 2.4

Класифікація інновацій [328, с.40-41]

<i>Класифікаційна ознака</i>	<i>Вид інновацій</i>
За видом об'єкта інноваційної діяльності	інноваційні продукти інновації – процеси ринкові (маркетингові) інновації – сутність їх в освоєнні нових ринків (сегментів ринку)
За роллю в реалізації цілей організації	покращувальні – проводяться в межах розвитку й удосконалення напрямів діяльності стратегічні – створюють нові напрями діяльності, або забезпечують успішне функціонування існуючих напрямів на тривалий період
За значенням для реального напрямку діяльності	базисні (фундаментальні – радикально змінюють усталений або формують новий напрям діяльності) модифікуючі – здійснюються в межах удосконалення й розвитку базисних всевдоінновації – зовнішні неістотні зміни продуктів або процесів, що не мають принципової новизни і не створюють жодних додаткових переваг для споживачів
За сферою діяльності підприємства	інновації «на вході до підприємства» - цільові, якісні чи кількісні зміни у виборі або використанні матеріалів, сировини, обладнання, інформації, працівників, інших видів ресурсів інновації «на виході з підприємства» - зміни в результатах виробничої діяльності (виробах, послугах, технологіях) інновації структури підприємства – цільові зміни у виробничих, обслуговуючих і допоміжних процесах
За змістом діяльності	технологічні – спрямовані на створення та освоєння виробництва нової продукції, технології та матеріалів, модернізацію обладнання, реконструкцію споруд, реалізацію заходів охорони навколишнього середовища виробничі – орієнтовані на розширення виробничих потужностей, диверсифікацію виробничої діяльності, зміну структури виробництва тощо економічні – спрямовані на зміну методів і способів планування всіх видів виробничо-господарської діяльності, зниження виробничих витрат, зростання матеріального стимулювання, зацікавленості працівників, раціоналізацію системи обліку торговельні – використання нових методів цінової політики та форм взаємодії з постачальниками й замовниками; надання чи отримання фінансових послуг у формі кредитів, інтернет-магазинів тощо соціальні – пов'язані з покращенням умов і характеру праці, соціального забезпечення, психологічного клімату в колективі і т.ін. управлінські – спрямовані на вдосконалення організаційної структури, стилю й методів прийняття рішень, використання нових засобів опрацювання інформації та документації

Інноваційний процес – це процес перетворення наукового знання в інновацію, яка задовольняє нові суспільні потреби; послідовний ланцюг ідей, що охоплює всі стадії створення новації та її практичного застосування.

Тобто інноваційний процес охоплює стадії створення новації від ідеї до конкретного продукту, технології або послуги, які використовуються у господарській практиці; всі етапи життєвого циклу інновації, включаючи її дифузю у нові умови чи місця застосування (табл. 2.5). [107, с.34]

У вказаному контексті важливим є аналіз поштовхів до виникнення інновацій. Зокрема, П.Друкер виділяє такі обставини, що спричиняють генерування інноваційних ідей: [90, с. 75-79]

1) раптові події для підприємства чи галузі (несподіваний успіх, несподівана зовнішня подія, несподівана невдача);

2) неконгруентність - невідповідність між реальністю та уявленнями про неї (невідповідність між економічними реаліями суспільства і інноваційною стратегією держави; невідповідність між реальним станом галузі і планами розвитку підприємства; невідповідність між перспективами розвитку галузі і цінностями споживачів; внутрішня невідповідність у логіці або послідовності технологічних процесів);

3) нововведення, що ґрунтуються на потребах технологічного процесу. У цьому випадку причиною нововведення є необхідність удосконалення існуючого технологічного процесу, для чого необхідні такі передумови: автономний технологічний процес; слабка або відсутня ланка у технологічному процесі; чітке визначення цілі; розуміння доцільності (вигоди) інноваційного пошуку; наявність відповідних нових знань і можливостей їх застосування.

Таблиця 2.5

Структура інноваційного процесу «Наука – технологія – виробництво»

Характеристики	Етапи інноваційного процесу			
	Фундаментальні дослідження	Прикладні дослідження	Дослідно-конструкторські та експериментальні розробки	Комерціалізація новації та її дифузія
Зміст інноваційної діяльності	Генерація ідей, обґрунтування та експериментальна перевірка їх здатності задовольняти суспільні потреби	Визначення кількісних характеристик нового продукту, вибір чи розробка технології виготовлення	Створення дослідних зразків нової продукції, корегування і доробка технічної документації, розробка стандартів і технічних умов.	Дослідження ринку, розробка маркетингових програм, організація виробництва і продажу новації, обґрунтування доцільності продажу ліцензії на випуск нового продукту іншими підприємствами
Джерела фінансування	Держаний бюджет, у тому числі за програмами інноваційного розвитку	Державний бюджет, кошти замовників, інноваційних фондів тощо	Власні кошти підприємств, кошти замовників (гранти), у виняткових випадках – кошти державного бюджету.	Власні кошти підприємницьких структур, емісія цінних паперів, банківські кредити, залучення коштів партнерів
Рівень ризику	Дуже високий	Високий	Середній	Середній
Очікувана віддача	Комерційна вигода відсутня, але у разі позитивних результатів зростає ймовірність фінансування подальших робіт	У разі позитивних результатів збільшуються обсяги фінансування дослідно-конструкторських робіт	У разі позитивних результатів збільшуються обсяги фінансування дослідно-конструкторських робіт	Дохід від реалізації нового продукту на ринку чи від продажу ліцензії на новий продукт

4) раптові зміни у структурі галузі або ринку. Ознаками даних змін є такі:

- швидкі темпи зростання галузі (швидше за темпи зростання економіки в цілому);
- традиційний поділ ринку на сегменти не відповідає реальному стану речей;
- зближення (поєднання) технологій;
- інтенсивна зміна напрямку діяльності галузі;

5) демографічні зміни. Ці зміни (старіння населення, зниження рівня народжуваності, збільшення тривалості життя, зростання кількості працюючих жінок і т.п.) впливають на стиль життя і форми споживання, що визначає напрямки інноваційної діяльності підприємств;

6) зміни у сприйнятті і ціннісних установах, які тісно пов'язані з потребами (економічними, соціальними, етичними), змінами стилю життя тощо і за умови їх правильного передбачення роблять інноваційні перетворення вчасними і вдалимими;

7) нові знання. Нововведення, які ґрунтуються на нових знаннях, мають певні особливості. *По-перше*, хоча спостерігається тривалий період між появою нового знання і його втіленням в інноваціях, що внутрішньо притаманне природі знань, зовнішні кризові явища здатні скоротити період створення нововведень. *По-друге*, нововведення, як правило, базуються на конвергенції кількох видів знань.

Перебіг інноваційного процесу багато в чому обумовлений ступенем розвитку *інноваційної інфраструктури* – специфічного комплексу видів діяльності спільно з їх потенціалом, що обслуговує інноваційний процес. Ця діяльність пов'язана, перш за все, з обслуговуванням ринку науково-технічної продукції, яка, перетворюючись на товар, потребує створення спеціальної мережі організацій, що здійснюють комерціалізацію розробок академічної і прикладної науки. Крім того, на стику різних стадій інноваційного процесу зазвичай необхідними є консультативні,

інформаційно-посередницькі, організаційні, експертні, інженерні, управлінсько-координаційні, аудиторські, патентні послуги тощо.

Інноваційна активність обумовлена інноваційною сприйнятливістю соціально-економічної системи, тобто здатністю до швидкого й ефективного освоєння новацій. Інноваційна сприйнятливість (інновативність) залежить від різноманітних економічних, організаційних, психологічних, соціальних і технічних чинників. [76, с.32]

Економіка країни є інноваційною, якщо стабільне функціонування підсистем її виробництва і відтворення підсистеми життєзабезпечення доповнено процесами розвитку, що визначають спрямованість позитивних змін у цих підсистемах, а саме: [328, с.17]

- освоєнням більш продуктивних техніки і технологій;
- розширенням і оновленням номенклатури виробництва;
- залученням в обіг нових ресурсів;
- використанням більш досконалих технологій.

Отже, інноваційними продуктами можуть виступати:

- інноваційні програми і проекти;
- нові знання та інтелектуальні продукти;
- виробниче обладнання і процеси;
- інфраструктура виробництва і підприємництва;
- організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що відчутно покращують структуру і якість виробництва і (або) соціальної сфери;
- сировинні ресурси, засоби їх видобування і переробки;
- товарна продукція;
- механізми формування споживчого ринку і збуту товарної продукції.

Тобто *інноваційна економіка* – це економіка суспільства, заснованого на знаннях, інноваціях, на позитивному ставленні до нових ідей, нових машин, систем і технологій, на готовності їх практично реалізувати в різних сферах людської діяльності. [328, с.18]

Характерними рисами інноваційної економіки є такі: [328, с.24-25]

- у структурі інновацій близько 60% становлять інновації, які мають значення прориву або належать до великих технологічних досягнень. Частка інновацій, пов'язаних тільки з удосконаленням традиційних технологічних процесів, в інноваційних країнах має тенденцію до зменшення, і в розвинутих країнах з високим рівнем інноваційності вона не перевищує 10-12%;
- стабільне зростання частки наукомісткого сектору виробництва, зокрема в доданій вартості та зайнятості. Так, в обробній промисловості розвинутих країн цей сектор становить в середньому 35-40% у доданій вартості та зайнятості. Приблизно таким же є показник частки високотехнологічної продукції у загальному обсязі випуску продукції;
- активне запровадження інновацій в економіці супроводжується зниженням матеріаломісткості та енергоємності виробництва, зростанням продуктивності праці й відповідно – підвищенням конкурентоспроможності країни. Наприклад, протягом останніх 50 років ВВП країн ЄС-15 збільшився більше ніж в 5 разів, водночас зайнятість у цих країнах зросла лише на 20%, а робочий час навіть скоротився на 18-25%;
- розширення кластерів високотехнологічних виробництв зумовило помітне структурне зрушення світового експорту на користь продукції високо- та середньотехнологічних галузей (зокрема США, які є світовим лідером інноваційного розвитку, на початок XXI ст. належали такі частки світового ринку продукції високотехнологічних галузей: аерокосмічна – близько 55%; фармацевтика – 30%; комп'ютери, офісне та телекомунікаційне обладнання – 34%);
- чітко визначена спрямованість відтворювального процесу на досягнення високої технологічної конкурентоспроможності країни за рахунок наукових знань, технології та інформації;

- наявність соціально-економічної інфраструктури, релевантної завданням зростання технологічної конкурентоспроможності до рівня найрозвинутіших країн світу;
- наявність технологічного й виробничого потенціалу – матеріальних і людських ресурсів, здатних забезпечити випуск конкурентної високотехнологічної продукції;
- значно вищі порівняно з традиційною економікою показники економічної ефективності виробництва, більше ніж наполовину досягнуті за рахунок інноваційних чинників.

Динамічний розвиток країн на сучасному етапі є неможливим без всебічного і безперервного продукування і використання інновацій як каталізаторів загальноекономічного розвитку внаслідок того, що інноваційний чинник перетворився на стратегічний імператив розвитку світової економіки (якщо на початку ХХ ст. внесок науки і технології в економічний розвиток оцінювався на рівні 33%, то на початку ХХІ ст. – на рівні 70-80%). При цьому в останні десятиліття удосконалення виробничих, технічних і соціальних систем визначається змінами не стільки фізичних, скільки інтелектуальних параметрів економічного розвитку (у розвинутих економіках вартість промислових активів компаній безпосередньо пов'язана із здатністю останніх генерувати нові знання; економіка знань, яка базується на інтелектуальному капіталі, стає основним джерелом багатства як на рівні компаній, так і країн).

Як відомо, категорію «імператив» було введено у науковий обіг І.Кантом у праці «Критика чистого розуму» як загальні правила, норми на протиположності особистому баченню, що вказує на існування вимог вищого характеру. Подолати вказане протиріччя можна за рахунок здійснення інновацій, які нададуть можливість радикально збільшити продуктивність праці. При цьому слід враховувати, що інноваційний розвиток економіки здійснюється нерівномірно – в залежності від фази економічних циклів та зміни технологічних укладів. При цьому висхідний етап економічного

розвитку забезпечується шляхом інноваційного оновлення (за рахунок базисних і покращуючих інновацій).

ОЕСР основними імперативами інноваційного розвитку світової економіки визначає такі: підвищення «знаннєємності» ВВП; зростання питомої ваги нематеріальних активів; зростання частки нематеріальних товарів у міжнародній торгівлі; зростання у структурі капіталу провідних міжнародних компаній частки капіталу, пов'язаного з витратами на НДДКР; зростання інвестицій в освіту, науку, охорону здоров'я, довкілля. Агентство *ISA (Invest in Sweden Agency)* - інноваційність країни; створення знань з комерційним потенціалом; місткість ринку знань; динаміка міжнародного обміну знаннями; інновації і винаходи; підприємницька діяльність; підтримка інновацій і винахідництва; якість людського капіталу; розвинутість національної інформаційної інфраструктури та ін. При цьому найважливішою економічною метою передових компаній і країн є підтримання здатності національної економіки до інноваційного розвитку (на сучасному етапі в розвинутих країнах переважна частина ресурсів, у т.ч. в рамках ТНК, спрямована на нарощування і передавання знань, а не традиційного капіталу).

Особливістю постіндустріального етапу створення інновацій є те, що головним джерелом інновацій є наукове середовище (наукові установи, інтелектуальний ресурс), що змістовно впливає на такі традиційні *імперативи науково-технічного розвитку*, як: макроекономічна політика структурних зрушень; безперервне зростання продуктивності праці; зменшення ступеня державного регулювання на користь ринкових сил; активізація міжнародного науково-технічного обміну; активізація залучення країн до світогосподарської системи.

Можна стверджувати, що *новітнім імперативом інноваційного розвитку світової економіки* є формування організаційно-економічного механізму міжнародного науково-технічного розвитку як системи взаємовідносин між державами, науково-технічною сферою та ринковими важелями,

спрямованого на прирощення наукового знання та забезпечення постійного вдосконалення і оновлення техніко-технологічної бази виробництва продукції інноваційного характеру. Формування даного механізму вимагає перегляду методологічних підходів до розвитку міжнародної інноваційної діяльності, розробки нових принципів і механізмів різнорівневого розвитку інноваційної сфери відповідно до особливостей і умов поточного періоду (правових, інституційних, фінансово-економічних, соціальних).

Розглядаючи питання розвитку інноваційної сфери, слід відзначити її системний характер, а саме такі прояви останньої: [300, с.29-30]

- єдність виробництва, суспільної практики і інноваційної діяльності.

Сучасне виробництво у промислово розвинутих країнах прискорено переходить на інноваційний шлях розвитку – відбувається систематичне оновлення продукції, технології, відшукування нових областей їх застосування, максимальне задоволення різних запитів споживачів. Цей процес виступає головною передумовою розгортання інноваційної діяльності – виробництва наукової продукції і на її основі – інновацій;

- структура і обсяг інвестицій в країні, що спрямовуються в інноваційну сферу. Портфельні інвестиції можуть забезпечити багаторазове перевищення їх дохідності на відміну від прямих інвестицій в одну й ту ж виробничу сферу;

- накопичення і обіг капіталу. Рух капіталу в інноваційній сфері відрізняється своєрідністю, яка полягає, по-перше, в тому, що нерідко первісний капітал має потрапляти ззовні (через нестачу коштів у інноватора), а, по-друге, в тому, що внаслідок тривалого обігу капіталу (як правило, більше року) інноваційна сфера без відповідних компенсаційних заходів з боку держави і регіональних органів була б абсолютно непривабливою для вкладання капіталу;

- інноваційна інфраструктура функціонально пов'язана з інноваційною діяльністю. Вона забезпечує функціонування і оновлення інноваційної

сфери; націленість на потреби ринку і ефективність інноваційної діяльності. До основних її елементів можна віднести інформаційну інфраструктуру (забезпечує необхідною інформацією консультативного характеру інноваторів-початківців та ймовірних споживачів інновацій) і інфраструктуру організаційної підтримки (супроводжує інноваційний процес допоміжними послугами). Завдання полягає у систематизації функцій інноваційної інфраструктури, виробленні критеріїв і алгоритму її організаційних форм в конкретних умовах;

- *організація інноваційної діяльності*. Вітчизняна і зарубіжна практика знає достатню кількість варіантів, однак для конкретних країн структура організаційних форм буде значною мірою залежати від повноти функціональних зв'язків з виробництвом, споживачами (функція задоволення потенційних споживачів за номенклатурою і обсягом нових виробів, максимізація прибутку, матеріальна зацікавленість вчених і фахівців).

Визнання системного характеру інноваційної сфери дозволяє здійснити детальний аналіз функціональних зв'язків, їх змісту і доцільності, встановити шляхи трансформації інноваційної сфери. При цьому слід враховувати чинники, які впливають на інноваційну діяльність країн (табл.2.6). Індикатор утвердження інноваційної моделі економічного розвитку – масштабне відтворення інноваційних процесів, спроможних викликати докорінні зміни у всіх галузях економіки з переважанням їх результативності в наукомістких сферах-лідерах, що становлять ядро передового технологічного укладу в структурі національної економіки [328, с.38] та визначає *синергетичний характер інноваційного розвитку* (посилення результативності окремих

Таблиця 2.6

Основні чинники, які впливають на інноваційну діяльність країн [150, с.26]

<i>Група чинників</i>	<i>Чинники, що стримують інноваційну діяльність країн</i>	<i>Чинники, що сприяють інноваційній діяльності країн</i>
Техніко-економічні	Відсутність джерел фінансування, слабкість матеріально-технічної та наукової бази; домінування інтересів існуючого виробництва, високий економічний ризик; відсутність попиту на продукцію; відсутність інформації про ринки; ускладнення та подорожчання науково-дослідних розробок; низький науково-технічний потенціал держави, регіонів.	Наявність резерву фінансових та матеріально-технічних заходів; наявність необхідної господарської та науково-технічної інфраструктури; розвиток конкуренції та скорочення тривалості життєвого циклу наукоємних товарів; збереження науково-технічного потенціалу та державна підтримка інноваційної діяльності.
Організаційно-управлінські	Сталі організаційні структури, надмірна нейтралізація, консервативність ієрархічних принципів побудови організації, перевага вертикальних потоків інформації; установча замкненість, труднощі в міжгалузевих взаємодіях; орієнтація на усталені ринки; орієнтація на короткострокову окупність; відсутність науково-інноваційних організаційних структур; недостатність міжнародного науково-технічного співробітництва.	Гнучкість організаційних структур, демократичний стиль управління, перевага горизонтальних потоків інформації; індикативність планування, припущення коригувань, децентралізація, автономія, формування цільових проблемних груп; міжнародна науково-технічна кооперація; створення інноваційної інфраструктури (технопарків, бізнес-інкубаторів)
Юридичні	Недосконалість законодавчої бази з питань інноваційної діяльності, охорони інтелектуальної власності.	Законодавчі заходи (особливі пільги, закони), що заохочують інноваційну діяльність, забезпечують інтелектуальну власність
Соціально-психологічні	Опір змінам, які можуть викликати такі наслідки, як зміна статусу; необхідність нової діяльності, зміна стереотипів поведінки, існуючих традицій; страх невизначеності, страх відповідальності за помилку; спротив усьому новому, що надходить («синдром чужого винаходу»); низький професійний статус інноватора, відсутність матеріальних стимулів та умов творчої праці; вплив наукових кадрів.	Сприйнятливість до змін, нововведень; моральна винагорода, суспільне визнання; можливість самореалізації; розвиток умов творчої праці, матеріальні стимули.

складових інноваційної системи завдяки їх взаємодії на основі знань та інформації).

Чинниками синергізму інноваційного розвитку виступають такі: наявність уніфікованих елементів в конструкції інноваційної продукції; можливість суміщення визначених ланок технологічних ланцюгів; можливість суміщення певних процесів життєвих циклів продукції/технології (проектування, випробувань, збуту); можливість суміщення (об'єднання) окремих функцій і завдань управління, а також технологічної, інформаційної і нормативної бази управління; взаємне відкриття каналів комерційної і науково-технічної інформації (прискорення дифузії нововведень; економія від суміщення банків інформації; підвищення захищеності від рефлексійного впливу конкурентів) тощо.

Оцінювання синергетичного ефекту зазвичай є непрямим (як частини економічної, соціальної, організаційної, технологічної, правової або ідеологічної ефективності). Але виходячи з підходу до синергізму як до джерела підвищення ефективності організації і розкладаючи діяльність компанії на окремі елементи, можна передбачити перспективи розвитку організації, базуючись на синергетичному баченні процесу управління.

Загалом синергетичне управління інноваційним розвитком базується на таких положеннях: [341, с.22]

- оскільки існує спектр можливих майбутніх станів, завдання управління інноваційним розвитком полягає у виборі найкращого з доступних варіантів;

- хоча шляхів інноваційного розвитку може бути багато, однак їх кількість є кінцевою;

- у процесі інноваційного управління необхідно враховувати не тільки стан зовнішнього середовища, а й власні тенденції розвитку інноваційної системи;

- головним в інноваційному управлінні є не сила (інтенсивність, тривалість), а його правильна типологія (просторова, часова), узгодженість із власними тенденціями розвитку системи.

Таким чином, сутність синергетичного підходу до інноваційного управління компанією як відкритою системою полягає в тому, що даний підхід орієнтований не на зовнішні властивості, не на цілі та сподівання суб'єкта управлінської діяльності, а на внутрішні властивості системи, її власні закони еволюції й самоорганізації. При цьому увага приділяється узгодженості управлінського впливу із власними тенденціями динаміки інноваційної системи. В сучасних умовах управління інноваційною компанією потребує нового концептуального підходу до організації інноваційного процесу і нової управлінської парадигми (як зазначалось вище), яка відрізняється від попередніх управлінських концепцій. [341, с.22-23]

З урахуванням вищевикладеного, можна висунути *гіпотезу*, що чим вищою є очікувана нестабільність і жорсткість конкуренції на світових ринках, тим більшою мірою успішність компанії, що здійснює міжнародну економічну діяльність, буде залежати від наявності позитивного ефекту синергізму інновацій (системності інноваційної діяльності).

Позитивний ефект синергізму інновацій проявлятиметься у розробці, опануванні і практичному використанні технічних, технологічних та організаційно-економічних нововведень, створенні і поширенні нових видів виробів, технологій, організаційних форм, що мають креативну природу і здатні забезпечувати стійкі результати відповідно до цілей, які наділені довгостроковими ринковими перспективами.

У підсумку слід зазначити, що базисні складові та імперативи інноваційного розвитку світової економіки відрізняються радикальними і безперервними змінами і вимагають від компаній готовності швидко реагувати на ці зміни. Тільки ті компанії, які швидко і активно втілюють інновації у новій продукції і технології, стають успішними у довгостроковій перспективі.

2.2. Визначальні риси міжнародного науково-технічного співробітництва як основи інноваційного розвитку світової економіки.

Рівень науково-технічного розвитку в сучасному світі є не лише одним із важливих показників соціально-економічного прогресу країни, а й основним ресурсом її економічного зростання, визначаючи місце країни в світовій економіці. [328, с.7] Розвинена наука, доступ до новітніх технологій та ефективні освітні технології на сучасному етапі є важливими складовими моделі стійкого розвитку передових країн. Розбудова такої моделі сприяє конкурентоспроможності та світовому науково-технічному лідерству. Розвинуті країни спроможні забезпечити безперервну та інтенсивну конвертацію нових знань у нові технології й товари, вони мають беззаперечні переваги у забезпеченні стійких темпів економічного розвитку.

Науково-технічна сфера, результати розвитку якої дедалі інтенсивніше залучаються до господарського обігу, формуючи економіку інноваційного типу, стає важливим чинником глобалізації. [328, с.7] Глобалізація технологічного розвитку неминуче приводить до загострення міжфірмової конкуренції у глобальному масштабі. У зв'язку з цим промислові компанії та підприємства різних країн змушені орієнтуватись у процесі організації виробництва на найкращі технічні рішення, адаптуючи їх до умов і потреб локальних ринків. Це створює потужні стимули для торгівлі технологіями й поглиблення міжнародного науково-технічного співробітництва на принципах стратегічного партнерства. Водночас широкий обмін науковою й технологічною інформацією створює передумови для подальшого розвитку міжнародного поділу праці й поглиблення галузевої спеціалізації в масштабах однієї або кількох держав, що матиме в перспективі дедалі більше значення з урахуванням нерівномірного розподілу та використання природних, матеріальних, фінансових, інтелектуальних та інших продуктивних ресурсів. [328, с.294]

На сучасному етапі у світовій економіці склались певні закономірності технологічного розвитку: [328, с.296]

- нова технологія з'являється не одна, а у взаємозв'язку з іншими;
- кожний набір технологій складається з низки технологій, що доповнюють одна одну;
- кожна базова технологія є ядром багатьох прикладних технологій, які використовуються для модернізації виробництв;
- спрямування зусиль дослідників на створення і впровадження енергозберігаючих технологій;
- згортання ролі постійного оновлення виробництва;
- зниження ролі економії на зміні масштабів виробництва і зростання ролі здатності компаній до розробки, впровадження і швидкого оновлення товарів.

Технології виступають однією з найважливіших переваг ТНК, оскільки на сучасному етапі вони виступають визначальним чинником економічного зростання. Передача технологій, розроблених ТНК, здійснюється двома основними каналами: внутрішньофірмовим (через закордонні філії) і міжфірмовим (на комерційній основі). За деякими даними, на міжнародну передачу технологій припадає біля 7% прибутку, що отримується в міжнародному товарообігу. [99, с.63]

Міжнародне науково-технічне співробітництво – це форма міжнародних економічних відносин, яка представляє собою систему економічних зв'язків у сфері перетину науки, техніки, виробництва, послугової діяльності та торгівлі й існує на основі спільних, насамперед, вироблених та узгоджених, намірів, закріплених у міжнародних економічних договорах і угодах. [348, с.158]

Структура міжнародного науково-технічного співробітництва передбачає: [348, с.158-159]

- координацію міжнародних програм спільних наукових і технічних досліджень;

- кооперацію при здійсненні науково-технічних досліджень;
- міжнародне науково-технічне ліцензування;
- поглиблення й удосконалення співробітництва в сфері науково-технічної інформації;
- міжнародний інжиніринг, співробітництво з приводу проведення допроектних досліджень і складання проекту на основі науково-технічних знань, а також консультації при виконанні проектів;
- співробітництво в підготовці наукових та інженерно-технічних кадрів, тісні міжнародні стосунки між вищими навчальними закладами;
- проведення міжнародних наукових і науково-технічних конференцій, симпозіумів, семінарів;
- вирішення окремих важливих наукових і технічних проблем шляхом спільного планування між зацікавленими країнами;
- створення й функціонування міжнародних науково-дослідних інститутів, організацій, лабораторій, конструкторських бюро;
- проведення взаємних міждержавних консультацій з питань науково-технічної політики;
- розробку науково-технічних прогнозів.

Розвиток міжнародного науково-технічного співробітництва зумовлений, перш за все, нерівномірністю розвитку науково-технічного прогресу в світі, внаслідок чого технології мають об'єктивні причини переміщення між країнами.

Трансфер (передача) технологій – це передача систематичного знання про виробництво продукції, застосування процесу чи надання послуги. [328, с.295] В науковій літературі міжнародну передачу технологій часто називають *технологічним обміном*. Але обміном можна назвати взаємну передачу досягнень науки і техніки. Певною мірою про обмін можна говорити щодо руху технологій між розвинутими країнами, які мають науково-технічний потенціал для створення нових технологій. Але у відносинах між розвинутими країнами і країнами, що розвиваються, обмін

відсутній, оскільки у останніх відсутня необхідна база для розробки нових технологій. Мова у даному випадку може йти щодо односторонньої передачі технології з розвинутих країн в країни, що розвиваються. В останні десятиліття по лінії міжнародних організацій, зокрема світового банку, країнам, що розвиваються, надається технічна допомога як на безоплатній, так і на платній основі (в кредит). Ця допомога сприяє отриманню країнами, що розвиваються, науково-технічної інформації і певною мірою впливає на підвищення технічного рівня економічного потенціалу вказаної групи країн. [136, с.63]

Основними формами міжнародної передачі технологій є такі: [348, с.163]

- продаж підпатентних об'єктів;
- міжнародне (науково-технічне) ліцензування;
- міжнародний інжиніринг;
- спільне проведення науково-дослідних та дослідницько-конструкторських розробок (НДДКР), науково-виробнича кооперація суб'єктів із різних країн;
- іноземні інвестиції у вигляді технологічних потоків, особливо прямі інвестиції, що здійснюються транснаціональними корпораціями у власні структури з метою будівництва, реконструкції чи модернізації фірм;
- міжнародні міжвузівські стосунки, що супроводжуються обміном спеціалістами, вченими, викладачами, студентами, аспірантами й докторантами;
- наукові конференції, симпозіуми, семінари, що проводяться на міжнародному рівні;
- створення комп'ютерних банків даних про різні наукові і технічні досягнення, як і створення різного роду довідникової та іншої інформаційної літератури;
- міграція фахівців і вчених.

Обмін науково-технічними знаннями забезпечує окремим країнам, що не мають достатньо фінансових ресурсів для проведення НДДКР, досягнення високих темпів економічного розвитку за рахунок використання передових технологій інших країн.

На міжнародному ринку передача технологій може здійснюватись некомерційним та комерційним шляхом.

Некомерційними формами технологічного обміну є такі: [99, с.23-24]

- технічні наукові і професійні журнали, патентні видання, періодика й інша спеціальна література;
- бази і банки даних;
- міжнародні виставки, ярмарки, симпозіуми, конференції;
- обмін делегаціями;
- міграція вчених і фахівців;
- стажування вчених і фахівців у фірмах, університетах, організаціях;
- навчання студентів і аспірантів;
- діяльність міжнародних організацій у сфері науки і техніки.

До *форм комерційного* технологічного обміну належать такі: [136, с.185-186]

- матеріальні види технологій (підприємства "під ключ", технологічні лінії, агрегати, устаткування, інструменти): цей тип технологічного обміну пов'язаний з прямими інвестиціями в будівництво, реконструкцію, модернізацію фірм і виробництв;
- нематеріальні види технологій (патент, ліцензія, копірайт, товарний знак, ноу-хау);
- послуги: науково-технічні, інжинірингові, консультаційні, навчання персоналу та ін.

Міжнародна передача технологій посідає особливе місце в сучасній системі міжнародної економіки, що зумовлено такими факторами: [234, с.163]

- в епоху постіндустріальної цивілізації технологія та інформація стали головним фактором економічного розвитку;

- відбуваються якісні зміни в міжнародному поділі праці, що характеризуються виділенням наукомісткої спеціалізації та прискореним розвитком науково-технічної кооперації;
- ринковий характер розвитку міжнародної економіки, що постійно вимагає інновацій;
- загострення міжнародної конкуренції за науково-технічні ресурси та продукти;
- настання стадії міжнародної конкурентоспроможності країн, на якій ключовим фактором є інновації.

Для того, щоб витримати суперництво в технологічній сфері й мати доступ до нових перспективних технологій, передові високотехнологічні ТНК прагнуть діяти одразу в кількох високорозвинутих країнах. Внаслідок цього, по-перше, полегшується просування товарів на національні ринки і забезпечується розробка для них специфічних товарних рішень; по-друге, маючи в кількох країнах свої представництва, інтернаціональні компанії отримують доступ до важливих джерел інформації і провідних зарубіжних науково-дослідних центрів, зростає ймовірність вчасного отримання повідомлень про нові технологічні розробки. [328, с.299]

Внаслідок того, що людство вступило в нову інформаційну епоху, на сьогодні конкурентоспроможність 2/3 промислової продукції і 55% робочих місць у Західній Європі залежить від рівня розвитку технології і інформації. [234, с.164] На особливу увагу заслуговує досвід Великої Британії (рис. 2.1). По-перше, Велика Британія – друга у світі (після США) країна-експортер технологій; темпи зростання імпорту – 18% на рік; по-друге, обсяг замовлення НДДКР за кордоном становить близько 1 млрд. дол. на рік при наявності тенденції до зростання даного показника; по-третє, британський ринок високотехнологічної продукції оцінюється на рівні понад 50 млрд. дол. США, при цьому існує можливість надання певних послуг дистанційно; по-четверте, обсяг закордонного інвестування Великої Британії становить близько 11 млрд. дол. США на рік.

Одночасно науково-технічні сфери різних країн (наукова інфраструктура, технологічна база та ін.) переплітаються, стають все більш взаємозалежними. Ці процеси інтенсифікуються у міжнародній економіці і прискорюють не тільки процес міждержавного руху технологій, а й міжнародного співробітництва зі створення, комерціалізації і продажу технологій у міжнародних масштабах. [234, с.165] Саме виходячи з цього, можна говорити про *міжнародне науково-технічне співробітництво як основу інноваційного розвитку світової економіки*.

Інноваційна діяльність у країнах-лідерах здійснюється на основі горизонтальної інтеграції науково-технічних досліджень, державної підтримки розвитку нових технологій (програми стимулювання НДДКР; перехід від традиційної науково-технічної політики до інноваційної науково-технологічної), широкого використання глобальних інформаційних мереж.

Сучасні ТНК дотримуються такої стратегії технологічного обміну: *на першому етапі* комерціалізації технології перевага надається продажу готової продукції, в якій втілено ідеї, принципи, процеси, здатні забезпечити покупцеві нову якість у використанні певного товару; *на другому етапі* технологічний обмін супроводжується або здійснюється у вигляді прямих інвестицій, що відкриває для продавця нові ринки, надає можливість збільшити обсяг прибутку; *на третьому етапі* перевага надається продажу ліцензій, тобто прав власності на запатентовану й незапатентовану технологію і її використання. [328, с.295]

Складові міжнародного науково-технічного співробітництва (технологічний моніторинг внутрішнього середовища; маркетинговий аналіз зовнішнього середовища; вибір параметрів нової технології; дослідження ринку нових технологій; технологічне та цінове оцінювання нових технологій; економічне обґрунтування доцільності придбання технології; опрацювання правових аспектів процесу трансферу технології; укладання договору про передавання технології, інжинірингові послуги; контроль за виконанням умов договору; моніторинг середовища господарювання), які відображають етапи

даного співробітництва (пошук технології, налагодження попередніх договірних відносин, укладання угоди про передання технології, експлуатація технології, позадоговірний етап) представлено на рис. 2.1.

Невід’ємною складовою міжнародного науково-технічного співробітництва є нові знання і вміння для роботи з інноваціями, що виступає запорукою ефективності трансферу технологій. Так, позитивне сприйняття підприємцями змісту інновацій ще на етапі рішення щодо придбання технологій через отримання відповідної інформації здатне суттєво вплинути на покращення якості міжнародного науково-технічного співробітництва, що суттєво підвищує роль трудоворесурсної складової інноваційної діяльності на всіх рівнях, про що детально мова піде нижче.

Напрямами міжнародного науково-технічного співробітництва виступають такі: маркетингова діяльність, науково-технічна діяльність, освітня діяльність (табл. 2.7).

Виділяють такі форми міжнародного науково-технічного співробітництва: [300, с.169-183]

- *регіональні науково-технологічні центри (РНТЦ)* – засоби формування і здійснення регіональної інноваційної політики, спрямованої на забезпечення економічного розвитку регіону.

РНТЦ здійснює моніторинг інноваційного потенціалу регіону, створення регіональної системи підтримки і розвитку інноваційної діяльності, координування діяльності організацій, що здійснюють інноваційну діяльність, сприяння розвитку інтелектуального і кваліфікаційного потенціалу населення регіону. Зважаючи на різноманіття особливостей міжнародних регіонів, РНТЦ також характеризуються певними країновими відмінностями. Так, в *Німеччині* вказані центри поділяються на, по-перше, *засновницькі* (засновниками є комуни, промислово-торговельні палати, банки, економічні союзи, університети), вони координують діяльність інноваційних фірм переважно обробної промисловості і виробничих послуг,

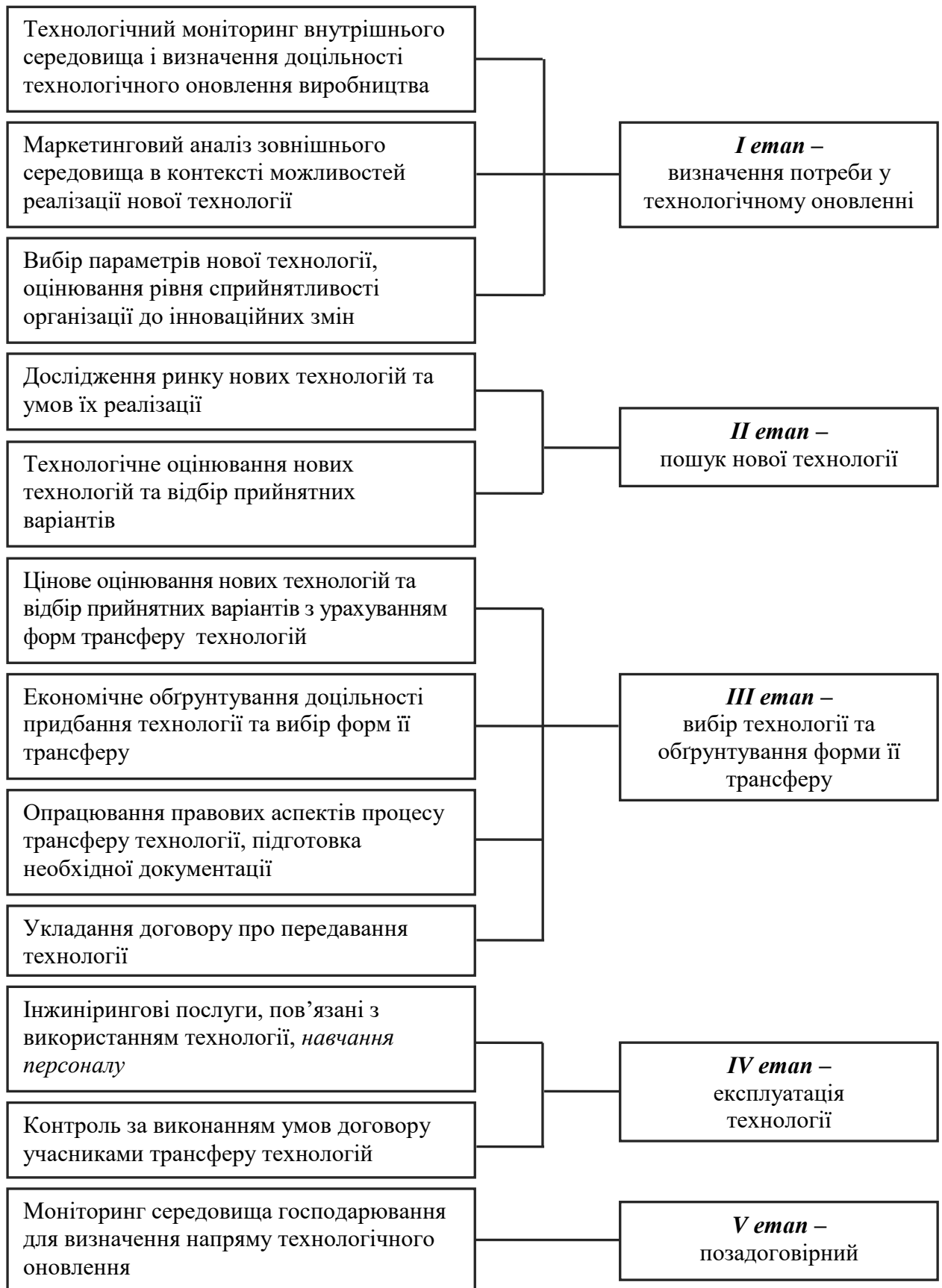

Рис. 2.1. Складові міжнародного науково-технічного співробітництва. [328,

сприяючи їх становленню і підтримуючи діяльність тих компаній, які забезпечують краще використання ресурсного потенціалу регіону; по-друге – *центри інновацій* (здійснюють з компаніями спільні дослідження), в яких реалізуються прикладні дослідження з високою вірогідністю успіху; по-третє, *центри промислової технології* (сприяють впровадженню новацій у серійне виробництво) – проводять маркетингові дослідження ринку, надають консультації компаніям та індивідуальним винахідникам щодо окремих питань, пов'язаних з розробкою і впровадженням інновацій.

Таблиця 2.7

Напрями і види міжнародної інноваційної діяльності [328, с.167-168]

<i>Напрями</i>	<i>Види міжнародної інноваційної діяльності</i>
Маркетингова діяльність	<ul style="list-style-type: none"> - збір, накопичення і систематизація інформації щодо потенційних споживачів продукції, створення бази даних щодо ділових партнерів; - допомога у виборі компанії-партнера з урахуванням ресурсного потенціалу країни (території, регіону), інноваційних можливостей компанії та існуючих науково-практичних наробок у відповідній галузі; - маркетинговий супровід діяльності інноваційної компанії для визначення актуальних для споживачів проблем, які будуть вирішені з використанням продукції компанії; - організація заходів з реклами продукції інноваційних підприємств; - допомога в обґрунтуванні економічної доцільності інноваційних бізнес-ідей підприємців (складання бізнес-планів); - розроблення проектів інноваційних підприємств та їх підрозділів
Науково-технічна діяльність	<ul style="list-style-type: none"> - формування систем сервісного обслуговування інноваційних підприємств; - сприяння трансферу виробничих та екологічно чистих технологій інноваційних підприємств; - надання інжинірингових послуг з метою освоєння інноваційних технологій персоналом підприємств; - сертифікація інноваційних технологій, створених суб'єктами інноваційної діяльності; - апробація інноваційних розробок на базі консультативного центру з проектування і сервісного обслуговування виробництв; - надання послуг із створення та захисту об'єктів інтелектуальної власності
Освітня діяльність	<ul style="list-style-type: none"> - рекомендації для використання досвіду інноваційних підприємств у навчальному процесі; - розробка інформаційного забезпечення взаємодії з виробниками і споживачами інноваційного обладнання і технологій в країні та за її межами; - організація курсів, семінарів, навчальних поїздок тощо з метою залучення і поширення нових знань

- *університетські промислові центри* – найбільш поширена форма інтеграції науки і виробництва у США. Дані центри утворюють на кошти *Національного наукового фонду США* при університетах з метою об'єднання ресурсів промислових компаній і наукового потенціалу університетів для створення в рамках фундаментальних досліджень інноваційного продукту.

Різновидом університетських промислових центрів є *інженерні центри*, які створюються на базі провідних університетів за фінансової підтримки уряду з метою стимулювання розробки інноваційних технологій та підготовки інженерів нового покоління з необхідним рівнем кваліфікації та широким науково-технічним світоглядом.

- *технопарки* – об'єднують науково-дослідні підрозділи промислових компаній і науковий персонал університетів з метою створення інноваційного продукту і його комерціалізації.

Доцільність створення технопарків доведена практикою їх діяльності у багатьох розвинутих країнах і вигодами, які вони отримують від розміщення технопарків, оскільки технопарки визначають місце країни у міжнародному поділі праці (масштаби притоку капіталу, можливості експорту, рівень життя населення тощо). На сучасному етапі у світі нараховується близько 200 технопарків, які переважно знаходяться у США, Великій Британії, Німеччині, Японії. Діяльність технопарків спрямована на стимулювання розробки і виробництва принципово нових високотехнологічних видів продукції, сприяння формуванню ринкових відносин в науково-технічній сфері, розробку регіональних і галузевих програм зі створення та освоєння нових технологій, насичення ринку виробленими на їх основі конкурентоспроможними товарами, залучення вітчизняних та іноземних інвесторів до реалізації державних науково-технічних програм і проектів, освоєння і впровадження нових технологій і ноу-хау з використанням патентів і ліцензій.

- *технополіси* – найбільш сучасні форми інтеграції науки і виробництва, що створюють умови для технологічного поштовху, результатом чого є поява значної кількості інновацій.

Технополіси було започатковано в Японії. На сьогодні в цій країні існує 18 технополісів, орієнтованих на пріоритетний розвиток наукоємного виробництва, концентрацію наукових сил і зміцнення потенціалу перспективних напрямів науки і техніки. Головними завданнями технополісів є модернізація традиційних для регіону галузей промисловості і виведення їх на сучасний рівень, вибір наукових напрямів, які можуть забезпечити випереджальний розвиток виробничої інфраструктури, а також створення сприятливих умов для співробітників, фахівців і жителів території, на якій формується технополіс. Крім того, програми створення і розвитку технополісів зорієнтовані також на підготовку кадрів відповідно до вимог технополіса. Вчені та фахівці з університетів та наукових закладів виконують функції консультантів та експертів у розробці програм розвитку технополісів, що також підкреслює роль трудоворесурсної складової інноваційної діяльності.

- *галузеві міжфірмові дослідні інститути* – форма науково-технічної кооперації переважно галузевого профілю, коли зацікавлені корпорації створюють інститути для розробки і впровадження необхідних їм інновацій.

Одночасно вказані інститути можуть залучати підрядників і науковий персонал на умовах аутсорсингу, спрямовуючи кошти на вирішення довгострокових інноваційно-комерційних завдань.

- *науково-технічні альянси* (виникли в результаті поширення міжфірмової кооперації у сфері НДДКР з метою вирішення довгострокових інноваційно-комерційних завдань) - організаційна форма процесу глобального інтернаціонального поширення нових технологій; стійке об'єднання декількох фірм різних розмірів між собою або між університетами, лабораторіями тощо на основі угоди

про спільне фінансування НДДКР, розробку або модернізацію інноваційної продукції.

Виділяють альянси науково-дослідні та науково-виробничі, вертикальні та горизонтальні. Якщо у співпраці беруть участь партнери з різних країн, то такі альянси стають міжнародними. Зазвичай створювані альянси мають стратегічний характер, оскільки створюються для досягнення їх учасниками стратегічних конкурентних переваг. Учасники альянсу вкладають інтелектуальні, матеріальні та інші інвестиції, а після досягнення результатів отримують частку інтелектуальної власності.

- *консорціуми* - тимчасові форми добровільного об'єднання організацій для вирішення складного в науковому, технічному та інвестиційному аспекті завдання, реалізації програми чи великого проекту.

Консорціуми, як і альянси, є неоднорідними об'єднаннями, структура яких визначається особливостями територіальної організації економіки і масштабістю вирішуваних завдань. До них можуть належати підприємства й організації різних форм власності, профілю й розміру, які створюються за типом міжфірмового науково-дослідного центру, мають власну науково-дослідну базу. Після виконання завдання консорціуми розпускають.

- *спільні підприємства* - утворюються компаніями, що працюють в різних країнах і мають потребу в кооперуванні з метою підвищення результативності діяльності.

За наявними даними, більше 50% - це угоди про створення спільних підприємств. На спільні підприємства припадає близько 40% закордонних філій американських і англійських компаній, понад 50% - німецьких і італійських, 70% французьких і майже 90% - японських компаній. Розповсюдження спільних підприємств зумовлено рядом чинників, таких, як: зростання технологічних можливостей закордонних фірм (що підвищує актуальність пошуку іноземних партнерів); висока вартість досліджень і розробок, необхідних для доведення нового продукту або процесу до ринку (що вимагає ринків поширення, значно ширших за національні);

технологічна конвергенція, яка вимагає від компаній опанування широкого спектра технологій (що висуває підвищені вимоги до бюджетування інноваційних розробок); скорочення тривалості життєвого циклу продукту у високотехнологічних галузях (що зумовлює необхідність швидкого проникнення на глобальні ринки з використанням можливостей фірм, які мають необхідні системи збуту); необхідність швидкого проникнення нового продукту на ринки як технічного стандарту або домінуючої моделі (мікроелектроніка, технологічне устаткування тощо); різна швидкість комерціалізації новацій малими та великими фірмами в різних країнах (малі фірми є найважливішим джерелом комерційних технологій у США, Японії, Західній Європі), прагнення уникнути нетарифних торговельних бар'єрів (квоти, ембарго тощо).

На основі вищевикладеного можна зробити висновок, що *особливістю сучасного етапу науково-технічного прогресу* є використання різноманітних внутрішньофірмових та міжфірмових організаційних форм інноваційної діяльності на державному, регіональному, галузевому, корпоративному рівнях, що сприяє прискоренню інноваційних процесів, більш швидкому впровадженню результатів інноваційної діяльності та комерційному успіху всіх учасників міждержавного та міжфірмового науково-технічного співробітництва за рахунок взаємопроникнення елементів останнього.

При цьому провідна роль у сприянні міжнародному науково-технічному співробітництву (в рамках довгострокової інноваційної політики) належить державі: заохочення іноземних інвесторів до створення спільних підприємств, що виготовляють наукомістку продукцію; сприяння трансферу технологій за найбільш перспективними інноваційними напрямками; впровадження міжнародних стандартів для вітчизняних виробництв; стимулювання участі у спільних науково-технічних та дослідних проектах; стимулювання експортно-імпортних операцій у торгівлі інноваційними товарами та послугами тощо.

Необхідність державної підтримки інноваційних процесів зумовлена масштабністю витрат на проведення наукових досліджень і реалізацію їх результатів, пов'язаних з пошуком і придбанням науково-технічної інформації; підготовкою персоналу, здатного до плідної науково-технічної діяльності; матеріально-технічним забезпеченням фундаментальних і проектно-конструкторських робіт; експертизою, патентуванням, сертифікацією нової продукції тощо.

Функції держави в управлінні інноваційними процесами не передбачають прямого державного втручання в організацію інноваційної діяльності та повного фінансування процесів створення і поширення інновацій. [300, с.126-127] Держава створює умови для підвищення науково-технічного потенціалу країни, визначає пріоритети у сфері науково-технологічної діяльності, підтримує їх розвиток через систему фінансово-кредитних та податкових інструментів, формує організаційні механізми інформаційного і ресурсного забезпечення інноваційної діяльності. З цією метою створюється законодавче забезпечення, яке встановлює правові, економічні та організаційні умови науково-технічної та інвестиційної діяльності, визначає порядок і умови надання підтримки суб'єктам інноваційної діяльності. [107, с.63]

Визначення і ранжування пріоритетів науково-технічного розвитку та ухвалення рішень щодо фінансування масштабних державних програм є вбудованим в законодавчий і бюджетний процеси економічно розвинених країн і спрямованим на створення сприятливих умов для інноваційної діяльності підприємницького сектору.

Світова практика управління інноваційними процесами в різних країнах дозволяє виділити такі основні типи державної інноваційної політики: [107, с.64-65; 6, с.127-129]

- *політика технологічного поштовху*. Головні цілі та пріоритетні напрями науково-технологічного та інноваційного розвитку задає держава, на основі чого визначаються методи стимулювання

- інноваційної діяльності, які мають здійснюватись через удосконалення управління в науково-технологічній та інноваційній сферах. В рамках даної політики держава підтримує великомасштабні проекти, здійснювані великими корпораціями, а також стимулює входження малого бізнесу в інноваційні процеси через входження у технологічні ланцюжки великих фірм (Японія, Південна Корея);
- *політика ринкової орієнтації*. Передбачає провідну роль ринкового механізму в розподілі ресурсів і визначенні напрямів розвитку науки і техніки, а також обмежену роль держави в стимулюванні фундаментальних досліджень. Націлена на короткострокові немасштабні інноваційні проекти, що реалізуються окремими фірмами (дана політика була пріоритетною в 70-ті роки ХХ ст. в США, Німеччині, Японії, на початку 80-х років – у більшості розвинених країн, а з середини 90-х років ХХ ст. – в Україні);
  - *політика соціальної орієнтації*. Передбачає соціальне регулювання результатів (наслідків) НТП. Процеси прийняття рішень відбуваються із залученням широких кіл громадськості, за досягнення соціально-політичного консенсусу. Однак даний тип інноваційної політики слід поєднувати з іншими її типами у такий спосіб, щоб це сприяло економічному розвитку держави (так, надмірна соціальна зорієнтованість економічної та інноваційної політики у Швеції зумовила певне її відставання від провідних країн світу у 70-х роках ХХ ст.);
  - *політика реформування економічної структури господарського механізму*. Зорієнтована на вирішення соціально-економічних проблем за допомогою передових технологій, зміни галузевої структури в бік розвитку наукоємних технологій і сфери їх обслуговування, що заохочує розвиток інтелекту, потребує нових форм організації та механізмів управління розвитком науки і техніки, а також їх взаємодії

(яскравим прикладом такої політики є Японія, яка реалізує вказану політику реформування паралельно з ринковою).

Найважливіші завдання державної інноваційної політики полягають у розвитку інфраструктури підтримання інноваційної діяльності, розширенні доступу потенційних споживачів до банку знань, створенні сприятливих інституційних умов для активної інноваційної діяльності суб'єктів господарювання, що формуватиме відповідні преференції у бізнес-середовищі, сприятиме зростанню інвестицій у розвиток науки, підвищуватиме віддачу від них і, в кінцевому підсумку, забезпечуватиме динамічне економічне зростання. [300, с.129.] Вибір типу державної інноваційної політики та формування механізму, що сприяє її реалізації, залежить від стратегічних цілей держави і має здійснюватись з урахуванням загальних закономірностей інноваційних процесів.

Реалізація довгострокових інноваційних програм спрямована на формування економічної системи нового типу – *технікоеконімічної системи* (табл. 2.8), яка характеризується взаємовпливом технічних і соціальних нововведень. При цьому держави вдаються до різноманітних форм активізації розвитку інноваційної сфери:

- *модель науково-технічного лідерства* – реалізується в країнах з високим рівнем економічного розвитку, які орієнтуються на масштабні цільові інноваційні проекти, що охоплюють усі стадії інноваційного процесу (США, Велика Британія, Франція);
- *модель швидкого поширення перспективних нововведень* – країни, що її використовують, орієнтовані на поширення базових нововведень через створення сприятливого науково-технічного середовища і заохочення ризикових проектів з використанням фінансово-кредитних важелів (Німеччина, Швеція, Швейцарія);
- *модель всебічного інноваційного розвитку* – властива країнам, де держава координує дії різних секторів у сфері науки та технологій і стимулює розвиток інноваційної інфраструктури, яка забезпечує

реалізацію сучасних досягнень світового науково-технічного прогресу (Японія, Південна Корея).

Таблиця 2.8

Основні характеристики техніко-економічних систем [107, с.65]

<i>Складові техніко-економічної системи</i>	<i>Характеристики</i>
Ресурси	<ul style="list-style-type: none"> - інформаційна та інтелектуальна місткість - матеріало- та енергозбереження - оптимальність використання
Продукти	<ul style="list-style-type: none"> - диверсифіковані - легко оновлюються відповідно до інтересів замовників і споживачів - уніфіковані, сертифіковані, стандартизовані
Ринки	<ul style="list-style-type: none"> - високий рівень диверсифікації - вузькі ніші на ринку - жорстка конкуренція
Технології	<ul style="list-style-type: none"> - постійне вдосконалення, пошук оптимальних операційних методів - перетворення як основний операційний стандарт - адаптовані до конкретних умов
Структури	<ul style="list-style-type: none"> - централізація на рівні стратегічного центру - децентралізовані, напівавтономні, багатофункціональні одиниці (бізнес-одиниці) - інтегральні (горизонтальні і вертикальні) зв'язки
Кадри	<ul style="list-style-type: none"> - робоча сила як актив - професійна підготовка як інвестиції в майбутнє - відповідні фонди, що постійно оновлюються

Наведені моделі інноваційного розвитку сформувались під дією різних чинників. Так, в США на рівні корпорацій і окремих компаній сформувався *ризиково-індивідуалістичний тип менеджменту*, який ґрунтується на ініціативності підприємців і націлений на активний пошук нових можливостей, що криються в різноманітних інноваціях. Головними координаторами у галузі НДДКР у США є Американський науковий фонд (скеровує напрями наукових досліджень) і Американська наукова рада (представляє інтереси промисловості та університетів у науково-технічній політиці), які визначають перспективні напрями фундаментальних і прикладних наукових досліджень, що потребують державної підтримки.

При цьому *фундаментальні наукові дослідження* виконують переважно в університетах Масачусетський технологічний інститут, Стенфордський, Гарвардський, Принстонський університети та ін., а *прикладні дослідження* здійснюються переважно приватними бізнес-структурами (як у власних лабораторіях, так і у спеціалізованих інститутах – в рамках співпраці), перш за все – великими корпораціями, які мають свої потужні лабораторії. Напрями їх досліджень визначаються сферами діяльності фірм чи напрямами диверсифікації їх діяльності. Завдяки контактам науковців і представників бізнесу забезпечується зворотний зв'язок між бізнесом і наукою, який, з одного боку, надає інформацію про ефективність для бізнесу досліджень науковців, а з іншого – визначає потреби бізнесу в нових знаннях. Крім того, характерною особливістю американського інноваційного підприємництва стало залучення до нього широкого кола малих і середніх фірм, які мають переважно венчурний характер діяльності, і створення сприятливих фінансово-кредитних умов для венчурного бізнесу.

Цілеспрямовані зусилля держави щодо створення інноваційної інфраструктури, координація і підтримка державою пріоритетних науково-технічних досліджень, а також ставлення підприємців до інновацій як до способу формування міжнародних конкурентних переваг створили в США сприятливі умови для накопичення і розвитку інтелектуального потенціалу, що у підсумку забезпечило лідерство країни у багатьох сферах науково-технічної і виробничої діяльності (комп'ютерна техніка і інформаційні технології, виробництво військової, авіаційної та космічної техніки, лазерні і біотехнології тощо). [300, с.141]

Моделі інноваційного розвитку *Великої Британії, Франції, Німеччини* ґрунтуються на процесах інтеграції, кооперування зусиль європейських країн для утримання першості в традиційних для Європи галузях (фармацевтична, хімічна, транспортне машинобудування, технічні засоби зв'язку, атомна енергетика та ін.). В Європейському Союзі реалізуються уніфіковані підходи до управління інноваційною діяльністю як складовою економічного

зростання (єдність політики в галузі нововведень і загальне координування науково-технічних програм різних рівнів; формування науково-технічних альянсів і консорціумів; створення і розвиток наукоємних підприємств; удосконалення механізмів передачі нових технологій, що активізує процес комерціалізації технологій тощо).

Крім того, у країнах ЄС збільшуються масштаби міждержавної кооперації в сфері наукових досліджень, особливо фундаментальних, що призводить до продукування ефекту *синергії* і сприяє швидкому розповсюдженню перспективних нововведень. Тобто інноваційний розвиток країн-членів ЄС є *кооперативно-інтеграційним*, що сприяє швидкому поширенню наукових здобутків і міжнаціональному технологічному паритету в межах ЄС. [300, с.142]

Японія на своїй території почала реалізовувати модель всебічного інноваційного розвитку, стимулюючи розвиток власних наукоємних галузей. Для координування науково-технічної діяльності в Японії почали розробляти довгострокові програми науково-технічного розвитку, які визначали пріоритетні для країни напрями фундаментальних наукових досліджень і спричиняли високі результати інноваційної діяльності. Особливістю інноваційної політики Японії є надання державної підтримки великим корпораціям, що займаються науково-дослідною діяльністю, яка реалізується через заходи протекціоністської політики у пріоритетних для країни наукоємних галузях. Інноваційний менеджмент Японії має *корпоративно-колективістський* характер – керівництво компаній всебічно заохочує участь працівників як материнських компаній, так і компаній-суміжників у пошуку шляхів і способів вдосконалення інноваційної діяльності компанії.

Викладені моделі інноваційного розвитку характерні для розвинутих країн. Заслугує також на увагу досвід інших країн, зокрема Ізраїлю і Китаю. Так, в *Ізраїлі* в рамках інноваційної політики відбувається стимулювання розвитку високотехнологічного експортоорієнтованого

малого бізнесу. В Китаї культивується модель інноваційного розвитку, орієнтована на використання ресурсної бази певного регіону.

Як свідчить світова практика, найбільш дієвим підходом до управління інноваційним розвитком є орієнтація на поєднання використання прямих і непрямих методів стимулювання інноваційної діяльності, при цьому вибір напрямів і розробка моделей інноваційного розвитку має враховувати науково-технічний і ресурсний потенціал конкретної країни.

Визначальну роль у забезпеченні світового інноваційного розвитку відіграє міжфірмова науково-технічна кооперація. З урахуванням міжнародного характеру інноваційної діяльності на сучасному етапі світогосподарського розвитку можна стверджувати, що провідна роль у здійсненні міжнародного науково-технічного співробітництва належить *транснаціональним корпораціям* як формі міжнародного створення і глобального поширення інновацій.

Провідними *чинниками* домінуючої ролі транснаціоналізації у забезпеченні інноваційного розвитку світової економіки є такі:

- зростання технологічних можливостей ТНК;
- можливості фінансування високої вартості досліджень і розробок, необхідних для створення інноваційного продукту;
- необхідність проникнення на зовнішні ринки для забезпечення комерційного успіху інновацій;
- об'єктивний характер технологічної конвергенції, що суттєво підвищує вимоги до бюджетування НДДКР;
- скорочення тривалості життєвого циклу інноваційних продуктів у багатьох високотехнологічних галузях;
- необхідність швидкого проникнення інноваційного продукту як технологічного стандарту на багато ринків;
- різна швидкість комерціалізації інновацій в різних країнах;
- можливість уникнення нетарифних торговельних бар'єрів тощо.

2.3. Системні наслідки інноваційного розвитку світової економіки.

Науково-технічний прогрес і прогрес в інноваціях ґрунтується на складній системі взаємозв'язків елементів, що виробляють знання, керують їх потоками, розподіляють їх і визначаються тим, яким чином основні складові певного процесу взаємодіють одна з одною як елементи колективної системи створення і використання знання. Канали взаємодій можуть набувати різних форм – спільних досліджень і розробок, консультування, обміну персоналом, перехресного патентування, закупівлі обладнання тощо.

На попередніх етапах економічного розвитку організація інноваційної діяльності виходила з таких передумов: [50]

- передбачуваність інноваційного процесу (ретельність стратегічного планування технологічної новації перевищує ймовірність отримання бажаних результатів);
- впорядкованість процесу нововведень (необхідними відправними пунктами в процесі розробки будь-якого проекту є повна технічна специфікація і детальний аналіз ринку збуту);
- пряма залежність успіху проекту нововведення від величини бригади розробників і тривалості періоду її роботи над конкретним проектом.

В сучасних умовах управління інноваційною діяльністю піднялось на якісно новий рівень. Нова філософія управління інноваціями базується на визнанні в якості системоутворюючих елементів інноваційного процесу його неупорядкованості, низької передбачуваності результатів, безперервності науково-технічного прогресу.

Провідними складовими сучасної моделі інноваційного процесу є такі: [50]

- необхідність виходити з того, що світова економіка є неупорядкованою;
- безальтернативним способом розвитку є постійний пошук, експеримент, що визначає пріоритетну роль трудових ресурсів складової у здійсненні інноваційної діяльності у світовому масштабі;

-необхідним є створення інноваційного клімату, який сприяв би розвитку інноваційної діяльності на рівні країн, підприємств, індивідуальної науково-дослідної діяльності (велика увага приділяється створенню більш гнучких організаційних умов, що сприяють розширенню повноважень кваліфікованого персоналу).

Світовий досвід свідчить, що міжнародне лідерство розвинутих країн визначається, перш за все, використанням інноваційних чинників забезпечення конкурентоспроможності (табл.2.9), які позначаються на всіх аспектах суспільного розвитку, змінюють середовище життєдіяльності людини, засоби забезпечення її існування і розвитку.

Таблиця 2.9

Співвідношення основних чинників конкурентоспроможності економік країн [30, с.742]

<i>Країна</i>	<i>Основні чинники конкурентоспроможності</i>			
	<i>Фактори виробництва</i>	<i>Інвестиції</i>	<i>Інновації</i>	<i>Багатство</i>
Сінгапур	+	+ -		
Корея	+	+		
Італія	+		+	
Японія	+	+	+	
Данія		+	+ -	
Швеція		+	+ -	
Німеччина		+ -	+	
Швейцарія		+	+	+
США		+ -	+	+ -
Великобританія			+ -	+

Одна з фундаментальних проблем, пов'язаних з інноваційною діяльністю за нових умов розвитку світової економіки полягає в тому, що зростає швидкість і частота переривчастих інновацій і відповідно – частота технологічних розривів. [328, с.44] Це означає, що випуск нової продуктової платформи неможливий без врахування системних наслідків інноваційного розвитку світової економіки.

Системними проявами інноваційного розвитку світової економіки є такі:
[30, с.657-658]

- *цілісність* – принципова неможливість зведення властивостей інноваційної системи до суми властивостей її елементів; залежність кожного елемента системи від його місця, функцій всередині цілого;
- *структурність* – можливість опису інноваційної системи через визначення її структури;
- *взаємозалежність системи і зовнішнього середовища* – інноваційна система формує і виявляє свої властивості в процесі взаємодії із середовищем;
- *ієрархічність* – кожен елемент інноваційної системи може розглядатись як система, а інноваційна система, в свою чергу, представляє собою компонент системи більш високого рівня;
- *множинність описів системи* – через принципову складність кожного з елементів інноваційної системи, їх адекватне пізнання вимагає побудови множини моделей, що описують визначені аспекти системи.

Таким чином, інноваційний розвиток світової економіки слід розглядати як багаторівневу ієрархічну систему, що складається з макрорівня (проявляється через дію механізмів державного регулювання та стимулювання, спрямованих на створення сприятливого інноваційного середовища) та мікрорівня (прогнозування, планування та організація інноваційного розвитку, мотивація, інформаційне забезпечення).

Розглянемо структуру системи інноваційного розвитку детальніше.

Система прогнозування і планування інноваційного розвитку визначає стратегію і тактику інноваційного розвитку суб'єкта господарювання за основними напрямками його науково-технічної, виробничо-господарської і збутової діяльності, зокрема політику організаційно-технологічного та матеріально-технічного постачання, інвестиційної та інноваційної діяльності і т.і.

Дана система реалізує такі *функції*: [30, с.661]

- аналіз сформованої на ринку структури виробництва та споживання (аналіз конкурентів, споживачів, системи збуту і т.і.), а також чинників, що впливають на розвиток системи;
- прогнозування тенденцій розвитку ринку з урахуванням дії науково-технічних, технологічних, економічних, соціально-політичних, організаційно-правових, екологічних, демографічних та інших чинників;
- аналіз ринкових можливостей і небезпек, що відповідно стимулюють або ускладнюють реалізацію можливих варіантів інноваційного розвитку;
- аналіз сильних та слабких сторін діяльності суб'єкта господарювання;
- оцінювання і добір оптимальних варіантів інноваційного розвитку з точки зору реалізації можливостей суб'єкта господарювання та зовнішніх умов, вибір позицій на ринку і позицій у конкуренції;
- прогнозування розвитку за обраними варіантами;
- планування інноваційної діяльності за кожним з відібраних варіантів розвитку (науково-технічним, технологічним, виробничо-збутовим, фінансовим та ін.).

Система мотивації спрямована на приведення у відповідність цілей і спонукальних мотивів до здійснення суб'єктом господарювання інноваційної діяльності та виконання таких *функцій*:

- мотивація інноваційного підприємництва – основним мотивом є отримання прибутку у найближчій та віддаленій перспективі;
- мотивація інноваційного розвитку виробництва – мотиви генеруються зовнішнім середовищем (вчасно виявити і врахувати нові можливості, що з'являються на ринку);
- мотивація інноваційної праці – виявлення основних мотивів, які стимулюють інноваційну працю;

- мотивація споживання інноваційної продукції – має враховувати раціональні мотиви (якість, економічність, експлуатаційні параметри), емоційні мотиви (унікальні властивості, відчуття приналежності і т.і.),

Система організації спрямована на реалізацію таких *функцій*:

- визначення пріоритетів в інноваційній діяльності суб'єктів господарювання;
- формування й перебудова організаційних структур управління інноваційною діяльністю з метою реалізації пріоритетних напрямків інноваційного розвитку;
- контроль за процесами інноваційного розвитку з урахуванням змін у зовнішньому і внутрішньому середовищі.

Основним системним наслідком інноваційного розвитку світової економіки є орієнтація інноваційної діяльності суб'єктів останньої на виявлення і всебічне використання наявних і перспективних системних можливостей з метою досягнення успіху у міжнародній конкуренції, максимізації поточних і перспективних доходів від реалізації інноваційної продукції за умови структурної цілісності світогосподарської системи.

Якщо в індустріальну епоху базисні інновації виникали та переживали фази становлення в одній або кількох розвинутих країнах, а потім поширювались у світі на основі потоку імітаційних чи піонерних покращувальних інновацій, то в умовах постіндустріального суспільства базисні інновації з самого початку були предметом інтеграційного співробітництва науковців, практиків (інженерів, підприємців тощо), *ТНК*, державних і міждержавних організацій взаємопов'язаних країн. Це значно скорочує строки і розширює масштаби освоєння та поширення базисних інновацій, трансформації технологічної бази суспільства, прискорює процес формування постіндустріального технологічного способу виробництва й технологічних укладів і поколінь технології, що реалізують його. [328, с.45]

Відповідно одним з найважливіших системних наслідків інноваційного розвитку світової економіки є розвиток науки за такими напрямками:

- інноваційна орієнтація науки як ключового чинника розвитку світової економіки;
- поєднання ринкових відносин з державним регулюванням науки;
- багаторівнева самоорганізація розвитку інтелектуального потенціалу.

Враховуючи вищевикладене, зростає значення системного ставлення до науки, зміст якого полягає у необхідності врахування всіх аспектів і сторін розвитку науки і її *підсистем*: науки як соціального і економічного інституту; відносин, пов'язаних з інтелектуальною власністю і авторським правом; формальної і неформальної організації наукових колективів; нових пріоритетних і традиційних напрямів розвитку науки; взаємодії із зовнішнім середовищем (виробництвом, вищою школою), суспільством, світовою науковою спільнотою. [76, с.27-28]

Таким чином, системний характер інноваційного розвитку світової економіки є спрямованим на досягнення певних цілей; при цьому кожен елемент може мати свою ціль, сукупність яких не буде тотожна цілям системи; має структуру, що визначається мережею зв'язків між його елементами; здатен до самоорганізації за рахунок синергізму властивостей, притаманних його елементам; має властивості, які не притаманні жодному з його окремих елементів; володіє взаємопов'язаними властивостями цілісності й відокремленості.

Досвід розвинутих країн показує, що відмінність реалізації інноваційної політики від науково-технічної політики полягає, насамперед, у ресурсах, які потрібно використовувати для досягнення мети економічного розвитку. Так, витрати на прикладні НДДКР в середньому в 10 разів перевищують витрати на фундаментальні дослідження. [328, с.22] При цьому інноваційні господарські структури можуть набувати таких форм: проектна, проектно-конструкторська, дослідно-конструкторська, проектно-дослідно-конструкторська, науково-виробнича, виробнича, науково-виробничо-торгова, науково-виробничо-збиральна, науково-виробничо-маркетингова та ін.

Виробничо-господарські структури в контексті забезпечення інноваційного характеру їх розвитку можна поділити на такі типи:

- НДДКР – проектування, конструювання, виготовлення дослідних зразків;
- виробництво – виготовлення, постачання, монтаж, введення в експлуатацію;
- маркетинг - гарантійне обслуговування, сервіс, технічне обслуговування, ремонт.

В сучасних умовах управління інноваційною діяльністю піднялось на якісно новий рівень, виходячи з того, що невідповідність, низька передбачуваність результатів, безперервність НТП виступають системоутворюючими елементами інноваційного процесу.

З урахуванням вищевикладеного, *процедурними вимогами щодо побудови інноваційної системи* в рамках міжнародної компанії є такі:

- визначення місії, цілей, інноваційної стратегії компанії;
- структуризація технологічних ланцюгів виробництва кінцевих інноваційних продуктів;
- структуризація процесів життєвих циклів інноваційної продукції/технології проміжного і кінцевого характеру;
- визначення ролі базових підприємств компанії в технологічних мережах виробництва і життєвих циклах інноваційної продукції/технології;
- доповнення до базового складу підприємств за рахунок придбання діючих підприємств інших компаній;
- утворення філіалів і представництв, проектування і будівництво нових підприємств; проникнення в інші компанії (участь в них).

З урахуванням того, що умовою продукування інновацій є свобода економічних дій (децентралізація), найбільш ефективною формою інноваційної діяльності виступають ТНК (масштаби їх діяльності дозволяють формувати гнучкі організаційні умови, що сприяють розширенню

повноважень структурних). У даному контексті доцільно виділити *принципи* організації транснаціонального виробництва, які роблять дану форму міжнародної економічної діяльності надзвичайно вдалою для розвитку інноваційної діяльності:

- принцип проактивної поведінки (орієнтація на майбутні умови зумовлює створення необхідних умов для розвитку інноваційної діяльності);
- принцип контрольованого підприємництва (стимулювання внутрішньоорганізаційного підприємницького середовища і заохочувальної ініціативи);
- принцип узгодженої автономності підрозділів (передбачає створення розумної централізації з широкою автономією підрозділів, що припускає їх конкуренцію один з одним).

При цьому ступінь децентралізації має бути тим більшим, чим більшими є такі складові транснаціонального (інноваційного) виробництва:

- ступінь різноманітності інноваційної продукції, що реалізується за кордоном різними філіалами однієї ТНК;
- оновлюваність продукції, яка оцінюється відношенням вартості НДДКР до вартості продажів;
- масштаб закордонних операцій ТНК, що вимірюються часткою закордонних продажів у загальному обсязі реалізації;
- масштаб закордонного виробництва ТНК, що вимірюється часткою даного виробництва у загальному обсязі продукції, що виробляється;
- кількість закордонних філіалів (країн, де є закордонні філіали);
- ступінь придбання іноземної власності, що вимірюється тією часткою у загальному обсязі продажів, яка припадає на придбані в останні десять років зарубіжні компанії;

При цьому важливого значення набуває інформаційне забезпечення системи управління інноваційною діяльністю ТНК. Чим вище інноваційний рівень виробництва, тим вищою має бути інформаційна потужність керуючої

системи. Нестача інформації, перш за все, щодо потреб ринку, викликає втрати у розвитку транснаціоналізації виробництва. Таким чином, існує необхідність застосування випереджального підходу до продукування інновацій, який втілено в *структурній схемі формування потреб у пріоритетних інноваціях у міжнародному економічному середовищі* (рис. 2.2).

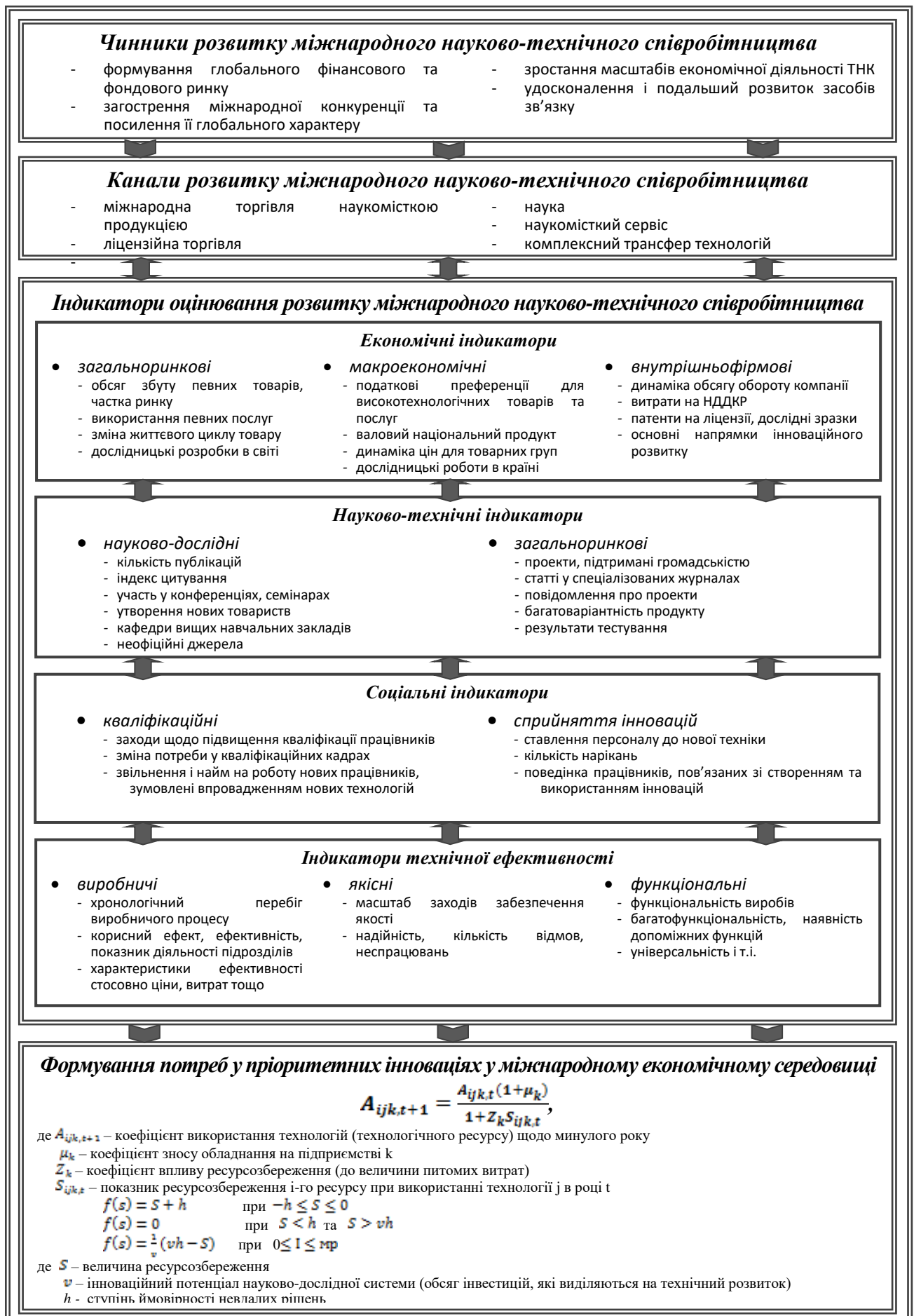
Мова йде про вибір такої інноваційної політики в рамках системи управління міжнародною інноваційною діяльністю, яка б характеризувалась зростанням рівня міжнародного науково-технічного співробітництва, і реалізація якої передбачає таку систему дій:

- формування підрозділів, пов'язаних з відбором новітніх технологічних розробок у різних взаємопов'язаних галузях;
- виділення в загальній структурі підрозділів, які здійснюють пошук найбільш необхідних партнерів і встановлення з ними комунікації;
- заснування структурних підрозділів, які забезпечують навчання і підготовку фахівців для вирішення завдань, пов'язаних зі здійсненням інноваційної діяльності.

Зважаючи на системний характер інноваційного розвитку світової економіки, виникає необхідність застосування системного підходу до визначення напрямків вказаного розвитку з урахуванням очікуваного ефекту від впровадження пріоритетних інновацій (табл. 2.10). Загалом системні наслідки інноваційного розвитку світової економіки формуються із складових прояву інноваційних наслідків на макро- і мікрорівні.

На макрорівні системними наслідками інноваційного розвитку економіки слід визначити такі:

- зростання міжнародної конкурентоспроможності країни;
- підвищення ступеня інтеграції країни у світове господарство;
- підвищення життєвого рівня населення;
- позитивні тенденції динаміки макроекономічних показників;

Рис. 2.2. Структурна схема формування потреб у пріоритетних інноваціях у міжнародному економічному середовищі

Таблиця 2.10

Складові ефекту системності інноваційного розвитку за певними напрямками [30, с.671]

<i>Напрямок</i>	<i>Зміст очікуваного ефекту</i>	<i>Складові очікуваного інноваційного капіталу</i>
Продуктовий	Очікуваний прибуток, отриманий в результаті впровадження та реалізації нової і/або оновленої продукції	Очікувані витрати на НДДКР (дослідження, розроблення, створення нововведення), впровадження, поширення та комерціалізація нової і/або оновленої продукції
Технологічний	Очікуваний прибуток від реалізації додаткового обсягу продукції, отриманого завдяки скороченню терміну виробничого циклу, збільшенню продуктивності праці тощо в результаті впровадження нової техніки, технології; очікуване зниження собівартості продукції в результаті економії ресурсної бази	Очікувані витрати на розробку (купівлю), освоєння і впровадження нової техніки, технології
Організаційно-управлінський	Очікуваний прибуток від підвищення ефективності системи управління отриманий, наприклад, шляхом економії трудових ресурсів	Очікувані витрати на впровадження нових методів організації виробництва, маркетингу, системи управління, нових фінансових інструментів та методів, нових форм активізації персоналу
Ресурсний	Збільшення ресурсозабезпеченості, ресурснезалежності, зменшення ресурсоемності продукції, якщо нові ресурси дають можливість більш економно їх витратити	Очікувані витрати на освоєння нових підходів до використання традиційних джерел сировини, матеріалів
Ринковий	Очікуваний прибуток від реалізації продукції на нових ринках (регіонах, сегментах) збуту	Очікувані витрати на дослідження, аналіз, освоєння нових ринків (регіонів, сегментів)

- збереження навколишнього середовища;
- формування раціональної структури суспільного виробництва;
- культурний прогрес.

На мікрорівні до системних наслідків інноваційного розвитку економіки слід віднести такі:

- покращення фінансово-економічних показників;
- підвищення якості продукції;

- удосконалення системи управління підприємством;
- зростання конкурентоспроможності продукції та підприємства;
- вихід на нові ринки збуту;
- постійне оновлення виробничого потенціалу підприємства та продукції;
- зниження ресурсоемності виробничих процесів.

Конкретизація змістовного наповнення системних наслідків інноваційного розвитку визначається напрямками стратегічної спрямованості останнього:

- збалансованого інноваційного розвитку (використовують в умовах безперервних і поступальних технічних змін);
- наступального інноваційного розвитку (використовують в ситуації швидких стрибкоподібних змін);
- захисного інноваційного розвитку (на основі спостережень за діями інноваційних лідерів);
- абсорбуючого інноваційного розвитку (спрямування основних зусиль на забезпечення виробничого процесу).

Таким чином, системоутворюючий ефект інноваційної діяльності у світовій економіці базується на впровадженні і реалізації інновацій, які спричиняють покращення кількісних та якісних показників міжнародної економічної діяльності суб'єктів, що здійснюють інноваційну діяльність, забезпечують зміцнення їх міжнародних ринкових позицій та створюють умови для прогресивного розвитку на основі продукування та використання нових знань.

Висновки до розділу 2

Динамічний розвиток країн на сучасному етапі є неможливим без всебічного і безперервного продукування і використання інновацій як каталізаторів загальноекономічного розвитку внаслідок того, що інноваційний чинник перетворився на стратегічний імператив розвитку світової економіки (якщо на початку ХХ ст. внесок науки і технології в економічний розвиток оцінювався на рівні 33 %, то на початку ХХІ ст. – на рівні 70–80 %). При цьому в останні десятиліття удосконалення виробничих, технічних і соціальних систем визначається змінами не стільки фізичних, скільки інтелектуальних параметрів економічного розвитку (у розвинутих економіках вартість промислових активів компаній безпосередньо пов'язана зі здатністю останніх генерувати нові знання; економіка знань, яка базується на інтелектуальному капіталі, стає основним джерелом багатства як компаній, так і країн).

В результаті аналізу теоретичних засад інноваційного розвитку світової економіки (класична економічна теорія, теорія циклічних економічних криз, теорія довгих хвиль, теорія економічного розвитку, концепція технологічних устроїв, концепція технічного детермінізму, теорія конвергенції, теорія індустріально-технократичного суспільства, концепція гармонійної економіки, концепція економічної інтеграції, теорія інтелектуальної технології, теорія інноваційної економіки і підприємницького суспільства та ін.) та базисних складових даного процесу (технологічна парадигма, техніко-економічна парадигма, техніко-соціо-економічна парадигма) встановлено *синергетичний характер інноваційного розвитку* (посилення результативності окремих складових інноваційної системи завдяки їх взаємодії на основі знань та інформації). Ідентифіковано *чинники синергізму* інноваційного розвитку (наявність уніфікованих елементів в конструкції інноваційної продукції; можливість суміщення визначених ланок технологічних ланцюгів; можливість суміщення певних процесів життєвих циклів продукції/технології (проектування, випробувань, збуту); можливість суміщення (об'єднання) окремих функцій і завдань управління, а також технологічної, інформаційної і нормативної бази управління; взаємне відкриття каналів

комерційної і науково-технічної інформації (прискорення дифузії нововведень; економія від суміщення банків інформації; підвищення захищеності від рефлексійного впливу конкурентів). На основі проведеного аналізу висунуто *гіпотезу*, що чим вищою є очікувана нестабільність і жорсткість конкуренції на світових ринках, тим більшою мірою успішність компанії, що здійснює міжнародну економічну діяльність, буде залежати від наявності позитивного ефекту синергізму інновацій (системності інноваційної діяльності).

На основі дослідження імперативів інноваційного розвитку світової економіки з використанням даних *ОЕСР* (підвищення «знансємності» ВВП; зростання питомої ваги нематеріальних активів; зростання частки нематеріальних товарів у міжнародній торгівлі; зростання у структурі капіталу провідних міжнародних компаній частки капіталу, пов'язаного з витратами на НДДКР; зростання інвестицій в освіту, науку, охорону здоров'я, довкілля), Агентства *ISA (Invest in Sweden Agency)* (інноваційність країни; створення знань з комерційним потенціалом; місткість ринку знань; динаміка міжнародного обміну знаннями; інновації і винаходи; підприємницька діяльність; підтримка інновацій і винахідництва; якість людського капіталу; розвинутість національної інформаційної інфраструктури) та ін., зроблено висновок, що найважливішою економічною метою передових компаній і країн є підтримання здатності національної економіки до інноваційного розвитку (на сучасному етапі в розвинутих країнах переважна частина ресурсів, у т.ч. в рамках ТНК, спрямована на нарощування і передавання знань, а не традиційного капіталу).

Встановлено, що інноваційна діяльність у країнах-лідерах здійснюється на основі горизонтальної інтеграції науково-технічних досліджень, державної підтримки розвитку нових технологій (програми стимулювання НДДКР; перехід від традиційної науково-технічної політики до інноваційної науково-технологічної), широкого використання глобальних інформаційних мереж.

На основі аналізу *складових* (технологічний моніторинг внутрішнього середовища; маркетинговий аналіз зовнішнього середовища; вибір параметрів нової технології; дослідження ринку нових технологій; технологічне та цінове

оцінювання нових технологій; економічне обґрунтування доцільності придбання технології; опрацювання правових аспектів процесу трансферу технології; укладання договору про передавання технології, інжинірингові послуги; контроль за виконанням умов договору; моніторинг середовища господарювання), *напрямів* (маркетингова діяльність, науково-технічна діяльність, освітня діяльність), *форм* (регіональні науково-технологічні центри; університетські промислові центри, технопарки, технополіси, галузеві міжфірмові дослідні інститути; науково-технічні альянси, консорціуми, спільні підприємства) міжнародного науково-технічного співробітництва зроблено висновок, що *особливістю сучасного етапу науково-технічного прогресу є використання різноманітних внутрішньофірмових та міжфірмових організаційних форм інноваційної діяльності на державному, регіональному, галузевому, корпоративному рівнях, що сприяє прискоренню інноваційних процесів, більш швидкому впровадженню результатів інноваційної діяльності та комерційному успіху всіх учасників міждержавного та міжфірмового науково-технічного співробітництва за рахунок взаємопроникнення елементів останнього.*

Підкреслено провідну роль держави у сприянні міжнародному науково-технічному співробітництву (в рамках довгострокової інноваційної політики): заохочення іноземних інвесторів до створення спільних підприємств, що виготовляють наукомістку продукцію; сприяння трансферу технологій за найбільш перспективними інноваційними напрямками; впровадження міжнародних стандартів для вітчизняних виробництв; стимулювання участі у спільних науково-технічних та дослідних проектах; стимулювання експортно-імпортних операцій у торгівлі інноваційними товарами та послугами тощо.

Встановлено визначальну роль міжфірмової науково-технічної кооперації у забезпеченні світового інноваційного розвитку. З урахуванням міжнародного характеру інноваційної діяльності на сучасному етапі світогосподарського розвитку обґрунтовано, що провідна роль у здійсненні міжнародного науково-технічного співробітництва належить *транснаціональним корпораціям* (як формі міжнародного створення і

глобального поширення інновацій). Визначено *чинники* домінуючої ролі транснаціоналізації у забезпеченні інноваційного розвитку світової економіки: зростання технологічних можливостей ТНК; можливості фінансування високої вартості досліджень і розробок, необхідних для створення інноваційного продукту; необхідність проникнення на зовнішні ринки для забезпечення комерційного успіху інновацій; об'єктивний характер технологічної конвергенції, що суттєво підвищує вимоги до бюджетування НДДКР; скорочення тривалості життєвого циклу інноваційних продуктів у багатьох високотехнологічних галузях; необхідність швидкого проникнення інноваційного продукту як технологічного стандарту на багато ринків; різна швидкість комерціалізації інновацій в різних країнах; можливість уникнення нетарифних торговельних бар'єрів тощо.

Підкреслено *системний характер інноваційного розвитку світової економіки*: є спрямованим на досягнення певних цілей; кожен елемент може мати свою ціль, сукупність яких не буде тотожна цілям системи; має структуру, що визначається мережею зв'язків між його елементами; здатен до самоорганізації за рахунок синергізму властивостей, притаманних його елементам; має властивості, які не притаманні жодному з його окремих елементів; володіє взаємопов'язаними властивостями цілісності й відокремленості.

В результаті аналізу типів виробничо-господарських структур (проектна, проектно-конструкторська, дослідно-конструкторська, проектно-дослідно-конструкторська, науково-виробнича, виробнича, науково-виробничо-торгова, науково-виробничо-збиральна, науково-виробничо-маркетингова та ін.) в контексті забезпечення інноваційного характеру їх розвитку (НДДКР – проектування, конструювання, виготовлення дослідних зразків; виробництво – виготовлення, постачання, монтаж, введення в експлуатацію; маркетинг – гарантійне обслуговування, сервіс, технічне обслуговування, ремонт) визначено *процедурні вимоги щодо побудови інноваційної системи* в рамках міжнародної

компанії: визначення місії, цілей, інноваційної стратегії компанії; структуризація технологічних ланцюгів виробництва кінцевих інноваційних продуктів; структуризація процесів життєвих циклів інноваційної продукції/технології проміжного і кінцевого характеру; визначення ролі базових підприємств компанії в технологічних мережах виробництва і життєвих циклах інноваційної продукції/технології; доповнення до базового складу підприємств за рахунок придбання діючих підприємств інших компаній; утворення філіалів і представництв, проектування і будівництво нових підприємств; проникнення в інші компанії (участь в них).

Обґрунтовано необхідність випереджального підходу до продукування інновацій. Розроблено *структурну схему формування потреб у пріоритетних інноваціях у міжнародному економічному середовищі*.

РОЗДІЛ 3. ЗАКОНОМІРНОСТІ ІННОВАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

3.1. Системний характер перетворень транснаціоналізації в новітніх імперативах інноваційного розвитку.

Однією з головних характеристик сучасного етапу розвитку глобалізації є стрімкий розвиток транснаціонального сектору в структурі світової економіки. Дані процеси є незворотними, а системний вплив транснаціоналізації на світову економіку постійно зростає, сприяючи посиленню міжнародної економічної взаємозалежності. Інтенсивна глобалізація світового господарства призводить до утворення нової економічної системи, рушійною силою якої виступають транснаціональні корпорації.

Активізація міжнародної економічної діяльності припадає на початок 70-х років ХХ ст. (у світі нараховувалось 7300 ТНК), а найвагоміші зміни спостерігались, починаючи з 1990р. (коли кількість ТНК досягла значення 37000). На сьогодні в світі нараховується близько 85 тис. ТНК і 810 тис. їх зарубіжних підрозділів. За останні 30 років кількість ТНК збільшилась у 12 разів (1970р. – 7 тис. ТНК, 1990р. – 24 тис., 2014р. - 85 тис.), у яких зайнято більше 75 млн. чол. (що в 3,3 рази більше, ніж у 1990р). За вказаний період сукупні активи іноземних філій зросли більше ніж у 18 разів (на початок 2014р. їх величина дорівнювала 96,625 трлн. дол. США), виробництво доданої вартості у них становило 2,3% глобального ВВП (7,7 млрд. дол. США).

За оцінками UNCTAD, сумарна додана вартість усіх ТНК станом на початок 2014р. складала 7,492 трлн. дол. США, що відповідає приблизно чверті світового валового продукту. При цьому на закордонні філії припадало більше однієї десятої глобального ВВП та третина світового експорту. З більше ніж 30 трлн. дол. США сумарного обсягу прямих іноземних інвестицій близько 70% знаходяться під контролем ТНК.

При цьому на території розвинених країн розміщуються понад 80% материнських компаній і близько 33% - афільованих (у країнах, що розвиваються – 19,5% і 50% відповідно; у країнах з перехідною економікою – 0,5% і 17% відповідно). Рівень транснаціоналізації країн представлено в табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Рівень транснаціоналізації країн у 2012р.

	Кількість ТНК	Активи, млрд. дол. США		Продажі, млрд. дол. США		Кількість зайнятих, млн. осіб		Індекс транснаціоналізації, %
		Закордонні	Всього	Закордонні	Всього	Закордонні	Всього	
ТОП-100, всього	100	7698,3	12841,5	5662,0	8726,9	9,845	16,975	61,1
США	22	1731,7	3295,2	1322,2	2441,0	2,644	5,224	52,4
Велико- британія	14	1331,9	1620,8	972,3	1348,2	1,042	1,544	73,9
Японія	8	678,7	1183,7	511,5	976,1	0,508	1,078	52,3
Франція	14	1002,3	1699,0	648,3	969,5	1,355	2,192	62,6
Німеччина	10	871,7	1557,4	808,0	1096,8	1,290	2,261	62,2
Італія	3	349,5	521,0	250,4	380,6	0,241	0,366	66,3
Швейцарія	5	378,3	465,6	267,8	274,6	0,622	0,738	87,7
Бельгія	1	115,9	122,6	36,0	37,8	0,11	0,118	92,8
Люксембург	1	112,2	114,6	84,0	84,2	0,185	0,244	91,1
Росія	1	33,3	55,4	14,0	23,1	0,034	0,058	59,6
Бразилія	1	45,7	131,5	38,3	47,7	0,016	0,085	44,5
Китай	2	263,1	741,2	182,2	245,0	1,056	1,81	56,1
Швеція	3	126,0	172,5	72,1	85,0	0,121	0,163	77,4

Лідером серед країн базування є США (132 ТНК), Китай (73 ТНК), Японія (68 ТНК), Німеччина (32 ТНК), Великобританія (26 ТНК). Серед

компаній з найбільшими іноземними активами 17 ТНК мають 90% активів за кордоном (Arcelor Mittal, Nestle, Anheuser-Busch InBev, Vodafone та ін.). Найбільш розвиненим країнам світу відповідають найбільші транснаціональні компанії (табл. 3.2).

Починаючи з 2013р., спостерігалось подальше розширення міжнародного виробництва, яке зросло на 9% за обсягом продажів, на 8% - за обсягом активів, на 6% - за доданою вартістю, на 5% - за обсягом зайнятості та на 3% - за обсягом експорту. Активізації процесів глобалізації сприяє транснаціоналізація виробництва та інвестиційні рішення ТНК. Оскільки ТНК за визначенням є комерційними організаціями, вони керуються принципами максимізації прибутку через підвищення ефективності діяльності. Відповідно, міжнародні інвестиції, зокрема в НДДКР, будуть зростати там, де очікується найбільша віддача.

Таблиця 3.2

Найбільші ТНК та обсяги їх продажів у 2013р., млрд. дол. США

<i>Компанія</i>	<i>Країна базування</i>	<i>Обсяги продажів, млрд. дол. США</i>	<i>Частка закордонних продажів, %</i>
General Electric	США	735	52,6
Wal Mart Stores	США	422	58,7
Royal Dutch Shell	Нідерланди / Великобританія	320	60,1
BP	Великобританія	295	79,8
Exxon Mobil	США	315	73
Toyota	Японія	355	60,8
Total	Франція	210	76,9
Vodafone	Великобританія	170	88,3
Enel	Італія	215	60,5
GDF Suez	Франція	298	65,6
Telefonica	Іспанія	180	72,1

Розмір транснаціоналізації виробництва та капіталу може бути оцінений за динамікою ПІІ (галузі з високим рівнем інвестицій в НДДКР

демонстрували набагато більш позитивну динаміку, ніж інші) (табл. 3.3) та індексом транснаціоналізації.

Таблиця 3.3

**Динаміка основних показників прямих іноземних інвестицій
у 2011-2013рр.**

<i>Показники</i>	<i>Роки</i>		
	<i>2011р.</i>	<i>2012р.</i>	<i>2013р.</i>
Приток ПІІ, млрд. дол. США	1700	1330	1452
Відтік ПІІ, млрд. дол. США	1712	1347	1411
Загальний обсяг ввезених ПІІ, млрд. дол. США	21117	23304	25464
Загальний обсяг вивезених ПІІ, млрд. дол. США	21913	23916	26313
Транскордонні злиття та поглинання, млрд. дол. США	556	332	349
Обсяг продажів закордонних філій, млрд. дол. США	28516	31532	34508
Додана вартість закордонних філій, млрд. дол. США	6262	7089	7492
Сукупні активи закордонних філій, млрд. дол. США	83754	89568	96625
Експорт закордонних філій, млрд. дол. США	7463	7532	7721
Зайнятість закордонних філій, тис. осіб	63416	67155	70726

НДДКР і інновації виступають важливим чинником розвитку міжнародних економічних відносин. За останні десятиліття темпи зростання високотехнологічних галузей у світовій економіці на 50% перевищують

середньотехнологічні вироби і послуги і на 100% - низькотехнологічні. Особливо великою частка високотехнологічної продукції є в розвинутих країнах, досягаючи у загальному обсязі експорту 40%. [387]

Системні перетворення транснаціоналізації відбуваються як в напрямку розширення різноманіття цілей діяльності ТНК під впливом вимог інноваційного розвитку (табл. 3.4), так і різновидів структур, що входять до їх складу. Представлені показники розраховуються за шкалою від 1 до 7 (1 представляє собою найгіршу, а 7 – найкращу можливу оцінку). Визначаються відповідні показники методом експертних оцінок за допомогою анкет з відповідними питаннями.

В свою чергу, вплив ТНК на інновації і технології у глобальному контексті є ще більш значущим, ніж їх роль у розвитку загальноекономічних процесів у світовій економіці. Так, за перше десятиліття XXI ст. 2000 найбільших ТНК (1000 – ТНК з європейських країн, 1000 – з інших країн) інвестували в НДДКР більше 380 млрд. дол. США або 80% глобальних витрат на НДДКР, при цьому частка приватного сектору у вказаному інвестуванні перевищувала 75%.

Підводячи проміжні підсумки, слід відзначити, що сучасна економіка розвивається швидкими темпами, а завдяки вдосконаленню старих і створенню нових способів пересування людей і товарів, передачі інформації, розвитку банківської системи, логістики тощо, компанії отримують можливість діяти за межами країни. Транснаціоналізація на сучасному етапі розвитку економіки набуває масштабних обсягів, і компанії вимушені конкурувати одна з одною на глобальному ринку.

Традиційно під конкуренцією підприємств розуміють суперництво. Як відомо, такий підхід був характерним для класичної економічної школи А.Сміта, яка пояснювала конкуренцію суперництвом продавців і покупців за більш вигідні умови продажу і купівлі товарів. Пізніше конкуренція стала пов'язуватись із боротьбою за економічні блага, а також за кошти споживачів, за які ці блага можна придбати. Щодо конкуренції на

транснаціональному рівні, вона має певні особливості, зумовлені нижчевикладеними чинниками.

Таблиця 3.4

Показники інноваційного розвитку країн у 2008-2012рр. [387]

<i>Країна</i>	<i>Витрати на НДДКР, % до ВВП</i>	<i>Науковий рівень дослідних центрів*</i>	<i>Якість підготовки фахівців*</i>	<i>Ступінь взаємодії університетів і виробництва</i>	<i>Інновації як головний чинник конкурентоспроможності</i>
Швейцарія	2,99	6,3	5,8	5,8	5,8
Швеція	3,43	6,0	5,8	5,5	5,8
Японія	3,36	5,5	5,3	5,1	5,7
Фінляндія	3,87	5,2	6,1	5,6	5,6
Німеччина	2,82	5,6	5,7	5,2	5,5
США	2,90	5,8	5,6	5,7	5,5
Данія	3,06	5,4	5,7	5,2	5,3
Нідерланди	1,83	5,7	5,7	5,3	5,2
Велика Британія	1,77	6,1	5,5	5,8	5,2
Канада	1,80	5,6	5,6	5,2	5,0
Франція	2,26	5,3	5,2	4,2	4,9
Південна Корея	3,74	4,8	5,4	4,7	4,9
Італія	1,26	3,9	4,7	3,5	4,2
Китай	1,70	4,3	4,3	4,5	4,1
Іспанія	1,37	4,3	4,9	4,1	4,0
Бразилія	1,02	4,1	4,3	4,2	4,0
Індія	0,71	4,5	3,9	3,8	3,9
Росія	1,16	3,8	4,5	3,5	3,2

* - оцінка за семибальною шкалою

По-перше, щорічно зростає кількість ТНК. При цьому змінюється співвідношення ТНК з розвинутих країн та країн, що розвиваються (відповідно – з ринками, що формуються). За період 1992-2008 рр. кількість ТНК подвоїлась, і якщо в 1992р. співвідношення ТНК з розвинутих країн і

країн, що розвиваються, становило 92% і 8%, то в 2008р. – 72% і 28% відповідно. Таким чином, змінюється географічне розташування материнських компаній ТНК, що пов'язано з наявністю ресурсів, політичним становищем, потребами покупців в даних групах країн.

По-друге, основна форма фінансової активності ТНК – пряме інвестування в країну перебування. Значне зростання інвестицій ТНК спостерігалось на початку ХХІ ст., пік зростання припав на 2007р. і становив 400% у порівнянні з 2003р., потім спостерігався спад майже на 50%, що було пов'язано зі світовою економічною кризою. Починаючи з 2009р., обсяги інвестицій знову зросли, але в 2010р. з'явилась інформація щодо другої хвилі кризи, і більшість компаній з пересторогою починали нові проекти, що призвело до уповільнення (порівняно з очікуваними показниками) даного процесу. За даними *UNCTAD*, обсяг прямих іноземних інвестицій в 2010р. становив 1,2 трлн. дол. США, в 2011рр. він досяг докризового рівня 1,5 трлн. дол. США, в 2012р. – 1,6 трлн. дол. США, в 2013р. - 1,8 трлн. дол. США, в 2014р. – 1,9 трлн. дол. США.

По-третє, Один з основних показників діяльності ТНК – частка зарубіжних активів – скорочується у ТНК з США, але зростає у ТНК з ЄС і Японії, а темпи зростання активів ТНК з країн, що розвиваються, значно перевищують темпи зростання активів ТНК з розвинутих країн. Зростаюча активність азійських компаній обумовлює витіснення з ринків американських ТНК. За 13 років (з 1995р. по 2008р.) частка зарубіжних активів ТНК із США скоротилась майже вдвічі, а ТНК з країн, що розвиваються – збільшилась майже у 8 разів.

По-четверте, останні 15 років продовжується тенденція зростання частки продажів ТНК з США і ЄС. Так, частка продажів ТНК ЄС зросла з 37,7% до 40,9%, частка США – з 28% до 29,1%, а частка продажів ТНК з країн, що розвиваються зросла майже у 8 разів з 1,3% до 9,1% за рахунок зниження даного показника для ТНК з Японії з 27,8% до 13,9%. Спад частки продажів японських ТНК пояснюється тим, що якщо ще 20 років назад

японські виробники були практично монополістами на ринках високих технологій, то сьогодні азійські виробники змогли налагодити подібне виробництво у своїх країнах і витіснили Японію за рахунок цінових переваг.

По-п'яте, зберігається тенденція більш високого індексу транснаціоналізації розвинутих країн порівняно з країнами, що розвиваються. Так, середній індекс транснаціоналізації ТНК країн ЄС становить 67,6%, що є більшим за середньосвітовий індекс (63,4%). Середній індекс транснаціоналізації ТНК США становить 58,1%, ТНК Японії – 50%. Але азійські країни розвиваються швидкими темпами, а їх компанії за рівнем транснаціоналізації незначно відстають від ТНК розвинутих країн. Так, середній рівень індексу транснаціоналізації південно-азійських ТНК становить 57,9%, африканських – 58%, латиноамериканських – 42,5%.

По-шосте, майже половина азійських компаній відкривають зарубіжні філіали. Найчастіше це не виробництво, а фірми, які займаються продажем і подальшим обслуговуванням продукції. Пов'язано це, в першу чергу, з необхідністю надавати клієнтам швидкий сервіс і ремонт продукції. Для європейських компаній це питання не є настільки актуальним, оскільки якість їх продукції в теперішній час значно перевищує якість азійських товарів. Європейські компанії, навпаки, відкривають за кордоном виробничі філіали з метою зниження собівартості товарів.

По-сьоме, зростають інвестиції ТНК в нові проекти, відповідно - в нові технології, робочі місця і більш високий рівень розвитку галузі. Більшість нових проектів впроваджуються в розвинутих країнах та країнах, що розвиваються, куди багато ТНК переносять своє виробництво.

По-восьме, зростають обсяги продажів ТНК з використанням методу франчайзингу. Більша його частина припадає на сектор послуг в країнах, що розвиваються, де відповідна система є застарілою і компанії потребують ноу-хау і технологій більш досвідчених компаній з розвинутих країн. Для ТНК такий спосіб виходу на новий ринок є одним з найбільш швидких.

По-дев'яте, для прийняття рішення щодо експансії, щодо нових інвестицій і нових проектів, ТНК розробляють довгострокові і короткострокові прогнози розвитку галузі і економіки. Незважаючи на очікування другої хвилі світової кризи, ТНК будують оптимістичні прогнози на найближчі роки.

Загалом конкурентні стратегії ТНК полягають, перш за все, в стратегії вибору зовнішнього ринку, виходу за кордони країни і присутності в новій країні, для чого необхідно розробити новий продукт, інноваційний спосіб його виробництва або не розповсюджену на широкому ринку форму співробітництва з клієнтами. Загалом мова йде про інноваційний підхід до товару, до процесу виробництва або до обслуговування клієнта. [142]

У загальній кількості корпорацій 80% ТНК з найбільшими витратами на НДДКР мають приналежність до США, Японії, Німеччини, Великобританії, Франції, їх особливостями є зосередження НДДКР в країні базування [347, с.35], навіть незважаючи на певні зрушення впродовж останніх двох десятиліть (західноєвропейські ТНК збільшили частку витрат на НДДКР за межами країни базування з 26% до 44%, японські ТНК – з 5% до 11%, американські – з 23% до 32%). [386] Загалом НДДКР є одним з найменш інтернаціональних структурних підрозділів ТНК, концентруючись в невеликій кількості країн і регіонів (в країнах ОЕСР і Китаї зосереджено 91% світових витрат на НДДКР).

В умовах глобалізації та посилення впливу технологічних чинників відбулась зміна сучасних моделей економічного розвитку, в результаті чого інновації стали основним драйвером, що забезпечує конкурентоспроможність та економічне зростання національних економік, перш за все, через активізацію інноваційної діяльності в корпоративному секторі: [183]

- створення власних центрів НДДКР;
- формування технологічних альянсів;
- передача замовлень на виконання наукових досліджень і розробок центрам НДДКР на умовах аутсорсингу;

- доступ до нових технологій методом злиттів і поглинань.

Щорічно на дослідження компаніями світу витрачається майже 1,5 трлн. дол. США. Загальна сума витрат на ринку інновацій, включаючи капітал венчурних фондів, перевищує 25 трлн. дол. США. За даними ООН, обсяг венчурного капіталу у розвинених країнах за останні два роки збільшився на 87% (при цьому майже третина витрат на інновації припадає на сферу інформаційних технологій – 28%, 21% - на охорону здоров'я, 16% - на автомобілебудування). Максимальним за розміром показником у світі є обсяг венчурного капіталу на одного жителя Швейцарії – 69 дол. США (в середньому на одного жителя планети припадає 12 дол. США). [291, с.6] В результаті країни – лідери (для яких характерною є висока частка доданої вартості в ціні продукту) демонструють суттєвий відрив за рівнем економічного розвитку від менш інноваційно потужних країн, завдяки формуванню високотехнологічної структури національного виробництва, зосередження у своїх руках найбільших фінансових потоків.

Характерними рисами стратегій інноваційного розвитку провідних країн світу в сучасних умовах є такі:

- потужний науково-дослідний сектор, спрямований на продукування інноваційних ідей;
- відбір найбільш перспективних ідей і розробок з метою мінімізації ризиків;
- необхідне ресурсне забезпечення;
- орієнтація на виробництво унікального продукту;
- потужна маркетингова складова інноваційної діяльності;
- орієнтація інноваційного продукту одразу на глобальний ринок;
- забезпечення цілісності ланцюга «НДДКР – виробництво – маркетинг».

Інноваційно орієнтована економіка країн визначається низкою специфічних рис:

- чітко визначена спрямованість відтворювального процесу на досягнення високої технологічної конкурентоспроможності країни за рахунок нових знань, технологій та інформації;
- наявність соціально-економічної інфраструктури, що відповідає завданням зростання технологічної конкурентоспроможності до рівня найбільш розвинених країн світу;
- наявність технологічного і виробничого потенціалу - матеріальних і людських ресурсів, здатних забезпечити випуск конкурентоспроможної високотехнологічної продукції;
- значно більш високі показники економічної ефективності виробництва, що досягається за рахунок інноваційних чинників.

Щодо змісту інноваційної моделі економічного розвитку країни, з одного боку, *інноваційна модель* – це особлива система відносин, інститутів і інституцій, які створюють належні умови для науково-технічного прогресу в межах і під впливом визначеної державної інноваційної політики [137, с.126]; з іншого боку – це забезпечення структурних зрушень в економіці країни та підвищення її технологічного рівня. У будь-якому випадку, побудова інноваційної моделі передбачає розробку і забезпечення реалізації тривалих програм економічного розвитку, створення механізму фінансування нововведень, створення системи відповідного інформаційного і науково-дослідного забезпечення тощо.

При цьому інноваційні моделі країн мають певні особливості. Так, стимулююча роль держави у розвитку інновацій у *США* поступово змінювалась від адміністративно-бюджетного фінансування до програм, що доповнюються заходами непрямого стимулювання – диференційованою системою податкових пільг, наданням пільгових кредитів тощо. На сучасному етапі поглиблюється тенденція інтеграції держави та приватного корпоративного сектору при реалізації великих науково-технічних програм як національного, так і міжнародного характеру. Серед інших урядових

заходів зі стимулювання розвитку інноваційного сектору економіки можна виділити такі програми: [118, с.380; 122, с.47]

- конкурентоспроможність;
- стратегічна оборонна ініціатива;
- стратегічна комп'ютерна ініціатива;
- орбітальна станція;
- розробка нових екологічно чистих технологій спалювання вугілля;
- розробка засобів боротьби зі СНІДом;
- подвійні технології.

В Японії реалізується політика активного втручання у вирішення науково-технічних завдань різного роду та масштабу. Так, у Японії створено розгалужену мережу державних органів, які формують науково-технічні пріоритети і розробляють оптимальні механізми стимулювання участі приватних компаній у пріоритетних проектах. Держава, виділяючи порівняно невеликі кошти, фінансує початок найризикованіших для приватного бізнесу НДДКР. На стадії розробки інноваційних проектів широко залучаються приватні компанії. На більш пізніх стадіях інноваційні проекти реалізуються лише за рахунок приватних компаній. [122, с.47]

У Франції державне стимулювання інноваційної діяльності у приватному секторі економіки здійснюється за такими основними напрямками: через Регіональний фонд консультативної підтримки, що надає консультативні та інформаційні послуги інноваційним підприємствам; через організації, які здійснюють передачу технологій, що розроблені державними установами (технічними центрами, державними науково-дослідними лабораторіями, регіональними центрами інновацій і передачі технологій); державні організації, що фінансують інноваційну діяльність переважно на початкових стадіях розробки., зокрема у формі субсидій, пільгових кредитів, податкового кредиту тощо; через приватні організації, які широко використовують різні форми та засоби фінансування інноваційної діяльності (банківські кредити, венчурне фінансування тощо). [122, с.48]

Спільне в механізмах стимулювання інноваційної діяльності США, Японії та європейських країн є те, що всі вони зорієнтовані на створення сприятливих умов для залучення приватних інвестицій в інноваційну сферу; функції розподілу державних коштів у них відіграють другорядну роль. Водночас, слід наголосити, що інноваційні компанії в цих країнах відчують значні труднощі у процесі акумулювання коштів для фінансування інновацій. Зважаючи на те, що одні проекти можуть стати високодохідними, а інші – закінчитись суттєвими втратами для компанії, сподівання отримати високі прибутки від інновацій завжди асоціюються зі значними ризиками. У зв'язку з цим важливо враховувати, що фінансування інноваційної діяльності має суттєві особливості на кожній з чотирьох стадій – відбір можливих виконавців, запуск проекту, зростання випуску інноваційної продукції, експансія на ринки. [122, с.48]

Найбільш прогресивними вважаються такі напрями підтримки та заохочення інноваційної діяльності, які використовуються різними країнами: [291, с.6]

- надання пільгових позик новоствореним високотехнологічним компаніям, малим і середнім підприємствам. При цьому умови надання позик суттєво відрізняються (так, у Великобританії встановлено граничний обсяг обороту – 25 млн. ф. ст., сума кредитних гарантій – 1 млн. ф. ст., термін – 10 років. Гарантії покривають до 75% кредиту та сплачуються за ставкою 2% річних від непогашеної кредитної заборгованості);
- мінімальний розмір відсоткових ставок (від 0% в Німеччині до 4,5% в Бразилії);
- створення спеціальних агентств фінансування технологій та інновацій (Франція, Іспанія, Фінляндія, Великобританія, Нідерланди, Бразилія) або банків (Індія).

Щодо *України*, державна підтримка суб'єктам інноваційної діяльності може бути надана шляхом:

- а) повного безвідсоткового кредитування (на умовах інфляційної індексації) пріоритетних інноваційних проектів за рахунок коштів Державного бюджету України та коштів місцевих бюджетів;
- б) часткового (до 50%) безвідсоткового кредитування (на умовах інфляційної індексації) інноваційних проектів за рахунок коштів Державного бюджету України та коштів місцевих бюджетів за умови залучення до фінансування проекту решти необхідних коштів виконавця проекту і (або) інших суб'єктів інноваційної діяльності;
- в) повної чи часткової компенсації (за рахунок коштів Державного бюджету України та коштів місцевих бюджетів) відсотків, сплачуваних суб'єктами інноваційної діяльності комерційним банкам та іншим фінансово-кредитним установам за кредитування інноваційних проектів;
- г) надання державних гарантій комерційним банкам, що здійснюють кредитування пріоритетних інноваційних проектів;
- д) майнове страхування реалізації інноваційних проектів у страховиків відповідно до Закону України «Про страхування». [253, с.98]

Обов'язковою умовою пільгового оподаткування інноваційних проектів є державна реєстрація цих проектів. Впродовж строку чинності свідоцтва про державну реєстрацію інноваційного проекту і за умови, що виконання проекту розпочато не пізніше вісімнадцяти місяців з дати його державної реєстрації, оподаткування об'єктів інноваційної діяльності здійснюється у порядку, за яким 50% податку на додану вартість за операціями з продажу товарів (виконання робіт, надання послуг), пов'язаних з виконанням інноваційних проектів, і 50% податку на прибуток, отриманого від виконання цих проектів, залишаються у розпорядженні платника податків, зараховуються на його спеціальний рахунок і використовуються ним виключно на фінансування інноваційної, науково-технічної діяльності і розширення власних науково-технологічних і дослідно-експериментальних баз. [1]

Використати податкові пільги суб'єкт інноваційної діяльності зможе лише впродовж трьох років від дати реєстрації інноваційного проекту і за умови, якщо він не зволікатиме з початком його реалізації більше 18 місяців. Такий порядок має спонукати до швидкого впровадження інновацій.

Крім того, враховуючи недостатню інноваційну активність в Україні, слід застосовувати порядок, коли при визначенні податку з прибутку, із валового прибутку, що залишається в розпорядженні підприємства, повинні виключатись такі витрати: [253, с.108]

- кошти, що інвестовані підприємствами у розвиток власної виробничої і невиробничої сфери, за умови повного використання ними амортизаційних відрахувань на останню звітну дату;
- кошти у розмірі не менше 50% від інвестицій на природоохоронні заходи;
- дивіденди, у випадку їх реінвестування на модернізацію, реконструкцію або розширення виробництва на даному підприємстві, включаючи витрати на НДДКР, спорудження і реконструкцію об'єктів соціальної інфраструктури.

Загалом на міжнародному рівні, хоча інноваційний чинник відіграє більш вагому роль в процесі забезпечення конкурентоспроможності економіки у скандинавських країнах та Японії, за масштабами інноваційного процесу в рамках транснаціоналізації провідні позиції у світі належать США.

Крім того, заслуговують на увагу сучасні тенденції транснаціоналізації *Китайської Народної Республіки*. Стратегія глобальної економічної експансії КНР "*going global*", яку було розроблено в середині 90-х років ХХ ст. і прийнято в 2000р., полягає в активізації міжнародної діяльності китайських компаній з метою підвищення їх ресурсозабезпечення і посилення міжнародної конкурентоспроможності. Стратегія охоплює такі сфери: зарубіжні інвестиції китайських компаній; зарубіжні будівельні угоди і міжнародне сервісне обслуговування. При цьому центральне місце в стратегії глобальної економічної експансії зайняв експорт китайського капіталу,

націленого, перш за все, на освоєння природних і технологічних ресурсів зарубіжних країн, розширення товарного експорту і вихід на нові ринки збуту.

Починаючи з 2000р., заохочення і підтримка економічної транснаціоналізації китайських підприємств стала основним стратегічним курсом уряду КНР. [161] В результаті середньорічний темп витрат на НДДКР в Китаї досягає рівня 18,3% у порівнянні з 1,4% у решті країн світу з рівнем доходу вище середнього. В той час, як частка глобальних витрат на НДДКР в країнах з високим рівнем доходу скоротилась з 88% у 1996р. до 69,3% в 2013р., Китай збільшив відповідні інвестиції з 2,5% до 19,6% (світовим лідером є США, на які припадає 30% глобальних витрат на НДДКР). [296]

Вказана стратегія “*going global*” має довгостроковий характер і передбачає виділення в ній чітких часових періодів-орієнтирів зі встановленими для них показниками розвитку. [414, с.113]

В період 2001-2010рр. реалізовано перші два етапи:

- відбір біля 100 найбільш великих і перспективних груп підприємств, які будуть забезпечені держпідтримкою, а також виключними правами на зарубіжну збутову і інвестиційну діяльність;
- розвиток експортної орієнтації обраних груп підприємств: створення зарубіжних збутових структур; поступове розширення прямої інвестиційної діяльності за кордоном; активізація збуту продукції, підготовленої (зібраної) в третіх країнах.

Починаючи з 2011р., здійснюються такі етапи: [156]

- розвиток транснаціоналізації найбільш успішних груп китайських підприємств, яка передбачає їх орієнтацію на створення зарубіжних дочірніх фірм і філіалів, тісно інтегрованих з материнською компанією;
- формування повноцінних ТНК, яке передбачає досягнення китайськими компаніями певної стадії зрілості (здійснення збутових, виробничих і науково-дослідних операцій у глобальному масштабі, а також побудова внутрішньофірмового міжнародного розподілу праці).

В рамках реалізації зовнішньоекономічної стратегії уряд Китаю визначив *три групи* китайських компаній, перед якими було поставлено завдання ввійти до 500 найбільших ТНК світу: [9, с.18-19]

- 1) центральні фінансові структури КНР – «Промислово-торговий банк», «Будбанк», «Сільгоспбанк», «Банк Китаю», а також галузеві монополії – «Китайська продовольча експортно-імпортна компанія», «Китайська хімічна експортно-імпортна компанія» та ін.;
- 2) великі китайські промислові групи, які активно підтримуються державою через надання різноманітних пільг та широкомасштабних інвестицій – «Електронна компанія Сичуань», «Байду», «Хуавей», «Синопек» та CNPC;
- 3) китайські підприємства, які досягли статусу «міжнародної конкурентної марки» (більше 70 компаній) – “*Hair*”, “*Lenovo*” та ін.

Внаслідок реалізації активної стратегії транснаціоналізації КНР, починаючи з 2000-х років, відбувся масовий вихід китайського капіталу за кордон. Загалом в КНР проводиться політика активної, але селективної підтримки економічної транснаціоналізації. З цією метою в 2004р. Національний комітет з розвитку і реформ спільно з Експортно-імпортним банком Китаю розробили такі *пріоритетні напрями* державної підтримки щодо активізації інноваційної діяльності китайських компаній: [401, с.52]

- 1) проекти з розвідування природно-сировинних ресурсів зарубіжних країн для зменшення їх внутрішньої нестачі в КНР;
- 2) проекти, які сприяють експорту вітчизняних технологій, продукції, обладнання й робочої сили;
- 3) утворення зарубіжних НДДКР - центрів і міжнародних стратегічних альянсів (МСА) для використання технологій світового рівня, фахівців і управлінських кадрів;
- 4) проекти зі ЗіП, здатні підвищити міжнародну конкурентоспроможність китайських підприємств і прискорити їх проникнення на зарубіжні ринки.

Розглянемо зміст наведених напрямків детальніше.

1) проекти з розвідування природно-сировинних ресурсів зарубіжних країн для зменшення їх внутрішньої нестачі в КНР.

Згідно з наявними дослідженнями, при досягненні доходів на душу населення в 2 тис. дол. США, попит на природні ресурси починає зростати, поки даний показник не досягне значення близько 20 тис. дол. США. Особливо це стосується енергоджерел. Так, якщо раніше в КНР енергоспоживання збільшувалось вдвічі повільніше, ніж зростала національна економіка, то вже після 2002р. - зростало вдвічі швидше, ніж ВВП (так, якщо у 1990р. в КНР споживалось 2,4 млн. барр. нафти на добу, то нині показник споживання досяг 7 млн. барр., причому половина потреби покривається за рахунок імпорту. Очікується, що до 2030р. споживання нафти зросте до 16,5 млн. барр. на добу, а її імпорт - до 13,1 млн. барр. (що перевищує, наприклад, рівень видобутку в Саудівській Аравії). Підвищення ж попиту на метали в КНР в найближчі 20 років за своїми масштабами буде порівняним з сумарним попитом на них в розвинутих країнах. [157]

З метою забезпечення доступу до природно-сировинних ресурсів китайські компанії купують закордонні видобувні підприємства або права на експлуатацію родовищ. При цьому найбільша зацікавленість існує щодо країн, які володіють багатими запасами природних ресурсів (китайські компанії придбали родовища в Перу, Венесуелі, Іраку, Судані, Казахстані; досягнуто домовленості щодо заснування спільних нафтовидобувних і нафтопереробних підприємств в ряді інших країн, наприклад, в Туркменістані). Характерно, що компанії КНР не стільки зацікавлені у розробці існуючих родовищ, скільки в резервуванні запасів під майбутній видобуток. [378, с.112]

Для вирішення поставлених завдань китайські компанії розгортають свою діяльність також і в розвинутих країнах. Одним з найбільш наочних прикладів є *Австралія* як найбільший для Китаю експортер залізної руди (закупівлі даної сировини Китаєм зростали в середньому на 27% за рік). Так,

в 2006р. китайська компанія “*Shougang*” придбала пайову участь у розробках залізної руди на території Австралії; у 2007р. китайська сталеливарна компанія “*Ansteel*” і австралійське залізорудне підприємство “*Gindalbie*” домовились щодо інвестування 1,8 млн. дол. США у створення спільного підприємства в Західній Австралії. Китайська сталеливарна компанія “*Sinosteel*” придбала за 1,2 млрд. дол. США західноавстралійську компанію “*Midwest*”. Крім того, Державна гірничовидобувна і металургійна компанія “*Chinalco*” спільно з американською “*Alcoa*” придбали 9% акцій “*Rio Tinto*”, що виступає одним з найбільших гравців на світовому залізорудному ринку. В результаті даних та інших угод постачання залізної руди з Австралії до Китаю вже у 2008р. досягло 14 млрд. дол. США, а КНР стала найбільшим торговельним партнером Австралії. [122]

Показовим є також приклад співробітництва КНР із *Суданом*. Китайські компанії інвестували в економіку країни близько 15 млрд. дол. США, більша частина з яких була спрямована на пошуково-розвідувальні роботи та експлуатацію родовищ нафти. В теперішній час близько 10% імпорту нафти КНР надходить саме з цієї країни, яка постачає китайській стороні біля половини всієї нафти, що видобувається, забезпечуючи близько 60% доходів свого бюджету.

Таким чином, один з пріоритетних напрямів транснаціоналізації КНР полягає у забезпеченні широкомасштабного інвестиційного контролю над ресурсно-сировинною базою зарубіжних країн. При цьому КНР тісно ув'язує зацікавленість інших держав у їх власному соціально-економічному розвитку зі своїми стратегічними інтересами. Так, завдяки державній підтримці транснаціоналізації власних компаній, країна формує географічно розгалужену систему забезпечення природно-сировинними ресурсами, яка контролюється китайськими суб'єктами господарювання. Причому дана підтримка спрямована не тільки на задоволення поточних потреб країни, а й на забезпечення стратегічних позицій у ресурсно-сировинній сфері у глобальному масштабі.

2) проекти, які сприяють експорту вітчизняних технологій, продукції, обладнання й робочої сили.

Не дивлячись на те, що більшість китайських компаній використовують виробничі технології, створені в розвинутих країнах, які фактично є застарілими, вони володіють порівняльною конкурентоспроможністю на ринках країн, що розвиваються (переваги китайських виробників складаються із досвіду промислового виробництва, адаптованості і низької вартості продукції). Умови на внутрішньому ринку КНР характеризуються такими ж вимогами до масштабів операцій і застосування капіталу, використання робочої сили і матеріалів, що й на ринках багатьох країн, що розвиваються. Відповідно, необхідна адаптація вимагає від китайських виробників значно менше зусиль, ніж від виробників розвинутих країн. Крім того, в зарубіжних виробничих підрозділах китайських компаній, як правило, використовується капітальне обладнання і адміністративний персонал із КНР, які мають значно меншу вартість у порівнянні із західними аналогами.

Таким чином, здійснюючи транснаціоналізацію, пов'язану з експортом виробничих технологій (будівництво, енергетика, текстильна промисловість та ін.), КНР сприяє інтенсифікації промислового, технологічного і соціально-економічного розвитку менш розвинутих країн. Крім того, спостерігається тенденція зростання китайських ПІІ у галузях з більш високою доданою вартістю. Дані структурні зрушення обумовлені тим, що дешева традиційна експортна продукція практично вичерпала можливості для подальшого зростання ринкової частки, в той час як складна продукція завоювала поки незначну частину світового ринку, відповідно, зберігається значний потенціал для її подальшого достатньо інтенсивного зростання. Останнє обумовлює зміни і в структурі економічної транснаціоналізації КНР, яка все більшою мірою орієнтована на підтримку експортного постачання китайських виробників товарів з більш високою доданою вартістю. Особливо ця тенденція проявляється щодо такої галузі китайської промисловості, як машинобудування і, зокрема, автомобілебудування. [255]

При цьому китайські компанії все частіше переходять від експорту готової продукції до здійснення ПІІ у створення закордонних підприємств. І якщо на початкових стадіях економічної транснаціоналізації китайські компанії, як правило, спрямовують ПІІ лише на розвиток зарубіжної збутової системи, то в останні роки значно зросла кількість інвестиційних проектів за участю китайських компаній, спрямованих на створення зарубіжних об'єктів виробничого призначення. Причому якщо раніше зарубіжна виробнича активність у більшості випадків проявлялась стосовно країн, рівень розвитку яких є нижчим, або співставним з КНР (Україна, Росія, Іран, Венесуела та ін.), то по мірі зростання споживчих і техніко-економічних показників китайської продукції, все більшу увагу Китай почав приділяти країнам Північної Америки і ЄС.

Одним з перших масштабних проектів зі створення китайського виробничого підприємства на території США є будівництво заводу зі збирання дорожно-будівельної техніки компанії "*Sany Heavy Industry*", націленого на весь Північноамериканський ринок. За оцінками експертів, реалізація даного проекту дозволить китайським виробникам впродовж перших п'яти років експлуатації заводу отримати дохід в сумі 4 млрд. дол. США і увійти до числа 500 найбільших компаній у світі. Подібні плани розглядаються і частково реалізуються також рядом інших китайських виробників: "*Nanjing Auto Group*" (організація виробництва легкових автомобілів "*Rover*" у Великобританії та США), "*Geely*" (організація збиральних виробництв на території Малайзії й США).

Сучасний етап зарубіжної активності Китаю характеризується поглибленим залученням до міжнародних ринків, широкомасштабною інвестиційною діяльністю і трансформацією у великі транснаціональні бізнес-структури. Через розвиток транснаціоналізації китайські виробники отримують можливість розширити свою експортну діяльність, закріпитись на найбільших ринках збуту, а також підвищувати свою міжнародну конкурентоспроможність.

Таким чином, оцінюючи транснаціоналізацію КНР, пов'язану з експортом технологій, товарів, обладнання і робочої сили, можна відзначити ряд характерних особливостей. Так, транснаціоналізація, спрямована на сприяння експорту технологій, як правило, реалізується щодо країн світу, які не мають власної промислової, технологічної і кадрової бази. Реалізуючи масштабні інвестиційні проекти в цих країнах, НКР виступає в ролі технологічно і фінансово передової країни. Китайські ПІІ, спрямовані на розвиток промислової бази менш розвинутих країн, як правило, супроводжуються експортом обладнання, виробленого в КНР, а також робочої сили відповідної кваліфікації. Завдяки такій взаємодії КНР створює стратегічну основу довгострокових відносин у сфері промисловості і технологій. Сприяючи розвитку економічно менш потужних країн, КНР формує для себе потенційно ємні ринки збуту китайських товарів, технологій, робочої сили, а також закріплює свій економічний і політичний вплив на їх території.

3) утворення зарубіжних НДДКР - центрів і міжнародних стратегічних альянсів (МСА) для використання технологій світового рівня, фахівців і управлінських кадрів.

В теперішній час все більший вплив в КНР отримують злиття і поглинання, в рамках яких китайські суб'єкти господарювання поглинають зарубіжні активи. Китайські компанії, що беруть участь у міжнародних злиттях і поглинаннях, володіють рядом особливостей: як правило, вони є великими за розміром, відрізняються прагненням до завоювання конкурентних позицій у глобальному масштабі, володіють значними фінансовими ресурсами. Китайські компанії орієнтовані на придбання видобувних, енергетичних і фінансових об'єктів, причому часто за цінами, які значно перевищують їх ринкове значення (наприклад, "China Merchants Bank", щоб обійти конкурентів, витратив на придбання гонконгського банку "Wing Lung Bank" (WLB) 4,7 млрд. дол. США, що в 2,9 разів перевищує балансову вартість WLB).

Дії китайських бізнес-структур на сучасному етапі значною мірою орієнтовані на досягнення суто стратегічних цілей (наприклад, в 2008р. *“Aluminium Corp. Of China”* і *“Alcoa”* придбали за 14 млрд. дол. США 12% в *“Rio Tinto”*, що перешкодило планам *“BNP Billiton”* розширити позиції на світовому ринку залізної руди, які б дозволили контролювати ціни на дану сировину. В цьому ж році китайська *“Sinosteel”* збільшила свою участь в австралійській *“Midwest”* з 28,37% до 33,82%, що дозволило не допустити контролю над нею з боку *“Marchison Metals”*. [279, с.4]

Активність в подібних угодах демонструють і великі державні банки КНР, особливо у Південно-Східній Азії, Африці і США (так, такі китайські банки, як *«China Investment Corp.»* та *«China Development Bank»*, скориставшись вразливістю банків західних країн в умовах кризи в сфері іпотечного кредитування, придбали міноритарні пакети таких західних банків, як *“Morgan Stanley”* та *“Barclays”*.

Деякі китайські компанії через злиття і поглинання прагнуть встановити контроль над компаніями – власниками відомих брендів. Так, *“Lenovo Group”* придбала в 2005р. за 11 млрд. дол. США американську компанію *“IBM”* з виробництва персональних комп'ютерів, *“Haier”* – підрозділ *“General Electric”* з виробництва побутових електроприладів, китайські компанії *“Shanghai Automotive Industry Corp.” (SAIC)* та *“Nanjing Auto”* володіють правами на випуск автомобілів під такими світовими брендами, як *“Rover”*, *“GM”*, *“Aston Martin”* та ін. [279, с.3]

В автомобільній галузі угоди зі злиттів і поглинань за участю китайських компаній також активізувались під впливом світової економічної кризи – з метою оптимізації виробничого процесу великі компанії позбавляються від цілого ряду своїх підрозділів, відомих брендів, відповідних технологій і виробничих потужностей, причому за помірними цінами. (Так, в 2009р. *“General Motors”* уклав угоду з китайською компанією *“Sichuan Tengzhong Heavy Industrial Machinery”* щодо продажу автомобілів марки *“Hummer”*, технологій її виробництва, прав на топ-менеджмент і

виробничий персонал за 500 млн. дол. США. [239] Аналогічну угоду було укладено між компанією “Ford” і китайською “Geely Automotive” щодо продажу автомобільної марки “Volvo” за 3 млрд. дол. США (хоча в 1999р. компанія “Ford” придбала “Volvo” за 6,5 млрд. дол. США). [245; 333]

Загалом міжнародні злиття і поглинання за участю китайських компаній мають чітко виражену стратегічну спрямованість. Характерно, що економічна транснаціоналізація КНР, спрямована на ЗіП, більшою мірою орієнтована на розвинуті країни, чому значною мірою сприяла міжнародна економічна криза. Активне використання ЗіП дозволяє китайським виробникам не тільки швидко розширювати свою присутність на зарубіжних ринках, а й скорочувати час і значні фінансові витрати на розробку продукції, просування і популяризацію нових торгових марок.

4) проекти зі ЗіП, здатні підвищити міжнародну конкурентоспроможність китайських підприємств і прискорити їх проникнення на зарубіжні ринки.

Динамічний розвиток промислового комплексу КНР і все більше включення китайських виробників у міжнародну конкурентну боротьбу, перш за все, у галузях з високою добавленою вартістю, обумовлюють гостру необхідність у *випереджальному інноваційному розвитку*. По мірі технологічного розвитку і перетворення найбільш конкурентоспроможних китайських виробників в глобальних діючих суб'єктів, ряд із них фокусує свою увагу саме на інноваційному розвитку. У цьому зв'язку широке розповсюдження отримали проекти, пов'язані з участю китайських виробників у *міжнародних стратегічних альянсах*. Так, китайська автомобілебудівна компанія “Chery Automobile” з метою підвищення свого технологічного потенціалу підписала угоду з американською компанією “Arvin Meritor” щодо створення підприємства, яке буде спеціалізуватись на розробці дизайну, виробництві амортизаторів і збиранні ходових частин автомобілів (в реалізацію даного проекту китайською стороною було вкладено біля 12 млн. дол. США). Крім того, “Chery Automobile” було

підписано угоду з американською “Chrysler”, відповідно до якої ці компанії об’єднують зусилля з розробки, виробництва і збуту китайської автомобільної продукції в США, Східній Європі і Латинській Америці.

Китайські компанії “Weichai Power” та “China Heavy-Duty Truck Group” уклали ряд угод на суму 6,6 млн. євро з конструкторсько-інжиніринговою компанією “AVL List GmbH” (Австрія); “Weichai Power” підписала угоду щодо стратегічної кооперації з компанією “Bosh” щодо спільної розробки високооборотного дизельного двигуна великої потужності і поставках до нього систем паливного впрыску. Крім того, “Weichai Power” організувала більш потужний і багатосторонній міжнародний стратегічний альянс, метою якого є створення нового способу розробки і впровадження інновацій в китайській автомобільній промисловості, створення нового бренду “Weichai” і комерційних автомобілів моделі “Auman” марки “Foton”. До складу даного стратегічного альянсу, окрім самої “Weichai Power”, увійшли “Bosh”, “AVL List GmbH”, “Foton”. [144, с.12-13]

З метою підвищення власного технологічного потенціалу китайські виробники, окрім міжнародних стратегічних альянсів, все частіше використовують організацію *НДДКР-центрів* на території зарубіжних країн, які відрізняються порівняно високим рівнем інноваційного розвитку (в США розташовано 40% таких центрів, в Європі - 13%, у Східній Азії – 13%, в Японії – 7%, в інших країнах – 27%).

При цьому транснаціоналізація китайських компаній, спрямована на організацію закордонних НДДКР, як правило, складається з трьох стадій:

- на *першій стадії* капіталовкладення спрямовуються у створення за кордоном свого роду центрів технологічного моніторингу. Основною метою зазначених структур є аналіз інноваційного середовища країни-реципієнта, пошук інформації щодо сучасних технологічних розробок і відбір тих із них, які мали б бути використані китайською головною компанією. Характерною особливістю функціонування подібних структур є те, що практично весь їх персонал складається зі співробітників китайської головної компанії, а

продукція, вироблена на основі отриманої інформації, як правило, спрямовується на внутрішній ринок КНР;

- на *другій стадії* НДДКР - центри займаються технологічним моніторингом. Однак принципова відмінність від початкової стадії полягає у комбінуванні внутрішньої (китайської) і зарубіжної інноваційної діяльності. НДДКР центри розміщуються не тільки в найбільш технологічно розвинутих країнах, а й на території основних ринків збуту продукції, що виробляється. Відбувається свого роду локалізація НДДКР - центрів, до основних зобов'язань яких входить не стільки відслідковування сучасних тенденцій розвитку технологій, скільки адаптація і розробка нових продуктів, які враховують внутрішні особливості зарубіжних ринків. На даній стадії організації китайськими компаніями зарубіжних НДДКР-центрів все більше залучаються зарубіжні кадри, а також китайські співробітники, які володіють знаннями внутрішнього ринку країни-реципієнта.

- на *третьій стадії* спостерігається рівне або домінуюче значення закордонних ринків у порівнянні з внутрішніми. Характерною особливістю даного етапу є значне зниження ролі китайської материнської компанії в процесі безпосередньої розробки технологій, її діяльність концентрується на фінансуванні і координації взаємодії елементів глобальної НДДКР системи (в якій у кожного підрозділу є спеціалізоване завдання, а їх діяльність є взаємозалежною).

Найбільшу активність в організації зарубіжних науково-дослідних центрів і глобальної НДДКР - системи проявляють виробники електроніки і побутової техніки ("*Haier Group*", "*Huawei Technologies*", "*ZTE*" та ін.). Так, міжнародна НДДКР-система компанії "*Huawei Technologies*" включає цілий ряд міжнародних стратегічних альянсів - з такими галузевими лідерами, як "*Texas Instruments*", "*Motorola*", "*IBM*", "*Intel*", "*Lucent*", "*ALTERA*", "*SUN*".

Загалом провідні ТНК на сучасному етапі для утвердження свого положення у світовій економіці використовують так звані *глобальні стратегії* (стратегія є глобальною, якщо компанія одночасно враховує ряд

вимог поведінки на світових ринках, зокрема, якщо вона має загальнопланетарне бачення ринків конкуренції, добре знає своїх суперників, контролює свої операції у загальносвітовому масштабі, оперує у високотехнологічних галузях економіки, розміщує своє виробництво найкращим чином у відповідності до принципу порівняльних витрат, координує свою діяльність за допомогою гнучкої інформаційної технології, інтегрує свої підприємства і філіали у єдину міжнародну мережу управління, включену до мережі угод з іншими країнами). [68]

У сучасній глобальній економіці, коли має місце жорстка конкуренція між компаніями, тісна взаємодія і співробітництво в інноваційній сфері, яка формується в рамках *міжнародних стратегічних альянсів*, підвищує шанси на отримання і використання спільних конкурентних переваг учасниками у транснаціональному просторі. Причинами створення міжнародних стратегічних альянсів ТНК стали процеси глобалізації і регіональної інтеграції, які, розмиваючи національні кордони, створили умови для використання переваг великого ринку, загострення конкуренції на ринках високотехнологічної продукції, а також зростання значення вартісних НДДКР. Приймаючи участь у створенні стратегічних альянсів, ТНК прагнуть таким чином зменшити витрати, підвищити прибуток, збільшити свою ринкову частку, скористатись новими технологічними і ринковими можливостями, зайняти домінуюче становище на глобальних ринках.

Стратегічні альянси – тимчасові угоди без об'єднання капіталів та інші міжфірмові коопераційні угоди, які допомагають використовувати конкурентні переваги всім учасникам таких союзів без вартісних витрат на купівлю їх активів. Альянси створюються, як правило, в найбільш передових галузях (мікроелектроніці, телекомунікаціях, біотехнології, автомобілебудуванні, аерокосмічній промисловості), в яких, на фоні жорсткої конкуренції, витрати зі створення нових технологій є настільки великими, що їх не можуть дозволити собі навіть компанії-лідери. За деякими оцінками, кількість стратегічних альянсів у високотехнологічних

галузях збільшується щорічно на 25%. Альянси в основному утворюються між західноєвропейськими і американськими ТНК, але їх кількість зростає і в Західній Європі (наприклад, вони діють в рамках програми «Evrira» і в рамках Європейського космічного агентства). [109, с. 193-194]

За допомогою стратегічних альянсів компанії швидко пристосовуються до змін в технологіях, оптимізують витрати на НДДКР, виходять на нові ринки, обходячи обмеження на злиття і поглинання. Такі альянси дозволяють учасникам вирішувати стратегічні завдання, укріплювати свої конкурентні позиції, зберігаючи при цьому свою господарську і юридичну самостійність, координувати і оптимізувати використання спільних ресурсів і мінімізувати трансакційні витрати.

Основними технологічними та інноваційними мотивами об'єднання компаній в альянси є такі: [34, с. 107]

- партнерство дозволяє створювати стійкі канали передачі передових знань і спрощує їх освоєння;
- сучасні технології часто виникають на стиках наук або галузей, розширюючи доступ до невідомих раніше технологій;
- технологічне лідерство пов'язано з високою невизначеністю і ризиком. Спільні розробки й інноваційні проекти дозволяють знижувати витрати інноваційного процесу;
- спільні зусилля дозволяють більш ефективно запроваджувати нові стандарти там, де вони ще не отримали відповідного оформлення.

Однією з найважливіших стратегій ТНК, спрямованою на підвищення конкурентоспроможності, є стратегія проведення власних НДДКР. Майже всі компанії, які вкладають кошти в НДДКР, є транснаціональними корпораціями. ТНК здійснюють 46% загальносвітових витрат на наукові дослідження і розробки і 70% витрат на «бізнес-НДДКР», виступаючи найважливішими учасниками процесу глобалізації НДДКР (на їх частку припадає майже половина глобальних витрат на НДДКР і не менше 2/3 комерційних витрат на дослідження і розробки. В окремих країнах ці

показники є значно вищими. Так, такі ТНК, як *Ford, Pfizer, Daimler Chrysler, Siemens, Toyota, General Motors* щорічно витрачають на інноваційні розробки більше 5 млрд. дол. США. Компанії, що займають провідне місце в світі за витратами на НДДКР, зосереджені в декількох галузях – телекомунікації, автомобільна промисловість, фармацевтика, біотехнології.

Слід також відзначити, що більшість ТНК не можуть значно зменшити інвестиції в НДДКР (перш за все, такі високотехнологічні компанії, як Google, IBM, Apple, Microsoft та ін.). Суттєве зменшення бюджетів ТНК на НДДКР навіть за ситуації падіння загальноринкових показників для цих та інших багатьох компаній є неможливим через наявність у компаній усталених циклів розробки нових продуктів, які вони не можуть перервати, оскільки у такому випадку будуть порушені зобов'язання перед клієнтами (за цим можуть слідувати судові позови і відповідно – додаткові витрати). Крім того, ряд компаній розглядає кризовий період як можливість обійти конкурентів і зайняти певні позиції на ринках при мінімальних витратах, для чого інвестиції в НДДКР виступають обов'язковою умовою.

Крім того, в 2009-2014рр., підхід до інвестування в НДДКР в ТНК розвинутих країн зазнав суттєвих змін. *По-перше*, компанії стали більш консервативними. Так, за результатами опитування *McKinsey*, в 2009р. 31% західних ТНК з оборотом більше 1 млрд. дол. США почали фокусуватись на проектах з найбільшим терміном окупності, заморозивши або відклавши більшість довгострокових проектів; 14% відзначили, що в їх стратегії інноваційної діяльності відбуваються зрушення в сторону проектів з пониженим рівнем ризику; більше 70% вирішили створювати принципово нові продукти і послуги, які відповідали б зміні потреб клієнтів в період кризи. Одночасно проекти, орієнтовані на довгострокову перспективу, і розробка продуктів, які відповідали б ще не сформованим запитам клієнтів, було відкладено.

По-друге, більшість ТНК переглянули свою політику трудових ресурсного забезпечення. До кризи ротація фахівців у наукоємних галузях була вкрай

високою. Однак, починаючи з 2009р., за даними *McKinsey*, 27% великих західних корпорацій заморозили свої бюджети на розширення штату фахівців для здійснення НДДКР, приблизно така ж частка компаній взяли курс на розвиток власних талантів. Через три роки, коли світова економіка почала відновлюватись, вже 35% респондентів різко скоротили масштаби пошуку фахівців на зовніньому ринку. Тобто нова тактика трудоресурсного забезпечення, яка виникла під час кризи, перетворилась на стратегію. [112]

Показовим є приклад компанії *Honda*, яка прискорила обмін знаннями і фахівцями зі своїми постачальниками при загальному скороченні обсягу інвестицій в НДДКР. В рамках компанії завжди вважалось оптимальною практикою направляти своїх фахівців для роботи в структурні підрозділи компаній-постачальників, а з 2009р. ця практика набула обов'язкового характеру (всі постачальники *Honda* мають направляти групу своїх фахівців на заводи компанії не менше разу на місяць, а фахівці науково-дослідних підрозділів *Honda* повинні відпрацювати декілька місяців в дослідницьких департаментах компаній-постачальників. Крім того, компанія активізувала передачу найкращого досвіду між постачальниками з метою стимулювання інноваційних розробок. [112]

Основними перспективними напрями діяльності ТНК в імперативах інноваційного розвитку є такі: *по-перше*, диверсифікація діяльності (що створює можливості для підвищення швидкості реакції на зміни на ринках сировини, технологій і товарів, маневрування ресурсами, прискорення технічних і організаційних нововведень); *по-друге*, прискорення темпів науково-технічного розвитку в рамках ТНК за рахунок активізації НДДКР корпорацій (табл. 3.5) (у відповідності до змін на внутрішньому і зовнішньому ринках товарів і технологій).

ТНК здійснюють значний вплив на напрямки наукових досліджень – відбувається «прив'язка» національних інноваційних систем до інтересів міжнародних корпорацій. Причому даний процес відбувається не тільки в країні базування, але й в країнах розміщення філій ТНК через просування

технологій від центру до дочірніх компаній, а також впровадження і адаптацію вказаних технологій. За даними ЮНКТАД, 2/3 дослідницьких робіт у світі здійснюється в підрозділах ТНК. В результаті транснаціональні корпорації сприяють формуванню глобальних інноваційних мереж, оскільки це полегшує процес створення інновацій міжнародного рівня і знижує витрати щодо дослідження окремих ринків.

Таблиця 3.5

Джерела фінансування НДДКР у деяких країнах, 2012р., млрд. дол. США

Країна	Інвестиції в НДДКР	у т.ч.			
		Іноземне фінансування	%	ТНК	%
США	323,85	27,10	8,4	207,84	64,2
Японія	126,10	0,44	0,4	96,07	76,2
Китай	109,96	1,02	1,3	73,72	67,0
Німеччина	60,48	2,27	3,8	40,87	67,6
Франція	38,18	2,87	7,5	19,83	52,0
Великобританія	32,18	6,2	19,3	13,54	42,1
Всього світ	937,22	54,82	5,8	559,21	59,7

Крім того, виходячи з того, що діяльність сучасних ТНК представляє собою *соціотехнічну систему*, яка взаємодіє із суспільною та екологічною системами, можна стверджувати, що вказана взаємодія надає ТНК *загальносистемних властивостей*, якими не володіє жодна із вказаних систем окремо (здатність до самоорганізації і саморозвитку; мотивація цілеспрямованої діяльності, у тому числі мотивація праці та інноваційного розвитку тощо). Тим більше, що в умовах ринкової економіки мотиви інноваційного розвитку ТНК генеруються внутрішніми і зовнішніми чинниками виробничої системи: параметрами виробничого процесу (якісними результатами процесу, параметрами соціальної організації і

мотивації праці); параметрами ринкового середовища (конкурентоспроможність, прибуток, нові потреби); новітніми досягненнями науково-технічного прогресу; екологічними параметрами. Викладені міркування втілює *концептуальна схема взаємодії параметрів інноваційного розвитку ТНК* (рис. 3.1).

При цьому чим більш різноманітними є мотиви конкретного Крім того, важливість інноваційної діяльності ТНК визначається тенденціями в сфері державного фінансування НДДКР. Так, незважаючи на мету Європейського Союзу збільшити обсяг інвестицій в НДДКР до 3% ВВП, тільки шести європейським країнам вдалось перевищити даний показник (Данія, Фінляндія, Швеція, Австрія, Німеччина, Швейцарія). В Центральній Азії даний показник становить 0,2% (Казахстан), в Африці – Марокко (0,7%), в Латинській Америці – Бразилія (1,2%), в Південно-Західній Азії – Індія (0,8%).

Враховуючи загальносистемні властивості транснаціоналізації, можливим є створення гнучких дієвих механізмів управління інноваційним розвитком ТНК (які включатимуть як зовнішні, так і внутрішні чинники розвитку і реалізовуватимуть систему управління з використанням зворотного зв'язку). При цьому найважливішою характеристикою транснаціоналізації і механізму управління інноваційною діяльністю ТНК виступає здатність останніх до генерування мотивів нововведень.

Нововведення (мотиви задоволення і розвитку потреб суспільства; мотиви прибутковості; мотиви творчості; мотиви престижу; мотиви задоволення внутрішніх потреб; мотиви задоволення соціальних потреб у забезпеченні сприятливого екологічного стану виробничого і оточуючого середовища тощо), тим більшою мірою нововведення (інновації) є прогнозованими.

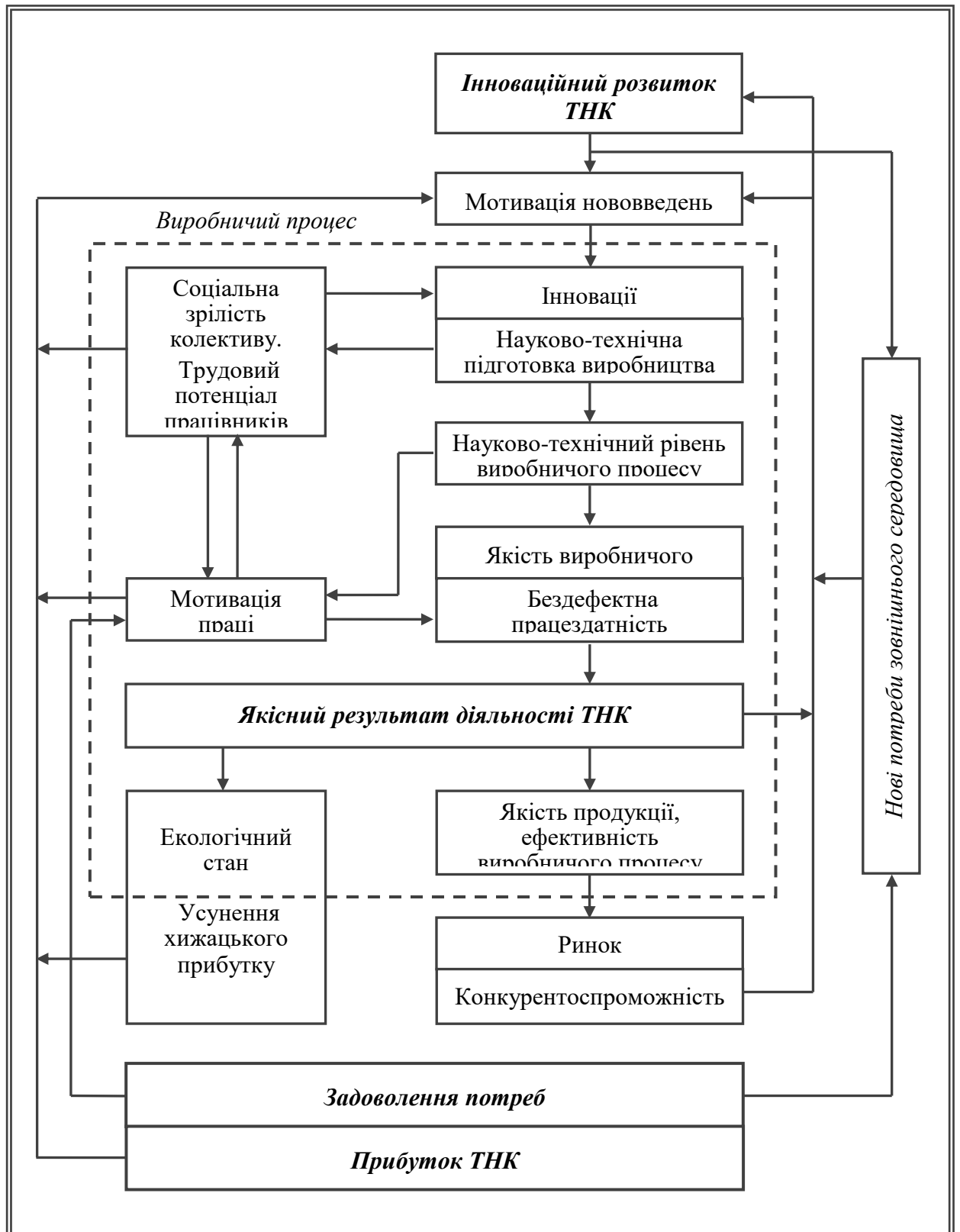

Рис. 3.1. Концептуальна схема взаємодії параметрів інноваційного розвитку ТНК.

Загалом інноваційний розвиток ТНК є самоорганізованим і самокерованим процесом, як наслідок того, що організація і управління інноваційною діяльністю виступає результатом науково-технічного розвитку корпорацій (що є підтвердженням теорії нововведення, теорії стратегічного управління, теорії технологічного менеджменту та ін.).

Інноваційний розвиток впливає також на природу механізмів транснаціоналізації економіки, а саме на модифікацію техніко-економічних, соціотехнічних, організаційно-економічних механізмів розвитку вказаного процесу, що в кінцевому підсумку сприяє інтеграції окремих механізмів функціонування ТНК в механізм інноваційного забезпечення транснаціоналізації світової економіки.

При цьому визначальну роль у забезпеченні інноваційного розвитку відіграє мотиваційний комплекс дій щодо праці - інноваційний розвиток докорінним чином впливає на мотивацію праці як особистості, так і соціальних груп (інноваційний розвиток виступає як механізм самоорганізації внутрішньої мотивації праці, підвищуючи змістовність праці і зменшуючи її важкість, забезпечуючи створення високоякісної продукції).

Одночасно існує певний *парадокс*: чим більшою є необхідність в інноваційному розвитку виробництва, тим складнішим є вирішення завдання підвищення творчої активності персоналу, на основі чого зроблено висновок, що інновація має призводити до посилення внутрішніх і зовнішніх позитивних мотивів та послаблення зовнішніх негативних мотивів або, принаймні, до посилення мотивації за рахунок одного з мотивів без її послаблення за рахунок інших мотивів. Таким чином, найважливішою умовою успішності транснаціональної діяльності в новітніх імперативах інноваційного розвитку стає підвищення уваги до трудоворесурсної складової (невід'ємним компонентом стратегії розвитку ТНК має стати система трудоворесурсного забезпечення).

У зв'язку з вищевикладеним, особливого значення набуває використання *системних можливостей ТНК* в період кризи: концентрація

грошових, матеріальних, науково-технічних, трудових (інтелектуальних) та інформаційних ресурсів, необхідних для подолання спаду виробництва і інвестицій в науково-технічний розвиток (через забезпечення взаємодії фінансового, промислового і інтелектуального капіталу); підвищення стійкості загальної дохідності і зниження підприємницького ризику учасників ТНК (через надання допомоги структурним підрозділам, які є незамінними в технологічному ланцюгу виготовлення кінцевого продукту); спрощення вирішення проблеми взаємної заборгованості структурних підрозділів ТНК (ТНК традиційно здатні вирішити проблеми взаєморозрахунків і неплатежів серед учасників); покращення кредитного обслуговування структурних підрозділів корпорації банками, які входять до ТНК або співпрацюють з ними (оскільки банк не зацікавлений у затримках з платежами клієнтам – партнерам ТНК); стійка кооперація структурних підрозділів ТНК і організація внутрішнього маркетингу (що усуває проблему постачання і збуту); можливість формування міжнародних коопераційних зв'язків (ТНК володіють достатньою автономією у прийнятті і здійсненні основних рішень щодо міжнародної економічної діяльності).

В результаті інноваційної діяльності ТНК сприяють оновленню у міжнародному масштабі промислових технологій і збільшенню масштабів нововведень шляхом формування і підтримання сприятливого *інноваційного клімату* (*по-перше*, за рахунок високої концентрації капіталу і гнучкості структури, ТНК здатні здійснювати масштабні науково-технічні розробки, створювати найбільш складні технічні і технологічні системи; *по-друге*, активізація інноваційної діяльності ТНК тісним чином пов'язана з розвитком малого і середнього бізнесу), у т.ч. з використанням широких можливостей вибору джерел фінансування (взаємодія з банками, доступ до міжнародних комерційних і фінансових контрактів тощо).

Формування привабливого інноваційного клімату в країні є головним завданням держави на шляху формування інноваційної економіки. Поняття

«інноваційний клімат» перебуває у взаємозв'язку з такими поняттями, як «інноваційний потенціал» та «інноваційна діяльність».

Більшість науковців розглядає *інноваційний клімат* на макрорівні як комплексну характеристику діяльності підприємства, яка свідчить про його можливість та готовність до формування інноваційного потенціалу, необхідного для здійснення господарюючим суб'єктом інноваційної діяльності. Крім того, під *інноваційним кліматом* розуміють, *по-перше*, певний стан зовнішнього середовища організації, який сприяє або протидіє розбудові інноваційної діяльності, *по-друге*, чутливість (сприйнятливність) соціально-економічної системи (або її складових) до інформації креативного характеру з метою її накопичення, обробки, генерування і використання у процесах, пов'язаних з інноваційною діяльністю. [89]

На макрорівні створення в державі сприятливого інноваційного клімату є необхідним для переходу виробництва на інноваційну модель, що передбачає задіяння необхідних механізмів та стимулів для підвищення зацікавленості виробничої сфери у впровадженні наукомістких технологій. Таким чином, для формування інноваційного клімату на макрорівні потрібна чітка інноваційна політика з боку держави (створення сприятливих умов щодо залучення іноземних інвестицій, збільшення обсягів фінансового забезпечення інноваційної діяльності, наукових розробок, вдосконалення нормативно-правової бази державного регулювання та стимулювання інноваційної сфери. [89] Необхідними також є створення відповідної інноваційної інфраструктури, яка б забезпечувала здійснення фінансової, інформаційної, консалтингової, маркетингової та інших видів підтримки інноваційних процесів, а також розробка конкретних програм інноваційного розвитку з урахуванням пріоритетних напрямів інноваційної діяльності (що передбачає попереднє їх визначення).

Діяльність транснаціональних корпорацій та інших суб'єктів мікрорівня означає врахування характеристик *локального інноваційного клімату* з точки зору тих можливостей, які він надає підприємству для здійснення

успішної інноваційної діяльності і подолання тих бар'єрів, які їй перешкоджають. З цієї точки зору *інноваційний клімат* слід розглядати як сукупність складових, зміна властивостей яких впливає на інноваційний характер функціонування підприємства і чиї властивості змінюють характеристики першого.

Важливим є також те, що інноваційна діяльність має бути спрямованою на досягнення адекватності існуючої кон'юнктури, що передбачає необхідність врахування таких основних чинників: чинників, що стосуються споживачів (їх інтереси і уподобання); чинників, що стосуються ринків (рівень розвитку ринків); чинників, що стосуються конкурентного середовища (конкуренція і баланс конкурентних сил). [327] Даний підхід дозволить сформулювати зміст інноваційної діяльності згідно основних факторів, які впливають на процес створення інноваційної продукції.

З урахуванням вищезазначеного, під *інноваційним кліматом* слід розуміти цілеспрямований комплекс умов (матеріальних, фінансових, трудових, інформаційних, організаційних), необхідних для здійснення інноваційної діяльності на різних рівнях, що забезпечує перехід економічної системи (міжнародного, макро-, мікрорівня) на інноваційну модель розвитку через реалізацію таких можливостей: виробництво нових або удосконалення наявних видів продукції та послуг; кадрові інновації; управлінські інновації; ринкові інновації; придбання ноу-хау, патентів; фінансово-податкові преференції; державно-приватне партнерство; комерціалізація технологій тощо.

3.2. Аналіз розвитку транснаціоналізації світової економіки в контексті активізації інноваційних зрушень.

У сучасних умовах світові ринки знаходяться в процесі фундаментальних структурних, технологічних і інституційних змін, та представляють собою значний потенціал для експансії міжнародного корпоративного сектора. В найближчі роки розвиток ринків буде відбуватись в рамках процесу міжнародного науково-технічного співробітництва, вплив якого на формування конкурентоспроможності компаній є визначальним.

Процесами, що стимулюють міжнародне науково-технічне співробітництво, є такі: зростання масштабів обміну інформацією, технологіями і новітніми управлінськими знаннями; значне посилення міжнародної конкуренції з метою проникнення на нові ринки; лібералізація фінансових потоків і суттєве зростання ролі іноземних інвестицій в інвестиційному процесі країн. Загалом розширення меж відтворення капіталу до глобальних масштабів в умовах сучасної науково-технічної революції та зростання конкуренції надають нових рис міжнародному науково-технічному обміну.

Загалом у світовій економіці у першому десятилітті XXI ст. витрати на НДДКР зросли майже вдвічі до 1 276 млрд. дол. США, при цьому ТНК розвинутих країн є лідерами глобальних НДДКР: у більшості розвинених країн частка витрат ТНК на НДДКР у загальнонаціональному обсязі даних витрат перевищує 65% (так, в 2012р. відповідні витрати компанії Microsoft становили 9 млрд. дол. США, Intel – 8,4 млрд. дол. США, General Motors – 8,1 млрд. дол. США, IBM – 6,3 млрд. дол. США). При цьому спостерігається загальносвітова тенденція переходу від державного інвестування інноваційної діяльності до стимулювання корпоративних вкладень в інновації (за даними *The EU Industrial R&D Investment Scoreboards*, загальний обсяг корпоративних інвестицій у НДДКР, здійснений найбільшими 1400 ТНК світу, перевищив у 2012р. 400 млрд. євро). При цьому тенденція

зростання інвестицій у дослідження і розробки зберігалась навіть у період кризи (за даними *McKinsey*, 85% ТНК відносять інновації до виключно важливих чинників корпоративної стратегії економічного зростання).

У територіальному розрізі найбільш інноваційними регіонами на сьогодні є США, Західна Європа і Японія (до числа 50 найбільших інноваційних ТНК світу входять 19 американських, 18 європейських, 12 японських корпорацій, на які припадає 93% обсягу світових корпоративних інвестицій в дослідження і розробки).

У галузевому розрізі найвищу інтенсивність НДДКР демонструють ТНК хімічної, фармацевтичної, автомобілебудівної, електронної промисловості: за даними *Thomson Reuters Top-100*, у 2014р. глобальними інноваційними лідерами виступали такі компанії: *3M Company* (хімічна промисловість, США), *ABB* (індустріальний сектор, Швейцарія), *Abbott Laboratories* (фармацевтика, США), *Advanced Micro Devices* (напівпровідники та електронні компоненти, США), *Aisin Selki* (автомобілебудування, Японія), *Alcatel-Lucent* (телекомунікації та обладнання, Франція), *Altera* (напівпровідники та електронні компоненти, США), *Apple* (телекомунікації та обладнання, США), *Arkema* (хімічна промисловість, Франція), *Asahi Glass* (індустріальний сектор, Японія). При цьому, хоча нефінансові ТНК світу у кількісному вираженні складають 0,1% від усіх ТНК світу, вони виступають основними елементами транснаціонального сектору світової економіки. У 2012р. середній рівень транснаціоналізації 100 нефінансових ТНК склав 61,1% (табл. 3.6).

Провідні позиції у списку 100 найбільших нефінансових ТНК світу посідають американські корпорації, серед них перше місце належить *Wall Mart Stores*, продажі якої в 2014р. зросли на 1,5% до 476,39 трлн. дол. США. На другому місці знаходиться американська нафтова корпорація *Exxon Mobil*, чистий прибуток якої впав до 32,6 млрд. дол. США. Третє місце належить американській нафтовій корпорації *Chevron*, прибуток якої склав 19,5 млрд. дол. США, тобто зріс на 31,4%. [83]

Таблиця 3.6

Рівень транснаціоналізації країн у 2012р. [366]

	Кількість ТНК	Активи, млрд. дол. США		Продажі, млрд. дол. США		Кількість зайнятих, млн. осіб		Індекс транснаціоналізації, %
		Закордонні	Всього	Закордонні	Всього	Закордонні	Всього	
Всього з TOP-100, в т.ч.	100	7698,3	12841,5	5662,0	8726,9	9,845	16,875	61,1
США	22	1731,7	3295,2	1322,2	2441,0	2,644	5,224	52,4
Великобританія	14	1331,9	1620,8	972,3	1348,2	1,042	1,544	73,9
Японія	8	678,7	1183,7	511,5	976,1	0,508	1,078	52,3
Франція	14	1002,3	1699,0	648,3	969,5	1,255	2,192	62,6
Німеччина	10	871,7	1557,4	808,0	1096,8	1,290	2,261	62,2
Італія	3	349,5	521,0	250,4	380,6	0,241	0,366	66,3
Швейцарія	5	378,3	465,6	267,8	274,6	0,622	0,738	87,7
Бельгія	1	115,9	122,6	36,0	37,8	0,11	0,118	92,8
Люксембург	1	112,2	114,6	84,0	84,2	0,185	0,244	91,1
Бразилія	1	45,7	131,5	38,3	47,7	0,016	0,085	44,5
Китай	2	263,1	741,2	182,2	245,0	1,056	1,81	56,1
Швеція	3	126,0	172,5	72,1	85,0	0,121	0,163	77,4

Індекс транснаціоналізації США та Японії є нижчим за середній рівень, оскільки дані країни орієнтовані в основному на внутрішні ринки, на яких сконцентрована більша частина активів, людських ресурсів та продажів. Індекс транснаціоналізації країн, що розвиваються, та країн з перехідною економікою є значно нижчим та складає близько 37,9%. Індeksi транснаціоналізації свідчать про розподіл ТНК в країнах, що розвиваються, зокрема, в Аргентині (74,4%), Індії (70,8%), Малайзії (60,6%). [366]

В цілому розвиток філіальних мереж ТНК напряму пов'язаний з інтересами власника фінансового капіталу, основна мета якого полягає в отриманні високих доходів, тому тенденція спрямування глобальних інвестицій у промисловість з високою ефективністю, високим рівнем технології, організації та управління, з меншими витратами виробництва є економічно обґрунтованою. Отже, держава-реципієнт отримує фінансові впливання через прямі іноземні інвестиції, спостерігається прискорення залучення новітніх технологічних досягнень, управлінського досвіду, крім того, відбувається наповнення державного бюджету (через податки). Одночасно можуть виникати і труднощі на шляху ефективного розвитку компаній. Наприклад, представників приймаючої країни можуть не допустити до участі в проведенні дослідних робіт, можливе встановлення жорсткого тотального контролю з боку ТНК над усіма сторонами діяльності структурної одиниці компанії, яка діє на національному ринку. Крім того, ТНК можуть монополюно диктувати ціни в приймаючих країнах.

Володіючи значним запасом капіталу, материнській компанії доцільно його розміщувати в різних країнах, така географічна різновекторність дає можливість зменшувати ризики, які виникають під час діяльності. ТНК є менш вразливими до процесів незбалансованого світового розвитку та кризових явищ економік, оскільки при зниженні ділової активності в певній країні ТНК спирається на підтримку своїх філій у державах, які не охоплені кризою. [366]

В рамках міжнародного науково-технічного співробітництва ТНК розвинутих країн спрямовували інвестиції, перш за все, в країни, що розвиваються (протягом 1990-2000р. обсяг вказаних інвестицій зріс в 3,5 рази), в результаті чого більшість ТНК на сьогодні мають науково-технічні центри в Китаї, Індії і Сінгапурі. Чинниками вказаного вектору інвестування є такі: необхідність більш швидкого генерування інновацій в умовах глобальної конкуренції; більш низька вартість людських ресурсів в країнах з економікою, що розвивається; наявність висококваліфікованого персоналу в країнах-реципієнтах; сприятливі умови для науково-технічної діяльності, створені в країнах, що розвиваються. [183, с.130] Одночасно лідерство розвинутих країн в контексті результативності інвестицій в НДДКР залишається беззаперечним (на США припадає 32% загальносвітового обсягу патентів; на ЄС - 29%, Японію – 28%, Китай – 2%) (табл. 3.7).

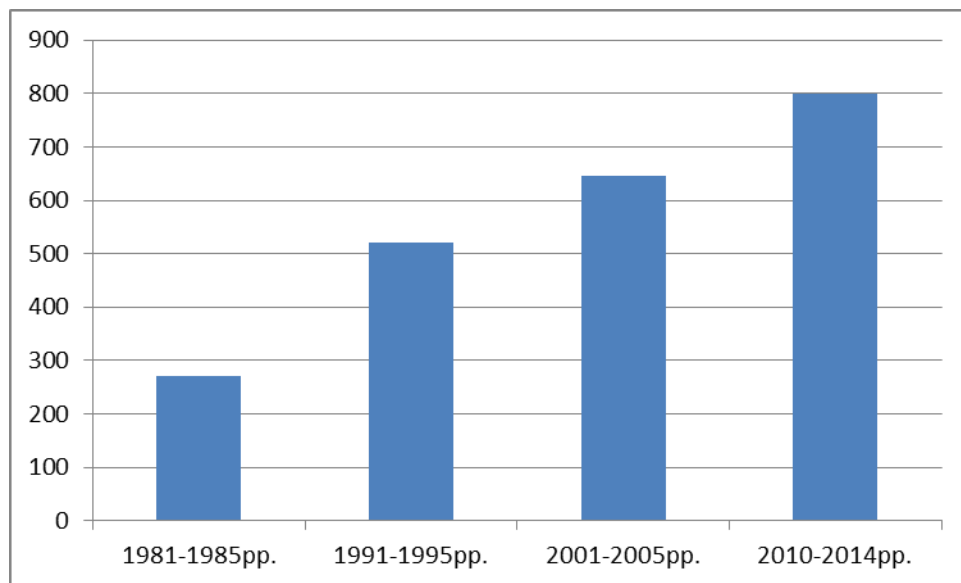
Таблиця 3.7

Топ-10 корпорацій за кількістю поданих заявок на отримання патентів у 2009-2013рр.

Рейтинг у 2013р.	Корпорація – аплікат заявок	Країна походження	Подано заявок на отримання патентів			2013р. - 2009р.
			2009р.	2011р.	2013р.	
1	Panasonic Corporation	Японія	1891	2463	2839	948
2	ZTE Corporation	Китай	517	2826	2309	1792
3	Huawei Technologies Co., LTD	Китай	1847	1831	2110	263
4	Qualcomm Incorporated	США	1280	1494	2050	770
5	Intell	США	...	...	1871	X
6	Sharp Kabushiki Kaisha	Японія	997	1755	1839	842
7	Robert Bosh Corporation	Німеччина	1588	1518	1809	221
8	Toyota Jidosha	Японія	1068	1417	1698	630
9	TalafonaktieBolaget Ericsson	Швеція	1241	1116	1468	227
10	Philips Electronacs	Нідерланди	1295	1148	1423	128
<i>Всього ТОП-10</i>			<i>12814</i>	<i>16904</i>	<i>20884</i>	<i>8070</i>

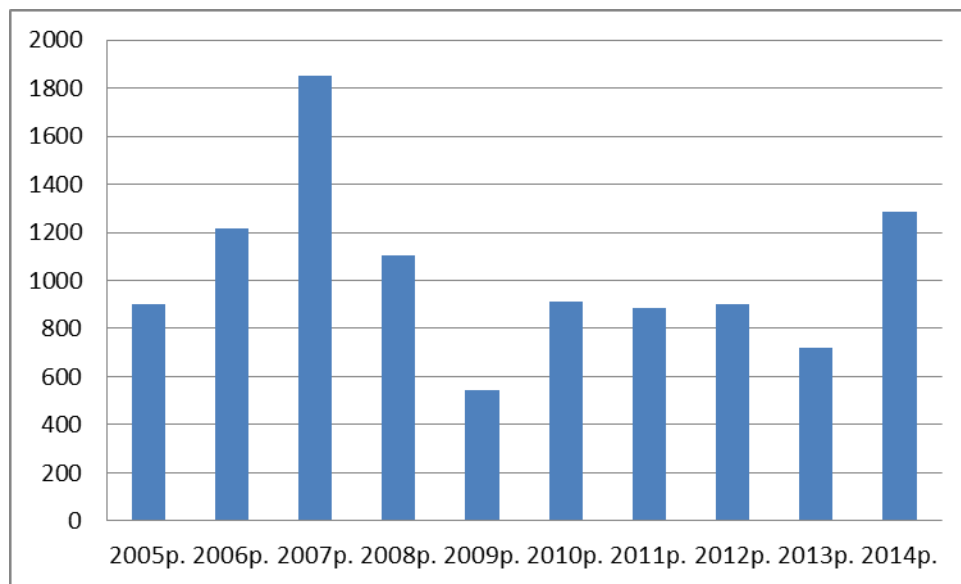
В результаті вищезазначених процесів у світовій економіці формується *поліцентрична модель інноваційної політики ТНК* (інновації народжуються не тільки в штаб-квартирі корпорації, а й в інших географічних точках присутності), в результаті чого транснаціональні корпорації перетворюються на провідну рушійну силу світового інноваційного розвитку. З метою реалізації науково-технічного потенціалу, ТНК використовують такі форми інтернаціоналізації науково-технічного співробітництва: створення власних центрів НДДКР; формування міжнародних технологічних альянсів (рис. 3.3); передача замовлень на виконання наукових досліджень і розробок іншим компаніям на умовах аутсорсингу; доступ до нових технологій шляхом злиттів і поглинань (рис. 3.4).

Рис. 3.3. Динаміка кількості міжнародних технологічних альянсів у світовій економіці у 1981-2014pp., од.

Стратегічні технологічні альянси між ТНК і компаніями закордонних країн зазвичай виявляються тривалими і охоплюють різні стадії усього виробничого циклу: від наукових розробок до спільного виробництва й збуту. Додаткову економію дає скорочення адміністративних видатків на утримання управлінського апарату.

Так, у США 15% виробництва автомобілів – це продукція чисто японських або американо-японських компаній; 62-70% відеотехніки всесвітньо відомих японських компаній виготовляється за межами країни (не лише у країнах Південно-Східної Азії, а й у країнах Латинської Америки); 5% виробничих потужностей Японії, 20% - США, 30-40% Західної Європи розміщені за межами національних кордонів. [80, с.35]

Рис. 3.4. Динаміка злиттів і поглинань в світі, 2005-2014рр., млрд. дол. США

ТНК відіграють провідну роль у подальшій інтернаціоналізації економіки шляхом проведення глобальних стратегій, які об'єднують національні економіки й національні ринки. Саме вони визначають нові тенденції у вивезенні капіталу. ТНК повною мірою забезпечують інтегроване використання диверсифікованих ресурсів, володіють механізмом гнучкої адаптації до мінливих зовнішніх умов, відзначаються мобільністю організаційно-управлінської структури. [80, с.36]

Прагнення капіталу ТНК до розширення і проникнення в нові сфери на базі концентрації і централізації має своїм результатом зміну і оптимізацію структури виробництва і власності, що дозволяє розглядати процеси злиттів і поглинань як провідну форму реорганізації транснаціонального бізнесу, яка в

умовах глобальної фінансово-економічної кризи дозволяє підтримувати міжнародну конкурентоспроможність і довгостроковий розвиток компанії.

За допомогою міжкраїнових ЗіП компанії здатні здійснювати свою активність на міжнародному рівні, у зв'язку із чим виникають питання порівняльної оцінки очкувань від угод і їх фактичних результатів, визначення підсумкового впливу на такі важливі для країни результати, як: перехід до нового технологічного укладу; зростання інвестицій в НДДКР; підвищення конкурентоспроможності; зростання експорту та ін. При цьому економічна глобалізація і сучасна економічна криза змінюють структуру, мотиви, об'єктний і суб'єктний склад ринку злиттів і поглинань, диференційовано впливаючи на всі групи країн (розвинуті країни, країни, що розвиваються, країни з перехідною економікою), створюючи додаткові можливості для останніх входження на ринок через зростання обсягів ПП, НДКР, конкурентоспроможності національних компаній. [264, с.60-61]

Злиття і поглинання (ЗіП) традиційно представляють собою передачу корпоративного контролю в різних формах, в тому числі купівлю і обмін активами. [103, с.52] Більша частина злиттів і поглинань відбувається під час кардинальних структурних змін (або промислової кризи, або різкого похвалення, пов'язаного з технологічною революцією), що перетворює ЗіП на найважливіший інструмент конкурентної стратегії компаній. [105, с.164]

Основою злиттів і поглинань виступає конкурентне середовище, а точніше – його зміни. Вони стають все більш суттєвими і стрімкими по мірі розвитку економіки. Глобалізація, диверсифікація, технологічний прогрес, лібералізація ринків постійно впливають на оцінку активів компанії і прогнози її функціонування, зумовлюють активні пошуки компанією інвестиційних можливостей, зменшення витрат і розробку стратегій протидії конкурентам. Піки угод злиттів і поглинань припадають на періоди структурних змін, промислових криз і підйомів, інфляції, технологічних революцій, коли відбувається суттєва організаційна перебудова економіки і переоцінка активів. [264, с.61-62]

У випадку укладання ефективної угоди зі ЗіП значно знижуються ризики і виникають додаткові вигоди, зокрема, від міжнародного розподілу праці, від доступу до уже освоєних ринків, більш дешевих ресурсів, нових технологій, а також від *синергетичного ефекту*, що виникає завдяки включенню компаній до світогосподарських зв'язків.

Світова практика нараховує сім етапів поживлення на ринку ЗіП (табл. 3.8). Впродовж декількох десятиліть, аж до початку світової економічної кризи 2008р., зростала не тільки загальна кількість ЗіП, а й вартісний обсяг угод. Так, якщо за десятиріччя 1990-2000рр. загальна вартість світових угод зі ЗіП становила 2,86 трлн. дол. США, то лише за 2007р. – 1,9 трлн. дол. США. Досягнувши до 2007р. глобальних масштабів, ринок ЗіП став одним з індикаторів розвитку світової економіки.

Серед чинників активізації практики злиттів і поглинань у світовій економіці виділяють такі: [264, с.63]

- глобалізація економіки, яка зумовлює укрупнення капіталу ТНК з метою підвищення ефективності його використання;

- зростання цін на сировину, що сприяє появі позицій компаній, появі вільних грошових коштів для фінансування ЗіП;

- доступність низьковідсоткових джерел фінансування угод;

- тиск інвесторів на менеджмент ТНК, що призводить до зміни стратегії фірми, у т.ч. придбання інших компаній або продажу компанією власних активів або їх частини;

- протекціонізм і розвиток антимонопольного законодавства, що впливає на ступінь міжнародної конкурентоспроможності ТНК. Політика уряду може як сприяти злиттям і поглинанням, так і гальмувати їх;

- розвиток навичок фахівців ТНК в аналізі, оцінці і здійсненні злиттів і поглинань, що стимулює останніх брати участь в системі ЗіП;

- позитивна динаміка макроекономічних показників, в першу чергу, перманентне зростання фондових індексів, відносно низькі ставки відсотка та рівень інфляції, що сприяють розвитку ділової активності інвесторів;

- слабкість одних валют відносно інших, що впливає на вартість компаній і опосередковано на динаміку ринку злиттів і поглинань.

Таблиця 3.8

Основні хвилі злиттів і поглинань у світовій економіці [264, с.62]

<i>Хвилі, роки</i>	<i>Характерні риси</i>
I хвиля: 1887-1904рр.	<i>Горизонтальні злиття.</i> Домінування монополій. Поява перших вертикально інтегрованих компаній: Eastman Kodak, General Electric, American Tobacco, Standard Oil
II хвиля: 1916 – 1929рр.	<i>Вертикальна інтеграція.</i> У зв'язку з дією антимонопольного законодавства злиття компаній у галузях призводить до панування не монополії, а олігополії. Створення шляхом ЗіП компанії General Motors.
III хвиля: 1960 – 1970рр.	<i>Ера конгломератів.</i> 80% злиттів і поглинань призвели до утворення конгломератів. Законодавче обмеження на горизонтальну і вертикальну інтеграцію.
IV хвиля: 1980 – 1987рр.	<i>Деконгломерація.</i> Зниження ефективності конгломератів. Збільшення кількості угод за участі європейських компаній. Помітною стає тенденція зростання кількості ворожих поглинань.
V хвиля: 1990 – 2000рр.	<i>Інтернаціональний масштаб мегапоглинань.</i> Характерним є об'єднання транснаціональних корпорацій, тобто надконцентрація компаній. Вартість таких угод перевищила 100 млрд. дол. США (Vodafone – Mannesmann, Glaxo Wellcome – SmithKline, Aol – Time Warner та ін.). Угоди в різних галузях (зокрема, надзвичайно велику роль відіграли злиття і поглинання у формуванні сучасного фармацевтичного ринку, компанії Glaxo SmithKline, Aventis). Укріплення позицій на ринку ЗіП компаній з Німеччини, Франції, Японії.
VI хвиля: 2003 – 2006рр.	<i>Продовження консолідації на американському і європейському ринку.</i> Включення до світової практики ЗіП компаній з Китаю, Індії, Росії, Бразилії, Аргентини, Гонконгу та ін. Найбільші угоди: Mittal Steel (Індія) – Arcelor (Люксембург), Роснефть (Росія) – Юганскнефтегаз (Росія). Специфічні характеристики шостої хвилі: <ul style="list-style-type: none"> - інтернаціоналізація, тобто процеси злиттів і поглинань стали охоплювати всі країни світу; - висока активність приватних інвестиційних фондів в якості учасників угод зі злиття і поглинання; - фінансування грошовими коштами як переважаюча форма фінансування угод, в результаті чого фінансування цінними паперами поступилось місцем грошовим інвестиціям; - процес консолідації бірж.
VII хвиля: 2007р. – теп. час	Світова фінансово-економічна криза, на фоні якої відбувається перерозподіл ринку на користь більш стійких і конкурентоспроможних компаній.

При цьому окремо слід виділити сьому хвилю ЗіП, причиною якої стала світова економічна криза, яка загострила проблеми конкурентоспроможності і перерозподілу сфер впливу ТНК. Ринок ЗіП в умовах кризи став, *по-перше*,

індикатором наявності певних диспропорцій (між фінансовим сектором і реальною економікою; між внутрішніми заощадженнями і інвестиціями; в галузевій структурі економіки; надлишок непрофільних бізнес-активів; відсутність глобальних механізмів та ін.), *по-друге*, механізмом, який нівелює дисбаланси світової економіки (які посилились в період економічного підйому). Загалом злиття і поглинання виступають найважливішим інструментом конкурентної стратегії ТНК.

В цілому для розвитку процесу злиттів і поглинань характерним є не циклічний, а хвилеподібний характер (хвилеподібні процеси отримують імпульс для свого розвитку ззовні, їх існування визначається розвитком суміжних явищ і систем). Так, середня тривалість хвильових коливань злиттів і поглинань в економіці США складає 7-11 років.

Взаємозв'язок ЗіП з економічними циклами полягає у тому, що стадія підйому економічного циклу приводить в дію механізм економічних шоків в окремих галузях, що проявляється у збільшенні розриву продуктивності між компаніями, зростанні попиту на товари галузі, розробці і впровадженні базисних і покращувальних інновацій і т.і. [382, с.199] Економічні шоки збільшують кількість потенційних учасників угод ЗіП, оскільки компанії прагнуть таким чином адаптуватись до зміни умов зовнішнього середовища. Крім того, підйом в економіці супроводжується зростанням макроекономічної ліквідності, що проявляється в доступності фінансових ресурсів, зниженні трансакційних витрат, зростанні цін на капітальні активи, що в сукупності створює сприятливі умови для здійснення злиттів і поглинань в рамках стратегій злиттів і поглинань. [371, с.535]

На основі аналізу емпіричного взаємозв'язку динаміки хвиль злиттів і поглинань і періодичності ділових циклів на прикладі економіки США (табл. 3.9) можна зробити такі висновки: [252, с.175]

Таблиця 3.9

Зведена таблиця дат економічних циклів в США і хвиль злиттів і поглинань [252, с.175]

<i>Дати циклів економічної активності в США</i>		<i>Хвилі злиттів і поглинань</i>		
<i>Дата мінімуму ділового циклу (дно)</i>	<i>Дата максимуму ділового циклу (пік)</i>	<i>Мінімум початку</i>	<i>Максимум</i>	<i>Мінімум закінчення</i>
Червень 1894р. Червень 1897р. Серпень 1904р.	Грудень 1895р. Червень 1899р. Травень 1907р.	1897	1899	1904
Червень 1908р. Січень 1912 р.	Січень 1910р. Січень 1913р.	Період стабільності		
Грудень 1914р. Липень 1921р. Березень 1933р.	Серпень 1918р. Серпень 1929р. Травень 1937р.	1916	1918	1921
		1922	1929	1933
Червень 1938р. Жовтень 1949р.	Листопад 1948р. Липень 1953р.	1940	1947	1949
Травень 1954р. Квітень 1958р.	Серпень 1957р. Квітень 1960р.	Період стабільності		
Лютий 1961р. Березень 1975р.	Грудень 1969р. Січень 1980р.	1965	1969	1975
Липень 1980р.	Липень 1990р.	1982	1986	1991
Березень 1991р	Березень 2001р.	1993	2000	2002
Листопад 2001р.	Грудень 2007р.	2002	2006	2008

- *по-перше*, підтверджується існування взаємозв'язку між циклами ділової активності і хвилями злиттів і поглинань, про що свідчить наявність закономірностей у співпадінні точок максимуму і мінімуму;

- *по-друге*, спостерігається повне співпадіння мінімуму закінчення хвиль злиттів і поглинань з точками мінімуму ділової активності, що свідчить про те, що закінчення хвилі злиттів і поглинань тісним чином пов'язано з економічною кризою. В той же час, мінімуми підйому хвиль злиттів і поглинань припадають на підйом економічної активності і розташовуються у часі від точок мінімуму ділової активності на 1-2 роки. Це свідчить про те, що угоди зі злиттів і поглинань були нечисленними в період рецесії і виходу економіки з кризи і активізувались в період, коли економіка набувала стійких темпів зростання;

- *по-третє*, прослідковується тісний зв'язок піку хвиль злиттів і поглинань з фазою буму ділового циклу, про що свідчить повне співпадіння максимумів хвиль злиттів і поглинань і ділових циклів в першій половині ХХ ст.

Слід зазначити, що хоча викладені міркування стосуються економіки США, внаслідок посилення конвергенції національних економік, уніфікації моделей корпоративного управління, а також активізації тенденції злиттів і поглинань у світовій економіці, можна стверджувати, що визначені закономірності характеризують динаміку ЗіП і в інших країнах, що дозволяє прогнозувати активність укладання відповідних угод. Прогнозування хвиль ЗіП в контексті їх взаємозв'язку з економічними циклами дозволить проводити зважену політику в сфері ЗіП.

Загалом кризові явища у світовій економіці призвели до зміни структури ринку злиттів і поглинань: [264, с.64-68]

- 1) *скоротилась ємність світового ринку ЗіП*, досягнувши в 2009, як було продемонстровано вище, свого мінімуму в ХХІ ст. Різниця між ємністю ринку у 2009р. і 2007р. становила 65%, що пояснюється особливо сильним впливом кризових явищ на економіки розвинутих країн.

При цьому скорочується частка злиттів і поглинань на транснаціональному рівні (на відміну від внутрішньонаціонального). Так, якщо загальна сума коштів, витрачена в докризовому 2007р. на транснаціональні злиття і поглинання, становила 1,9 трлн. дол. США, або 50% вартості всіх світових угод зі ЗіП, то в кризовому 2008р. – 1,1 трлн. дол. США (44%), в 2009р. – 634 млрд. дол. США (37,4%);

- 2) *змінилась структура гравців на світовому ринку ЗіП*, що пов'язано, *по-перше*, зі збільшенням частки країн, що розвиваються, в загальному обсязі міжнародних угод зі ЗіП (9,3% в до кризовому 2007р., 15,0% в 2008р.) (дане зростання обумовлює зростаючий ступінь довіри інвесторів та інших суб'єктів світової економіки до

ринків країн, що розвиваються, особливо до ТНК даних країн); *по-друге*, з перетворенням США на лідера ринку ЗіП.

При цьому найбільш швидкозростаючим сегментом ринку злиттів і поглинань є сегмент угод між компаніями з розвинутих країн, та країн, що розвиваються (середньорічні темпи зростання - 10%, що вдвічі перевищує темпи зростання ринку ЗіП в цілому). Інтерес до країн, що розвиваються, зріс у зв'язку з економічною рецесією, яку переживають розвинуті країни після світової економічної кризи 2008р. і кризових явищ в Європі 2011р. Крім того, з метою збільшення впливу на міжнародному рівні, великі компанії з країн, що розвиваються, прагнуть до стратегічного партнерства із зарубіжними компаніями і перетворення своїх національних брендів у глобальні. Країнами-лідерами з купівлі компаній з країн, що розвиваються, залишаються США, Канада і Великобританія, а Китай, Індія і Малайзія здійснили більше половини всіх поглинань, здійснених компаніями з країн, що розвиваються, в розвинутих країнах.

Щодо другого аспекту, до 2008р. найбільш активним гравцем на ринку міжнародних злиттів і поглинань були в основному компанії, що представляли країни ЄС, однак після 2011р. ЄС у зв'язку з кризовими явищами знизив свої ініціативи зі ЗіП і поступився позиціями лідера США (табл. 3.10);

3) *змінилась галузева структура ринку ЗіП та мотиви для консолідації.* Так, якщо в докризові роки світовими лідерами за обсягом угод ЗіП виступали сировинні галузі і електроенергетика, то через падіння цін на енергоносії, металургійну і гірничовидобувну продукцію, обсяг і кількість угод зі ЗіП в сировинних галузях значно зменшились. Натомість, темпи зростання ЗіП в сфері послуг значно перевищують темпи зростання угод в товарній сфері.

Крім того, світова фінансова криза призвела до того, що активно почав консолідуватись фінансовий сектор і галузі, які від нього залежать (фінансовий сектор домінував за обсягом угод в США, Центральній і Східній

Таблиця 3.10

Транскордонні злиття і поглинання у 1990-2012рр., млн. дол. США [264, с.66]

<i>Країна/регіон</i>	<i>Продаж компаній</i>					<i>Купівля компаній</i>				
	<i>1990-2000рр.</i>	<i>2007р.</i>	<i>2008р.</i>	<i>2011р.</i>	<i>2012р.</i>	<i>1990-2000рр.</i>	<i>2007р.</i>	<i>2008р.</i>	<i>2011р.</i>	<i>2012р.</i>
Китай	53660	9332	5375	11839	9995	7026	-2282	37941	36554	37111
Велика Британія	388471	171646	147748	46720	35852	631607	222984	54653	70120	-8941
США	809112	164978	227445	143876	66113	470931	179895	70173	136574	79885
Європейський Союз	1269222	527718	251169	185299	122309	1586735	537890	306734	137124	-1470
СНД	9099	28203	19466	31356	-1654	1827	20691	20171	11453	8649
Країни Азії, що розвиваються	95076	71423	68909	59805	29483	112641	94469	94398	85203	79782
Країни Латинської Америки, що розвиваються	95076	71423	68909	59805	29483	112641	94469	94398	85203	79782
<i>Світ</i>	<i>2681778</i>	<i>1022725</i>	<i>706543</i>	<i>555173</i>	<i>308055</i>	<i>2681778</i>	<i>1022725</i>	<i>706543</i>	<i>555173</i>	<i>308055</i>

Європі, склавши біля 25% світового вартісного обсягу угод зі злиттів і поглинань). Таким чином, провідними чинниками укладання угод стали такі: відсутність доступного фінансування, необхідність зберегти бізнес, низька вартість активів.

При цьому мотиви для угод для різних галузей суттєво відрізняються. Так, для фармацевтики метою угод є прискорення процесів розробки нових препаратів, для металургії – розширення видобувних та переробних потужностей і мінімізація витрат, для компаній в сфері телекомунікацій – розширення абонентської бази і спектру надання послуг, для банківських установ – зростання клієнтської бази і спектра послуг, для ПЕК – економія на масштабі та зростання потужностей, для сільського господарства – зростання частки ринку, переходу в нові ринкові ніші;

4) *зросла роль держави в якості регулятора і учасника угод зі ЗіП.*

В 2009р. дана частка досягала 20%, тоді як в докризові роки знаходилась на рівні 3%.

Основними напрямками діяльності держави на ринку ЗіП є такі:

- створення законодавчої бази щодо активізації інвестиційних процесів, регулювання і контролю злиттів і поглинань;

- придбання державою активів приватних підприємств, а також участь у злиттях державних компаній і компаній зі змішаною формою власності;

- приватизаційні продажі;

- реалізація антикризових заходів і підтримка стабільності економіки;

5) *поява великої кількості об'єктів для злиттів і поглинань у вигляді компаній, ринкова капіталізація яких різко знизилась.* В ролі таких компаній частіше за все виступають фінансові, страхові і інфраструктурні об'єкти в розвинутих країнах. При цьому зазвичай формуються альянси для здійснення транскордонних ЗіП.

Загалом на світовому ринку період 2000-2014рр. характеризується нерівномірною динамікою злиттів і поглинань. Так, в 2001р. обсяг угод зі ЗіП

у грошовому вимірі скоротився за рік на 48%, що відбулось в результаті падіння загального рівня іноземних інвестицій в попередні роки. За період 2003-2005рр. суттєво зріс обсяг міжнародних злиттів і поглинань в розвинутих країнах. Тільки в 2004р. їх приріст становив 88% від рівня 2003р., що дорівнювало 716 млрд. дол. США. При цьому на 42% зросла кількість міжнародних угод, вартість яких перевищувала 1 млрд. дол. США, таких угод в 2004р. було укладено 111.

Зростання міжнародних ЗіП в 2005р., коли було укладено 182 міжнародних угоди на суму вище 1 млрд. дол. США, відбулось завдяки відновленню фондових бірж. В 2006р. обсяг міжнародних ЗіП дещо скоротився, в той час як в 2007р. він досяг рекордної величини – 300 угод, сума яких перевищувала 1 млрд. дол. США. Однак далі відбувся різкий спад активності на світовому ринку злиттів і поглинань, що було обумовлено початком світової фінансово-економічної кризи і скороченням загального обсягу іноземних інвестицій в 2007-2009рр. [104, с.164-165]

Післякризовий період характеризується незначним поживленням на світовому ринку ЗіП. В 2000-2013рр. обсяг угод такого роду становив приблизно 2,3-2,5 млрд. дол. США. В 2014р. було укладено більше 40 тис. угод на суму більше 5 млрд. дол. США. В абсолютному вираженні обсяг міжнародних ЗіП становив 1,3 трлн. дол. США, що на 78% більше, ніж було в 2013р. При цьому найбільші угоди було укладено в США. [104, с. 165]

Загалом ТНК розвинутих країн, постійно збільшуючи масштаби міжнародного виробництва, утворили економічний простір, який в економічній літературі називають другою, або «зовнішньою» економікою. За своїм виробничим, науково-технічним і фінансовим потенціалом «друга економіка» США вважається беззаперечним лідером, оскільки суттєво перевищує аналогічні сфери господарювання інших країн Західної Європи та Японії. [80, с. 36]

Рекордним за всю історію злиттів і поглинань став 2015 рік – 26 тис. угод загальною вартістю понад 4,3 трлн. дол. США (подібне значення спостерігалось лише в 2007р. – 4,1 трлн. дол. США), що на 26,5% більше, ніж в 2014р. Найбільші з укладених угод представлені в табл. 3.11.

Найбільша кількість угод припадає на охорону здоров'я, сектор споживчих товарів, технологічну галузь. Якщо класифікувати угоди за сумою, то розподіл виглядатиме таким чином: 53% - угоди вартістю до 5 млрд. дол. США; 10% - угоди вартістю 5-10 млрд. дол. США; 37% - угоди вартістю більше 10 млрд. дол. США.

Таблиця 3.11

Рейтинг 10 найбільших угод зі злиття і поглинання в світі у 2015р. [403]

№	Компанія 1	Компанія 2	Сума, млрд. дол. США	Галузь
1	Pfizer	Allergan	191	Фармацевтика
2	AB InBev	SABMiller	104,2	Пивоваріння
3	Royal Dutch Shell	BG Group	81	Енергетика
4	Charter Communications	Time Warner Cable	78,7	Телекомунікації
5	Dow Chemical	DuPont	68	Хімічна промисловість
6	Dell	EMC	66	Комп'ютерна техніка
7	Heinz	Kraft Foods	55	Харчова промисловість
8	Teva Pharmaceutical	Mylan	51	Фармацевтика
9	AT&T	DirecTV	48,5	Телекомунікації
10	Anthem	Cigna	48	Медичне страхування

Розглянемо п'ять найбільших угод, укладених в 2016р., детальніше:

1) найбільшу в світі угоду зі злиттів і поглинань було укладено між американською фармацевтичною компанією *Pfizer Inc.* та виробником

ботоксу - компанією *Allergan Plc.* Дане злиття сприятиме укріпленню компанії *Pfizer Inc.* як лідера за обсягом продажів фармацевтичної продукції;

2) компанія з пивоваріння *AB InBev* запропонувала дружнє злиття своєму найбільшому конкуренту *SABMiller*, запланувавши для фінансування угоди випуск облігацій на суму 55 млрд. дол. США, що поставило фінансову спроможність компанії на межу ризику. За оцінками *Bloomberg Business Week*, новоутворена компанія контролюватиме третину світового ринку пива;

3) злиття компаній *Royal Dutch Shell* та *BG Group* дозволить *Shell* на чверть збільшити доведені запаси нафти і газу (до 17 млрд. барелів нафтового еквіваленту) і на 20% - видобуток вуглеводнів, до 3,7 млн. барелів на день. Слід відзначити, що дане злиття передбачає купівлю і шести російських компаній;

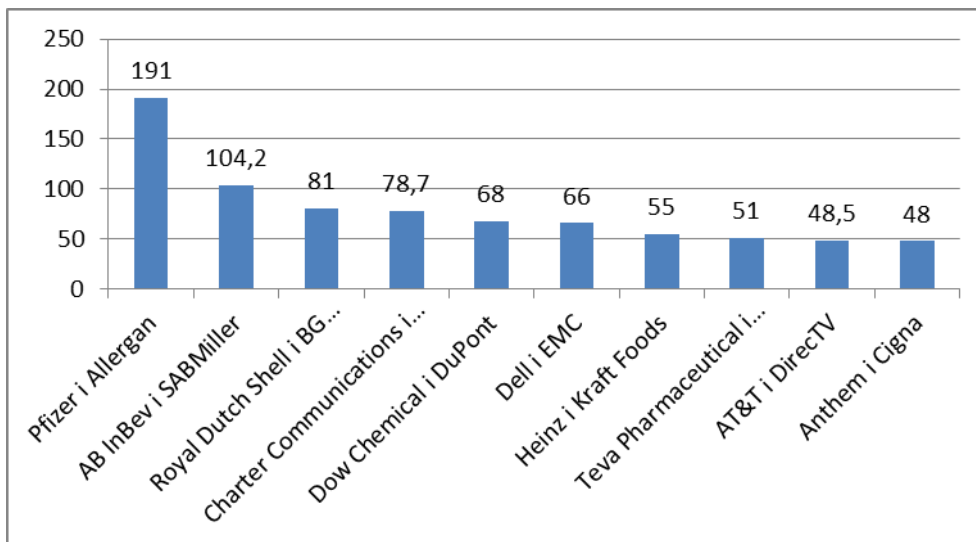
4) телекомунікаційна компанія *Charter Communications* нарощує свої позиції і розширюється на території США. Злиття з *Time Warner Cable* (і пізніше, як планується, з *Bright Hose Networks*) створить найбільшу із існуючих кабельну мережу і мережу широкополосного інтернету;

5) в результаті злиття компаній *Dow Chemical* і *DuPont* утворилась компанія *DowDuPont*, ринкова капіталізація якої після закінчення злиття до кінця 2016р. становитиме 130 млрд. дол. США. Через три роки планується поділ компанії на три окремих підрозділи.

Масштабність укладених угод (рис. 3.5) свідчить, що існує ймовірність, що новоутворені компанії в найближчому майбутньому кардинально змінять світовий ринок в кожній зі сфер, де вони функціонують.

Основними причинами збільшення кількості ЗіП є сильні фінансові ринки, потреба компаній у зростанні, бажання акціонерів розвиватись. Активізація угод зі ЗіП у всіх ключових регіонах – США, Європі і Азії – пов'язана з тим, що прагнення уникати ризиків і спиратись на органічне зростання бізнесу в посткризовий період змінилось переконанням, що зростання бізнесу легше купити, ніж розбудувати. Більшу частину угод зі ЗіП

було укладено корпораціями з великими грошовими резервами і сильними балансами.

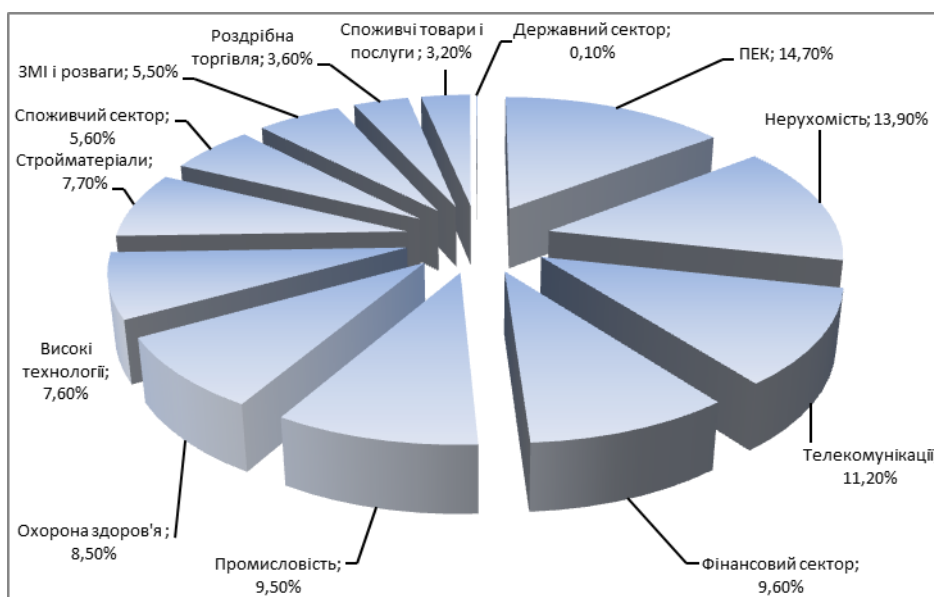
Рис. 3.5. Найбільші угоди зі злиття і поглинання в світі у 2015р., млрд. дол. США

Щодо країнового розрізу, то найбільша активність в 2014р. спостерігалась в США. Обсяг угод в країні в 2014р. зріс на 51,4% у порівнянні з 2013р. - до 1,5 млрд. дол. США, що було обумовлено надлишком ліквідності на стабілізованих фінансових ринках, високими рівнями котирувань і низькою вартістю корпоративних запозичень як наслідку стимулюючої програми Федеральної резервної системи США, а також активного відновлення і розвитку американської економіки після світової фінансової кризи. [104, с.165]

Обсяг європейських угод також збільшувався: у 2014р. зростання становило 55% у порівнянні з 2013р. - до 869,8 млрд. дол. США, що виявилось найбільш високим показником з початку реєстрації угод в цьому регіоні, починаючи з 1980р. З точки зору вартості угод, лідерами за привабливістю активів є такі країни, як США, Великобританія, Франція, Нідерланди, Австралія, в той час як з точки зору поглинаючих компаній лідерами є США, Канада, Швейцарія, Великобританія, Китай.

З точки зору обсягу угод домінують розвинуті ринки, де до першої п'ятірки країн з привабливими активами входять США, Великобританія, Німеччина, Канада, Австралія, а з точки зору поглинаючих компаній – США, Великобританія, Канада, Японія і Франція. [104, с.165]

Галузевий розподіл злиттів і поглинань представлено на рис. 3.6. Як можна бачити, лідерами за кількістю ЗіП виступають паливно-енергетичний комплекс, нерухомість, телекомунікації, фінанси, промисловість. При цьому суттєве зростання кількості ЗіП відбулось в таких галузях, як охорона здоров'я, енергетика, медіа. В 2014р. обсяг угод зі злиття і поглинання в секторі медіа і розваг становив 308,5 млрд. дол. США, що вдвічі більше, ніж в 2013р. У сферах охорони здоров'я і енергетики даний показник збільшився на 94% і 66% відповідно. Більшу частину угод зі злиттів і поглинань було укладено на внутрішніх ринках США (табл. 3.12).

Рис. 3.6. Галузевий розподіл злиттів і поглинань у світі в 2014р. [403]

В цілому можна зробити висновок, що в сучасних умовах злиття і поглинання є найбільш розповсюдженим видом підприємницької діяльності. Злиття і поглинання виступають засобом покращення матеріально-виробничої сфери, підвищення прибутковості, стійкості, створення позитивного іміджу компанії.

Таблиця 3.12

Рейтинг 10 найбільших угод зі злиття і поглинання в світі у 2014р. [403]

№	Компанія 1	Компанія 2	Сума, млрд. дол. США	Галузь
1	Time Warner Cable (США)	Comcast Corp. (США)	70,7	ЗМІ і розваги
2	DirecTV Inc. (США)	AT&T (США)	67,2	ЗМІ і розваги
3	Allergan Inc. (США)	Actavis PLC (США)	66,4	Охорона здоров'я
4	Kinder Morgan Energy Partners (США)	Kinder Morgan Inc. (США)	58,6	Енергетика
5	Covidien PLC (США)	Medtronic Inc. (Ірландія)	47,9	Охорона здоров'я
6	CITIC Ltd (Гонконг)	CITIC Pacific Ltd (Китай)	42,2	Фінансовий сектор
7	Lafarge SA (Швейцарія)	Holcim Ltd (Франція)	39,5	Виробництво будівельних матеріалів
8	Baker Hughes Inc. (США)	Halliburton Co (США)	38,5	Енергетика
9	Lorillard Inc. (США)	Reynolds American Inc. (США)	27,7	Споживчий сектор
10	Forest Laboratories Inc. (США)	Actavis PLC (США)	23,6	Охорона здоров'я

Основними джерелами зростання вартості компанії в результаті злиття або придбання іншою компанією є можливість придбання недооцінених ринком в конкретний момент часу активів та/або отримання *ефекту синергії*. Розширюючи свої можливості, компанії розробляють стратегії диверсифікації і реструктуризації. Саме завдяки подібним стратегіям угоди зі ЗіП слід розглядати як природну реакцію на зміну ринків, яка є притаманною усім компаніям в процесі пристосування до змін зовнішнього середовища. [104, с.169]

В цілому будь-яка країна, яка потребує інвестицій і готова до співробітництва із ТНК, намагається зацікавити останніх спільними проектами або створити більш привабливі умови у порівнянні з іншими країнами. За оцінками експертів ЮНКТАД, обсяг грошових запасів ТНК становить на сьогодні 4-5 трлн. дол. США. Це ресурси, які можуть бути використані на збільшення ТНК. [264, с.73]

Відповідно розробку державної політики у сфері злиттів і поглинань слід починати з чіткого визначення генеральної мети довгострокової промислової політики країни, включаючи оцінку останньої за такими критеріями: за критерієм економічної безпеки (забезпечення країни ресурсами у необхідному обсязі), за критерієм ефективності (реалізація експортних можливостей національного виробництва).

Законодавче регулювання інвестиційних процесів має бути системним і враховувати реалії багаторівневої ринкової системи (на локальному, регіональному, національному, глобальному рівні). Поряд із законодавчими заходами як превентивного, так і контролюючого характеру, необхідними є заходи загальноінституційного характеру, спрямовані на зниження фінансово-економічних та організаційно-правових бар'єрів для входження на ринки, де діють конкуруючі структури. Особливого значення дане твердження набуває щодо інноваційного сегменту світової економіки.

Під впливом науково-технічного прогресу, що доповнюється інтернаціоналізацією капіталу і виробництва, капітал ТНК концентрується в інноваційних сферах діяльності - сфері послуг і наукомістких галузях обробної промисловості (особливо це характерно для окремих країн, що розвиваються, у Південно-Східній Азії та Латинській Америці, де мають місце значні розміри вкладеного міжнародними корпораціями капіталу. Наприклад, більше 2/3 експорту електронної та електротехнічної продукції, виробленої у Малайзії, Сінгапурі, Мексиці, на Філіппінах, здійснюється філіями ТНК). Внаслідок розширення поставок інноваційної продукції

наукомістких галузей змінюється структура експорту цих країн, що сприяє їх поступальному просуванню в системі міжнародного поділу праці. [80, с.38]

У країнах Азії, де відбувається швидке підвищення життєвого рівня населення й збільшується його купівельна спроможність, філії ТНК переорієнтовуються на обслуговування місцевих ринків. Так, підвищенню обсягу закупівель комплектуючих закордонними філіями ТНК сприяє політика інноваційного забезпечення ряду країн, що розвиваються, спрямована на збільшення частки національних компонентів і матеріалів у вартості готової продукції, яка випускається філіями. До діяльності ТНК за кордоном залучається велика кількість середніх і дрібних іноземних компаній: постачальників, агентів, дилерів, які значною мірою залежать від закордонних філій ТНК. [340, с.100-112]

При цьому на сучасному етапі економічного розвитку стійке економічне зростання і переваги країни може забезпечити виключно інноваційна складова. На думку експертів *ВЕФ*, в індексі зростання конкурентоспроможності країн-новаторів (США, Японія, Південна Корея, Канада, Сінгапур) частка інноваційної складової становить 1/2, тоді як в інших країнах не перевищує 1/3. Тому розвиток інновацій стає важливим завданням багатьох держав, регіонів, а також транснаціональних корпорацій. [63]

ТНК відіграють значну роль у розвитку інноваційної економіки. Державні інвестиції в інновації не можуть зрівнятись з корпоративними за обсягом витрат, чисельністю наукових кадрів, кількістю одержуваних патентів, потоком технічних інновацій у вигляді продукції, процесів та послуг. За даними експертів, у більшості розвинених країн, частка витрат корпорацій на дослідження і розробки в загальному обсязі витрат на НДДКР перевищує 65%. [280, с.232] Транснаціональному бізнесу доводиться розвивати інноваційні процеси та використовувати зовнішній світ для посилення власного інноваційного потенціалу. У даному контексті ринки, що

розвиваються, перетворюються на елемент інноваційного забезпечення транснаціоналізації економічної діяльності, виступаючи не тільки джерелом більш дешевої робочої сили, але й територією походження проривних інновацій, які потім експортуються в Європу та США.

Таким чином, особливого значення набуває *інноваційне забезпечення транснаціоналізації економічної діяльності*, під яким слід розуміти комплекс системних дій, спрямованих на реалізацію ринкового та інноваційного потенціалу транснаціональних корпорацій, який передбачає діагностику зовнішнього середовища ТНК (з метою оцінки сфери конкуренції), ідентифікацію змістовної наповненості чинників зовнішнього середовища ТНК (економічного, ринкового, політичного, екологічного, соціально-культурного, технологічного, міжнародного спрямування), визначення системи цілей інноваційного розвитку ТНК (ринкових, виробничих, соціальних, організаційно-управлінських, фінансових), розробку системи інформаційного забезпечення інноваційної діяльності ТНК (вихідна інформація, результативна інформація, методичне забезпечення інформаційного аналізу), що у підсумку призводить до активізації міжнародних внутрішньофірмових і міжфірмових господарських зв'язків інноваційного спрямування через використання важелів і організаційних форм транснаціональної економічної взаємодії.

Сучасні процеси транснаціоналізації мають динамічну тенденцію розвитку, що впливає на процеси функціонування світової економіки загалом. В результаті активізації міжнародного науково-технічного співробітництва за участю ТНК як драйверу розвитку сучасної світогосподарської системи, встановлення безпосередніх зв'язків між структурними підрозділами ТНК з різних країн, виробничий процес в одній країні стає складовою частиною процесу, який відбувається в міжнародному масштабі.

3.3. Системні перетворення транснаціоналізації на сучасному етапі: інноваційна складова.

Характерною ознакою транснаціоналізації світової економіки є цілеспрямована інноваційна діяльність, що, по-перше, передбачає постійний пошук і використання можливостей створення нового продукту, послуги або технології, а по-друге – забезпечення належного інвестування інноваційної діяльності ТНК, що, в свою чергу, дозволяє виводити новий продукт, послугу або технологію на ринок саме тоді, коли в них виникає потреба.

Виступаючи основним суб'єктом міжнародної економічної діяльності на сучасному етапі світогосподарського розвитку та маючи відповідні фінансові потужності (що визначаються обсягом активів, які ТНК контролюють за кордоном, а контроль активів, як правило, досягається при відповідній частці в акціонерному капіталі чи власності, які визначаються обсягами ПІ), ТНК фактично замикають на собі функцію інвестиційного забезпечення інноваційної діяльності у міжнародному масштабі.

Потік транснаціонального фінансового капіталу в національній економіці здійснюється в основному у формі прямих іноземних інвестицій, які, незважаючи на певні циклічні коливання, впродовж останніх років невинно зростали. Так, в країнах ЄС на 10% найбільших корпорацій припадало 70-80% іноземних інвестицій, в США – більше 95%. При цьому, якщо декілька років назад лише 10% з числа опитаних американських компаній розраховували на рентабельність своїх вкладень в інновації, то зараз дана кількість зросла до 40%, що пояснюється покращенням конкурентних позицій даних компаній за умови інвестування в інновації.

Інвестування коштів з боку держави здійснюється в основному з метою забезпечення національного наукового лідерства і конкурентоспроможності економіки на світовій арені. Так, в теперішній час в США ведеться робота над пропозиціями щодо подвоєння бюджету Національного наукового фонду (*National Science Foundation*) Департаменту енергетики США (*Department of*

Energy) і національного інституту стандартизації і технологій (*National Institute of Standards and Technology*). [111, с.159] Необхідність такого рішення зумовлена тим, що за останнє десятиліття середньорічні темпи зростання інвестицій в НДДКР в США становили 4%, в той час як в Китаї - 21%. В результаті загальні витрати на дослідження і розробки в Китаї в 2010р. становили 26% від рівня США (2000р. – 5%). При збереженні подібних темпів Китай вже до 2020р. зрівняється з США (уряд Китаю планує підняти частку витрат на НДДКР у ВВП з 1,7% в даний час до 2,5% до 2020р.). Дане рішення обумовлено тим, що незважаючи, наприклад, на профіцит у торгівлі із США і країнами Західної Європи, більшу частину прибутку отримували іноземні, а не китайські компанії, за виключенням невеликої кількості державних компаній (іноземні компанії домінують у більшості китайських наукоємних галузей, на них припадає 5% експорту китайської високотехнологічної продукції).[140]

Довгостроковий план інвестиційно-інноваційного забезпечення виробництва власних технологій в Китаї передбачає:

- *по-перше*, придбання державою контрольного пакету акцій у компаній – виробників та покупців високих технологій, що надає можливість державі здійснювати вплив на розробку і продаж вказаних технологій. Так, державі належать компанії *AVIC* (авіабудування), *China Eastern Airlines* (авіаперевезення), *CSR* (виробництво локомотивів), *China Railways* (виробництво локомотивів);
- *по-друге*, держава консолідувала в своїх руках декілька найважливіших промислових компаній, перетворивши їх на національних лідерів, концентруючи в їх рамках необхідні обсяги виробництва і знань. Зокрема, компанії *CSR* і *AVIC* було створено на базі декількох збиткових компаній;
- *по-третє*, держава стала висувати вимоги транснаціональним компаніям щодо створення спільних підприємств з провідними

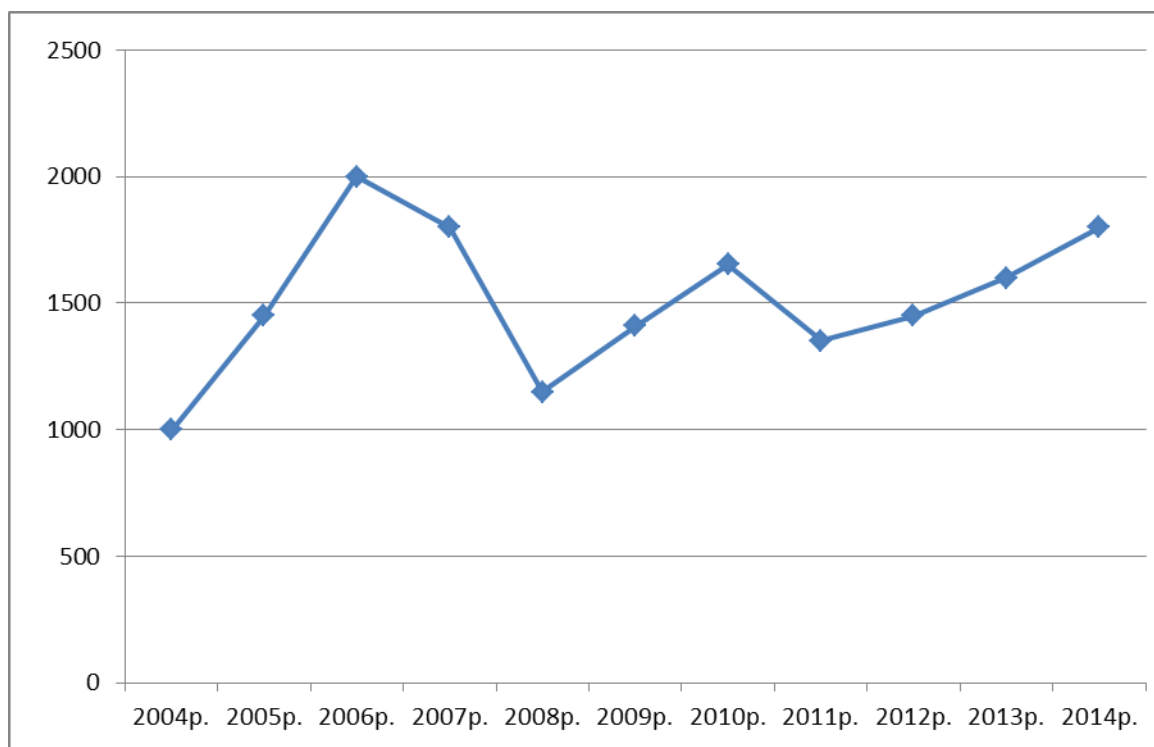
китайськими компаніями, з передаванням їм сучасних технологій в обмін на надання поточних і майбутніх можливостей ведення бізнесу в Китаї.

Загалом вимоги щодо рівня локалізації, обов'язковості спільних підприємств та щодо передачі технологій не є новими елементами азійської стратегії розвитку. Подібні інструменти використовували Японія, Південна Корея, Індія та інші країни. Відмінність китайського підходу полягає в тому, що уряд усвідомлює критичне значення часового чинника, внаслідок чого національні компанії якомога швидше повинні інвестувати не лише у придбання нових технологій, а й в інноваційні дослідження і розробки, створення інноваційної інфраструктури з метою використання глобальних переваг місцевих виробників.

Як можна бачити, Китай і західні країни, перш за все, США, дотримуються різних моделей розвитку. Так, Китай розглядає управління інвестиційними потоками як легітимний засіб завоювання глобального лідерства в інноваційній сфері, в той час як США вважають, що державі має бути відведена обмежена роль. Обсяг накопиченого основного капіталу на душу населення в Китаї становить всього 10% від американського рівня, тому країна вимушена спрямовувати на інвестування інноваційних розробок значно більшу частку ВВП, ніж США, за рахунок державних доходів і прибутків державних підприємств.

Загалом, як свідчать результати оцінки динаміки глобальних потоків ПІІ в 2004-2014рр. (рис. 3.7), динаміка прямого іноземного інвестування характеризується відчутними коливаннями. Так, в посткризовий період глобальні потоки прямих іноземних інвестицій скоротились (у 2012р. на 18% до 1,35 трлн. дол. США). Різке зниження ПІІ було пов'язано з такими ключовими економічними показниками, як ВВП, міжнародна торгівля та зайнятість (табл. 3.13). Економічна і політична невизначеність в ряді великих економік породила обережність серед інвесторів, які перепрофілювали свої

інвестиції за кордоном, у тому числі шляхом реструктуризації активів. У 2013р. ПІ залишались близькими до рівня 2012р. По мірі покращення макроекономічної кон'юнктури і відновлення впевненості інвесторів в середньостроковій перспективі, ТНК поступово почали вкладати кошти в нові інвестиції. [234, с.123]

Рис. 3.7. Глобальні потоки ПІ в 2004-2014рр., млрд. дол. США

За підсумками 2012р., приплив ПІ збільшився в усіх групах країн. Потоки ПІ за підсумками року в розвинені країни склали 561 млрд. дол. США, у країни, що розвиваються - 703 млрд. дол. США, в країни з перехідною економікою – 92 млрд. дол. США (9 з 20 найбільших отримувачів ПІ є країнами, що розвиваються). Таким чином, внаслідок становлення поліцентричної моделі інноваційної політики ТНК, в 2012р. в країни, що розвиваються, вперше надійшов більший обсяг ПІ, ніж до розвинених країн (52% глобального припливу ПІ), що перевищує інвестиційні потоки в розвинені країни на 142 млрд. дол. США (приплив ПІ

Таблиця 3.13

Деякі показники ПШ та міжнародного виробництва ТНК в 1990-2012р.

	<i>Вартісний обсяг у поточних цінах, млрд. дол. США</i>				
	<i>1990р.</i>	<i>Середня величина в докризові роки 2005- 2007рр.</i>	<i>2010р.</i>	<i>2011р.</i>	<i>2012р.</i>
Приплив ПШ	207	1491	1409	1652	1351
Відтік ПШ	241	1534	1505	1678	1391
Загальний обсяг ввезених ПШ	2078	14706	20380	20873	22813
Загальний обсяг вивезених ПШ	2091	15895	21130	21442	23593
Дохід на ввезені ПШ	75	1076	1377	1500	1507
Норма прибутку на ввезені ПШ	4	7	6,8	7,2	6,6
Дохід на вивезені ПШ	122	1148	1387	1548	1461
Норма прибутку на вивезені ПШ	6	7	6,6	7,2	6,2
Міжнародні злиття і поглинання	99	703	344	555	308
Продаж іноземних філій	5102	19579	22574	24198	25980
Додана вартість продукції іноземних філій	1018	4124	5735	6260	6607
Сукупні активи іноземних філій	4599	43836	78631	83043	86574
Експорт іноземних філій	1498	5003	6230	7436	7479
Зайнятість в іноземних філіях, тис. чол.	21458	51795	63043	67852	71695

в розвинені країни склав 35% глобального припливу ПШ, в країни з перехідною економікою – 13%). Сумарний обсяг надходжень ПШ в розвинені країни, починаючи з 2012р., зменшився на 32% до 561 млрд. дол. США (до

рівня, який спостерігався у 2004р.), при цьому дві третини глобального падіння ПІІ припадає на Європейський Союз (табл. 3.14).

Таблиця 3.14

**Динаміка потоків прямих іноземних інвестицій у 2012-2014рр.,
млрд. дол. США [369, с.8]**

<i>Країна/регіон</i>	<i>Роки</i>			<i>Темпи приросту 2013-2014рр., %</i>
	<i>2012р.</i>	<i>2013р.</i>	<i>2014р.</i>	
<i>Світ</i>	<i>1280</i>	<i>1263</i>	<i>1341</i>	<i>6,2</i>
Розвинені країни, зокрема:				
ЄС	875	797	792	-0,7
США	311	328	337	2,6
Японія	123	136	114	-16,3
Країни, що розвиваються, зокрема:				
Африка	12	14	11	-20,6
Країни Латинської Америци та Карибського Басейну	44	31	35	14,3
Країни Азії	294	329	440	33,9
Країни з перехідною економікою	54	91	63	-31,1

В 2014р. країни Азії інвестували 400 млрд. дол. США, розвинені країни – 337 млрд. дол. США, країни ЄС – 250 млрд. дол. США. Як можна бачити, більше половини ПІІ надходять у розвинуті країни, що обумовлено такими причинами: [234, с. 126]

- більш стабільний інвестиційний клімат у розвинутих країнах порівняно з іншими групами країн;
- розвинута інфраструктура забезпечення інвестицій;

- використання ПІІ для доступу на розвинуті ринки, особливо щодо регіональних інтеграційних об'єднань;
- використання переваг високих технологій та продуктивності праці;
- переваги інвестування ТНК у розвиток інтегрованих виробничо-збутових сервісних систем у розвинутих країнах.

Одночасно останнім часом стабільне зростання надходження прямих іноземних інвестицій характерне для трансформаційних економік (табл. 3.15), що пояснюється такими основними причинами: [234, с. 126-127]

- високі темпи економічного зростання порівняно з іншими країнами; що збільшує інвестиційну привабливість;
- значний та зростаючий внутрішній ринок;
- наявність факторів виробництва, в першу чергу, висококваліфікованих працівників;
- макроекономічна стабілізація та покращення інвестиційного клімату;
- ін.

Таблиця 3.15

Топ 10 найбільш перспективних приймаючих ПІІ країн у 2012р.

<i>Країна</i>	<i>Тип економіки</i>	<i>Місце на 2011р.</i>	<i>Місце на 2012р.</i>
Китай	Що розвивається	1	1
США	Розвинена	2	2
Індія	Що розвивається	3	3
Індонезія	Що розвивається	6	4
Бразилія	Що розвивається	4	5
Австралія	Розвинена	9	6
Великобританія	Розвинена	13	7
Німеччина	Розвинена	8	8
Росія	Що розвивається	5	9
Таїланд	Що розвивається	12	10

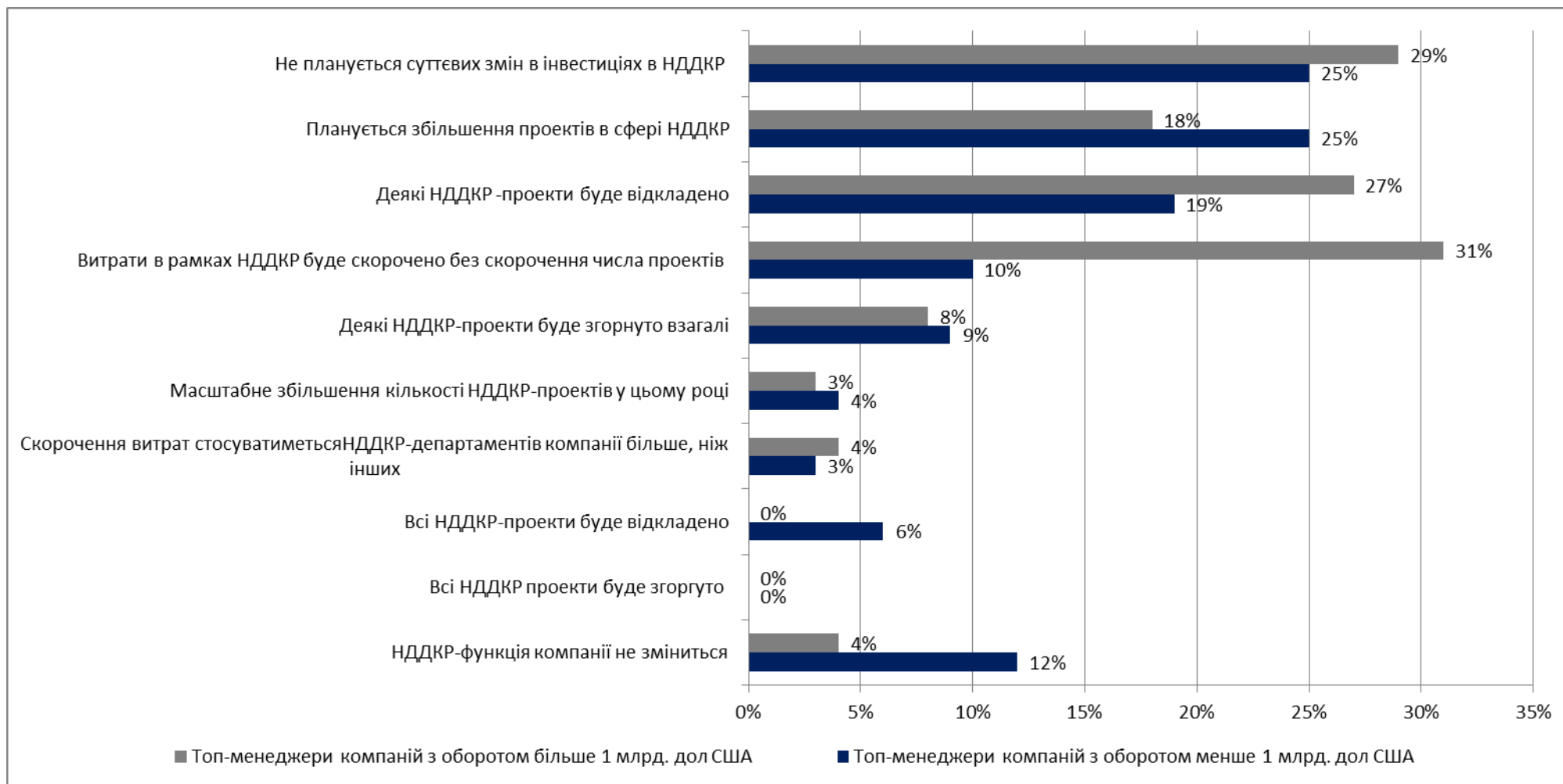
Таким чином, транснаціональні корпорації при фінансуванні інноваційної діяльності використовують не лише переваги внутрішньокорпоративної спеціалізації та кооперації виробництва,

здійснюючи транснаціоналізацію виробництва, обігу та технологій в рамках транскордонної інтегрованої структури, а й переваги міжнародного руху капіталу.

З 2008-2009рр. найбільші світові виробники почали знижувати інвестиції в інноваційні розробки. Згідно з дослідженням *McKinsey*, в 2009р. 40% компаній заявили про необхідність скорочувати витрати на НДДКР і трохи більше 30% вирішили скоротити кількість проектів в області НДДКР, запланованих на поточний рік. Одночасно майже 85% опитаних глобальних компаній вважають інновації виключно важливим чинником корпоративної стратегії економічного зростання, і ряд представників великих західних компаній заявили, що не мають наміру знижувати інвестиції в інновації, а деякі – навіть запланували зростання бюджетів в період кризи (рис. 3.8). В результаті інвестиції приватного сектору в НДДКР в розвинутих країнах у валовому вираженні несуттєво знизились лише в 2009р., і вже в 2010р. намітилось поступове їх зростання.

Виділяють декілька основних причин того, що компанії прагнуть не скорочувати інвестиції в інновації навіть в періоди кризи: [140]

- *по-перше*, інновації стали ключовим компонентом корпоративних стратегій;
- *по-друге*, компанії у більшості галузей економіки зазвичай залучені до процесу розробки продуктових інновацій, цикл яких складає декілька років і значно перевищує цикл економічної рецесії (наприклад, на розробку нової моделі автомобіля зазвичай витрачається чотири роки, нових ліків - 10 років, в той час, як економічна рецесія триває не більше року);
- *по-третє*, чим більш інноваційною є компанія, тим більшими є її шанси перемогти у конкурентній боротьбі. Якщо компанії продовжують підтримувати темпи інновацій на достатньо високому рівні, вони здатні швидко завоювати нові ринкові ніші при

Рис. 3.8. Наміри бізнесу країн Заходу інвестувати в НДДКР у 2009р., % опитаних топ-менеджерів. [119]

відновленні економічного зростання (зокрема, на це вказали більше 80% опитаних компаній).

Загальний розподіл позицій країн світу за витратами на НДДКР (лідуюча частина списку) представлена в табл. 3.16. Як можна бачити, серед європейських країн лідирує Німеччина, яка займає четверту позицію в світі. Як і в США, частка витрат на НДДКР в Німеччині в останні роки підтримується на рівні не нижче 2,8%.

Окремо слід виділити держави, щорічні витрати на НДДКР в яких становлять 3,5% ВВП країни і більше – Японія, Південна Корея, Швеція, Ізраїль, Фінляндія. Дана група країн відноситься до технологічних високорозвинутих держав в таких галузях: електроніка, автомобілебудування, машинобудування, промислове роботобудування (Японія, Південна Корея, Ізраїль); оптика, фізика напівпровідників і металів (Японія); низькотемпературна фізика, нейрохірургія, біотехнології, генна інженерія (Фінляндія); фармацевтика, телекомунікації (Швеція) та ін. [111, с.163]

Поряд зі зростанням абсолютних значень витрат на НДДКР, спостерігається різноспрямована ситуація щодо відносних значень показника: так, в країнах з економікою, що розвивається спостерігається тенденція зростання відносних значень (КНР – з 12% у 2010р. до 14,2% у 2012р.; Індія – з 2,6% у 2010р. до 2,9% у 2012р.), і навпаки – їх зниження у розвинутих країнах (США – з 32,8% у 2010р. до 31,1% у 2012р.; Японія – з 11,8% у 2010р. до 11,2% у 2012р.; країни ЄС - з 24,8% в 2010р. до 24,1% у 2012р.). В теперішній час до першої групи країн долучились Малайзія, Індонезія і Саудівська Аравія, в яких частка витрат на НДДКР наближається до 1% від ВВП, при цьому кожна із вказаних держав планує збільшити інвестування в НДДКР з метою побудови інноваційно орієнтованої економіки.

Таблиця 3.16

Витрати на НДДКР і їх частка у ВВП за паритетом купівельної спроможності (ПКС) провідних країн світу у 2010-2012рр. [111, с.161-162]

Рейтинг	Країна	2010р.			2011р.			2012р.		
		ВВП за ПКС, млрд. дол. США	Витрати на НДДКР, млрд. дол. США	Частка витрат на НДДКР у ВВП, %	ВВП за ПКС, млрд. дол. США	Витрати на НДДКР, млрд. дол. США	Частка витрат на НДДКР у ВВП, %	ВВП за ПКС, млрд. дол. США	Витрати на НДДКР, млрд. дол. США	Частка витрат на НДДКР у ВВП, %
1	США	14660	415,1	2,83	15203	427,2	2,81	15305	436,0	2,85
2	Китай	10090	149,3	1,48	11283	174,9	1,55	12434	198,9	1,60
3	Японія	4310	148,3	3,44	4382	152,1	3,47	4530	157,6	3,48
4	Німеччина	2940	82,9	2,82	3085	87,9	2,85	3158	90,6	2,87
5	Південна Корея	1459	49,0	3,36	1549	52,7	3,40	1634	56,4	3,45
6	Франція	2145	47,4	2,21	2227	49,2	2,21	2282	51,1	2,24
7	Великобританія	2173	39,3	1,81	2246	40,7	1,81	2305	42,4	1,84
8	Індія	4060	32,5	0,80	4472	38,0	0,85	4859	41,3	0,85
9	Бразилія	2172	23,9	1,10	2294	27,5	1,20	2402	30,0	1,25
10	Канада	1330	25,9	1,95	1387	27,0	1,95	1429	28,6	2,00
11	Росія	2223	22,9	1,03	2367	24,9	1,05	2491	26,9	1,08
12	Італія	1774	22,5	1,27	1824	23,7	1,30	1849	24,4	1,32
13	Тайвань	822	18,9	2,30	883	20,7	2,35	938	22,3	2,38
14	Австралія	882	19,5	2,21	917	20,6	2,25	958	21,8	2,28
15	Іспанія	1369	18,9	1,38	1409	19,7	1,40	1440	20,4	1,42

16	Швеція	335	12,9	3,62	379	13,7	3,62	398	14,4	3,62
17	Нідерланди	677	12,5	1,84	703	13,1	1,87	720	13,7	1,90
18	Швейцарія	324	9,7	3,00	338	10,1	3,00	346	10,4	3,00
19	Ізраїль	219	9,4	4,27	234	9,8	4,20	246	10,3	4,20
20	Австрія	332	9,1	2,75	350	9,6	2,75	359	9,9	2,75
21	Туреччина	960	8,2	0,85	1045	9,4	0,90	1080	9,7	0,90
22	Сінгапур	292	7,4	2,52	314	8,2	2,60	331	8,8	2,65
23	Бельгія	394	7,7	1,96	412	8,2	2,00	423	8,6	2,03
24	Фінляндія	186	7,2	3,87	196	7,5	3,83	203	7,7	3,80
25	Мексика	1567	5,8	0,37	1663	6,3	0,38	1741	6,8	0,39
26	Данія	202	6,1	3,02	209	6,4	3,05	215	6,6	3,08
27	Польща	721	4,9	0,68	765	5,5	0,72	796	5,7	0,72
28	ПАР	524	4,9	0,93	553	5,3	0,95	579	5,5	0,95
29	Норвегія	255	4,6	1,80	265	4,9	1,85	274	5,1	1,85
30	Чехія	261	4,0	1,53	272	4,2	1,55	280	4,3	1,55
31	Аргентина	596	3,0	0,51	658	3,8	0,58	695	4,2	0,61
32	Португалія	247	4,1	1,66	247	4,1	1,65	245	4,1	1,67
33	Малайзія	414	2,6	0,64	445	3,1	0,70	472	3,3	0,70
34	Ірландія	172	3,0	1,77	176	3,1	1,75	181	3,2	1,75
35	Угорщина	188	2,2	1,15	195	2,3	1,20	201	2,4	1,20
36	Індонезія	1030	1,0	0,10	1120	1,7	0,15	1203	2,4	0,20
37	Румунія	254	1,5	0,59	263	1,7	0,65	275	1,8	0,66
38	Саудівська Аравія	622	0,6	0,10	677	1,4	0,20	708	1,8	0,25
39	Греція	318	1,8	0,58	314	1,7	0,55	311	1,6	0,50
40	Нова Зеландія	118	1,4	1,18	123	1,5	1,20	129	1,6	1,22

В цілому США, країни Європи (Німеччина, Франція, Великобританія, Італія, Іспанія, Швеція, Нідерланди, Швейцарія, Австрія, Бельгія, Фінляндія, Данія, Польща, Норвегія, Чехія, Португалія, Ірландія, Угорщина, Румунія, Греція) та АТР продовжують залишатись регіонами-лідерами за обсягом інвестування в НДДКР (їх частка становить більше 95% сумарного світового обсягу інвестицій в НДДКР).

Найявніми є також певні країнові відмінності: так, за показником кількості дослідників на 1млн. чол. лідерами є Фінляндія, Сінгапур, Данія; за показником частки інвестування НДДКР у ВВП – Ізраїль, Фінляндія, Швеція; за обсягом інвестування НДДКР – США, Китай, Японія. Найбільш збалансованим становище за наведеними показниками (3-4 тис. дослідників на 1 млн. чол. і 1,5-3% ВВП інвестування в НДДКР) є в Німеччині, Франції, Великобританії, Іспанії, Швейцарії, Нідерландах, Австрії, Бельгії, Португалії, Ірландії.

Власне період 2008-2013рр. і сформував сучасні глобальні тренди в сфері інноваційних розробок. *Перший тренд* – зростання інвестицій в Азію. Якщо до кризи 2008р. лідером із залучення інвестицій виступали Сполучені Штати Америки (в 2008р. загальний бюджет на НДДКР американських компаній складав 532 млрд. дол. США, з яких 215 млрд. дол. США були інвестовані всередині країни), то вже починаючи з 2009р., ситуація починає різко змінюватись. Так, за даними *Bloomberg*, протягом 2009-2015рр. інвестиції в НДДКР зросли, але основне зростання припадало на зарубіжні інвестиції, і перш за все – в Китай. В 2015р. США вклали близько 60 млрд. дол. США в науково-дослідні проекти Китаю. Одночасно, як було продемонстровано вище, почало відбуватись швидке зростання інвестицій в інновації в самому Китаї. За даними *Capital IQ*, з 2009р. по 2015р. дане зростання становило близько 60% (ця цифра також включає інвестиції з боку спільних підприємств, які масово утворились в Китаї саме в кризові роки). Менш суттєве, але помітне зростання НДДКР-інвестицій спостерігалось у

вказаний період також в Індії: до 2015р. країна змогла залучити 30 млрд. дол. США, більша з яких була спрямована на внутрішній ринок, Китай, Великобританію, США.

Основним мотивом переведення досліджень і розробок західних компаній в Азію були такі: більш дешева робоча сила; пільгова податкова політика в країнах; низькі операційні витрати і значні перспективи азійських ринків збуту. Зокрема, в 2009р. американська компанія *Caterpillar* відкрила новий центр з досліджень і розробок в м.Усі (центр провінції Цзянсу); однією з найбільш суттєвих переваг такого рішення є цілодобовий процес досліджень (внаслідок різниці у часі).

Другий тренд, який проявився в сфері інновацій під час кризи – активізація зв'язків великих гравців ринку з освітнім середовищем і університетами, особливо з університетами країн Азії. Так, компанія *General Electric* в період 2009-2011рр. інвестувала в дослідження і розробки близько 4 млрд. дол. США щорічно, в тому числі 800 млн. дол. США – в нові продукти в сфері охорони здоров'я (*General Electric Healthcare - GEH*). В 2007р. *GEH* запустила допоміжний дослідницький центр в Бангалорі, а в 2009р. – програму співробітництва з політехнічним університетом міста, виділивши гранти для студентів, зайнятих в медичних дослідженнях (що дозволило зменшити в декілька разів вартісний вираз портативного електрокардіографа). Фактично криза зумовила зміну напрямку міжнародного інноваційного процесу: якщо 10-15 років назад технології і інноваційні рішення йшли до Азії із країн Заходу, то у другому десятилітті ХХІ ст. склалась зворотна тенденція. Азійські країни почали створювати власні інноваційні рішення і технології які в силу меншої вартості знаходять застосування у всьому світі, у тому числі у західних країнах.

Третій тренд, що склався в період кризи і рецесії 2009-2011рр., пов'язаний із взаємовідносинами великих компаній і їх постачальників. Так, не дивлячись на кризові процеси у глобальній економіці, відповідно до звіту

Booz&Companу, у 2009р. *Honda* увійшла в Топ-20 найбільших інноваційних компаній світу. Корпорація вклала в дослідження і розробки 5,6 млн. дол. США – на 4% менше, ніж в 2008р., однак у відсотковому відношенні показник зріс до 6% (*Honda*, як і більшість японських компаній, будує свої відносини з постачальниками по системі *кейрецу*, в рамках якої здійснюється обмін технологіями між материнською компанією і дочірніми підприємствами). [119]

Як правило, під час рецесії ТНК зосереджуються не на прикладних дослідженнях, а на продуктових інноваціях і інжинірингу. Зазвичай компанії витрачають на базові дослідження і перспективні розробки менше 20% своїх інноваційних бюджетів. Під час рецесії ця частка помітно зростає - з початком економічного поживлення компанії прагнуть вивести на ринок нові продукти. Крім того, рецесія підштовхнула багато ТНК до інтенсивного пошуку шляхів підвищення інновацій – більш тісними стали контакти зі споживачами (особливо з Китаєм в сегменті інноваційної продукції), а процес моніторингу конкурентів і змін на ринку став більш ретельним.

Характеризуючи розвиток світового ринку з позицій структури високотехнологічної продукції, слід зазначити, що компанії збільшили інвестиції в такі дослідження і розробки, як програмне забезпечення і комп'ютерні послуги (11,7%), автомобілебудування (8,9%), технологічне обладнання та техніка (8,8%), фармацевтична галузь (4%).

Слід також відзначити, що протягом останніх десяти років спостерігається тенденція до спеціалізації секторів за регіонами. Так, компанії, що базуються в ЄС, найбільше інвестицій в інноваційні розробки вклали в сектор автомобілебудування (24,9%), фармацевтику і біотехнології (17,5%), технологічне обладнання та устаткування (10,2%). Основна частка інвестицій в інноваційні розробки американських компаній також концентрується на високотехнологічних галузях: технологічне обладнання та устаткування (25,2%), фармацевтика і біотехнології (22,1%), програмне

забезпечення та комп'ютерні послуги (18,2%). На вказані високотехнологічні сектори припадає 65,5% американських інвестицій в НДДКР, в той час як в ЄС – 30% і 26% - в Японії. [398] Така ситуація призвела до провідної ролі транснаціональних корпорацій вказаних галузей у здійсненні інвестиційної діяльності (табл. 3.17).

Таблиця 3.17

**Обсяг інвестицій в НДДКР найбільших високотехнологічних ТНК у 2012р.,
млн. дол. США [237]**

<i>Рейтинг</i>	<i>Назва компанії</i>	<i>Країна</i>	<i>Галузь</i>	<i>Обсяг інвестицій</i>
1	Volkswagen	Німеччина	Автомобілебудування	9515,0
2	Samsung Electronics	Південна Корея	Електроніка та електротехніка	8344,7
3	Microsoft	США	Програмне забезпечення та комп'ютерні послуги	7890,7
4	Intel	США	Технологічне обладнання та техніка	7691,4
5	Toyota Motor	Японія	Автомобілебудування та запчастини	7070,9
6	Roche	Швейцарія	Фармацевтика та біотехнології	7007,8
7	Novartis	Швейцарія	Фармацевтика та біотехнології	6922,8
8	Merck US	США	Фармацевтика та біотехнології	5995,9
9	Johnson&Johnson	США	Фармацевтика та біотехнології	5809,5
10	Phizer	США	Фармацевтика та біотехнології	5740,5
11	Daimler	Німеччина	Автомобілебудування	5639,0
12	General Motors	США	Автомобілебудування	5584,4
13	Google	США	Програмне забезпечення та комп'ютерні послуги	4997,0
14	Robert Bosh	Німеччина	Автомобілебудування	4924,0
15	Sanofi-Aventis	Франція	Фармацевтика та біотехнології	4909,0

Одночасно високотехнологічні корпорації стикаються зі скороченням рентабельності, зменшенням життєвого циклу продуктів, високими капітальними витратами, зростанням оплати праці, ускладненням ланцюгу поставок компонентів. Саме впровадження інновацій дозволяє компаніям долати ці проблеми, у тому числі через налагодження нових відносин, здійснення злиттів і поглинань. Важливим аспектом у даному процесі є те, що транснаціональні корпорації розширюють свої можливості, використовуючи науково-технічні кадри в глобальному масштабі і охоплюючи ринок технологічних знань.

ТНК здійснюють комбінування внутрішніх і зовнішніх джерел залучення інвестицій з метою інноваційного зростання і отримання надприбутку і в результаті стають інноваційними суб'єктами глобальної конкуренції. Інвестиційні потоки, що надходять з міжнародних компаній для модернізації або розвитку будь-якої сфери, є одним з перших кроків експансії ТНК. З одного боку, прямі іноземні інвестиції дають поштовх до розвитку промислових галузей, а з іншого – отримані прибутки надходять до материнських компаній, виснажуючи ресурси приймаючих країн. [234, с.122]

Розвинені країни монополізують технологічні інновації та отримують своєрідну «технологічну квазіренту» (США, Німеччина, Японія), навіть при тому, що, як зазначалось вище, глобальний ринок високотехнологічної продукції зміщується в Азію - 20% світових інвестицій в інновації припадає на Китай і Індію (табл. 3.18), в яких локально розробляється продукція масового споживання, яка потім експортується на західні ринки. [237]

Слід підкреслити, що оскільки результативність інноваційної діяльності корпорацій залежить від її системності, витрати на НДДКР провідних ТНК ув'язуються не з прибутковістю діяльності, а із загальним доходом підприємства. [124]

Таблиця 3.18

**Частка регіонів/країн у загальному обсязі світових витрат на
НДДКР у 2010-2012рр., % [111, с.160]**

<i>Регіони/країни</i>	<i>2010р.</i>	<i>2011р.</i>	<i>2012р.</i>
Північна і Південна Америка, у т.ч.	37,8	36,9	36,0
- США	32,8	32,0	31,1
Азійсько-Тихоокеанський регіон, у т.ч.	34,3	35,5	36,7
- Японія	11,8	11,4	11,2
- Китай	12,0	13,1	14,2
- Індія	2,6	2,8	2,9
Європа	24,8	24,5	24,1
Інші країни	3,0	3,1	3,2
Всього	100	100	100

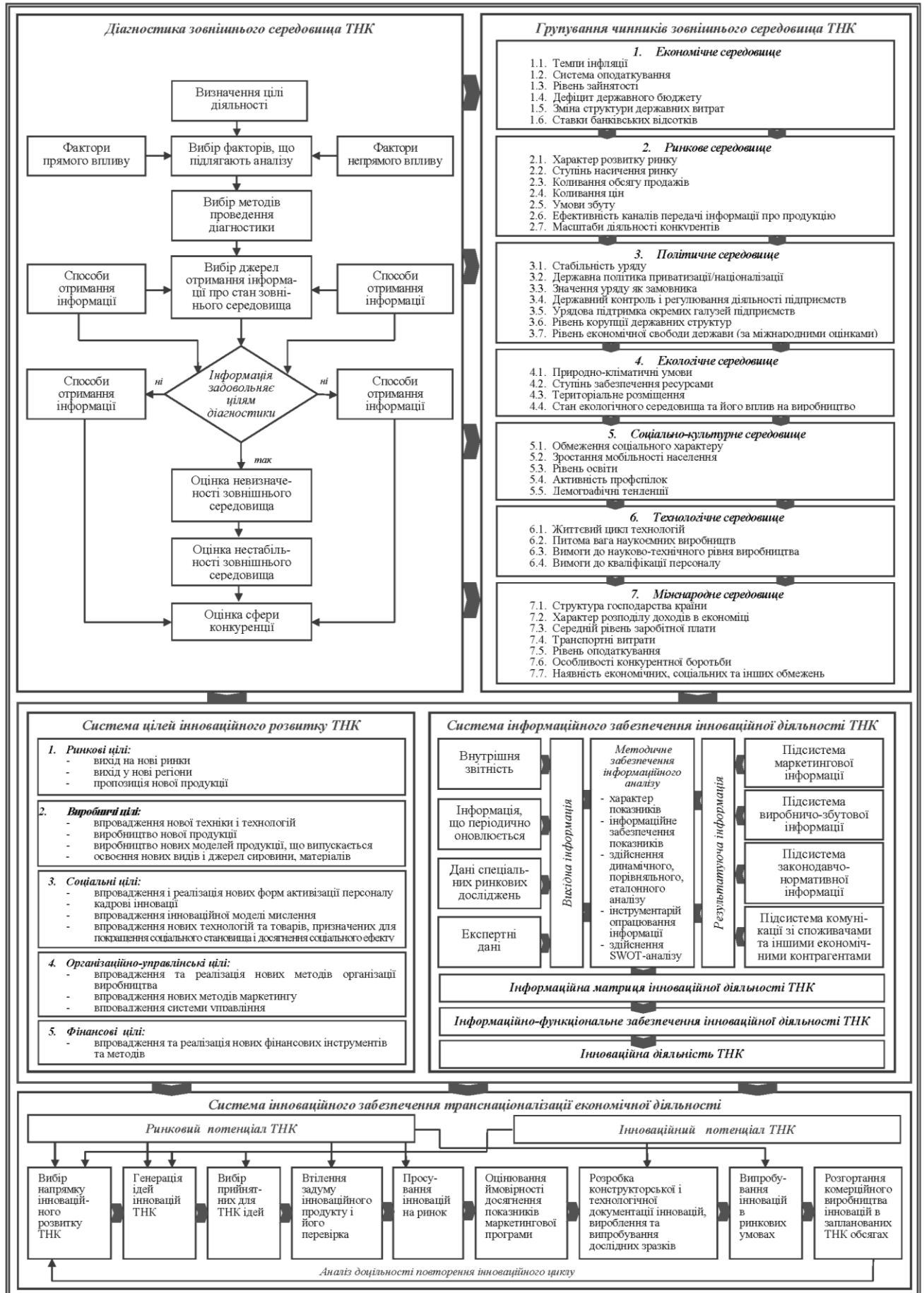
Зростання інвестиційної активності в 2014р. не знижує високу ризикованість прямого іноземного інвестування, зокрема структурні дефекти глобальної фінансової системи, уповільнення економічного зростання в ЄС та існування політичних ризиків в регіонах можуть значно вплинути на прийняття рішення щодо інвестування. В структурі світових інвестиційних потоків у 2014р. найбільша частка належала країнам, що розвиваються – 36% (486 млрд. дол. США). Серед країн, що розвиваються, до основних приймаючих країн належать країни Східної Азії – 70,7% та Південно-Східної Азії – 18% всіх інвестиційних потоків до країн Азії, та 7,2% припадає на країни Латинської Америки та Карибського басейну. У Східній Азії інвестиції ТНК в Гонконзі (Китай) досягнули історичного максимуму – 150 млрд. дол. США, що робить економіку Гонконгу другим інвестором у світовій економіці після США. Таке зростання спостерігалось здебільшого за рахунок транскордонних злиттів і поглинань в діяльності ТНК, таких як купівля *Cheung Kong Holdings* за 2,4 млрд. дол. США *Envestraa* (Австралія) та придбання *HKT Group Holdings* за 1,8 млрд. дол. США *CSL New World Mobility* (Австралія). Водночас інвестиції китайських ТНК зростали швидше,

ніж приплив інвестицій у країну, досягнувши нового максимуму у розмірі 116 млрд. дол. США. В результаті співвідношення між припливом і відтоком змінилась з 11:1 у 2004р. до майже 1:1 у 2014р. У Південно-Східній Азії зростання було в основному результатом різкого відтоку інвестицій з Сінгапуру в розмірі 41 млрд. дол. США у 2014р. в результаті таких угод, як придбання *Temasek Holdings* 25% акцій *AS Watson* (Гонконг, Китай) за 5,6 млрд. дол. США. [294, с.87; 369]

ТНК з країн Латинської Америки та Карибського басейну (за винятком офшорних фінансових центрів) збільшили інвестиції до США на 14% або до 35 млрд. дол. США у 2014р. Це зростання було обумовлено діяльністю ТНК Чилі, які збільшили інвестиційні потоки на 51%, до 13 млрд. дол. США за рахунок зростання внутрішньофірмових позик; бразильських ТНК, які продовжували отримувати виплати кредитів або брати кредити від своїх зарубіжних філій, що призвело до відтоку ПІІ. [294, с.87; 369]

Капітал ТНК спрямовується в інші країни для розвитку власної системи виробництва та збуту, для отримання ресурсної бази (яка включає провідний елемент створення інновацій - більш дешеві, ніж в країні базування, людські ресурси), у тому числі через механізм злиттів і поглинань. За наявними прогнозами, якщо макроекономічні умови в середньостроковій перспективі будуть покращені, інвестиції ТНК можуть досягнути у найближчі роки 1,8 млрд. дол. США. [369]

Підсумовуючи вищевикладене, *механізм інноваційного забезпечення транснаціоналізації економічної діяльності* можна представити таким чином (рис. 3.9). При цьому для його реалізації необхідним є *інноваційне забезпечення транснаціоналізації економічної діяльності*, під яким слід розуміти комплекс системних дій, спрямованих на реалізацію ринкового та інноваційного потенціалу транснаціональних корпорацій, який передбачає діагностику зовнішнього середовища ТНК (з метою оцінки сфери конкуренції),

Рис. 3.9. Механізм інноваційного забезпечення транснаціоналізації економічної діяльності.

ідентифікацію змістовної наповненості чинників зовнішнього середовища ТНК (економічного, ринкового, політичного, екологічного, соціально-культурного, технологічного, міжнародного спрямування), визначення системи цілей інноваційного розвитку ТНК (ринкових, виробничих, соціальних, організаційно-управлінських, фінансових), розробку системи інформаційного забезпечення інноваційної діяльності ТНК (вихідна інформація, результативна інформація, методичне забезпечення інформаційного аналізу), що у підсумку призводить до активізації міжнародних внутрішньофірмових і міжфірмових господарських зв'язків інноваційного спрямування через використання важелів і організаційних форм транснаціональної економічної взаємодії.

Проведений аналіз інвестиційно-інноваційного забезпечення транснаціоналізації економічної діяльності свідчить, що лише поєднання зазначених компонентів в діяльності ТНК гарантує останнім успішне функціонування в умовах зростання міжнародної конкуренції. Становлення економіки знань у світовому масштабі означає формування об'єктивної необхідності (фактично – передумов) активізації інвестиційно-інноваційної діяльності транснаціональних корпорацій. При цьому результати науково-дослідної діяльності корпорацій розглядатимуться як успішні, тільки якщо вони будуть замикатись на споживачеві. Таким чином, визначення обсягів фінансування розробки і продукування інновацій визначається, з одного боку, ступенем конкуренції на ринку, а з іншого – вигодами споживача від використання розробленого інноваційного продукту. У підсумку інтенсифікація міжнародних інвестиційних потоків, які відбуваються переважно за участі великих транснаціональних корпорацій, апріорі матиме інноваційний характер і узгоджуватиметься зі стратегічними мотивами компаній.

Висновки до розділу 3

Інтенсивна глобалізація світового господарства призводить до утворення нової економічної системи, рушійною силою якої виступають транснаціональні корпорації. На сьогодні в світі нараховується близько 85 тис. ТНК і 810 тис. їх зарубіжних підрозділів. За останні 30 років кількість ТНК збільшилась у 12 разів (1970 р. – 7 тис. ТНК, 1990 р. – 24 тис., 2014 р. – 85 тис.), у яких зайнято більше 75 млн. чол. За вказаний період сукупні активи іноземних філій зросли більше ніж у 18 разів (на початок 2014 р. їх величина дорівнювала 96,625 трлн. дол. США), виробництво доданої вартості у них становило 2,3 % глобального ВВП (7,7 млрд. дол. США).

При цьому на території розвинених країн розміщуються понад 80 % материнських компаній і близько 33 % – афільованих (у країнах, що розвиваються – 19,5 % і 50 % відповідно; у країнах з перехідною економікою – 0,5% і 17% відповідно). Лідером серед країн базування є США (132 ТНК), Китай (73 ТНК), Японія (68 ТНК), Німеччина (32 ТНК), Великобританія (26 ТНК). Серед компаній з найбільшими іноземними активами 17 ТНК мають 90% активів за кордоном (Arcelor Mittal, Nestle, Anheuser-Busch InBev, Vodafone та ін.). Найбільш розвиненим країнам світу відповідають найбільші транснаціональні компанії: США - General Electric, Wal Mart Stores, Exxon Mobil; Великобританія - Royal Dutch Shell, BP, Vodafone; Японія – Toyota та ін.

В результаті проведеного дослідження встановлено, що системні перетворення транснаціоналізації відбуваються як в напрямку розширення різноманіття цілей діяльності ТНК під впливом вимог інноваційного розвитку, так і різновидів структур, що входять до їх складу. На основі дослідження стратегій розвитку провідних компаній світу визначено основні перспективні напрями діяльності ТНК в імперативах інноваційного розвитку: *по-перше*, диверсифікація діяльності (що створює можливості для підвищення швидкості реакції на зміни на ринках сировини, технологій і товарів, маневрування

ресурсами, прискорення технічних і організаційних нововведень); *по-друге*, прискорення темпів науково-технічного розвитку в рамках ТНК за рахунок активізації НДДКР корпорацій (у відповідності до змін на внутрішньому і зовнішньому ринках товарів і технологій).

Виходячи з того, що діяльність сучасних ТНК представляє собою *соціотехнічну систему*, яка взаємодіє із суспільною та екологічною системами, обґрунтовано, що вказана взаємодія надає ТНК *загальносистемних властивостей*, якими не володіє жодна із вказаних систем окремо (здатність до самоорганізації і саморозвитку; мотивація цілеспрямованої діяльності, у тому числі мотивація праці та інноваційного розвитку тощо). Підкреслено, що в умовах ринкової економіки мотиви інноваційного розвитку ТНК генеруються внутрішніми і зовнішніми чинниками виробничої системи: параметрами виробничого процесу (якісними результатами процесу, параметрами соціальної організації і мотивації праці); параметрами ринкового середовища (конкурентоспроможність, прибуток, нові потреби); новітніми досягненнями науково-технічного прогресу; екологічними параметрами. Розроблено *концептуальну схему взаємодії параметрів інноваційного розвитку ТНК*.

Відзначено, що найважливішою характеристикою транснаціоналізації і механізму управління інноваційною діяльністю ТНК виступає здатність останніх до генерування мотивів нововведень. При цьому чим більш різноманітними є мотиви конкретного нововведення (мотиви задоволення і розвитку потреб суспільства; мотиви прибутковості; мотиви творчості; мотиви престижу; мотиви задоволення внутрішніх потреб; мотиви задоволення соціальних потреб у забезпеченні сприятливого екологічного стану виробничого і оточуючого середовища тощо), тим більшою мірою нововведення (інновації) є прогнозованими.

Встановлено, що інноваційний розвиток ТНК є самоорганізованим і самокерованим процесом, як наслідок того, що організація і управління інноваційною діяльністю виступає результатом науково-технічного розвитку

корпорацій (що є підтвердженням теорії нововведення, теорії стратегічного управління, теорії технологічного менеджменту та ін.). Підкреслено, що інноваційний розвиток впливає на природу механізмів транснаціоналізації економіки, а саме на модифікацію техніко-економічних, соціотехнічних, організаційно-економічних механізмів розвитку вказаного процесу, що в кінцевому підсумку сприяє інтеграції окремих механізмів функціонування ТНК в механізм інноваційного забезпечення транснаціоналізації світової економіки.

Одночасно встановлено наявність певного *парадоксу*: чим більшою є необхідність в інноваційному розвитку виробництва, тим складнішим є вирішення завдання підвищення творчої активності персоналу, на основі чого зроблено висновок, що інновація має призводити до посилення внутрішніх і зовнішніх позитивних мотивів та послаблення зовнішніх негативних мотивів або, принаймні, до посилення мотивації за рахунок одного з мотивів без її послаблення за рахунок інших мотивів. Таким чином, найважливішою умовою успішності транснаціональної діяльності в новітніх імперативах інноваційного розвитку стає підвищення уваги до трудоресурсної складової (невід'ємним компонентом стратегії розвитку ТНК має стати система трудоресурсного забезпечення).

Доведено особливе значення використання *системних можливостей ТНК* в період кризи: концентрація грошових, матеріальних, науково-технічних, трудових (інтелектуальних) та інформаційних ресурсів, необхідних для подолання спаду виробництва і інвестицій в науково-технічний розвиток (через забезпечення взаємодії фінансового, промислового і інтелектуального капіталу); підвищення стійкості загальної дохідності і зниження підприємницького ризику учасників ТНК (через надання допомоги структурним підрозділам, які є незамінними в технологічному ланцюгу виготовлення кінцевого продукту); спрощення вирішення проблеми взаємної заборгованості структурних підрозділів ТНК (ТНК традиційно здатні вирішити проблеми взаєморозрахунків і неплатежів серед учасників); покращення кредитного обслуговування структурних підрозділів

корпорації банками, які входять до ТНК або співпрацюють з ними (оскільки банк не зацікавлений у затримках з платежами клієнтам – партнерам ТНК); стійка кооперація структурних підрозділів ТНК і організація внутрішнього маркетингу (що усуває проблему постачання і збуту); можливість формування міжнародних коопераційних зв'язків (ТНК володіють достатньою автономією у прийнятті і здійсненні основних рішень щодо міжнародної економічної діяльності).

Підкреслено, що в результаті інноваційної діяльності ТНК сприяють оновленню у міжнародному масштабі промислових технологій і збільшенню масштабів нововведень шляхом формування і підтримання сприятливого *інноваційного клімату* (*по-перше*, за рахунок високої концентрації капіталу і гнучкості структури, ТНК здатні здійснювати масштабні науково-технічні розробки, створювати найбільш складні технічні і технологічні системи; *по-друге*, активізація інноваційної діяльності ТНК тісним чином пов'язана з розвитком малого і середнього бізнесу), у т.ч. з використанням широких можливостей вибору джерел фінансування (взаємодія з банками, доступ до міжнародних комерційних і фінансових контрактів тощо). Запропоновано під *інноваційним кліматом* розуміти цілеспрямований комплекс умов (матеріальних, фінансових, трудових, інформаційних, організаційних), необхідних для здійснення інноваційної діяльності на різних рівнях, що забезпечує перехід економічної системи (міжнародного, макро-, макrorівня) на інноваційну модель розвитку через реалізацію таких можливостей: виробництво нових або удосконалення наявних видів продукції та послуг; кадрові інновації; управлінські інновації; ринкові інновації; придбання ноу-хау, патентів; фінансово-податкові преференції; державно-приватне партнерство; комерціалізація технологій тощо.

Встановлено, що загалом у світовій економіці у першому десятилітті XXI ст. витрати на НДДКР зросли майже вдвічі до 1 276 млрд. дол. США, при цьому ТНК розвинутих країн є лідерами глобальних НДДКР: у більшості розвинених країн частка витрат ТНК на НДДКР у загальнонаціональному обсязі даних витрат перевищує 65% (так, в 2012 р. відповідні витрати

компанії Microsoft становили 9 млрд. дол. США, Intel – 8,4 млрд. дол. США, General Motors – 8,1 млрд. дол. США, IBM – 6,3 млрд. дол. США). Констатовано наявність загальносвітової тенденції переходу від державного інвестування інноваційної діяльності до стимулювання корпоративних вкладень в інновації (за даними *The EU Industrial R&D Investment Scoreboards*, загальний обсяг корпоративних інвестицій у НДДКР, здійснений найбільшими 1400 ТНК світу, перевищив у 2012 р. 400 млрд. євро). При цьому тенденція зростання інвестицій у дослідження і розробки зберігалась навіть у період кризи (за даними *McKinsey*, 85 % ТНК відносять інновації до виключно важливих чинників корпоративної стратегії економічного зростання). У територіальному розрізі найбільш інноваційними регіонами на сьогодні є США, Західна Європа і Японія (до числа 50 найбільших інноваційних ТНК світу входять 19 американських, 18 європейських, 12 японських корпорацій, на які припадає 93 % обсягу світових корпоративних інвестицій в дослідження і розробки). У галузевому розрізі найвищу інтенсивність НДДКР демонструють ТНК хімічної, фармацевтичної, автомобілебудівної, електронної промисловості: за даними *Thomson Reuters Top-100*, у 2014 р. глобальними інноваційними лідерами виступати такі компанії: *3M Company* (хімічна промисловість, США), *ABB* (індустріальний сектор, Швейцарія), *Abbott Laboratories* (фармацевтика, США), *Advanced Micro Devices* (напівпровідники та електронні компоненти, США), *Aisin Selki* (автомобілебудування, Японія), *Alcatel-Lucent* (телекомунікації та обладнання, Франція), *Altera* (напівпровідники та електронні компоненти, США), *Apple* (телекомунікації та обладнання, США), *Arkema* (хімічна промисловість, Франція), *Asahi Glass* (індустріальний сектор, Японія).

Встановлено, що в рамках міжнародного науково-технічного співробітництва ТНК розвинутих країн спрямовували інвестиції, перш за все, в країни, що розвиваються (протягом 1990-2000 р. обсяг вказаних інвестицій зріс в 3,5 рази), в результаті чого більшість ТНК на сьогодні мають науково-технічні

центри в Китаї, Індії і Сінгапурі. Ідентифіковано *чинники* вказаного вектору інвестування: необхідність більш швидкого генерування інновацій в умовах глобальної конкуренції; більш низька вартість людських ресурсів в країнах з економікою, що розвивається; наявність висококваліфікованого персоналу в країнах-реципієнтах; сприятливі умови для науково-технічної діяльності, створені в країнах, що розвиваються. Одночасно лідерство розвинутих країн в контексті результативності інвестицій в НДДКР залишається беззаперечним (на США припадає 32 % загальносвітового обсягу патентів; на ЄС – 29 %, Японію – 28 %, Китай – 2 %) (табл. 3).

Підкреслено, що в результаті вищезазначених процесів у світовій економіці формується *поліцентрична модель інноваційної політики ТНК* (інновації народжуються не тільки в штаб-квартирі корпорації, а й в інших географічних точках присутності), в результаті чого транснаціональні корпорації перетворюються на провідну рушійну силу світового інноваційного розвитку. Відзначено, що з метою реалізації науково-технічного потенціалу, ТНК використовують такі форми інтернаціоналізації науково-технічного співробітництва: створення власних центрів НДДКР; формування міжнародних технологічних альянсів; передача замовлень на виконання наукових досліджень і розробок іншим компаніям на умовах аутсорсингу; доступ до нових технологій шляхом злиттів і поглинань.

Виходячи з того, що *інноваційне забезпечення транснаціоналізації економічної діяльності* представляє собою, у *широкому розумінні*, забезпечення структурних зрушень в процесі економічної діяльності ТНК, країн базування та приймаючих країн в напрямі підвищення їх технологічного рівня, а у *вузькому розумінні* – науково-дослідне забезпечення довгострокових програм інноваційного розвитку (реалізацію інноваційних програм), створення механізму фінансування нововведень, створення програми інформаційного забезпечення продукування інновацій, – важливого значення набуває інвестиційне забезпечення вказаних процесів.

В результаті оцінки динаміки глобальних потоків ПІІ в 2004–2014 рр. встановлено, що внаслідок становлення поліцентричної моделі інноваційної політики ТНК, в 2012 р. в країни, що розвиваються, вперше надійшов більший обсяг ПІІ, ніж до розвинених країн (52 % глобального припливу ПІІ), що перевищувало інвестиційні потоки в розвинені країни на 142 млрд. дол. США (приплив ПІІ в розвинені країни склав 35 % глобального припливу ПІІ, в країни з перехідною економікою – 13 %). Сумарний обсяг надходжень ПІІ в розвинені країни зменшився на 32 % до 561 млрд. дол. США (до рівня, який спостерігався у 2004 р.), при цьому дві третини глобального падіння ПІІ припадає на Європейський Союз. Констатовано, що капітал ТНК спрямовується в інші країни для розвитку власної системи виробництва та збуту, для отримання ресурсної бази (яка включає провідний елемент створення інновацій – більш дешеві, ніж в країні базування, людські ресурси), у тому числі через механізм злиттів і поглинань. Розроблено *механізм інноваційного забезпечення транснаціоналізації економічної діяльності*. Таким чином, під *інноваційним забезпеченням транснаціоналізації економічної діяльності* слід розуміти комплекс системних дій, спрямованих на реалізацію ринкового та інноваційного потенціалу транснаціональних корпорацій, який передбачає діагностику зовнішнього середовища ТНК (з метою оцінки сфери конкуренції), ідентифікацію змістовної наповненості чинників зовнішнього середовища ТНК (економічного, ринкового, політичного, екологічного, соціально-культурного, технологічного, міжнародного спрямування), визначення системи цілей інноваційного розвитку ТНК (ринкових, виробничих, соціальних, організаційно-управлінських, фінансових), розробку системи інформаційного забезпечення інноваційної діяльності ТНК (вихідна інформація, результативна інформація, методичне забезпечення інформаційного аналізу), що у підсумку призводить до активізації міжнародних внутрішньофірмових і міжфірмових господарських зв'язків інноваційного спрямування через використання важелів і організаційних форм транснаціональної економічної взаємодії.

РОЗДІЛ 4. КОНЦЕПТУАЛЬНО-ВИЗНАЧАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СИНЕРГЕТИЧНОГО ХАРАКТЕРУ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

4.1. Особливості сучасного етапу міжнародного науково-технічного співробітництва за участю ТНК.

Головною характеристикою сучасної світогосподарської системи є виникнення і самостійний розвиток транснаціонального сектору: *по-перше*, на частку ТНК припадає найбільша кількість міжнародних трансакцій; *по-друге*, діяльність ТНК і їх потреби зумовлюють формування організаційних і технологічних інновацій (і відповідно – розвиток трудоворесурсної складової світової економіки); *по-третє*, використовуючи інновації, ТНК сприяють їх розповсюдженню і розвитку; *по-четверте*, внаслідок вищевикладеного, ТНК стають визначальним чинником розвитку процесів глобалізації. (економічна потужність ТНК значно перевищує можливості національних економік невеликих і середніх країн). [294, с.88]

При цьому важливо відзначити такі особливості взаємодії ТНК і національних держав:

- співіснування транснаціональних компаній і національних держав відбувається в рамках єдиної світогосподарської системи, яка володіє власною логікою і динамікою;
- цілісна світогосподарська система – це не просто сума національних господарств і ТНК, а й система, що самоорганізується, створювана сукупністю відносин між державами і ТНК;
- транснаціоналізація виробництва призводить до виникнення нових форм взаємозалежностей, що пронизують національні економічні системи і посилюють їх взаємозв'язок, оскільки все більша частина галузей національного виробництва включається в транснаціональну сферу діяльності;

- активізація процесів транснаціоналізації сприяє трансформації національних економік;
- взаємодія ТНК і національних держав носить діалектичний характер і приймає різноманітні форми (від прямого протистояння до конструктивного співробітництва);
- співпадання інтересів транснаціонального капіталу і держав може забезпечити останнім значні переваги у міжнародному конкурентному середовищі.

Механізм самоорганізації транснаціонального виробництва забезпечується через взаємодію не лише із зовнішнім середовищем, а й із внутрішнім, на основі закону єдності і боротьби протилежностей: з одного боку, за рахунок цілісності транснаціональної мережі, а з іншого – за рахунок подолання протиріч в організаційно-комунікативній, виробничо-економічній, фінансово-економічній і соціально-економічній підсистемах транснаціоналізації. При цьому найважливішого значення набуває забезпечення раціоналізації горизонтальних (координація) і вертикальних (підпорядкування) типів взаємозв'язку в рамках системи транснаціонального виробництва.

Сучасний етап світового економічного розвитку супроводжується не лише активізацією тенденцій транснаціоналізації, а й становленням у світовому масштабі економіки знань, формуванням загальносвітового інноваційного (інформаційного та технологічного) простору, що має постіндустріальний характер.

За даних умов ключову роль у забезпеченні міжнародної конкурентоспроможності суб'єктів світової економіки відіграють інноваційні чинники, а саме їх здатність до продукування високотехнологічних товарів та об'єктів інтелектуальної власності. Західні ТНК на сьогодні перетворились на найпотужнішу рушійну силу розвитку світового технологічного прогресу та міждержавного інноваційного обміну

завдяки масовому впровадженню у виробництво інноваційних технологій, а також забезпеченню оперативної комерціалізації наукових розробок та ефективному трансферу наукоємних технологій. [303, с.55]

Оскільки, як було зазначено вище, стрімкий розвиток процесів транснаціоналізації відбувається в умовах становлення постіндустріальної економіки, ТНК виступають провідною рушійною силою міждержавного інноваційного обміну, трансферу наукоємних технологій та комерціалізації наукових розробок (ТНК контролюють близько 80% патентів і ліцензій, нових технологій і ноу-хау; сукупні інноваційні витрати 100 корпорацій, що здійснюють найбільші інноваційні розробки, у 2013р. дорівнювали 208,7 млрд. дол. США; частка інтелектуального капіталу в показниках сумарної капіталізації високотехнологічних ТНК світу дорівнює 85%).

Зокрема, у США частка корпоративного патентування становить майже 85% від загальної кількості виданих у країні патентів, компанії США у 2013р. витратили на НДДКР у сукупності 453,5 млрд. дол. США (частка інноваційно активних підприємств у промисловості становила 70%), Японії – 148,4 млрд. дол. США (77%), Франції – 54,7 млрд. дол. США (64%), Великобританії – 39,1 млрд. дол. США (64%) відповідно. При цьому відмінною рисою корпоративного фінансування НДДКР є його висока результативність, оскільки практично усі витрати повністю трансформуються в патенти – форму інтелектуальної промислової вартості, спроможної генерувати інновації. [303, с.56]

Акцентування уваги ТНК на патентуванні винаходів обумовлено логікою їх технологічної політики, орієнтованої на забезпечення лідерських позицій в інноваційному сегменті світової економіки. Світове лідерство на ринку патентів утримують такі ТНК, як *Panasonic Corporation*, *ZTE Corporation*, *Huawei Technologies Co. LTD* та ін. (табл.4.1).

Щодо глобального ринку товарних знаків, завдяки уніфікації процедур реєстрації в рамках Мадридської системи (яка дозволяє реєструвати товарний

знак одночасно в багатьох країнах світу), для ТНК значно спрощується процес проникнення на міжнародні ринки. Лідерами щодо реєстрації товарних знаків є фармацевтичні та косметичні компанії, які у 2013р. подали 650 заявок на реєстрацію товарних знаків (рис.4.1).

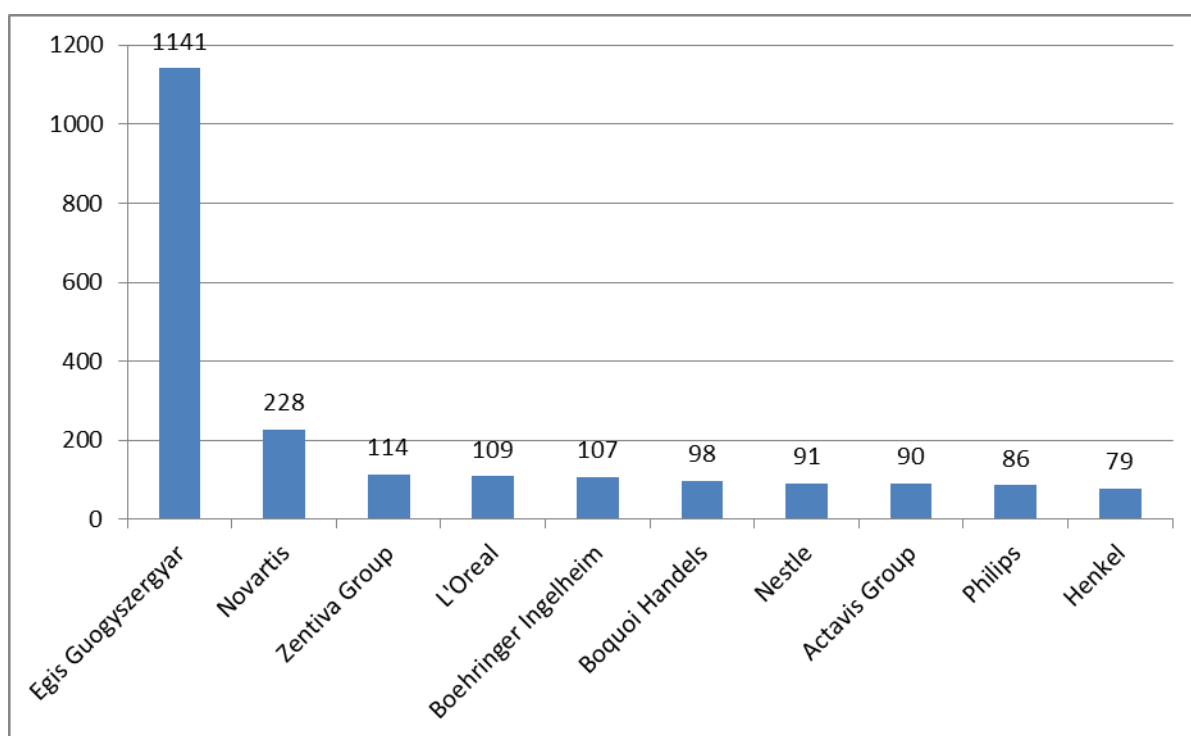
Таблиця 4.1

ТОП – 10 корпорацій за кількістю поданих заявок на отримання патентів у 2009-2013рр. [303, с.59]

Рейтинг у 2013р.	Корпорація – аплікант заявок	Країна походження	Опубліковано заявок на отримання патентів			Зміна 2013р. - 2009р.
			2009р.	2011р.	2013р.	
1	Panasonic Corporation	Японія	1891	2463	2839	948
2	ZTE Corporation	Китай	517	2826	2309	1792
3	Huawei Technologies Co., LTD	Китай	1847	1831	2110	263
4	Qualcomm Incorporated	США	1280	1494	2050	770
5	Intel	США	...	...	1871	x
6	Sharp Kabushiki Kaisha	Японія	997	1755	1839	842
7	Robert Bosh Corporation	Німеччина	1588	1518	1809	221
8	Toyota Jidosha	Японія	1068	1417	1698	630
9	Telephonactie Ericsson	Швеція	1241	1116	1468	227
10	Philips Electronics	Нідерланди	1295	1148	1423	128
<i>Всього ТОП - 10</i>			<i>12814</i>	<i>16904</i>	<i>20884</i>	<i>8070</i>

Розвиток міжнародної торгівлі ліцензіями відбувається порівняно більш швидкими темпами, ніж торгівля товарами, особливо в розвинених країнах, на які припадає 99% світового експорту ліцензій та патентів і 85% імпорту. Кількість країн, які за останні 50 років брали участь у міжнародній торгівлі

ліцензіями, зросла майже в 30 разів. При цьому велику роль у даному процесі відіграє таке явище, як транснаціоналізація малого бізнесу, що розвивається в рамках співпраці останнього з потужними транснаціональними корпораціями як сегменту, що має можливість швидкого просування ідей та їх апробації, що детальніше буде розглянуто нижче. Лідерами в експорті ліцензій є ТНК розвинених країни – членів ОЕСР: США, Німеччини, Японії, Італії, Великобританії, Франції. ТНК вказаних країн, а також Південної Кореї та Японії є провідними імпортерами ліцензій.

Рис.4.1. Загальна кількість поданих ТНК заявок на реєстрацію товарних знаків за Мадридською системою у 2013р. [411, с.27]

Торгівля ліцензіями є надзвичайно прибутковою для ТНК. За оцінками ООН, покупці сплачують за ліценції до 10% реалізованої продукції, що випускається на основі ліцензійних угод. Якщо ж мова йде про високотехнологічні або унікальні науково-технічні розробки, відповідна частка досягає 30%, а іноді і 50% вартості продукції. Враховуючи, що широке розповсюдження у світі отримало поєднання продажу ліцензій і здійснення інвестування в рамках створення зарубіжних філіалів ТНК,

реальні обсяги надходжень від продажу ліцензій значно перевищують значення наявних статистичних показників. [234, с.184]

На початок XXI ст. загальний обсяг промислового виробництва на основі ліцензій американського походження за кордоном майже втричі перевищував товарний експорт США. Обсяг виробництва на базі іноземних ліцензій досягав в Японії 40%, в Німеччині - 15%. Розповсюдження також набувають угоди зі створення стратегічних альянсів ТНК, а також угоди про надання ліцензій дочірнім структурам. [419]

Одночасно використання інструментарію ліцензування є пов'язаним із ризиком ймовірного витоку технологічної інформації до третіх осіб після надання ліцензії, що збільшує потенційні трансакційні витрати від здійснення ліцензування. Відповідно, до ліцензійної винагороди має бути включена оплата даного ризику, яка завжди буде більшою за ті ліцензійні відрахування, які ТНК може брати у власного філіалу, оскільки подібний ризик відсутній на внутрішньому ринку компанії. У кожному конкретному випадку укладаються специфічні контракти щодо ліцензійної винагороди, які носять, як правило, закритий характер.

При цьому слід відзначити, що визначення оптимального розміру ліцензійної винагороди і відповідно – трансакційних витрат при ліцензуванні пов'язано з більшою невизначеністю у порівнянні з витратами при закордонному виробництві. Оскільки невизначеність і ризик завжди виступають чинниками збільшення ціни, трансакційні витрати при ліцензуванні є більшими, ніж при закордонному виробництві. В цілому закордонне виробництво як засіб проникнення на зовнішній ринок є більш ефективним, ніж ліцензування. [49, с.25]

Таким чином, для ТНК внутрішній ринок є більш ефективним каналом передачі технологій, ніж інші контрактні форми, оскільки технологія залишається всередині компанії, відсутня необхідність переговорів щодо змісту ліцензійних угод (це є тим більш важливим, що технологія – це

унікальний продукт, стосовно якого неможливо виділити ціну його складових).

Загалом, гнучкість зв'язків в рамках транснаціонального виробництва розширюється. Так, транснаціоналізація малого бізнесу свідчить про явище переходу від класичної форми ТНК до становлення альянсів транснаціональних компаній. Процеси транснаціоналізації здійснюються не лише на базі внутрішньофірмових відносин ТНК, а й за їх межами: в рамках ліцензійних, субпідрядних та інших контрактів, через мережу стратегічних альянсів ТНК і т.п. Суттєво важливим є те, що при здійсненні політики спеціалізації компанії мають враховувати той факт, що навіть при розвитку основних видів діяльності, які визначають стратегічні позиції фірми, вони будуть розширювати співробітництво з іншими компаніями, що обумовлено прагненням мінімізувати трансакційні витрати. Загалом параметри розподілу трансакційних витрат між фірмами залежать від результативності стратегічної поведінки сторін. Міжфірмове співробітництво, об'єднуючи суб'єктів в рамках одного технологічного ланцюга, дозволяє досягати необхідного балансу змін і стійкості всієї системи транснаціонального виробництва.

Збільшенню значущості міжфірмової кооперації сприяє технологічна конвергенція: в процесі взаємодії компанії отримують доступ до технологій, розробка яких власними силами супроводжується значними витратами. Формування загального поля взаємодії породжує позитивний мережевий ефект, який суттєво полегшує транснаціоналізацію виробництва. [49, с.26-28]

За наявними оцінками, рівень інтелектуальної капіталізації високотехнологічних компаній на сьогодні перевищує 85%, що надає можливість транснаціональним компаніям прогнозувати інновації ще на початковому етапі фундаментальних досліджень. Важливим є те, що на основі результатів корпоративних інноваційних розробок та експериментальних досліджень на міжнародному рівні формуються

стандарти, відповідно до яких здійснюється виробництво інноваційної продукції.

При цьому розвиток системи транснаціоналізації, що відбувається на взаємопов'язаних рівнях – рівні внутрішніх структур, рівні міжнародного середовища локальних зон (де функціонують суб'єкти транснаціональних відносин), рівні глобального середовища – зумовлює прояв принципово нових якостей багаторівневого розвитку транснаціоналізації (найважливішою умовою успішності процесу транснаціоналізації виступає постійна адаптація до умов зовнішнього середовища).

Однією з найбільш характерних ознак сучасного етапу транснаціоналізації, спричиненого активізацією інноваційної діяльності, є виникнення явища транснаціоналізації малого бізнесу (утворення ТНК з кількістю зайнятих 20-499 чол.) (як наслідок скорочення тривалості життєвого циклу продукції та скорочення терміну окупності інвестицій в НДДКР): *по-перше*, подрібнення технологічного процесу і розміщення його окремих стадій на малих і середніх підприємствах в рамках транснаціональних структур (що передбачає створення високотехнологічної основи малого виробництва); *по-друге*, формування єдиного соціально-економічного і технологічного простору, в результаті чого утворюється можливість опанування випуску продукції відповідної складності малими підприємствами різної територіальної приналежності (у Франції питома вага «малих ТНК» становить близько 89% загальної кількості транснаціональних корпорацій, у Великобританії - 80%, у США – 44%, в Японії – 23%). Таким чином, поряд з укрупненням і диверсифікацією діяльності ТНК, спостерігається тенденція до оптимізації розміру компаній (зменшення розміру при зростанні рівня спеціалізації).

Раніше малі та середні підприємства, як правило, впроваджували інновації, вже освоєні великими компаніями, у тому числі транснаціональними корпораціями. На сучасному етапі, крім зазначеного,

відбувається також наступний процес: ТНК, зацікавлені в отриманні якісних напівфабрикатів і компонентів, передають малим і середнім підприємствам технічне завдання, організують навчання персоналу, забезпечують контроль якості і т.д. Тому певна частина малих підприємств опановують нову продукцію практично одночасно з великим ТНК. В результаті почалось кількісне і якісне зростання малих і середніх підприємств.

Таким чином сучасна науково-технічна революція, створивши технічні передумови для відродження малого підприємництва на новій основі, не тільки змінила його відносини з ТНК, а й призвела до початку транснаціоналізації малого виробництва. Тобто в сучасних умовах концентрація і централізація капіталу зумовлена також активізацією діяльності в малому виробництві. При цьому подрібнення технологічного процесу і переміщення його окремих стадій на малі підприємства в рамках транснаціональних формувань передбачає створення високотехнологічної основи малого виробництва.

Транснаціоналізації малого бізнесу сприяє утворення єдиного соціально-економічного і технологічного простору, за якого випуск порівняно складної продукції може відбуватись малими підприємствами в різних регіонах. Становлення тенденції транснаціоналізації малого бізнесу також було прискорене підвищенням витрат малих підприємств в західних країнах у зв'язку зі зростанням оплати праці, наявністю суворого законодавства в сфері праці і т.п. ТНК почали масово виносити допоміжні операції і завершувальні стадії в країни, що розвиваються причому цей процес буде продовжуватись, і буде зростати роль кооперації ТНК і малих підприємств.

Крім того, виникає все більше ТНК, залучених до розвитку міжнародної міжфірмової кооперації. В результаті формується мережева модель організації, коли на зміну жорстко централізованим приходять так звані мережеві структури, засновані на міжфірмових угодах, мета утворення яких

– зниження витрат виробництва, більш швидка адаптація до змін попиту і технології.

У поєднанні з розвитком міжфірмової кооперації ТНК, транснаціоналізація малого бізнесу свідчить про явище переходу від класичної форми ТНК до становлення альянсів транснаціональних компаній як форми транснаціоналізації економічної діяльності (утворення альянсів ТНК, з одного боку, є проявом узгодження інтересів конкуруючих сторін, а з іншого – виступає одним з головних важелів проникнення транснаціонального бізнесу на нові ринки, особливо у високотехнологічних галузях) (табл. 4.2). При цьому утворення альянсів ТНК фактично є компромісними угодами (поєднання конкуренції і співробітництва), які зводять до мінімуму витрати, що виникають в умовах зовнішніх впливів. Останнє є тим більш важливим, що будь-яка транснаціональна структура буде прагнути розширити зону свого впливу і буде це робити до тих пір, поки супротив зовнішнього середовища не зафіксує її в певних межах.

Таблиця 4.2

Кількість міжнародних міжфірмових угод у новітніх галузях світової економіки

<i>Регіони світової економіки</i>	<i>Інформатика</i>	<i>Біотехнології</i>	<i>Нові матеріали</i>	<i>Всього</i>
США – Західна Європа	616	248	137	1001
Японія - США	415	159	97	671
Західна Європа - Японія	185	43	52	280
Компанії США	1026	415	237	1678
Компанії Західної Європи	782	291	191	1264
Компанії Японії	593	197	147	937

В рамках такого роду альянсів великі ТНК, як правило, виступають замовниками значної частини інноваційних розробок у малих інноваційних структурах, що значно підвищує ефективність наукового пошуку та забезпечує високі темпи комерціалізації інновацій. Так, за значної підтримки з боку корпоративного венчурного капіталу високої динаміки розвитку отримали такі передові технології та галузі, як інформаційно-комунікаційні технології, гена інженерія, автоматизовані системи управління, аерокосмічна галузь, хімічна промисловість, енергетика, біотехнології, медицина, фармацевтика. Саме ці галузі оцінюються на сьогодні як найбільш перспективні в контексті інноваційної діяльності ТНК. [303, с.63; 355]

Створення стратегічних альянсів, перехід до гнучкої моделі структуризації виробничо-комерційної та фінансової діяльності ТНК, свідчить про їх дієвість як якісно нової форми співробітництва у світовій економіці, При цьому найбільшу ефективність, як свідчить міжнародна бізнес-практика, демонструють стратегічні альянси, створені у наукомістких галузях економіки з метою об'єднання зусиль компаній в сфері наукових досліджень і створення інновацій. Одночасно стратегічні альянси ТНК виступають дієвим механізмом нарощування корпоративних портфелів патентів та зміцнення конкурентних позицій через розвиток інноваційної діяльності компаній.

Про вагому роль транскордонних стратегічних альянсів у сучасних процесах міжнародного науково-технічного співробітництва свідчить той факт, що на сьогодні загальна кількість цих структур у світі перевищує 3,5 тис., а їх частка у високотехнологічних галузях становить близько 70% від загальної кількості створюваних стратегічних альянсів (формування транскордонних стратегічних альянсів дає змогу компаніям об'єднати свої патентні портфелі, отримати швидкий доступ до міжнародних технологій і ринків, мінімізувати ризики, пов'язані з технологічним розвитком). [303, с.61]

Загалом транскордонні стратегічні альянси (*IBM і Toshiba, Honeywell і Yamatake-Honeywell, Hewlett-Packard і Yokogawa-HP, Xerox і Fuji Xerox, Fujitsu і Amdahl* та ін.) виступають, *по-перше*, однією з найбільш дієвих інституційних форм міжнародного науково-технічного співробітництва (на сьогодні кількість даних альянсів у світі перевищує 3,5 тис.), *по-друге* - проявом якісно нових механізмів міжнародного науково-технічного співробітництва та його обслуговування (частка даних альянсів у високотехнологічних галузях перевищує 70%) з метою подолання інноваційного розриву у світовій економіці з використанням важелів венчурного фінансування (за даними ООН, обсяги венчурного капіталу в розвинених країнах за останні два роки зросли на 87% до 300 млрд. дол. США; результативність венчурних інвестицій в НДДКР є в 10 разів вищою за результативність інших корпоративних видатків: так, в США венчурний капітал, розмір якого не перевищує 3% сумарних корпоративних інвестицій в НДДКР, створює 15% промислових інновацій в країні).

Венчурне фінансування представляє собою дієвий важіль впливу на глобальний ринок інноваційної продукції. При цьому зростаючого значення набуває залучення до співпраці з ТНК малих та середніх підприємств в інноваційному сегменті, і формування, таким чином, венчурних підприємств як основи поступального розвитку високотехнологічних галузей. Фактично на сьогодні венчурне інвестування корпоративного сектору виступає механізмом зміцнення глобального конкурентного лідерства ТНК. Активізація венчурної діяльності стає можливою внаслідок володіння ТНК значними фінансовими ресурсами та розгалуженою науково-дослідною інфраструктурою.

Венчурне фінансування демонструє свою ефективність, починаючи з другої половини ХХ ст. За даними журналу *Fortune*, майже третина з провідних ТНК світу вже у 60-х роках ХХ ст. використовували венчурний механізм фінансування інновацій (серед них – компанії *Apple, e-Bay, Google, HP, Intel*,

Microsoft та ін.). [23] Активізація даного механізму у більш пізні періоди свідчить про значно більший рівень віддачі вкладених коштів у порівнянні з компаніями, які не використовували венчурне фінансування (1 дол. венчурних інвестицій в НДДКР створює ефект, що в 10 разів перевищує ефект від звичайних вкладень). Зокрема, венчурні вкладення у США, що становлять на сьогодні менше 3% корпоративних видатків на НДДКР, призводять до продукування не менше 15% інновацій у промисловості країни. [101, с.93]

Існують різні моделі організації венчурного бізнесу ТНК. Якщо для ТНК США характерним є залучення венчурного капіталу в розробку нових наукомістких технологій, то для європейських – розвиток вже існуючих компаній, за визначальної підтримки держави (як свідчить досвід Великобританії, Голландії, Франції, Німеччини, Італії, Фінляндії, Бельгії, результатом цілеспрямованої державної підтримки венчурної індустрії є щорічний приріст обсягів венчурного капіталу на рівні 15-20%).

Так, в *Голландії* уряд гарантує покриття 50% збитків від здійснення венчурної діяльності; у *Великобританії* венчурні фонди мають право залучати до 30% інвестиційного капіталу пенсійних фондів; у *Франції* існує спеціальний державний інститут і державно-приватний банк, які здійснюють фінансову підтримку малих підприємств, що займаються інноваційною діяльністю. У *Німеччині* та *Італії* розроблено заходи щодо стимулювання діяльності ризикових підприємств через безпосереднє виділення державних коштів, надання державних гарантій, а також зниження рівня оподаткування; у *Фінляндії* існує державний фонд для прямого інвестування малих інноваційних фірм та ін. При цьому зростаюча конвергенція інноваційних політик країн ЄС робить можливим формування транснаціональних консорціумів ризикового капіталу загальноєвропейського рівня. [303, с.64]

Підтримка венчурного інвестування створює передумови забезпечення технологічного лідерства країн, що виступає найважливішим чинником прискорення транснаціоналізації виробництва. Прагнучи до максимального

прибутку від використання своїх технологічних переваг, ТНК обирають один з трьох способів проникнення на зовнішній ринок: [49, с.24-25]

- шляхом експорту продукції, в якій матеріалізується технологічна перевага і яка внаслідок цього є конкурентоспроможною у міжнародному вимірі;
- шляхом організації закордонного виробництва у філіалах, які успішно конкурують із закордонними виробниками завдяки надходженню передової технології від материнської компанії;
- шляхом ліцензування або надання права використання технології місцевим компаніям за певну винагороду.

Загалом розвиток міжнародного науково-технічного співробітництва за участю ТНК відбувається під впливом таких чинників: [234, с.164]

- сучасні завдання, які постають перед науково-технічною сферою, і які ставить перед нею виробництво і ринок, вимагають для свого вирішення пошуку науково-технічних ресурсів у світових масштабах;
- збільшуються масштаби міграції висококваліфікованих фахівців;
- до процесу міжнародного поділу праці у сфері науково-технічного співробітництва залучаються все більше ланок світової економіки, поглиблюється спеціалізація, розширюється сфера науково-технічної кооперації;
- збільшується залежність національних економік від міжнародної науково-технічної сфери (зростає частка експортованого інноваційного товару, що виробляється в національній економіці та частка інновацій, що залучаються в національній економіці ззовні);
- ринок інноваційних товарів (техніка, технологія, секрети виробництва та управління, науково-технічна інформація тощо) все більше набуває міжнародного масштабу та характеру;
- зростає частка науково-технічних товарів у міжнародній торгівлі (експорті та імпорті).

Крім того, внаслідок інтенсивного розвитку інноваційної та телекомунікаційної інфраструктури, що відбувається у світі, науково-технічна сфера орієнтується на міжнародний ринок та використовує ресурси у міжнародному масштабі (через канали міжнародної інвестиційної діяльності, міжнародної торгівлі, міграції робочої сили тощо), що найбільш результативно здійснюється в рамках транснаціональних структур. В рамках ТНК науково-технічна сфера різних країн (наукова інфраструктура, технологічна база та ін.) переплітається, країни стають все більш взаємозалежними в системі міжнародного поділу високоінтелектуальної праці. Дані процеси інтенсифікуються у міжнародній економіці і прискорюють не тільки процес міждержавного руху технологій, а й міжнародного співробітництва з їх створення, комерціалізації та продажу в міжнародних масштабах. [234, с.164-165] Фактично в рамках ТНК виникає міжнародна науково-технічна система, яка складається з суб'єктів, об'єктів, форм взаємозв'язків, ринкових механізмів функціонування, регулювання міжнародної науково-технічної сфери.

В процесі інтернаціоналізації інноваційної діяльності ТНК та здійснення НДДКР як основи вказаної діяльності зарубіжні підрозділи стають учасниками усіх етапів продукування інновацій. Зокрема, частка інноваційних витрат США, які є лідером у даному процесі, що припадає на закордонні підрозділи ТНК, у 1999р. становила 12,6% (18,1 млрд. дол. США), у 2010р. – близько 16% (40,3 млрд.). [396] Загалом на сьогодні США є прикладом організації масштабних досліджень з використанням механізму делегування повноважень ТНК своїм структурним підрозділам. У 2010р. витрати на ці цілі становили майже 41,3 млрд. дол. США (при цьому 72,4% інноваційних капіталовкладень спрямовувались у виробничий сектор). Основним напрямком зарубіжних інноваційних вкладень США виступає Європа - 62% загального обсягу інвестицій; на Азійсько-Тихоокеанський регіон припадало 21,1%, Канаду – 7,1%, Середній Схід – 5,0%, Латинську Америку – 4,9% (табл. 4.3). [303, с.66]

При цьому на території США відбувається також інтернаціоналізація діяльності зарубіжних ТНК. Понад 80% витрат на НДДКР зарубіжних підрозділів ТНК у США припадає на європейські, японські та канадські компанії (табл. 4.4). Лідерами в даному процесі є ТНК Швейцарії (22,0% сукупних витрат інноваційного спрямування підрозділів зарубіжних компаній), Великобританії (14,5%), Німеччини (13,8%), Франції (12,7%), Японії (12,4%), Нідерландів (4,6%).

Якісно новою формою розвитку міжнародного науково-технічного співробітництва та інтернаціоналізації НДДКР є зворотне переведення технологічних процесів ТНК у країни базування материнських компаній з одночасною юридичною реєстрацією прав інтелектуальної власності (досвід компаній *Google*, *General Electric*, *Nexus Q* та ін.), що зумовлює продукування радикальних інновацій шостого технологічного укладу в рамках материнських компаній та є результатом реагування на недостатню правову захищеність інтелектуальної власності в умовах жорсткої конкуренції в даному сегменті світового ринку та поступового зростання вартості високоінтелектуальної трудоворесурсної складової. Проявом даного явища є виокремлення в рамках світогосподарської системи креативних корпорацій, для яких економічна доцільність є вторинною. Вказане явище є результатом загострення конкуренції на світовому ринку інтелектуального продукту, що зумовлює необхідність суттєвої організаційної перебудови технологічних процесів в рамках транснаціональних компаній – формується так званий «інтелектуально-географічний центр» і «виробничо-розповсюджувальна периферія».

Про зростання ролі трудоворесурсної складової (цей аспект більш детально буде розглянуто нижче) свідчить також виокремлення в рамках світогосподарської системи *креативних корпорацій*, діяльність яких не завжди визначається виключно економічною доцільністю, а формується навколо унікальних (креативних) працівників (*Microsoft*, *Yahoo*, *Dell* та ін.,

персонал яких зайнятий переважно у сфері створення інтелектуальних розробок). Креативні корпорації, як правило, зберігають вузьку спеціалізацію, що була передбачена при їх створенні, і не набувають конгломератних інституційних форм. [303, с.68]

Слід відзначити, що сучасним ТНК властиві різні форми тиску на конкурентів, включаючи обмеження ділової практики. Наявність подібної практики має враховуватись на національному і міжнародному рівнях для здійснення протидії або часткового послаблення відповідних негативних наслідків, що зумовлює необхідність здійснення моніторингу, системного аналізу і контролю процесів транснаціоналізації виробництва.

Загалом конкурентна стратегія ТНК розробляється на тривалий період (5-10 років). Конкурентні переваги, на основі яких здійснюється розробка конкурентної стратегії, можуть бути внутрішніми (виробничі, інноваційні, технологічні та ін.) та зовнішніми (інноваційні, цінові, збутові та ін.). Дані стратегії виступають складовою стратегічного менеджменту і передбачають узгодженість цілей глобальної експансії ТНК з її економічним потенціалом.

Таблиця 4.3

Географічна структура витрат на НДДКР зарубіжних підрозділів американських ТНК у 2010р., млн. дол. США

Країна / регіон	Усі сектори	Виробничий сектор						Невиробничий сектор		
		Всього, у т.ч.	хімічна промисловість	Машинобудування	комп'ютерна і електронна продукція	Ефективне обладнання	транспортне обладнання	оптова торгівля	інформація	професійні, технічні, наукові послуги
Канада	2787	1449	434	26	286	к.д.	535	174	311	806
Європа, у т.ч.	24406	18208	6351	963	2997	376	5047	1379	865	3855
Бельгія	2116	к.д.	к.д.	5	9	к.д.	к.д.	к.д.	к.д.	321
Франція	1984	1783	410	96	575	к.д.	347	83	41	73
Німеччина	6713	5505	341	275	1017	190	3162	568	48	552
Ірландія	1431	1045	585	-	283	0	2	3	297	-
Нідерланди	1290	1074	701	28	41	к.д.	к.д.	10	52	151
Швейцарія	1558	935	460	56	185	17	к.д.	259	к.д.	к.д.
Великобританія	5905	3736	1695	191	323	28	984	к.д.	183	1778
Латинська Америка	1949	1725	356	к.д.	96	к.д.	1030	к.д.	к.д.	142
Африка	88	к.д.	23	1	к.д.	0	9	4	0	к.д.
Середній Схід, у т.ч.	1965	к.д.	50	к.д.	640	0	0	к.д.	к.д.	к.д.
Ізраїль	1948	к.д.	47	к.д.	640	0	0	к.д.	к.д.	950
Азійсько-Тихоокеанський регіон, у т.ч.	8313	5290	1319	275	2011	275	962	289	765	1955
Китай	1452	к.д.	101	41	348	109	55	9	к.д.	443
Індія	1644	446	83	к.д.	231	6	73	к.д.	к.д.	778
Японія	1885	1576	808	152	300	к.д.	74	57	к.д.	к.д.
Сінгапур	753	514	67	к.д.	424	8	12	12	18	206
Республіка Корея	835	780	49	19	166	0	к.д.	к.д.	к.д.	27
Усі країни	39470	27571	8532	1448	6030	703	7584	1975	2018	7759

к.д. – конфіденційні дані

Таблиця 4. 4

Витрати на НДДКР підрозділів зарубіжних компаній у США у 2010р., млн. дол. США [303, с.65]

<i>Країна походження зарубіжних компаній</i>	<i>Усі сектори</i>	<i>Виробничий сектор</i>						<i>Невиробничий сектор</i>		
		<i>Всього, у т.ч.</i>	<i>хімічна промисловість</i>	<i>машинобудування</i>	<i>Комп'ютерна і електронна продукція</i>	<i>Електричне обладнання</i>	<i>Транспортне обладнання</i>	<i>Оптова торгівля</i>	<i>інформація</i>	<i>професійні, технічні, наукові послуги</i>
Канада	575	314	1	9	к.д.	1	211	106	49	84
Франція	5248	4064	1360	к.д.	1891	225	71	145	к.д.	74
Німеччина	5679	4731	2099	к.д.	106	18	907	338	к.д.	79
Японія	5112	1842	713	117	479	47	287	2302	194	669
Нідерланди	1910	1592	169	к.д.	к.д.	5	к.д.	к.д.	3	26
Швейцарія	9086	7676	7103	40	к.д.	к.д.	6	к.д.	2	1019
Великобританія	5975	5621	4046	45	282	к.д.	425	102	111	137
Інші	7687	4054	1146	633	957	193	-	2546	134	755
<i>Усі країни</i>	<i>41272</i>	<i>29894</i>	<i>16638</i>	<i>2509</i>	<i>4731</i>	<i>621</i>	<i>2306</i>	<i>6035</i>	<i>1870</i>	<i>2843</i>

к.д. – конфіденційні дані

Універсальної конкурентної стратегії ТНК не існує, оскільки для різних видів діяльності або підрозділів ТНК можуть знадобитись різні види стратегій або їх комбінацій. При стратегічному виборі необхідно визначити, яка стратегія буде найкращою з урахуванням положення ТНК в галузі, можливостей і ресурсів компанії.

Одним з інструментів розробки стратегії ТНК є SWOT-аналіз. Такий аналіз надає можливість визначити сильні і слабкі сторони корпорації, а також можливості і загрози, які існують у зовнішньому і внутрішньому середовищі діяльності ТНК. Для визначення переваг та недоліків компанії слід аналізувати такі аспекти її діяльності:

- витрати на продукцію;
- частка ринку компанії у порівнянні з часткою ринку конкурентів;
- структура цін на ресурси на певному національному ринку;
- рівень менеджменту компанії;
- стан виробничих потужностей компанії;
- якість виготовленої продукції.

Крім зазначених внутрішніх чинників діяльності, при здійсненні SWOT - аналізу ТНК необхідно також враховувати зовнішні фактори впливу. До таких факторів зазвичай відносять:

- демографічні тенденції, можливості виходу на нові ринки або сегменти ринку за рахунок диверсифікації діяльності;
- можливість вертикальної інтеграції;
- наявність або відсутність сильної конкуренції.

Іншим методом, який використовується при розробці стратегій ТНК, є виділення стратегічних зон господарювання корпорації і сегментація її діяльності. Цей метод полягає в аналізі зовнішнього оточення компанії, визначенні загроз і нових можливостей на основі врахування тенденцій діяльності ТНК. Етапами цього методичного прийому при розробці стратегії є такі:

- формування інформаційної бази стратегічного планування;

- дослідження тенденцій розвитку явищ, що впливають на умови функціонування корпорації;
- визначення глобальних цілей корпорації і формування критеріїв розподілу ресурсів;
- розробка альтернативних варіантів стратегічних планів і забезпечення узгодженості різних програм і інвестиційних рішень;
- реалізація, контроль і корегування стратегічного плану.

Стратегії діяльності ТНК є взаємопов'язаними, на кожному рівні управління має відбуватись вибір і реалізація окремої стратегії для кожного рівня управління. При виборі і розробці стратегії ТНК необхідно враховувати як зовнішні чинники, що впливають на діяльність корпорації, так і внутрішні, а також сильні і слабкі сторони корпорації і вплив процесів, що відбуваються у середовищі функціонування ТНК. Основним завданням, яке має бути вирішеним при розробці стратегії, є узгодженість між ресурсами компанії і її стратегічними цілями, а також реалізація ефективної діяльності для захисту від загроз зовнішнього середовища. [263]

Розробка стратегій діяльності ТНК, особливо у сфері міжнародного науково-технічного співробітництва, сприятиме вирішенню основного протиріччя глобальної економіки – між потребами інтернаціоналізації виробництва і господарської діяльності, з одного боку, і національно-державною формою їх організації – з іншого. У поєднанні з використанням міжнародних інституційних важелів, а також стимулюванням добровільних неформальних ініціатив, націлених на підвищення керованості транснаціональною системою, стратегічний підхід дозволить виокремити пріоритети у побудові транснаціональних виробничих мереж в координатах науково-технічного розвитку.

Організаційне втілення вказаних мереж має здійснюватись на основі прогнозування результативності наукових досліджень і розробок, і складатись з наступних компонентів:

- прогноз витрат на дослідження і розробки (прогноз внутрішніх витрат на дослідження і розробки; прогноз внутрішніх витрат на дослідження і розробки у розрахунку на одного працівника);
- прогноз чисельності персоналу, зайнятого дослідженнями і розробками;
- прогноз чисельності заявок, поданих вітчизняними заявниками;
- прогноз чисельності заявок, поданих зарубіжними заявниками;
- прогноз підсумковий) результативності наукових досліджень і розробок.

Оскільки кожен із секторів науки має певні особливості розвитку (так, за останні два роки обсяги венчурного капіталу зросли на 87%), доцільною вважається розробка транснаціональними корпораціями власних прогнозних молей, які б враховували специфіку спрямованості їх науково-технічної діяльності. Особливе значення у даному процесі відводиться трудоресурсному забезпеченню науково-технічного розвитку ТНК – визначенню не лише необхідної кількості персоналу відповідної категорії, а і ймовірності задоволення визначених трудоресурсних потреб з використанням можливостей ринку праці країни (країн), в якій діє ТНК, та внутрішньофірмового ринку праці самої ТНК. При цьому важливе значення має рівень оплати праці наукових працівників, що визначає якісні параметри задоволення вказаної потреби.

Особливості сучасного етапу взаємодії в рамках транснаціональних мереж зумовлюють необхідність спільних дій з регулювання транснаціональної діяльності, що пов'язано з ускладненням міжнародного науково-технічного співробітництва за участю ТНК. Зокрема, існує необхідність здійснення моніторингу, аналізу і контролю процесів транснаціоналізації виробництва з метою вирішення таких завдань:

- вироблення і забезпечення дотримання міжнародно узгоджених стандартів, правил і зобов'язань сторін;

- вирішення конфліктних ситуацій діяльності ТНК на основі правил взаємодії, вироблених світовим співтовариством;
- сприяння зближенню і гармонізації національних законодавств в області впливу на транснаціональний бізнес.

Вирішення вказаних завдань сприятиме: [49, с.268]

- переходу до нових рівнів цілісності світового господарства;
- розвитку нових системних якостей національних економік країн базування ТНК, а також приймаючих країн;
- збільшенню ступеня узгодженості, збалансованості змін і відносин в рамках транснаціональних виробничих мереж.

При цьому узагальнення результатів аналізу розвитку процесів транснаціоналізації, здійсненого у попередніх розділах, дозволяє виділити такі основні його тенденції: [49, с.268-269]

- *по-перше*, зростання багатосуб'єктності учасників міжнародного регулювання. Поряд з міжнародними організаціями, що здійснюють своєю діяльністю прямий або опосередкований вплив на транснаціональний бізнес (ЮНКТАД, МВФ, Всесвітній банк та ін.), розвиваються інтеграційні угруповання на регіональному рівні, вплив яких на процеси транснаціоналізації посилюється;
- *по-друге*, збільшується різноманіття форм міжнародного регулювання транснаціональної діяльності і міжнародно-правових інструментів;
- *по-третє*, розвивається різноспрямованість еволюції міжнародних механізмів, тобто відбувається становлення двох різноспрямованих тенденцій – централізації і регулювання транснаціоналізації;
- *по-четверте*, можна констатувати наявність локально розрізнених і скоординованих дій в сфері транснаціоналізації;
- *по-п'яте*, розвиток формалізованих і неформалізованих заходів, комерційних і загальнодоступних механізмів в системі впливу на традиційні процеси транснаціоналізації;

- *по-шосте*, зміна якості міжнародного регулювання на основі використання сучасних інформаційних технологій.

Фактично зовнішнє середовище в результаті розвитку процесів транснаціоналізації перестає бути зовнішнім, перетворюючись на простір існування і функціонування бізнес-систем, які в рамках процесу транснаціоналізації взаємопроникають одна в одну. Можна говорити про виникнення в рамках транснаціональних компаній *синергетичного ефекту*, джерелами якого є такі складові: [241, с.21]

- 1) економія витрат, пов'язана з операційною діяльністю, що виникає в менеджменті, маркетингу, виробництві або в процесі реалізації продукції за рахунок зростання масштабів виробництва ТНК;
- 2) економія фінансів, що виникає внаслідок відносно менших трансакційних витрат на здійснення операцій та більш детальне вивчення фінансової діяльності ТНК;
- 3) підвищення результативності діяльності ТНК внаслідок більш ефективного використання коштів в результаті злиттів і поглинань;
- 4) посилення влади ТНК на ринку за рахунок послаблення позицій конкурентів.

Загалом синергетичний ефект транснаціоналізації проявляється за трьома напрямками: [41, с.75]

- збільшення прибутку в грошовому вираженні;
- зниження оперативних витрат;
- зменшення потреби в інвестиціях.

Крім того, сумарним проявом синергетичного ефекту транснаціоналізації є пришвидшення вказаних змін. Оскільки прямих спосіб оцінювання синергетичного ефекту не завжди виявляється методично і практично дієвим (наприклад, в процесі оцінювання сумарного ефекту діяльності різноспрямованих підприємств ТНК), постає завдання оцінки особливостей прояву синергетичного характеру транснаціоналізації на сучасному етапі розвитку світової економіки.

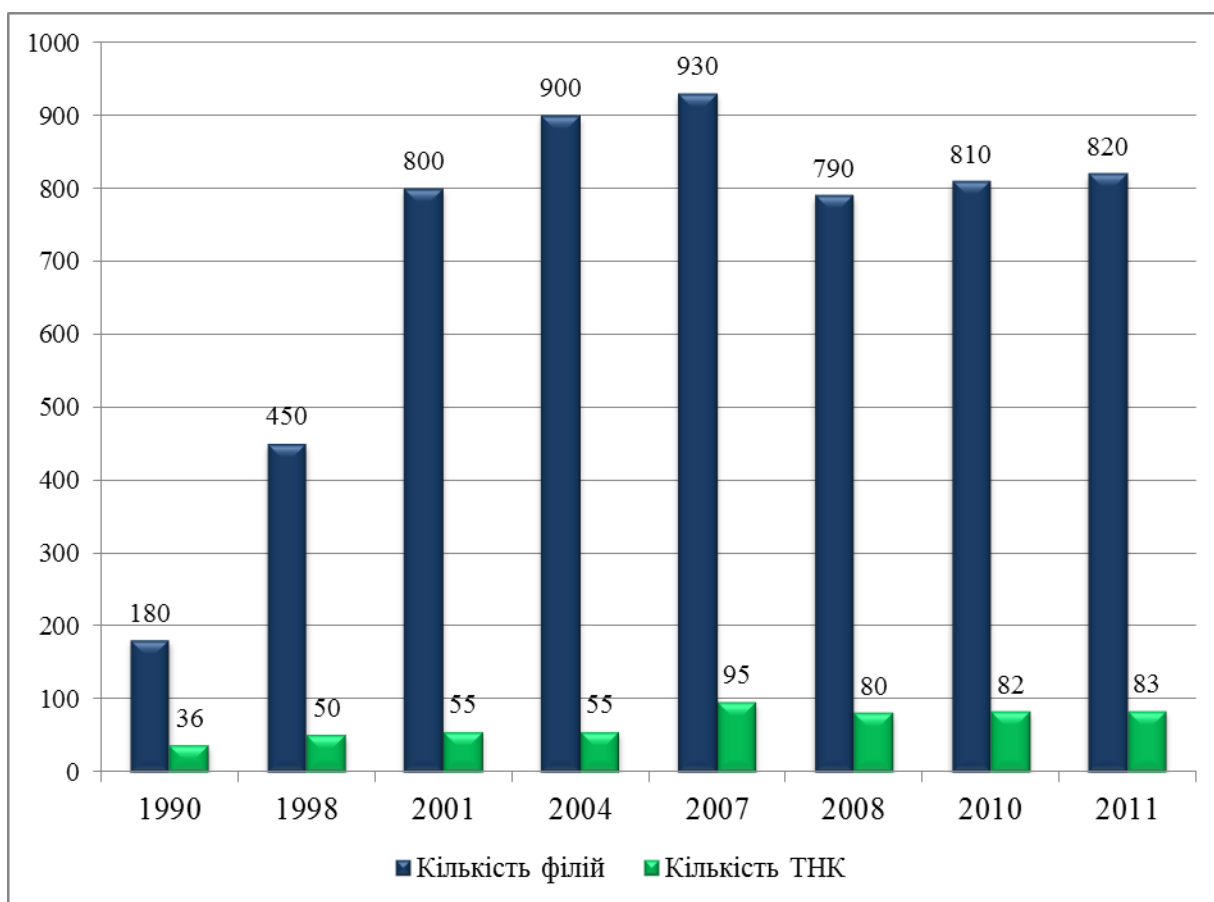
4.2. Особливості прояву синергетичного характеру транснаціоналізації на сучасному етапі розвитку світової економіки

З посиленням процесів глобалізації у XXI ст. розвиток світового господарства відзначається тим, що його визначальною рушійною силою стали транснаціональні корпорації, вплив яких у світовій економіці, як вказувалось вище, іноді є більшим, ніж вплив окремих держав. Здатність ТНК гнучко пристосовувати механізм інвестиційної діяльності, організаційні методи і засоби до змін, що відбуваються в національній і світовій економіці, перетворили їх на глобальні господарські структури, що розглядають світове співтовариство як сферу застосування свого капіталу. [92]

Транснаціональні корпорації складають основу економік найбільш розвинутих країн світу, вони є найпотужнішими суб'єктами світового господарства, на які припадає основна частина прямих іноземних інвестицій. ТНК створили економічну базу глобалізації світової економіки, вони також відіграють вирішальну роль у розвитку науково-технічного прогресу. На початку XXI ст. транснаціоналізація виробництва і капіталу стала не тільки базовою умовою функціонування і розвитку великих корпорацій, а й фактором, що визначає значною мірою темпи і пропорції розвитку системи світового господарства загалом. Масштаби діяльності ТНК значно збільшились завдяки відкриттю східноєвропейського і пострадянського економічного простору; зростанню значення азійських країн як світових виробників; зменшенню торговельних бар'єрів завдяки діяльності СОТ. [269]

Вплив процесів транснаціоналізації суттєво позначається на динаміці зростання економіки розвинутих країн за рахунок: зростання кількості ТНК (рис.4.2); розвитку пріоритетних напрямів їх економічної діяльності, активізації соціально-економічної політики та стимулювання процесу створення нових робочих місць; передачі та використання передових технологій, методів менеджменту, висококваліфікованих кадрів; забезпечення інвестиційної діяльності. При цьому на території промислово

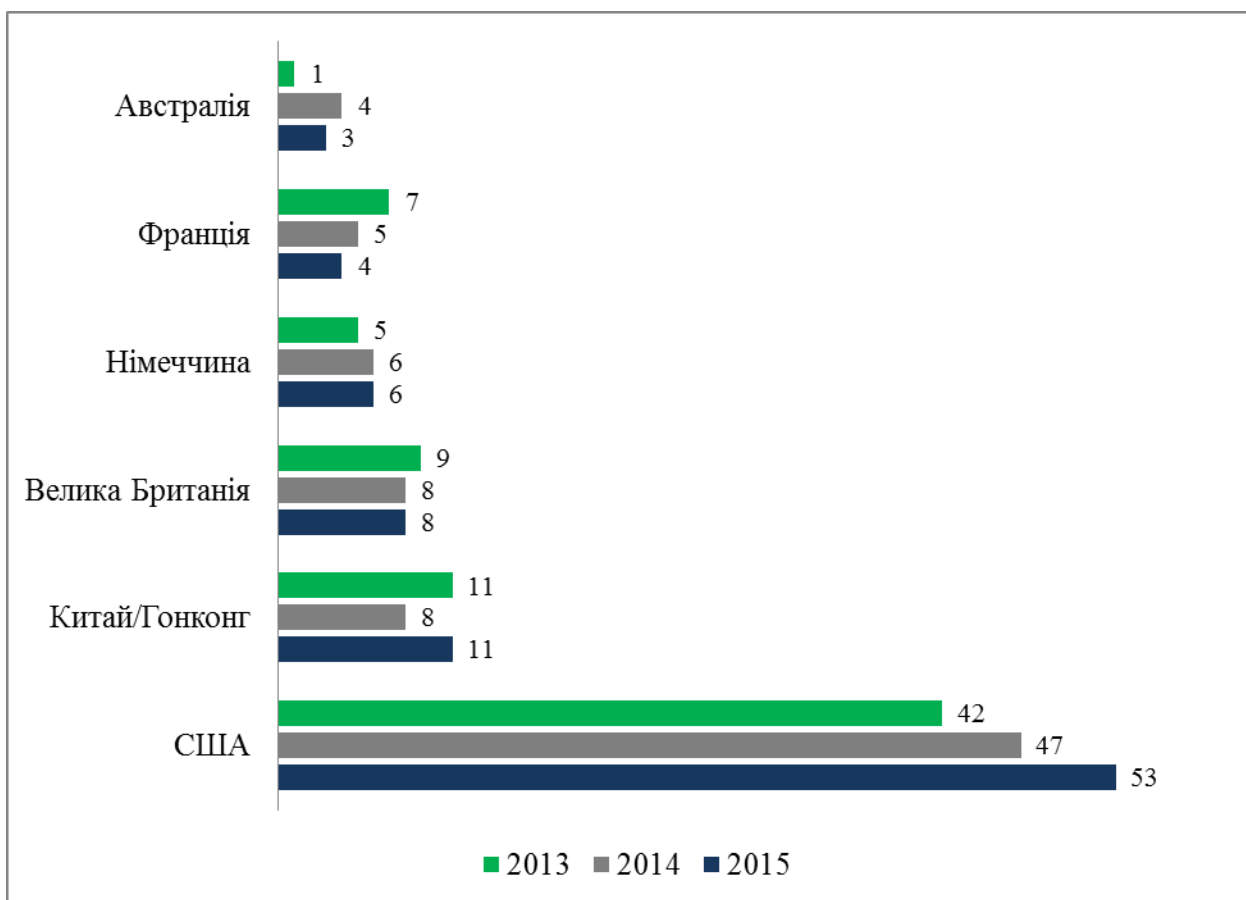
розвинутих країн розміщено понад 80% материнських компаній і близько 33% філій іноземних компаній, у країнах, що розвиваються - відповідно 19,5% і 50%, у постсоціалістичних країнах – 0,5% і 17%. Найбільші ТНК розташовані, в основному, в державах із сильними, стабільними економіками, перш за все, в США, Великобританії, Німеччині, Франції, Китаї та ін (рис 4.3). [269]

Рис. 4.2. Динаміка кількості ТНК та їх закордонних підрозділів в світі у 1990-2011 рр., тис. од. [344]

Згідно з наявними оцінками, експорт зарубіжних філій ТНК складає приблизно 1/3 від загального експорту товарів і послуг, ринкова капіталізація окремих ТНК перевищує 500 млрд. дол. США. Найбільші ТНК розташовані у США, країнах ЄС та Японії. Хоча рейтинг найбільших ТНК очолюють компанії з розвинутих країн (табл. 4.5), проте все більшого розвитку

набувають ТНК нових індустріальних країн - Південної Кореї, Бразилії, Мексики, Гонконгу, Китаю, що зумовлено впровадженням вказаними державами стратегій формування конкурентних переваг. За даними рейтингу 100 найбільш активно зростаючих компаній (*2014 BCG Global Challengers*), складеного *Boston Consulting Group (BCG)*, із 17-ти країн, що розвиваються і нових індустріальних країн 29 розташовані в Китаї, 19 – в Індії, 13 – у Бразилії, 6 – у Мексиці, 4 – у Росії, 4 – у ПАР, 4 – у Таїланді і 4 – у Туреччині (рис. 4.4).

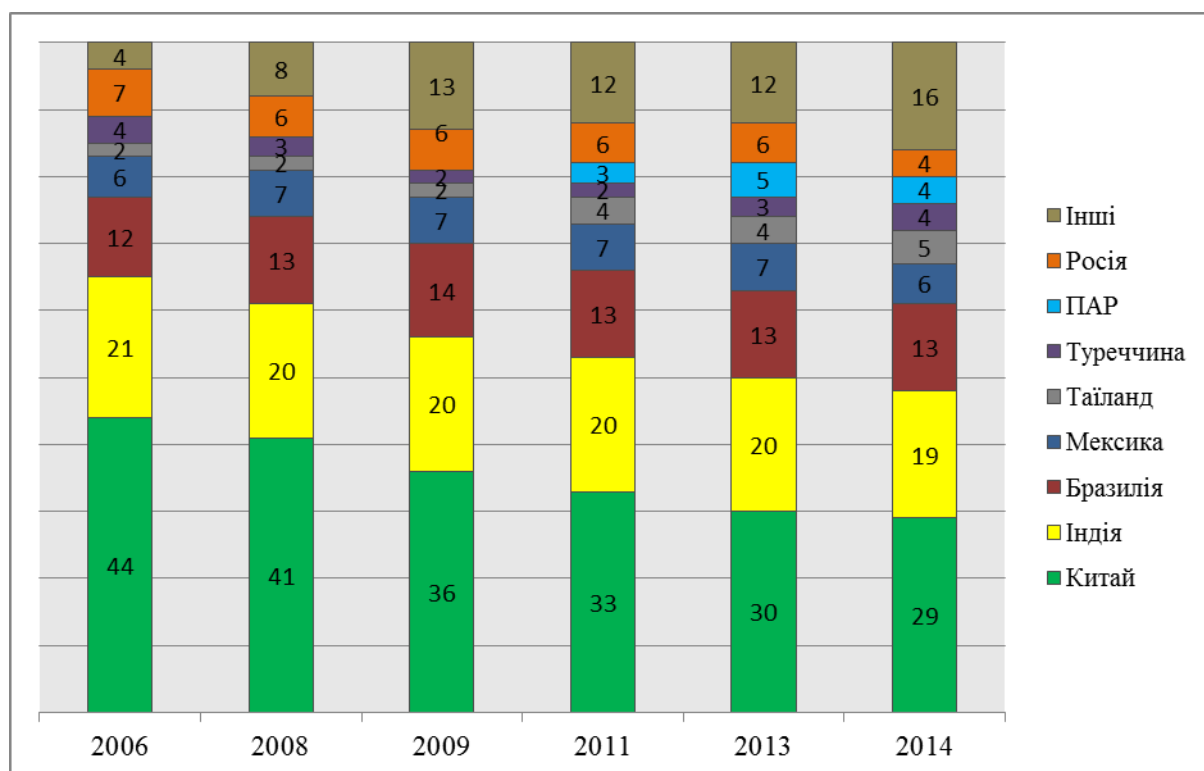
Рис. 4.3. Розподіл ТОП-100 ТНК за країнами базування у 2015р. [430]

Загалом вплив ТНК на функціонування і розвиток світового виробництва продуктів, послуг, знань, інформації, інтелектуального капіталу, ринку робочої сили має глобальний характер, що свідчить про прояв синергетичного ефекту транснаціоналізації економічної діяльності і як результат – зростання експансії ТНК та показників їх діяльності (табл. 4.6).

Таблиця 4.5

ТОП-10 найбільших ТНК зі списку *Fortune Global 500* у 2015 р. [430]

<i>Назва</i>	<i>Країна</i>	<i>Галузь</i>	<i>Річна виручка, млрд. дол. США</i>
Walmart	США	Роздрібна торгівля	485,7
Sinopec	Китай	Паливна	446,8
Royal Dutch Shell	Нідерланди	Паливна	431,3
China National Petroleum Corporation	Китай	Паливна	428,6
ExxonMobil	США	Паливна	382,6
BP	Велика Британія	Паливна	358,7
State Grid Corporation of China	Китай	Енергетика	339,4
Volkswagen	Німеччина	Автомобілебудування	268,6
Toyota	Японія	Автомобілебудування	247,7
Glencore	Швейцарія	Харчова	221

Рис. 4.4. Рейтинг 100 найбільш активно зростаючих компаній країн, що розвиваються і нових індустріальних країн, кількість компаній в країні. [430]

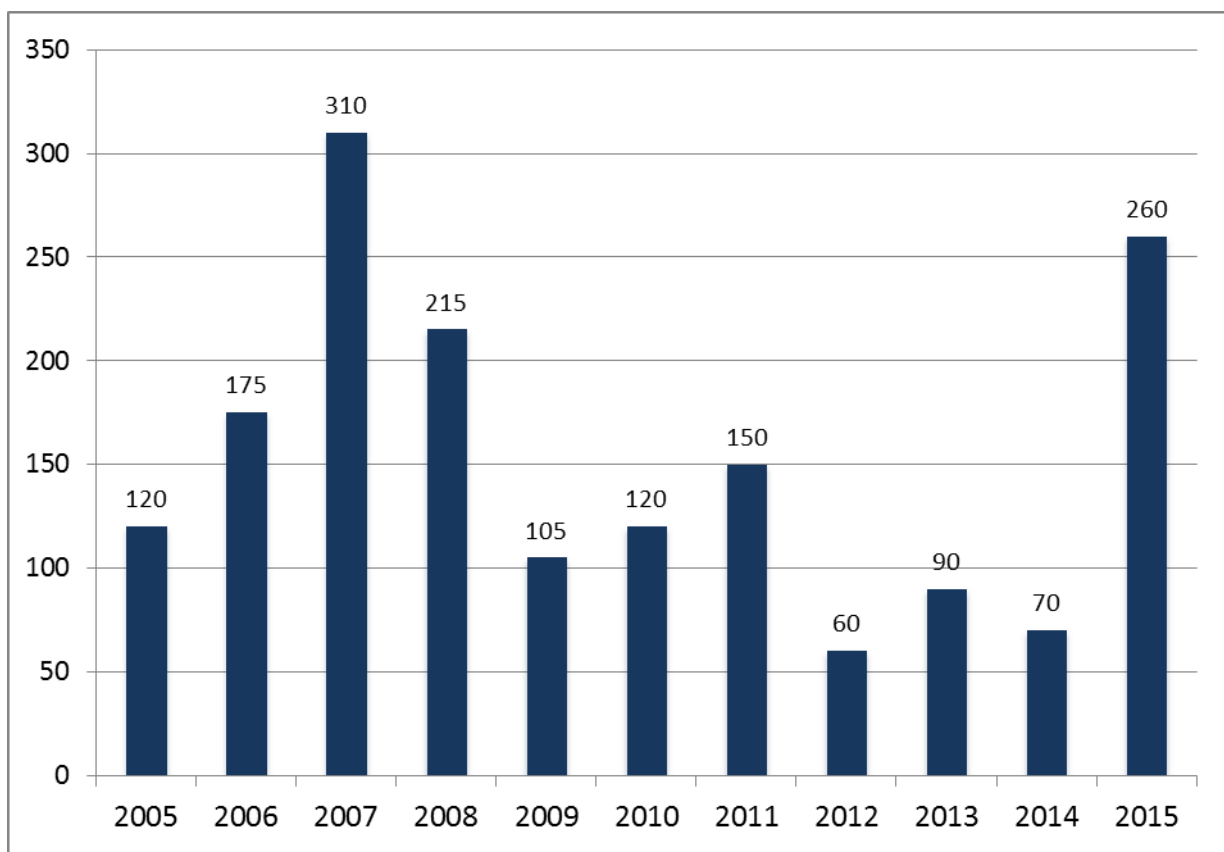
Таблиця 4.6

Показники ТНК у світовій економіці за період 1990-2014 рр. [407]

Показники	Вартість у поточних цінах, млрд. дол. США				
	1990р.	2005-2007рр. (середнє значення)	2012р.	2013р.	2014р.
Сумарний обсяг ПІ, що ввозяться	2198	13894	22073	26035	26039
Сумарний обсяг ПІ, що вивозяться	2254	14883	22527	25975	25875
Обсяги міжнародного злиття і поглинання	98	729	328	313	399
Сукупний обсяг продажів	4723	21469	31687	33775	36356
Обсяг виробництва товарів і послуг зарубіжних філій	881	4878	7105	7562	7882
Активи зарубіжних філій	3893	42171	88536	95230	102040
Експорт зарубіжних філій	1444	4976	7469	7688	7803
Чисельність працівників зарубіжних філій (тис. осіб)	20625	53306	69359	71297	75075

Синергетичний ефект також продукується в результаті збільшення числа злиттів і поглинань (ЗіП), що призвело до якісних зрушень у розвитку ТНК. Вказаний ефект виникає, перш за все, за рахунок економії, обумовленої масштабами діяльності; використання взаємодоповнюючих ресурсів; фінансової економії (за рахунок зниження транзакційних витрат); зростання ринкової потужності через підвищення конкурентоспроможності і взаємодоповнюваності в сфері НДДКР. Стрибок у транскордонних злиттях і поглинаннях відбувся на початку 2015 р. У період з січня по квітень 2015р. обсяг транскордонних ЗіП збільшився майже в чотири рази у порівнянні з аналогічним періодом 2014р., і майже досяг рівня рекордного 2007р. (рис. 4.5). [269]

Слід відзначити, що з метою посилення своїх позиції ТНК з країн, що розвиваються і нових індустріальних країн прагнуть купувати активи в розвинених країнах. Відповідно, останні займають найбільш привабливі позиції для інвестицій ТНК на 2015–2017рр., за оцінками ЮНКТАД (рис. 4.6).

Рис. 4.5. Міжнародні злиття та поглинання, за січень-квітень 2005-2015 років, млрд. дол. США [407]

Характерним явищем на сучасному етапі є взаємопроникнення інвестицій (рис. 4.7, рис. 4.8), у якому провідну роль відіграють транснаціональні компанії. Причому найбільшими інвесторами у світі стали країни, що розвиваються та країни з перехідною економікою, а саме Гонконг (Китай), Китай, Росія, Сінгапур, Республіка Корея, Малайзія, Кувейт, Чилі і Тайвань.

Масштабне зростання потоку ПІІ в останні роки призводить до такого прояву синергетичного ефекту діяльності ТНК, як виникнення величезних фінансових конгломератів, у т.ч. в структурі останніх (так, *"JP Morgan"*

придбав "Bear Sterns", "Mitsubishi UFG Financial Group" придбав "Morgan Stanley" за 7,8 млрд. дол. США).

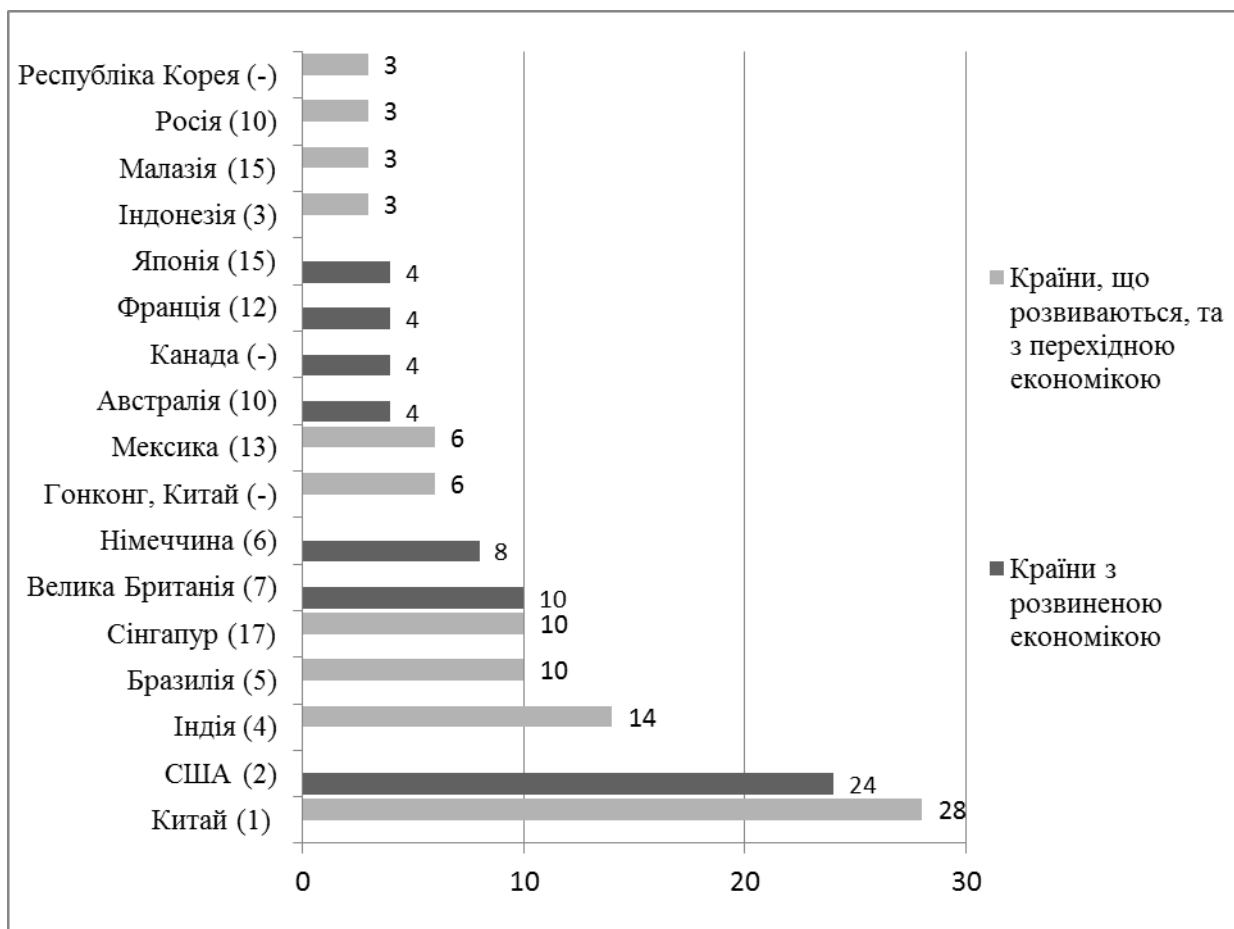
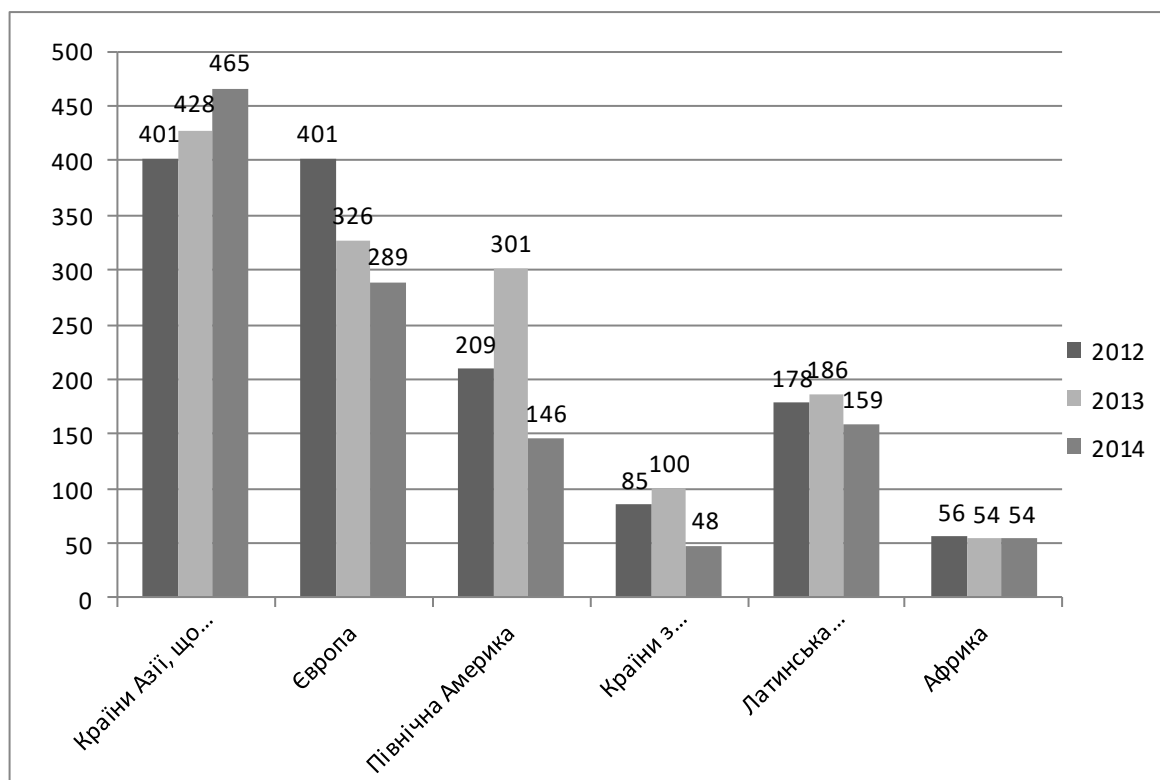

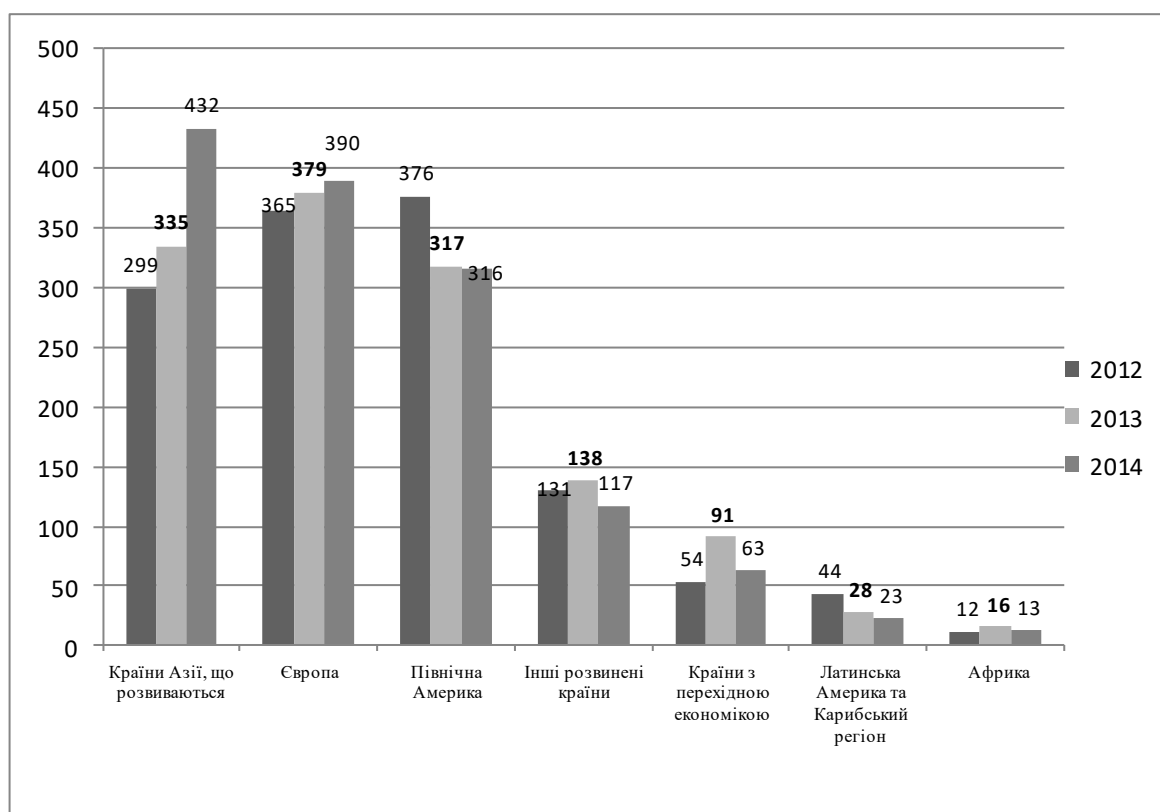
Рис. 4.6. Найбільш привабливі країни для інвестицій ТНК на 2015-2017, %. [407]

Остання обставина свідчить про ознаки *фрактального характеру* в рамках процесу транснаціоналізації. Фрактальні принципи організації транснаціонального виробництва (фрактал в економіці – це самостійно діюча структурна одиниця, що здійснює самоорганізацію, самооптимізацію) спираються на поєднання новітніх технологій і інтелектуального потенціалу транснаціональних корпорацій.

Теорія фракталів виступає розвитком синергетичних підходів. Поняття фракталу було введено в науковий обіг Б.Мандельбротом, який описав об'єкти, що поєднують статичність форм з динамікою, утворюючи інформаційну і кореляційну розмірність. Б.Мандельброт виділяє такі першочергові *властивості* фрактальних об'єктів: [49, с.39-40]

Рис. 4.7. Приплив прямих іноземних інвестицій ТНК за регіонами світу, 2012–2014, млрд. дол. США.

Рис. 8. Відплив прямих іноземних інвестицій ТНК за регіонами світу, 2012–2014, млрд. дол. США.

- *самоорганізація* – самоорганізовані структурні одиниці, які характеризуються комплексністю;
- *подібність* – фрактали схожі один на одного, але кожен має своє завдання;
- *динаміка* – механізми зворотного зв'язку при утворенні фракталу створюють багатоваріантність форм, що відображає динаміку розвитку;
- *самооптимізація* – в динамічному процесі фрактали ставлять і стимулюють виконання своїх завдань, а також враховують внутрішні і зовнішні відносини (фрактали можуть перетворюватись, розпадатись, виникати знову);
- *цільова орієнтація* – цілі і завдання фракталів піддаються однозначному визначенню. Цільова система, яка складається з цілей фракталів, не містить протиріч і має слугувати для досягнення загальних цілей підприємства;
- *оперативність* – послідовність операцій оптимально організується за допомогою відповідних методів;
- *кінцеві результати фракталу* – постійно вимірюються і оцінюються.

Щоб відповідати мінливим умовам, не тільки хід виробничого процесу, а й процеси утворення структури мають бути високодинамічними. Формою такого динамічного структурування виступають саме фрактали, відмінність яких від ординарних виробничих одиниць представлено в табл. 4.7. Фрактали в рамках транснаціоналізації є включеними в єдину систему взаємозв'язків, що формуються "знизу" структурними підрозділами ТНК. За своєю сутністю це достатньо автономні комплексні команди персоналу, який має широку спеціалізацію при виконанні завдань. При цьому найважливішими принципами організації мотивації працівників (яка виступає ключовим елементом організації діяльності ТНК) є комплексність (використання як матеріального, так і нематеріального стимулювання) і максимальна кореляція

з результатами праці (стимулювання праці має бути прив'язано не до посади, а й до кваліфікації і досягнень працівника). [49, с.40-41]

Таблиця 4.7

Порівняння фракталів і сегментів [49, с.40]

<i>Сегменти підприємства</i>	<i>Фрактали</i>
Виробляють продукцію	Надають послугу (у широкому розумінні)
Структуруються один раз у відповідності до ситуації (ініціатива ззовні)	Знаходяться в постійному процесі перетворення (динамічне структурування)
Придатні для стабільного оточуючого середовища	Придатні для турбулентного оточуючого середовища
Працюють за цільовими установками	Інтегровані в процес досягнення цілі
Відповідальні персонально	Самоорганізовані і самокеровані
Оцінюються за результатами	Здійснюють пошук

Щоб рух фракталів в рамках загального процесу транснаціоналізації здійснювався у необхідному на даний момент напрямку, необхідно постійно контролювати свій стан і за необхідності вносити корективи з метою самостійного і безперервного підвищення продуктивності окремих фракталів, що, в свою чергу, потребує створення потужних забезпечуючих інформаційних систем.

Фрактальний підхід до транснаціоналізації дозволяє реалізувати принципи організації, що розвивається, концепція якої розроблялась у працях Ф.Герцберга, Д. Макгрегора, Р. Лайкерта, Х. Варнека, Т. Пітерса, Р. Уотермана та ін. Фрактальна організація діяльності ТНК сприяє задоволенню потреб в афіліації за рахунок того, що їй приманні такі риси: [49, с.43]

- пристосування до нових цілей відповідно до зміни умов середовища;
- керування змінами з метою запобігання руйнівному впливу на організацію;

- формування сприятливих можливостей для зростання і самоудосконалення структурних підрозділів ТНК;
- участь кожного рівня ТНК у постановці цілей і прийнятті рішень з метою їх залучення до управління змінами.

Таким чином, сучасні процеси транснаціоналізації виробництва можуть ефективно здійснюватись в рамках структур, що діють на основі *фрактальних методів організації діяльності ТНК* (мережа фракталів в межах певної території доповнює комбінацію інтегрованих підрозділів транснаціональних структур, підвищуючи ефективність діяльності останніх). Фрактальна організація транснаціонального виробництва (яка спирається на інноваційні технології і зацікавлене ставлення персоналу до своєї діяльності), як наслідок втілення синергетичних підходів до управління ТНК, дозволить ефективно поєднувати інтелектуальний потенціал з виробничими чинниками діяльності ТНК, що створить підґрунтя активізації інноваційної діяльності транснаціональних корпорацій.

Особливості сучасного етапу транснаціоналізації, пов'язані зі становленням інноваційного характеру світогосподарського розвитку, проявляються не лише на рівні виробництва, а більшою мірою – на рівні розповсюдження інновацій (знань і технологій) у міжнародному масштабі. Фактично мова йде про дифузю інновацій, яка відбувається на основі лібералізації міжнародного багатостороннього і двостороннього відповідного законодавства. Дані процеси відображають конкретні прояви *теорії складних систем*, що базується на методологічній базі *синергетики*. Зокрема, слід відзначити напрацювання таких вчених, як М.Кастельс і Дж.Розенау, які вперше застосували теорію складних систем для аналізу міжнародних економічних відносин.

Так, хоча в своїх ранніх роботах Дж.Розенау не готовий був повноцінно інтегрувати вплив технологічних інновацій в площину наукового аналізу, він чітко визначає, що саме технологічні зрушення лежать в основі тих глибоких параметричних зрушень, які відбуваються на всіх рівнях глобальної системи

(перехід від індустріального характеру світового виробництва до постіндустріального, поява нових глобальних проблем сучасності, зниження ефективності державних інститутів, інтенсифікація взаємодій в рамках економічної системи на міжособистісному рівні та ін.).

Безумовно, концептуально-методологічне застосування теорії складності до вивчення процесів міжнародної економічної взаємодії, зокрема щодо процесів транснаціоналізації, є достатньо складним завданням внаслідок багатоаспектності перенесення інструментарію вказаної теорії в площину економічних відносин. Зокрема, транснаціоналізація представляє собою багаторівневу систему технологічно і культурно обумовлених нелінійних мережових взаємодій (що виключають стабільність, регулярність і лінійну передбачуваність останніх в силу їх перманентно-інноваційного характеру), внаслідок чого дослідження процесу транснаціоналізації потребує обов'язкового врахування аспекту невизначеності.

Відповідно систему транснаціоналізації, яка трансформується, не можна повноцінно дослідити за допомогою традиційної аналітичної редукції, спрямованої на дослідження окремих складових елементів. Їх властивості є нестійкими або неактуальними, і тому не можуть слугувати основою для пояснення властивостей системи і динаміки її розвитку. Таким чином, зростає роль теорії складності щодо аналізу транснаціональної системи, особливо в прогностичному аспекті останнього.

Теорія складності виникла як результат технологічних інновацій (базується на досягненнях кібернетики, *синергетики*, теорії хаосу, загальної теорії систем), таким чином, її використанні щодо аналізу процесу транснаціоналізації дозволяє враховувати нелінійність розвитку вказаного процесу, відкритість транснаціональної системи, а також її самоорганізацію (формування складної структури із простих взаємодій).

Нелінійність процесу транснаціоналізації (непропорційність зв'язку між дією та її результатом), між причиною і наслідком) передбачає можливість існування позитивного контуру зворотного зв'язку, коли система

багаторазово посилює навіть незначний вплив на неї через цикли повторень і завдяки цьому може радикально змінювати свої властивості, набуваючи нових якостей (наприклад, під впливом інноваційного розвитку), - на відміну від характерного для традиційних системних теорій від'ємного контуру зворотного зв'язку, який, навпаки, має нейтралізувати зовнішній вплив на систему, підтримуючи її стабільність. Стосовно транснаціональної системи така концепція передбачає першочерговий вплив на матеріально-технічну озброєність і інноваційну спрямованість розвитку міжнародних економічних відносин.

Відкритість процесу транснаціоналізації передбачає активний обмін суб'єктів транснаціоналізації з оточуючим середовищем інформацією і енергією (у випадку з міжнародними економічними відносинами роль зовнішнього середовища може виконувати глобальна економічна система, а роль енергії – влада ТНК), і інтенсивність такого обміну обумовлена, перш за все, рівнем розвитку науки і техніки.

Самоорганізованість процесу транснаціоналізації асоціюється з процесом, що дозволяє автономним взаємодіям окремих елементів транснаціональної системи в умовах відсутності центральної регулюючої ланки набувати складного багаторівневого порядку. Ця властивість транснаціональних систем виключає можливість їх аналітичної редукції. [241, с.75-76] Максимальне вираження самоорганізованість процесу транснаціоналізації знаходить в економічній категорії порівняльної переваги.

На користь гіпотези щодо самоорганізації транснаціоналізації говорить частка державних ТНК. Хоча їх кількість становить близько 650 і вони мають близько 8500 зарубіжних філій, їх питома вага є менше 50% навіть у розвинутих країнах (табл. 4.8).

Одночасно завдання максимального збільшення гнучкості системи транснаціонального виробництва лежить в площині забезпечення *синергетичних ефектів* при розширенні мобільності внутрішньої структури

(підвищення гнучкості при збереженні внутрішньосистемної стійкості зв'язку), що досягається за рахунок самостійності структурних підрозділів

Таблиця 4.8

Розподіл державних ТНК за регіонами/країнами базування у 2011р. [407]

<i>Регіон/країна</i>	<i>Кількість</i>	<i>Частка</i>
<i>Всі країни світу</i>	653	100,0
Розвинуті країни	286	43,8
Європейський Союз	223	34,2
Данія	36	5,5
Фінляндія	21	3,2
Франція	32	4,9
Німеччина	18	2,8
Польща	17	2,6
Швеція	18	2,8
Інші країни	81	12,4
Інші європейські країни	41	6,3
Норвегія	27	4,1
Швейцарія	11	1,7
Інші країни	3	0,5
Сполучені Штати Америки	3	0,5
Інші розвинуті країни	18	2,8
Японія	4	0,6
Інші країни	14	2,1
Країни, що розвиваються	345	52,8
Африка	82	12,6
Південна Африка	54	8,3
Інші країни	28	4,3
Латинська Америка і Карибський басейн	28	4,3
Бразилія	9	1,4
Інші країни	19	2,9
Азія	235	36
Західна Азія	70	10,7
Кувейт	19	2,9
Об'єднані Арабські Емірати	21	3,2
Інші країни	30	4,6
Південна, Східна і Південно-Східна Азія	165	25,3
Китай	50	7,7
Індія	20	3,1
Іран, Ісламська Республіка	10	1,5
Малайзія	45	6,9

Сінгапур	9	1,4
Інші країни	31	4,7
Південно-Східна Європа і СНД	23	3,5
Російська Федерація	14	2,1
Інші країни	9	1,4

ТНК при чіткому визначенні повноважень і компетентності кожного рівня управління, охопленні регулюючими зв'язками всіх рівнів системи (спільність дій визначає ефективність транснаціональної діяльності).

Загалом джерелами синергетичного ефекту (які, крім іншого, вкладаються в контекст транснаціоналізації), є такі: [341, с.21-22]

- економія витрат, пов'язана з операційною діяльністю, що виникає у менеджменті, маркетингу, виробництві або під час реалізації за рахунок зростання масштабів виробництва;
- економія фінансів, що виникає внаслідок відносно менших транзакційних витрат на проведення операції та більш детального вивчення фінансової діяльності компанії;
- підвищення результативності управління, яка припускає можливість більш ефективного використання коштів (фондів) підприємств після злиття;
- посилення влади на ринку за рахунок послаблення позицій конкурентів.

Як зазначалось вище, всі синергетичні ефекти в контексті транснаціоналізації можна описати такими змінними:

- збільшення прибутку в грошовому вираженні;
- зниження оперативних витрат
- зменшення потреби в інвестиціях.

Однією з найважливіших структуроутворюючих синергетичних властивостей транснаціоналізації є здатність до утворення раціональних взаємозв'язків, забезпечення концентрації ресурсів як умови відтворення, а також прискорення швидкості збирання і передачі інформації для прийняття

альтернативних рішень при формуванні пропозиції. У кількісному вимірі основний прояв *синергетичного ефекту* полягає в тому, що результат функціонування транснаціональних структур є вищим за сукупні витрати, пов'язані з їх діяльністю.

Оцінюючи прояви транснаціоналізації на сучасному етапі світогосподарського розвитку, слід відзначити певні особливості саме в сфері продукування інновацій. Зокрема, слід відзначити виникнення загроз інноваційній безпеці країн-реципієнтів капіталу західних ТНК, які зазвичай включаються в реалізацію технологічно-інноваційних проектів у таких країнах завдяки активному використанню у своїх корпоративних бізнес-стратегіях механізмів технологічного аутсорсингу. [303, с.68]

Такий аутсорсинг, при певних його перевагах, має суттєвий недолік, який полягає в можливості консервації технологічної відсталості тих країн, які залучені до виконання аутсорсингових програм і проектів. Прикладом таких програм є, зокрема, Індія, компаніям якої міжнародний інноваційний бізнес масово передає в аутсорсинг функції щодо розробки програмного забезпечення для американських фірм. Однак в цілому це не справляє вагомого впливу на розвиток індійської науки, оскільки в цій країні лише доопрацьовуються та вдосконалюються ті технології, які є надбанням провідних країн світу. [303, с.69]

Крім того, західні ТНК прагнуть надавати країнам, що розвиваються, головним чином, капіталомісткі технології, що, з одного боку, створює загрози інноваційній безпеці приймаючих країн, а з іншого – справляє потужний вплив на розвиток світового ринку праці, що виявляється у загостренні проблем зайнятості у зв'язку зі скороченням потреб транснаціонального капіталу у найманій робочій силі; посиленні соціальної стратифікації на внутрішньокраїновому та регіональному рівнях через наростання розриву у рівнях заробітних плат працівників, які працюють у структурах західних ТНК та працівників національних компаній; а також

гальмуванні процесів продукування та комерціалізації інновацій, створених вітчизняним капіталом та фахівцями.

Реалізація механізмів транснаціональної взаємодії передбачає необхідність укладання відповідних угод щодо лібералізації міжнародного багатостороннього і двостороннього співробітництва, які базуються на методологічній базі синергетики (у відповідності до якої сучасне світове господарство представляє собою багаторівневу систему економічно, технологічно і соціально обумовлених нелінійних мережових взаємодій, що виключає стабільність, регулярність і лінійну передбачуваність процесів транснаціоналізації в силу їх перманентно інноваційного характеру), що впливає на спосіб взаємодії суб'єктів транснаціоналізації (відповідно до принципів нелінійності, відкритості, самоорганізованості).

Безумовно, інновації виступають одним з найважливіших структурних чинників системи міжнародної економічної взаємодії, які можуть змінювати просторові характеристики останньої і відповідно – спосіб взаємодії суб'єктів світового господарства. Одночасно слід враховувати потенціальні проблеми, які при цьому можуть виникати.

Так, слід відзначити певну схильність транснаціональних корпорацій до несумлінної поведінки в країнах, що розвиваються, зокрема щодо придбання вітчизняних підприємств виключно заради «ноу-хау», що призводить до втрати національних пріоритетів економічного розвитку приймаючих країн у найбільш технологічно-містких галузях та секторах вітчизняної промисловості на внутрішньому та міжнародних ринках. [303, с.69]

Крім того, ТНК суттєво обмежують права конкурентів щодо виходу на ринки інноваційної продукції, результатом чого є потужна експансія ТНК в сегменті, перш, за все, наукоємної продукції та посилення тиску на інших продуцентів наукоємної продукції. Дані обмеження стосуються і ліцензійних угод, які передбачають можливості компаній щодо обміну правами на патенти, що у підсумку гальмує мотивацію до інноваційної діяльності. І хоча компанії переслідують мету нарощування патентних

портфелів, небезпека угод про взаємне ліцензування полягає в орієнтації на розподіл глобального ринку між конкурентами. Це посилює монополізацію глобального ринку інноваційної продукції в інтересах обмеженої кількості ТНК та збільшує диспропорції науково-технологічного розвитку країн і регіонів світової економіки.. [303, с.70]

За даних умов система регулювання транснаціоналізації піддається значним трансформаціям, що зумовлює необхідність регулювання процесу транснаціоналізації (з метою нівелювання протиріч інтересів ТНК і держав, на території яких вони здійснюють свою діяльність).

Загалом транснаціоналізація економіки – один з найбільш впливових процесів сучасності, який забезпечує збільшення масштабів і ефективності виробництва, розширення географічних рамок коопераційних зв'язків, удосконалення механізмів акумулювання капіталу і ресурсів розвитку, уніфікацію економічного простору. Але ефективність реалізації процесу транснаціоналізації може бути досягнута лише на основі глибокого осмислення закономірностей і принципів останнього, особливостей його прояву в умовах різних країн. ТНК для кожної конкретної держави є представниками світового господарства і мають обмежену різними правилами автономію. Зокрема, вони можуть розробляти глобальну стратегію і створювати центри з прийняття глобальних рішень, при цьому всі компанії повинні діяти у визначених державою юридичних і інституційних рамках. В силу свого транснаціонального характеру ТНК вимушені реалізовувати свою корпоративну стратегію у різному культурному середовищі, одночасно в декількох економічних, юридичних і політичних системах. Тому специфіка структури ТНК, їх продукції і послуг має відповідати ринкам і юрисдикції країн, в яких вони діють. [36, с.23-24]

З іншого боку, транснаціональні компанії вважаються основними чинниками формування конкурентоспроможності країн та реалізації їх конкурентних переваг на міжнародних ринках. Успіхи країни значною мірою залежать від успіхів функціонування на її території ТНК, при цьому велику

роль відіграє державна економічна політика. Крім того, діяльність ТНК за кордоном збільшує економічну і політичну потужність країни базування та збільшує її авторитет на міжнародній арені. Тому уряди приймаючих країн, а також країн базування, приймаючи до уваги значення прямих іноземних інвестицій, здійснюють державну підтримку ПІІ: надають державні гарантії, страхують закордонні інвестиції, займаються врегулюванням інвестиційних спорів, укладають угоди щодо виключення подвійного оподаткування, здійснюють адміністративну та державну підтримку. [186, с.22]

Одночасно, аби не допустити надмірного посилення ринкової влади транснаціональних корпорацій, уряди жорстко контролюють злиття і поглинання за участю ТНК. Так, більше 60 країн світу ввели спеціальний режим, що передбачає вказаний контроль. На національні і наднаціональні органи (такі, як Європейська Комісія, Федеральна торгова комісія США) покладена роль розгляду правомірності ЗіП. Зокрема, рада міністрів ЄС прийняла Регламент №4064/89, який встановлює контроль над злиттями підприємств (концентрацією). Він передбачає, що будь-які концентрації компаній в масштабі Співтовариства, які створюють або посилюють становище, що заважає ефективній конкуренції на спільному ринку чи значній його частині, мають визнаватись як несумісні зі спільним ринком. [40] Комісія розглядає тільки великі за масштабами злиття з точки зору певних критеріїв – на момент злиття фірми мають досягти певних порогових значень величини обороту, зазначених в Регламенті.

Незважаючи на те, що механізм регулювання в даній сфері не можна визнати достатньо ефективним, контроль з боку ЄС за зловживанням домінуючим становищем компаній перешкоджає вільному укладанню угод з метою монополізації тієї чи іншої частини ринку. Санкції, що застосовуються комісією за порушення правил конкуренції, передбачають накладання штрафу у розмірі 10% сукупного річного обороту підприємств. Юрисдикція ЄС поширюється на компанії інших держав і в тих випадках, коли вони виступають на єдиному європейському ринку через свої філії в країнах-

членах ЄС. За правилами ЄС, відповідальність за протиправні дії філій покладається на материнські компанії. [345]

Для оцінки допустимості злиттів і поглинань можуть розраховуватись ряд показників, серед яких найбільш розповсюдженим є індекс Хірфіндаля-Хіршмана (ННІ), який в США офіційно визнаний важливим показником при оцінці допустимості злиттів і поглинань. Відповідно до антимонопольного законодавства США, якщо значення $ННІ < 1000$, ринок є вільним і в регулюванні злиттів і поглинань потреби немає. Якщо $ННІ > 1000$ – необхідним є отримання дозволу уряду країни на укладання угоди за ЗіП. А якщо $ННІ > 1800$ – ринок вважається високомонополізованим, і прийняття відповідного рішення здійснюється після спеціального розслідування.

Всеохоплююча діяльність ТНК призводить до посилення процесу спеціалізації і кооперування між підприємствами різних країн. При цьому слід враховувати ймовірність виникнення протиріч між стратегічними орієнтирами окремих підрозділів ТНК і стратегічним розвитком ТНК в цілому. Якщо перевага надається короткостроковим показникам зростання та рентабельності, то, як правило, не дотримуються довгострокових показників. Тому, у випадку, якщо ТНК доводиться фокусуватись на багатьох цілях, треба чітко визначити їх пріоритетність з метою пошуку компромісу в черговості досягнення цілей. Дані пріоритети залежатимуть від таких компонентів: [341, с.22]

- пріоритетів менеджменту – фокусування на поточному прибутку (модель американського менеджменту) або довгострокових доходах від зростання ринкової вартості акціонерного капіталу (модель японського менеджменту);
- припустимого рівня ризику, зумовленого нестабільністю середовища функціонування та перспективністю різних видів діяльності за критеріями зростання та рентабельності.

Якщо розглядати синергізм як джерело підвищення ефективності діяльності ТНК (економічної, соціальної, організаційної, технологічної

тощо), то синергійне регулювання транснаціоналізації має базуватись на таких положеннях:

- вибір найкращого з доступних варіантів, враховуючи спектри можливих майбутніх станів ТНК;
- визначення найбільш доцільних шляхів розвитку ТНК;
- врахування не тільки стану зовнішнього середовища, а й власних тенденцій розвитку ТНК;
- головною є не сила (інтенсивність, тривалість) управлінського впливу, а його правильна типологія (просторова і часова), узгодженість з тенденціями розвитку ТНК.

Таким чином, сутність синергетичного підходу до управління ТНК як відкритою системою полягає в тому, що він орієнтований не на зовнішні, а на внутрішні властивості транснаціональної компанії, закони її еволюції та самоорганізації (зовнішнє середовище перестає бути зовнішнім, перетворюючись на простір функціонування бізнес-систем, які проникають одна в одну). При цьому увага має приділятися узгодженості управлінського впливу із власними властивостями динаміки системи. [341, с.1, 22-23]

Відповідно, в сучасних умовах управління ТНК потребує нового концептуального підходу і нової управлінської парадигми. З урахуванням вищевикладеного можна запропонувати *концептуальну схему трансформації регулювання транснаціоналізації на сучасному етапі розвитку світової економіки* (рис. 4.9), яка втілює синергетичні імперативи транснаціональної діяльності.

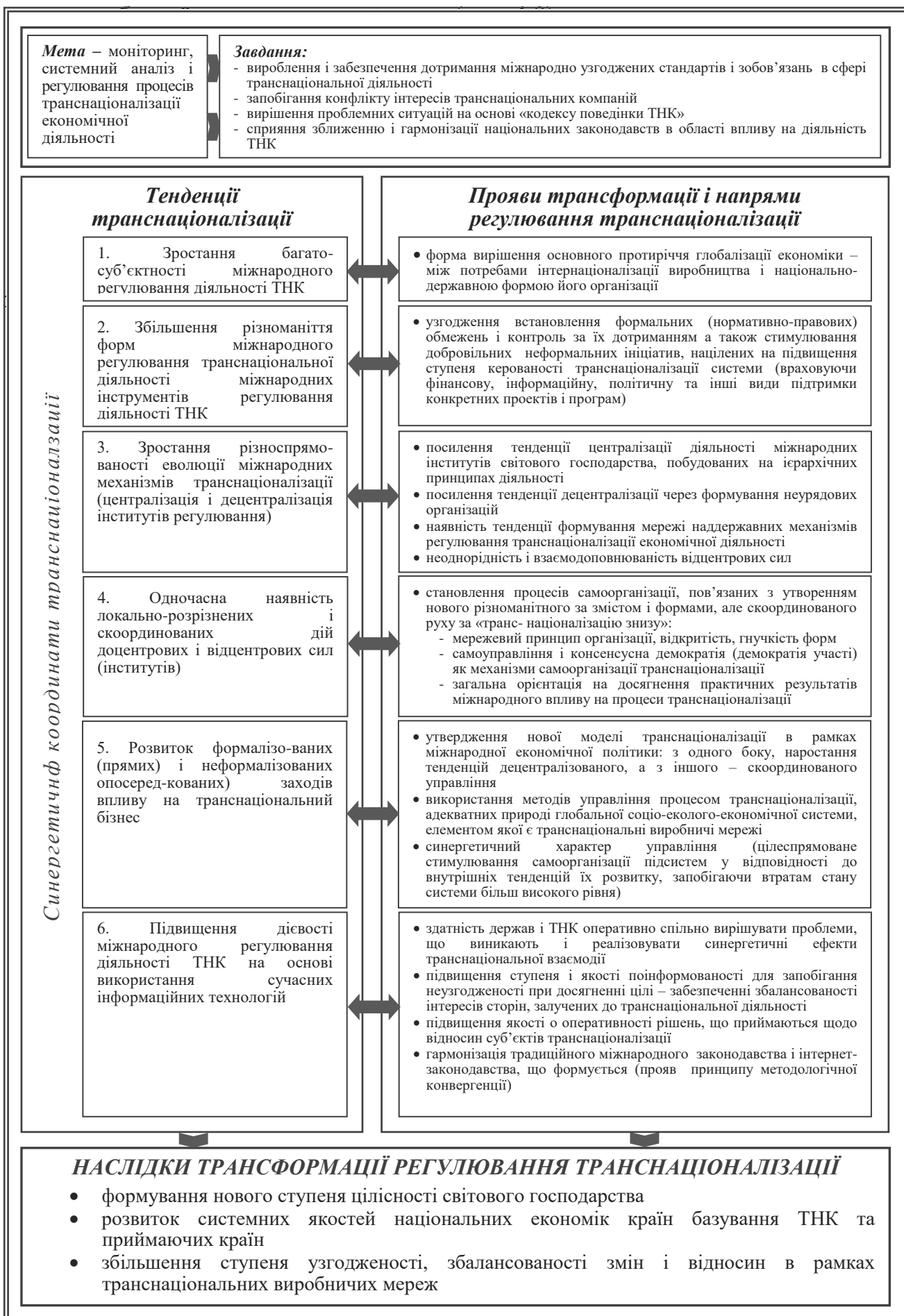
Втілення викладеної концептуальної схеми зумовлює необхідність пошуку способів підвищення ефективності використання трудоворесурсної складової з метою отримання додаткового синергетичного ефекту: [341, с.19]

- максимальне використання потенціалу працівників шляхом делегування відповідальності, впровадження найбільш ефективних організаційних форм і методів колективного управління, що надає

- можливість мінімізувати час для прийняття управлінських рішень і одночасно підвищити його доцільність, своєчасність і продуктивність;
- більша здатність і гнучкість швидко орієнтуватись у змінах, що відбуваються у внутрішньому і зовнішньому середовищі (зміна чинного законодавства, загальна нестабільність економіки, поява нових конкурентів, посилення конкурентної боротьби);
  - зростання потреб працівників не тільки в матеріальному контексті (оплата праці), а й потреб у спілкуванні, причетності до загальних справ, у самореалізації.

Центральне місце у вказаному процесі належить активізації *синергії управління*, що дозволяє підвищити розумову діяльність управлінських працівників ТНК, акцентувати увагу на проблемах і обмеженнях в управлінні й обсягах виробництва, стимулювати пошук нових ідей. [72, с.58] Для успіху організації необхідна побудова такої системи комунікацій між працівниками, коли вектори зусиль стають узгодженими, спрямованими не просто на досягнення поставленої цілі, а на більш ефективне досягнення цієї цілі, що власне і відобразить наявність *синергетичного ефекту в управлінні* (об'єднання зусиль з метою забезпечення взаємного успіху). Характерно, що найбільший синергетичний ефект досягається за умови співпраці людей, що мають різні підходи до управління, оскільки саме відмінності у поглядах продукують синергізм.

Ефективна система комунікацій (що забезпечує успішний рух партнерів у вирішенні проблеми з використанням оптимальних способів взаємодії) має створюватись у внутрішньому та зовнішньому середовищі ТНК. У внутрішньому середовищі в основу комунікативної співпраці має бути покладений функціональний розподіл управлінської праці; у зовнішньому середовищі – взаємодія з партнерами, клієнтами (у т.ч. іноземними), державними органами, міжнародними організаціями. Ефективна система комунікацій – це першочергова вимога транснаціонального бізнесу. [10, с.531]

Рис. 4.9. Концептуальна схема трансформації регулювання транснаціоналізації на сучасному етапі розвитку світової економіки

Враховуючи роль трудоворесурсної складової як базисного елементу синергетичних імперативів процесів транснаціоналізації, технологічно і соціально обумовлених мережових взаємодій в рамках ТНК за участю людського чинника, можна стверджувати, що саме трудоворесурсний компонент надає системі транснаціоналізації гнучкості, що втілено в рамках

За деякими оцінками, від комунікацій залежить до 85% успіху транснаціонального бізнесу, а неефективні комунікації виступають основною перешкодою в досягненні позитивного результату діяльності ТНК.

Одночасно формування ефективних комунікацій в рамках процесу транснаціоналізації бізнесу слід розглядати не як мету, а лише як спосіб її досягнення, що сприяє продукуванню нових поглядів, ідей, тобто виникненню синергізму. Формування вказаних комунікацій може відбуватись у двох напрямках:

- 1) *партнерському*, основою якого є інтереси учасників, варіанти взаємовигідних рішень, критерії об'єктивності;
- 2) *конфронтаційному*, основою якого є протистояння сторін, коли будь-яка ситуація розглядається як можливість використати її у своїх інтересах.

Найкращим є партнерський спосіб, оскільки в його рамках можливим є використання важелів сумісності і згуртованості як передумов продукування синергізму діяльності ТНК – результату поєднання знань, навичок і досвіду всіх суб'єктів транснаціональної взаємодії, кожен з яких може скористатись для досягнення цілей перевагами інших. Використання даного способу має передбачати врахування таких аспектів:

- *роль стратегічного управління*. Важливість стратегічного управління транснаціоналізацією обумовлено тим, що внаслідок зростання взаємозалежності економічних функцій і інституціональних одиниць, швидкого технічного прогресу, пришвидшення процесу застарівання технологій, а також зростання важливості економії від диверсифікації продукції, слід відзначити, що у більшості випадків ринки не можуть

гарантувати, що ресурси розподілені раціонально для всіх суб'єктів світогосподарських відносин. Вказані обставини в рамках стратегічного управління стимулюють компанії з метою подальшого розвитку змінювати структуру активів, переглядати локалізацію виробництва, змінювати ступінь і якість інтернаціоналізації;

- *динаміку міжнародного виробництва*. Мова йде про зміну взаємодії між основними рушійними силами транснаціонального бізнесу - економічною діяльністю, інноваціями і управлінням людськими ресурсами, - які дозволяють визначити ефективну комбінацію використання активів: володіння, географічного розташування, стратегії управління.

Однією з найважливіших передумов продукування синергетичного ефекту є створення організації, що самонавчається. Це завдання є прямим результатом здатності ТНК до концентрації капіталів, необхідних для формування прогресивних технологій. При цьому інновації можна розглядати як об'єкт боротьби за контроль над інформацією, яка дозволяє посилити конкурентні переваги ТНК. Інновації впливають на конкурентні переваги, посилюючи їх через прямий зв'язок рівня доходу і впровадження інтелектуального продукту. В той же час, інновації виступають як продукт інформаційного обміну в рамках ТНК, оскільки розробити фундаментальну новацію зусиллями одного підприємства практично неможливо, цей процес вимагає кооперації структурних підрозділів корпорації. Таким чином, створюються передумови для приєднання національних підприємств до структури існуючих ТНК. [47, с.26]

При цьому до складу ТНК можуть увійти не лише національні підприємства, а й наукові установи, які зацікавлені у комерціалізації результату своєї діяльності. При цьому транснаціональні корпорації зацікавлені у такому розвитку подій, оскільки вказані комерціалізація сприятиме покращенню продукції, що випускається. Таким чином, відбувається розповсюдження процесів глобальної кооперації, яка

опосередковує інтеграційні процеси у сфері виробництва і споживчій сфері як на міжнародному, так і на національному ринках. [47, с.25-26]

Про важливість кооперації виробництва і наукових установ в рамках ТНК свідчить досвід японських ТНК. Традиційно японські ТНК є активними в сфері НДДКР, однак в умовах глобальної транснаціоналізації бізнесу намагання діяти відокремлено не супроводжується успіхом на міжнародному ринку, про що свідчить досвід компаній *Panasonic, SONY, Sharp, Toshiba*, які в 2011 р. зазнали збитків величиною відповідно 10,2 млрд. дол. США, 2,1 млрд. дол. США, 3,8 млрд. дол. США, 139 млн. дол. США внаслідок низької транснаціоналізації сфери НДДКР. [429]

Численні дослідження в сфері транснаціоналізації НДДКР підтверджують гіпотезу, що передача інноваційних технологій філіалам зменшує граничний прибуток [359], що помітно знижує конкурентоспроможність компанії на світовій арені. Це багато в чому пояснюється економічною політикою приймаючих країн, які стимулюють інноваційну модернізацію національних економік, обмежуючи внутрішньофірмову передачу технологій прямими і опосередкованими важелями впливу. Транснаціоналізація НДДКР, навпаки, позитивно позначається на конкурентоспроможності компанії.

Вчені виділяють два види транснаціоналізації сфери НДДКР: [361, 372]

- 1) адаптація виробленої продукції до потреб приймаючої країни (адаптаційні перетворення);
- 2) доступ до нових знань і технологій (інноваційні перетворення).

Дослідження свідчать, що транснаціоналізація стосується, перш за все, першої групи перетворень – адаптаційних (близько 70%), однак в останнє десятиліття спостерігається зростання надходження інвестицій і в інноваційні НДІ. [377, с.24] Вищевикладена ситуація зі збитками японських ТНК зумовлена тим що лише 1% японських зарубіжних науково-дослідних підрозділів компаній є інноваційними. [397, с.530] Це означає, що японські

ТНК виносять свої наукові підрозділи за кордон виключно з метою адаптації своєї продукції до потреб зарубіжного ринку.

Зростання інноваційних структурних підрозділів японських ТНК прослідковується, перш за все, в США у зв'язку з високим рівнем індексу локальної технологічної сили (*Index of local technological strength*), високим технологічним рівнем країни, наявністю висококваліфікованих наукових співробітників, географічною близькістю (на відміну від Європи). [404, с.812]

ТНК Японії прагнуть подолати своє відставання в транснаціоналізації науково-дослідної діяльності у порівнянні з розвинутими країнами Заходу для підтримання конкурентоспроможності на світовому ринку. На сьогодні більше 20% ТНК вже приступили до транснаціоналізації науково-дослідної діяльності, а 60% демонструють сильну зацікавленість і визнають необхідність транснаціоналізації НДДКР в рамках концепції "відкриті інновації". Дана концепція була розроблена у Великобританії і означає обмін знаннями з метою прискорення темпів інноваційних розробок всередині країни і збільшення масштабів використання інновацій з боку партнерів. За даними ОЕСР, лише 1% японських ТНК поділяють дану концепцію. [317]

Японські ТНК прагнуть укласти альянси з метою розробки інновацій з японськими і зарубіжними партнерами, науково-дослідними центрами і державними структурами. Але поки вони помітно відстають від своїх закордонних партнерів за кількістю таких угод: в докризовий період лише 1% японських компаній мали спільні інноваційні розробки із закордонними партнерами. Японські ТНК прагнуть збільшити частку партнерства із закордонними конкурентами в області НДДКР. За наявними даними, 36,1% японських ТНК планують проводити спільні дослідження в області інновацій із закордонними партнерами і 27,1% такі дослідження вже проводять. При цьому 25,8% ТНК планують не лише співробітничати із зарубіжними партнерами в аналогічних секторах, а й з ТНК інших секторів (9%), зарубіжними університетами і науково-дослідними центрами (13,5%). [389]

Однак транснаціоналізація сфери НДДКР японських фірм все ще відстає від західних конкурентів. Приймаючи до уваги той факт, що інноваційність і високі технології виступають важливими конкурентними перевагами японських ТНК, подібна затримка може вкрай негативно позначитись на їх конкурентоздатності. Таким чином, подальша транснаціоналізація стала ключовою стратегією розвитку японських фірм, що виглядає цілком логічним, і вимагає регулювання процесів транснаціоналізації:

по-перше, у світовій економічній системі транснаціоналізація виступає провідною тенденцією розвитку бізнесу;

по-друге, в національній економіці Японії ситуація складається таким чином, що закордонна експансія, з одного боку, виступає єдиним напрямком розвитку компанії з причини зрілості і насиченості внутрішнього ринку, а з іншого – виступає потенційним каталізатором поживлення економіки країни, її лібералізації, глибокої структурної перебудови.

Таким чином, транснаціоналізація виступає логічним і оптимальним курсом розвитку японського бізнесу на сучасному етапі. В умовах зміни економічної архітектури світу, перерозподілу сил між розвинутими країнами і країнами, що розвиваються, основною тенденцією транснаціоналізації японського бізнесу стала географічна і галузева диверсифікація. Японські інвестори акцентують свою увагу на ринках країн, що розвиваються, в першу чергу країнах БРІКС та АСЕАН. В плані галузевої диверсифікації японські ТНК проявили активність в транснаціоналізації сфери послуг, зокрема фінансової сфери – традиційно закритої сфери японської економіки. Японські компанії агресивно виступають в якості покупців на ринку ЗіП. Така стратегія дозволить в найкоротший термін вийти на нові ринки. [317]

Заслуговує також на увагу досвід регулювання транснаціоналізації вищевказаних *країн БРІКС*, які демонструють впевнену динаміку розвитку в процесі транснаціоналізації: відповідно до *Fortune Global 500 – 2013*, серед 500 найбільших корпорацій світу – 8 – бразильських (Тайвань – 6, Росія – 7, Іспанія – 8, Індія – 8, йаРеспубліки Корея – 13, Китаю - 73). З наведених у

рейтингу бразильських ТНК 3 представляють видобувну галузь (*Petrobras, Vale, Ultrapar Holdings*), 3 є банками (*Banco do Brasil, Banko Bradesco, Itau*), 1 – АПК (*JBS*), 1 – рітейл (*CBD*). При цьому лише *Petrobras* (23 позиція в рейтингу з річним доходом 146 млрд. дол.) і *Banco do Brasil* (88 позиція і 82 млрд. дол. відповідно) є державними компаніями. Відповідно до даних *Fortune Global*, 10 найбільших бразильських ТНК отримали 40% доходів з іноземних ринків, що набагато вище середньосвітового значення – в середньому у світі 10 найбільших корпорацій отримують 25% доходів від закордонних філій.

Відповідно до рейтингу *America Economica* (рейтинг 500 найбільших латиноамериканських корпорацій) можна зробити висновок, що бразильські компанії виступають безумовними лідерами в Латинській Америці: в ТОП-10 – 50% - бразильських ТНК.

Згідно рейтингу *SOBEET* (за станом активів), лідером серед бразильських ТНК за показником розміру зарубіжних активів є не *Petrobras*, а рудна корпорація *Vale*, розмір зарубіжних активів якої (34,9 млрд. дол. США) значно перевищує обсяг зарубіжної власності *Petrobras* (15,9 млрд. дол. США) та інших – *Gerdau, Votorantim, JBS, Camargo Correa, Mafrig, Ultrapar, Embraer, WEG* та ін. (від 13,9 млрд дол.. США до 509 млн. дол. США), що свідчить про надвисоку концентрацію капіталу в бразильському бізнесі. [415]

Крім того, за даними *Boston Consulting Group*, при незмінній кількості бразильських компаній у рейтингу (*Gerdau, Embraer, Marcopolo, JBS, Petrobras, Brasil Foods, Camargo Correa, Natura, Odebrecht Group, Tigre, Votorantim, WEG, Iochpe-Maxion*), їх питома вага серед ТНК з країн, що розвиваються, постійно збільшується (для порівняння – кількість китайських ТНК у рейтингу зменшилась у 2014 р. до 30 у порівнянні з 44 у 2006р.).

За даними індексу транснаціоналізації, розрахованого *Fundacao Dom Cabral*, рейтинг бразильських компаній виглядає таким чином: *Odebrecht* – 0,589, *Gerdau* – 0,547, *InterCement* – 0,589, *Stefani IT Solutions* – 0,537, *Vale* – 0,290, *Petrobras* – 0,079, *Banco de Brasil* – 0,076. Таким чином, найбільші за

доходами, кількістю зарубіжних активів і кількістю працівників компанії далеко не завжди є найбільш транснаціональними, вони більшою мірою спираються на внутрішній ринок. [424]

Для більш повного розуміння процесів, що відбуваються в бразильських ТНК, їх методів проникнення на нові ринки через інвестиції, необхідно проаналізувати стратегії експансії ТНК Бразилії на ринки інших країн, які є проявом процесів регулювання транснаціоналізації. До найбільш важливих тенденцій належать такі:

- бразильські компанії намагаються використати тактику "активного очікування", проводити активні дії лише в найбільш спокійні фази циклу, під час затишку на власному ринку;
- під впливом конкуренції з місцевими філіалами зарубіжних ТНК бразильські компанії запровадили японський стиль контролю якості;
- мінімізація ризиків і обережна експансіоністська політика.

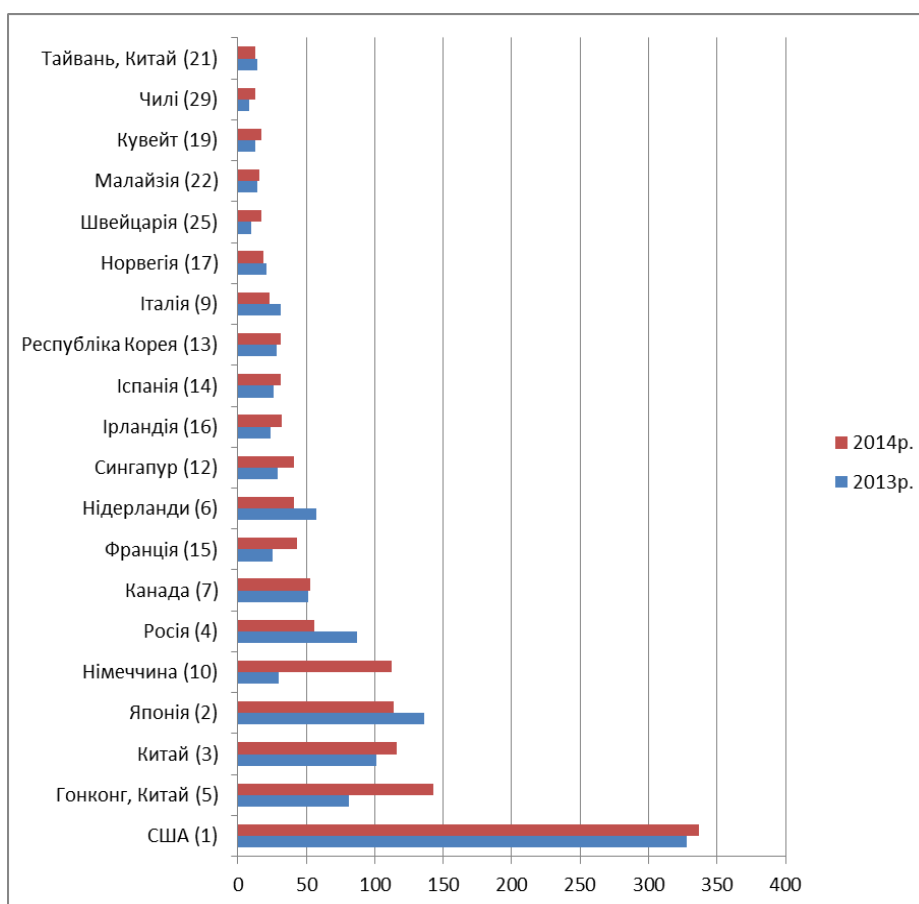
Фактично з 2000р. відбулась зміна стратегії виходу на новий ринок – переважання злиттів і поглинань у порівнянні з інвестиціями з нульового циклу, що обумовлено, в першу чергу, рішенням диверсифікувати присутність на зовнішні ринках, не обмежуючись МЕРКОСУР (враховуючи повільну еволюцію даного інтеграційного об'єднання).

Продовжуючи тему БРІКС, особливо слід розглянути довід *Китаю*. За даними доповіді ЮНКТАД щодо іноземних інвестицій, в 2014р. Китай став третьою в світі і найбільшою серед країн, що розвиваються, державою за обсягами прямих іноземних інвестицій, вклавши в економіки інших країн 116 млрд. дол. США (рис. 4.10).

Так, за підсумками 2014р. у порівнянні з 2013р.: [93]

- прями іноземні інвестиції Китаю зросли і досягли 123,12 млрд. дол. США (збільшення на 14,2%);
- Китай має інвестиційну зону великої концентрації, вклавши кошти у 80% країн світу;

- ПІ китайські компанії спрямовують в усі галузі економіки, основними галузями призначення інвестицій є такі: лізингові і бізнес-послуги, фінансові послуги, гірничовидобувна промисловість, оптова і роздрібна торгівля;
- в 2014р. китайські підприємства реалізували 595 проектів з іноземними інвестиціями шляхом злиттів і поглинань загальним обсягом 56,9 млрд. дол. США, в т.ч. прямі інвестиції – 32,48 млрд. дол. США, що становить 57,1% від загального обсягу угод злиттів і поглинань;
- вперше більше половини регіональних підприємств інвестували в іноземні економіки більше, ніж центральні підприємства.

Рис. 4.10. Топ-20 країн-лідерів за обсягом ПІ у 2013р. і 2014р., млрд. дол. США.

Потенціал інвестиційного співробітництва Китаю реалізується завдяки наданню підприємствам з іноземними інвестиціями спеціальних пільг, які отримують, перш за все, підприємства, які належать до найбільш значущих сфер матеріального виробництва - машинобудування, електроніки,

сільського господарство і т.і. Водночас іноземні інвестиції в такі сфери, як фінансові послуги і роздрібна торгівля пільг не мають і були допущені лише в декілька міст найменш розвинутих приморських територій.

Відповідно до даних рейтингу *Fortune Global 500*, в 2015р. до числа найбільших ТНК світу увійшли 106 китайських компаній – *Sinopec* (446,8 млрд. дол. США), *China National Petroleum* (428,6 млрд. дол. США), *State Grid* (39,4млрд. дол. США) та ін. [417] Зі 106 вказаних китайських корпорацій майже третина функціонує в промисловій галузі (28%), на другому місці за кількістю – компанії банківської і страхової сфери (16%), приблизно однакова кількість компаній належить до сфер електроенергетики, видобутку і переробки нафти і газу, а також телекомунікаційних технологій (9-11%), далі йдуть компанії таких галузей: будівництва (8%), машинобудування (6%), легкої промисловості (4%) та інших (9%). В Китаї створено максимально вигідні умови для розвитку вказаних галузей, і в першу чергу, цьому сприяє стратегія "виходу за кордон". [417]

Основний акцент в Китаї зроблено на розвиток інноваційної економіки - на державному рівні поставлено завдання до 2020р. зробити Китай інноваційною країною, що можливо лише при збалансованому застосуванні внутрішніх і зовнішніх важелів розвитку держави, у т.ч. іноземних інвестицій. Зокрема, відбувається послідовне стимулювання транснаціональних корпорацій до перенесення в КНР всіх стадій виробничого циклу, включаючи найбільш технологічно ємну його частину – НДДКР, чому сприяє швидкий розвиток відповідних секторів внутрішнього ринку КНР. Станом на кінець 2012р. найбільші транснаціональні корпорації (*Microsoft, Intel, General Motors, Honda, Siemens, Nortel, Volksagen та ін.*) відкрили в Китаї 1600 центрів з освоєння і розвитку нових технологій. [423]

Крім того, за останні роки відбувалась трансформація ПП транснаціональних компаній Китаю: збільшення частки новітніх технологій, що передаються ТНК підприємствам з участю іноземного капіталу; розширення мережі науково-дослідних центрів, створюваних найбільшими

ТНК на території Китаю (як зазначалось вище); активна участь ТНК в перепідготовці національних кадрів КНР, зростанні капіталовкладень ТНК у високотехнологічні (а не трудомісткі) галузі Китаю. Підприємства з участю іноземного капіталу є важливим каналом надходження в КНР сучасної техніки і технологій. Вони забезпечують більше 60% контрактів у сфері технологічного трансферу і більше половини їх загальної вартості.

Таким чином, діяльність китайських ТНК має глобальний характер. Не дивлячись на те, що основним реципієнтом китайських капіталовкладень залишаються країни найбільш близького азійського регіону, зростає охоплення прямими іноземними інвестиціями інших регіонів світу, завдяки реалізації зовнішньоекономічних стратегій "Економічного поясу Шовкового шляху". Китайські ТНК з "регіонального гравця" перетворюються на глобальні діючі суб'єкти, активно розвивають міжнародне економічне і науково-технічне співробітництво, реалізують стратегію "виходу за кордон" шляхом злиттів, придбання акцій, розміщення своїх акцій на фондових ринках інших країн, використання моделей розвитку державних і приватних підприємств. [164, с.38]

Особливого значення за даних умов набуває формування необхідної якості наявної робочої сили, оскільки якісна трудоворесурсна складова стає визначальною умовою інноваційного розвитку економіки. Причому дана тенденція відповідає загальносвітовим трендам. Так, збільшення прибутку 100 найбільших американських ТНК вдвічі стало можливим завдяки підвищенню ролі *нематеріальних активів*. Зокрема, в компанії *General Motors* лише 16% усіх витрат становлять витрати на виробництво автомобілів, а 84% витрат припадає на інтелектуальні активи (освітній рівень працівників, компетентність, якість менеджменту, розвинутість комунікацій та ін.). [275, с.142; 286, с.285] В компанії *Nissan* бюджет освітніх програм є еквівалентним розміру фонду оплати праці. [286, с.221]

На сьогодні вартість інтелектуального потенціалу сучасного розвинутого суспільства перевищує вартість основних фондів традиційних

галузей індустрії. Ті організації, де серйозно ставляться до професійного та інтелектуального зростання своїх працівників, мають більш високі порівняно з конкурентами норми прибутку, рентабельності інвестицій, активів і власного капіталу. [326, с.241]

В умовах зростання міжнародної конкуренції досягти успіху може лише та організація, яка володіє таким засобом виробництва, як колективний та індивідуальний інтелект. У XXI ст. знання стають основним стратегічним і комерційним продуктом. Поширення знань є основним джерелом продукування *синергізму* в організації. Водночас у переважній більшості компаній інтелектуальний капітал використовується лише на 5-15%. [188, с.59]

Для створення організації, що самонавчається, використовують такі методи:

- активізація процесу навчання (включення в даний процес максимальної кількості працівників);
- поєднання науки з практикою; побудова інтелектуальних моделей діяльності. [290, с. 13-14]

Так, в компанії *Toyota* протягом року кожен працівник вносить більше 12 пропозицій щодо удосконалення виробництва. В цілому на рік в компанії вноситься до 1,5 млн. пропозицій, з яких 95% отримують впровадження. Завдяки даному підходу японські ТНК (*Toyota, Nissan, Honda*) витрачають на створення нової моделі в середньому 24 місяці і 1-1,5 млрд. дол. США, в той час як американські (*Ford, Kreisler, General Motors*) – 36-40 місяців і 3,2-4 млрд. дол.

Таким чином, знання (а також внутрішньокорпоративна система їх продукування), крім того, що виступають однією з найважливіших складових формування синергетичного ефекту, є найважливішою конкурентною перевагою ТНК. Здатність постійно генерувати і впроваджувати ідеї, стає потужною конкурентною перевагою, яка призводить до формування ТНК нового типу – *креативних*, які постійно модернізуються на основі

безперервного навчання працівників та розвитку їх творчої діяльності (*Microsoft, Dell Computers, Google* та ін.).

Практика свідчить, що креативні ТНК є на сьогодні найбільш конкурентоспроможними на світових ринках, оскільки мають такі переваги: [341, с.51]

- надають змогу якомога повніше використовувати прагнення творчих працівників до нововведень та ініціатив і переносити прийняття управлінських рішень на нижчий рівень управління;
- створюють кращі можливості для інтерактивної взаємодії творчих особистостей на основі специфічних мотиваційних орієнтацій та моральних цінностей;
- формують сильну корпоративну культуру, яка позитивно впливає на менеджмент у міжнародному масштабі;
- розкривають талант працівників всіх структурних підрозділів як професіоналів та інноваторів.

ТНК даного типу спираються на нерозривний зв'язок основоутворюючих елементів – праці, навчання та менеджменту, - що призводить до створення умов, які забезпечують розвиток ТНК на основі внутрішньої узгодженості орієнтирів і взаємодії працівників, тобто завдяки *синергетичному ефекту*. [341, с.51]

Особливо слід підкреслити, що результатом викладеного підходу до забезпечення діяльності ТНК є *інновації*, спрямовані на розробку, освоєння і практичне використання технічних, технологічних та організаційно-економічних нововведень, які підпорядковуються довгостроковим ринковим перспективам. Так, в *Matsushita Electric* завдяки залученню працівників до інноваційної діяльності п'ята частина внесених пропозицій не лише доводиться до впровадження, а й виводиться на зовнішній ринок. За рахунок ініціативних пропозицій отримується 25% приросту валового прибутку. [188, с.425]

Таким чином, в умовах активізації процесів транснаціоналізації та посилення впливу технологічної складової економічного розвитку відбулась зміна технологічного базису транснаціонального виробництва (табл. 4.9, табл.4.10), в результаті чого домінуючими на сучасному етапі стають соціотехнічні чинники (передбачають тісну взаємодію передової технології та високоінтелектуальної робочої сили): *по-перше*, інновації та трудоресурсне забезпечення їх продукування стали основними складовими стратегії забезпечення конкурентоспроможності ТНК (відбулось визнання домінанти трудоресурсного забезпечення: за наявними оцінками, до середини XXI ст. 95% вартості товару становитиме інтелектуальний ресурс); *по-друге*, витрати на продукування необхідних знань стають співрозмірними з витратами на забезпечення фондоозброєності виробничих процесів.

Таблиця 4.9

Концентрація ТНК за галузями

<i>Галузь</i>	<i>Кількість компаній</i>	<i>Зміна загальної РК</i>
Фінанси	19	13%
Технології	12	5%
Охорона здоров'я	18	11%
Виробництво споживчих товарів	18	4%
Нафтогазова	9	-6%
Послуги	10	16%
Промисловість	7	1%
Телекомунікації	4	9%
Видобування	3	-16%

Взагалі характерною рисою сучасної парадигми транснаціоналізації є визнання фактора знань та інновацій як основного чинника перетворення національних фірм у ТНК. На відміну від національних компаній, транснаціональні фірми володіють унікальним механізмом міжнародного трансферу знань. Саме створення знань і можливості їх міжнародної алокації є фундаментальними рисами, які відрізняють міжнародні корпорації від компаній, які здійснюють свою діяльність у межах своїх національних кордонів. [376, с.417; 277, с.10]

Таблиця 4.10

Найбільші ТНК у сфері інформаційних технологій

<i>Назва</i>	<i>Країна</i>	<i>Позиція у 2015р.</i>	<i>Позиція у 2009 р.</i>
Apple Inc	США	1	33
Google Inc	США	2	22
Mickrosoft Corp	США	5	6
Facebook Inc	США	17	-
Oracle Corp	США	30	37
Tencent Holdings Ltd	Китай	32	-
IBM Corp	США	40	14
Intel Corp	США	44	40
ClSCO Systems	США	49	30
TSMC	Тайвань	56	-

Оскільки факти свідчать, що міжнародні корпорації концентрують більшу частину науково-технічних, інженерних працівників, здійснюють постійне оновлення продукції та розширення її номенклатури, саме ці риси визначають ключові характеристики ТНК. Міжнародні корпорації – це фірми, які використовують капітал-знання. *Капітал-знання* містить людський капітал працівників, патенти, креслення, процедури та інші види знань, а також маркетингові активи (торгові марки, фабричні знаки тощо). Важливими *рисами* знань як капіталу, що формують основні відмінності міжнародних корпорацій, є такі: *по-перше*, послуги знань як капіталу можна легко передати до зарубіжних підрозділів; *по-друге*, активи, засновані на знаннях, характеризуються високою питомою вагою висококваліфікованої праці у виробництві; *по-третє*, хоча створити капітал-знання є надзвичайно дорогою справою, коли він створений, він може бути спрямований до іноземних структурних підрозділів без зменшення вартості або продуктивності аналогічних активів, які продовжують використовуватись материнською компанією. [381, с.694; 277, с.10]

Таким чином, на сучасному етапі кардинально зростає значення трудоресурсного забезпечення інноваційного вектору розвитку транснаціоналізації економічної діяльності, що вимагає подальших досліджень у відповідному напрямку.

4.3. Трудоресурсні трансформації інноваційного забезпечення транснаціоналізації економічної діяльності

Транснаціональна діяльність характеризується не лише масштабами функціонування ТНК, а й інтенсивністю продукування інновацій, що, як було продемонстровано вище, вимагає підвищеної уваги до питань інтелектуальної власності і відповідно – належного трудоресурсного забезпечення. Нестача інтелектуального ресурсу, зростаюча конкуренція за нього зумовлює вищевстановлений процес переведення найбільш наукоємних ланок транснаціональної діяльності в країни базування материнських структур (певна модернізація корпоративної технологічної політики у напрямі замикання в межах ТНК інноваційних розробок) з метою забезпечення беззаперечних конкурентних переваг, запобігання витоку інноваційних ідей тощо.

Особливості сучасного етапу транснаціоналізації економічної діяльності пов'язані зі зміною цільових орієнтирів розвитку ТНК (забезпечення саморозвитку ТНК з урахуванням рівня розвитку дотичних територіально-ресурсних систем; необхідність переходу до інноваційно-синергетичного типу розвитку тощо), реалізація яких напряму залежить від якості трудоресурсного забезпечення, яке має бути адекватним інноваційно-інтенсивному вектору транснаціоналізації.

Процес транснаціоналізації як феномен сучасного світового господарства, що базується на зростаючій інтернаціоналізації економіки, науки, техніки, виробництва тощо, знаходить прояв у концентрації інтернаціональних контингентів робочої сили на підприємствах ТНК, диверсифікації міграційних процесів у сучасному світі, формуванні глобальних стандартів щодо якості та структури людського ресурсу та інституалізації світового ринку праці і здійснюється на мікро-, державному, регіональному та глобальному рівнях. На сьогодні транснаціональні корпорації перетворились у найефективніших продуцентів людських

ресурсів, оскільки здійснюють підготовку персоналу відповідно до поточних і перспективних потреб виробництва, розширюючи спектр фахових спеціалізацій та нарощуючи капіталовкладення у навчання та професійну підготовку кадрів. У стратегіях ТНК важливе місце посідає їх прагнення до монополізації сегментів світового ринку найбільш кваліфікованої та професійно підготовленої робочої сили, наукових кадрів, які стають ядром формування високотехнологічних секторів світової економіки та забезпечують конкурентні переваги їх власникам. [81]

З урахуванням того, що інновації виступають рушійною силою економічного зростання ТНК, а також виходячи з необхідності аналізу трудоресурсного забезпечення інноваційної діяльності ТНК з урахуванням рівня економічного розвитку країн, слід розглянути рейтинг країн за потенціалом інноваційної діяльності. Найбільш репрезентативним на сучасному етапі вважається *Глобальний інвестиційний рейтинг (ГІ)*, який видається спільно Корнельським університетом, школою бізнесу INSEAD та Всесвітньою організацією інтелектуальної власності.

Якщо проаналізувати лідерство країн за глобальним інноваційним рейтингом (табл. 4.11), то країни-лідери створили тісно ув'язані інноваційні системи, в рамках яких інвестиції в людський капітал у поєднанні з сильною інноваційною інфраструктурою підтримують високий рівень продукування інновацій. Зокрема, провідні 25 країн за індексом ГІ незмінно мають високі рейтинги за більшістю індикаторів, а також займають сильні позиції в таких областях, як інноваційна інфраструктура (включаючи інформаційно-комунікаційні технології), рівень розвитку бізнесу (такі показники, як працівники розумової праці, взаємозв'язки між інноваціями і освоєнням знань), результати інноваційної діяльності (товари і послуги творчого характеру, творчість в режимі онлайн).

За індикатором якості інновацій (який відображається показниками досягнень вищої освіти, охоплення академічними публікаціями і міжнародного аспекту патентних заявок) – в групі країн з високим рівнем

доходу лідирують США, за якими слідують Японія, Німеччина і Швейцарія. Провідні країни в групі країн з середнім рівнем доходу скорочують розрив за індикатором якості інновацій, і провідною країною серед них виступає Китай, за яким слідує Бразилія та Індія.

Таблиця 4.11

Топ-10 країн Глобального інноваційного рейтингу – 2014

<i>Місце в рейтингу 2014р.</i>	<i>Країна</i>	<i>Місце в рейтингу 2013р.</i>
1	Швейцарія	1
2	Велика Британія	3
3	Швеція	2
4	Фінляндія	6
5	Нідерланди	4
6	США	5
7	Сінгапур	8
8	Данія	9
9	Люксембург	12
10	Гонконг (Китай)	7

Глобальний інноваційний рейтинг – 2014 (оцінює результативність інноваційної діяльності 143 країн і економічних систем на основі 81 показника; враховує різні аспекти *людського капіталу*, які необхідні для продукування інновацій, включаючи кваліфіковану робочу силу, перетинання людського, фінансового і технологічного капіталу; збереження висококваліфікованого персоналу, залучення високосвічених працівників), підтверджує збереження глобального інноваційного розриву. Рейтинги провідних країн (топ-10 і топ-25) змінилися, але перелік країн залишається незмінним (табл. 4.12), відповідно залишається складний для подолання розрив, пов'язаний з тим, що країнам з менш інноваційною економікою складно встигати за темпами прогресу в країнах з високим рейтингом, навіть не дивлячись на те, що вони досягли помітних успіхів. Це можна частково пояснити тим, що їм складно досягати економічного зростання через

складнощі зі збереженням людських ресурсів, необхідних для стійкого продукування інновацій. Розуміння людського чинника в інноваційному процесі виступає важливим підґрунтям для вироблення національної політики сприяння економічному розвитку.

Таблиця 4.12

Топ-25 країн Глобального інноваційного рейтингу – 2014

<i>Місце в рейтингу 2014р.</i>	<i>Країна</i>	<i>Місце в рейтингу 2013р.</i>
1	Швейцарія	1
2	Велика Британія	3
3	Швеція	2
4	Фінляндія	6
5	Нідерланди	4
6	США	5
7	Сінгапур	8
8	Данія	9
9	Люксембург	12
10	Гонконг (Китай)	7
11	Ірландія	10
12	Канада	11
13	Німеччина	15
14	Норвегія	16
15	Ізраїль	14
16	Республіка Корея	18
17	Австралія	19
18	Нова Зеландія	17
19	Ісландія	13
20	Австрія	23
21	Японія	22
22	Франція	20
23	Бельгія	21
24	Естонія	25
25	Мальта	24

За даними Інституту статистики ЮНЕСКО і ОЕСР, людський інноваційний чинник слугує однією з причин лідерства в рейтингу інновацій, того, що деякі з найбільших країн з ринком, що формується, мають різні показники інновацій. [69] На користь даної тези говорить той факт, що позиції країн в глобальному інноваційному рейтингу напряму корелюються з рівнем доходу країн (табл. 4.13).

Таблиця 4.13

Топ-3 Глобального інноваційного рейтингу – 2014 за рівнем доходу країн

<i>Рейтинг в групі</i>	<i>Рейтинг ГІ</i>	<i>Країна</i>	<i>Група за рівнем доходу</i>
1	1	Швейцарія	Високий рівень доходу
2	2	Велика Британія	Високий рівень доходу
3	3	Швеція	Високий рівень доходу
1	29	Китай	Рівень доходу вище середнього
2	33	Малайзія	Рівень доходу вище середнього
3	35	Угорщина	Рівень доходу вище середнього
1	43	Республіка Молдова	Рівень доходу нижче середнього
2	56	Монголія	Рівень доходу нижче середнього
3	63	Україна	Рівень доходу нижче середнього
1	85	Кенія	Низький рівень доходу
2	91	Уганда	Низький рівень доходу
3	102	Руанда	Низький рівень доходу

Що стосується освітньої складової як підкатегорії формування інноваційного людського капіталу, то лідерами у групі країн з високим рівнем доходу є Республіка Корея, Фінляндія і Велика Британія; в групі країн з середнім рівнем доходу – Китай, Аргентина і Угорщина. Вказані країни

прикладали значних зусиль для того, щоб підтримати або підвищити якість їх людських ресурсів через освіту і навчання людей вповодж всього життя.

Глобальний інноваційний рейтинг свідчить, що в країнах з високим рівнем доходу створюються можливості для продукування інновацій, перш за все, внаслідок формування більш якісного людського ресурсу. По мірі того, як країни рухаються у напрямку побудови складних інноваційних систем, зростає значення інноваційної складової людських ресурсів, особливо в таких галузях, як наука і інженерія, підприємництво і управління.

У теорії і практиці сучасного менеджменту люди розглядаються як центральний ситуаційний чинник всередині організації. У боротьбі за лідерство в інноваційній сфері ТНК дедалі більшого значення надають застосуванню людського капіталу. При цьому вони враховують країнові відмінності середовища, в якому розташовані структурні підрозділи корпорацій. Так, в *Європі* існують суттєві відмінності між керівниками та підлеглими. Керівники воліють не відмовлятися від посади, привілеїв навіть у тому випадку, коли їх збереження знижує ефективність дальності компанії. В *США*, навпаки, відмова від привілеїв виступає засобом стимулювання продуктивності і ефективності. В *Японії* взагалі немає жорстких формальних бар'єрів між керівниками і підлеглими. Те, що працівника цінують як члена певної групи, дає свої результати в контексті підвищення ефективності. [353, с.20]

Ключова роль ТНК у транснаціоналізації людського ресурсу особливо зростає в умовах п'ятого та переходу до шостого технологічного укладу: нині їх діяльність охоплює не лише виробничу, комерційну та інвестиційну, але й науково-дослідницьку та освітню сфери, а також розвиток персоналу.

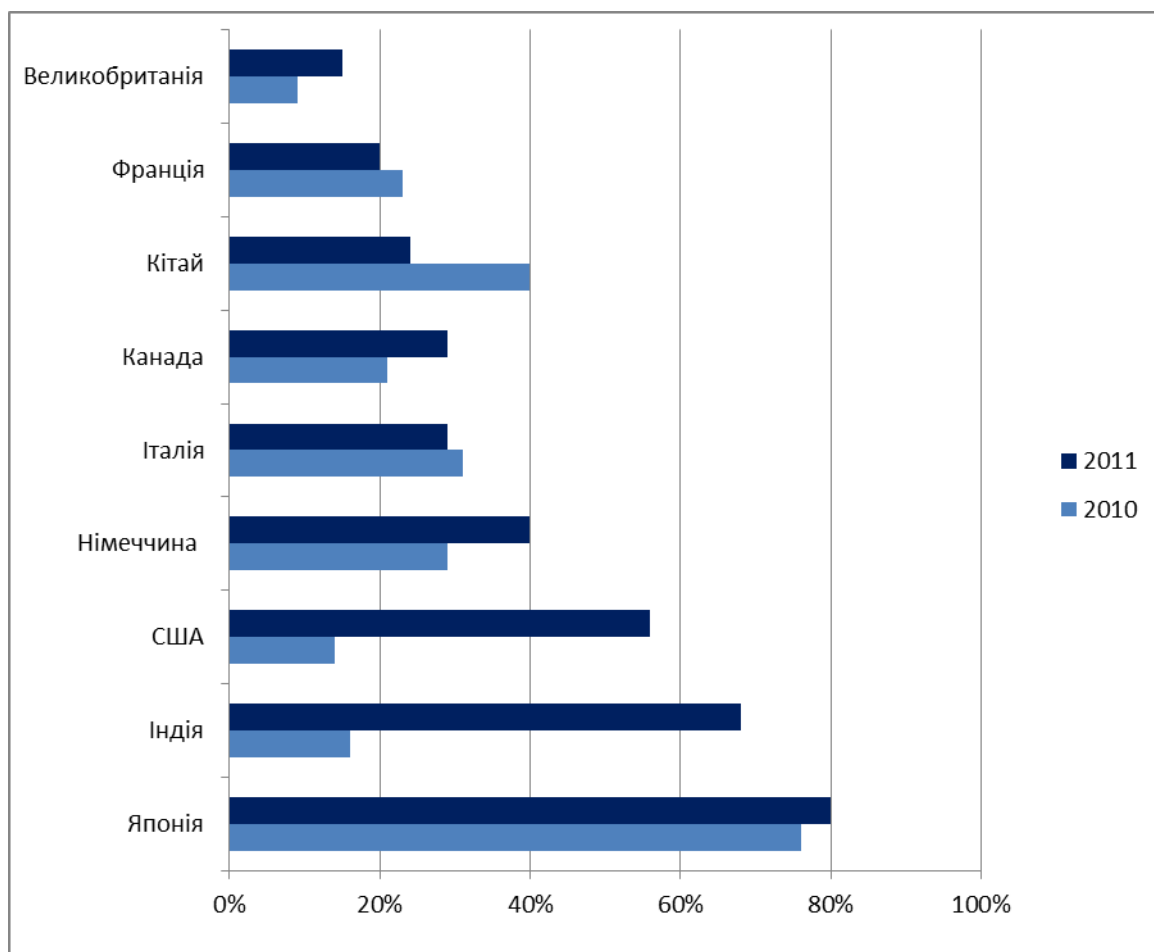
При цьому зростання чисельності та масштабів діяльності ТНК (за даними ЮНКТАД, частка ТНК у виробництві світового ВВП складає майже 35%, у міжнародній торгівлі – 72% [427]) стимулює міжнародний трансфер технологій і "ноу-хау" разом із супутнім навчанням та перенавчанням персоналу фірм-реципієнтів (значна увага приділяється виробленню

механізму постійного підвищення кваліфікації працівників у процесі переходу від одного набору потрібних знань і навичок до іншого). Дедалі більше ТНК віддає перевагу не пошукам уже готового фахівця, а професійному навчанню співробітників у такому обсязі і такої якості, які вимагаються для успішної роботи на світових ринках. [353, с.21]

По мірі ускладнення процесів транснаціоналізації, ускладнюються процеси пошуку, залучення, концентрації, розподілу, використання людських ресурсів необхідної якості (рис.4.11) як передумови забезпечення результативності економічної діяльності ТНК та самоорганізації транснаціональних систем, отже система транснаціонального виробництва повинна стати системою, що самонавчається (підвищення якості підготовки людських ресурсів і рівня НДДКР є найважливішими чинниками лідерства ТНК).

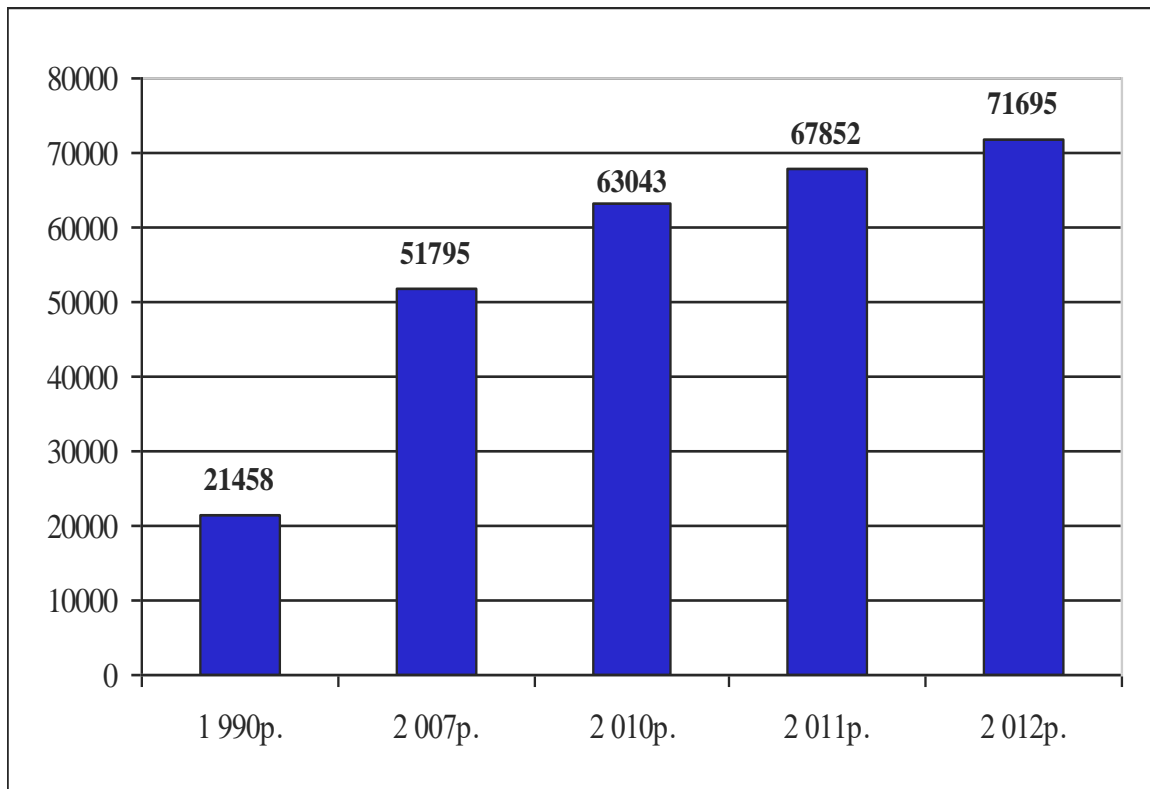
Актуальність побудови системи, що самонавчається, зумовлена також тим, що нові умови на світовому ринку змушують ТНК здійснювати перебудову організаційної структури в напрямі розукрупнення підприємств і децентралізації управління підприємствами, переходу від вертикально-ієрархічної до горизонтальної організаційної структури, яка характеризується малою кількістю рівнів управління і широким обсягом управління на кожному рівні. [353, с.24]

При цьому слід відзначити, що у процесі транснаціоналізації людського ресурсу ТНК притаманний доволі прагматичний підхід: вони здійснюють інвестиції у людський ресурс лише до того часу, поки він дає економічну віддачу. Моральні зиски, інтегрований соціальний ефект від цих інвестицій є в основному суспільним благом, у розвитку якого зацікавлена держава, а не конкретне підприємство. Саме тому держава має економічними методами заохочувати суб'єкти господарювання до інвестування в людський розвиток. [81]

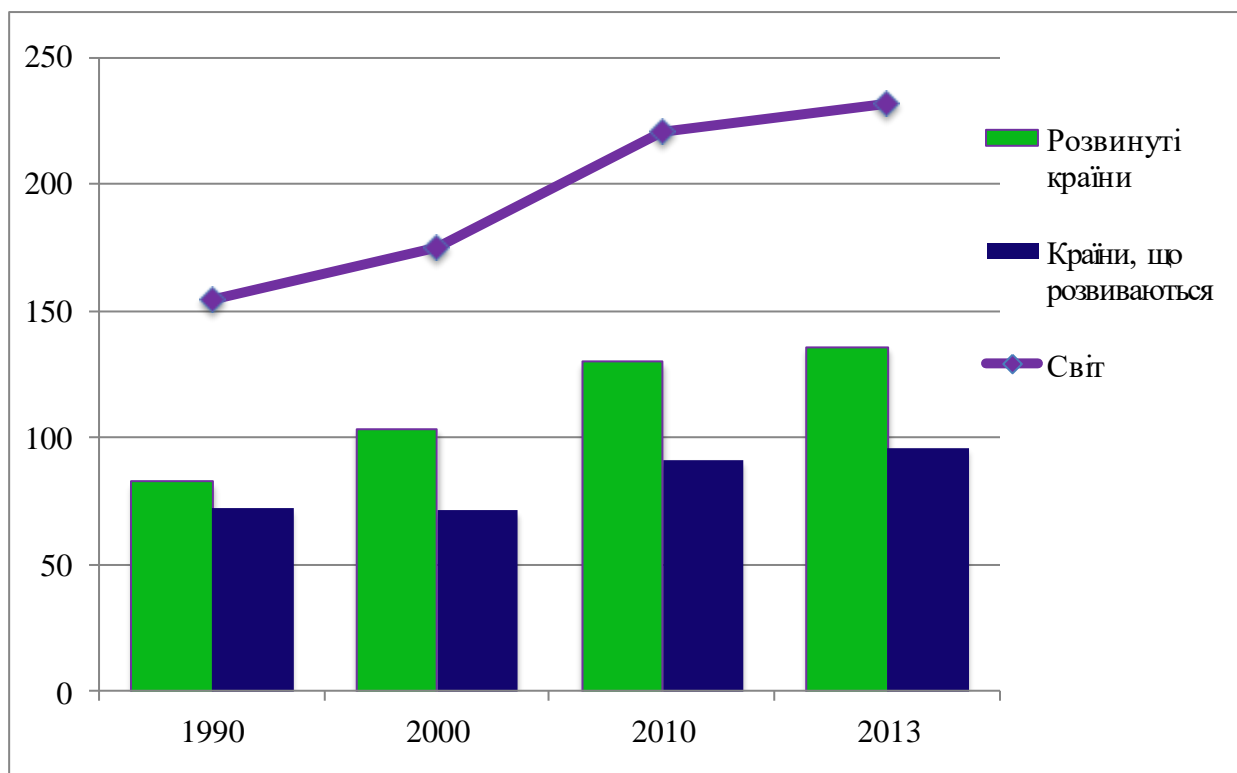
Рис. 4.11. Динаміка змін потреби у висококваліфікованих кадрах в деяких країнах світу у 2010-2011рр., % [120, с.77]

Концентрація складових трудових ресурсного забезпечення на рівні, вищому, ніж є наявним у зовнішньому середовищі, з одного боку, забезпечує конкурентоспроможність суб'єкта господарювання, а з іншого – вимагає значних витрат. В даному контексті переваги ТНК щодо спроможності залучення високоінтелектуальної робочої сили є беззаперечними, що призводить до монополії транснаціональних корпорацій в аспекті трудових ресурсного забезпечення та обмеженості трудових ресурсного вибору для менш потужних структур. Економічна конкуренція під впливом процесів транснаціоналізації зміщується в бік трудових ресурсної складової (рис. 4.12).

Рис. 4.12. Динаміка чисельності зайнятого населення в закордонних філіях ТНК світу у 1990–2012 рр., тис. чол. [120, с.129]

Фактично діяльність ТНК, у якій знаходить свій прояв інтернаціоналізація виробництва, є потужним каталізатором міждержавного переливу робочої сили (рис. 4.13): якщо основна маса експортованого капіталу розміщується у високорозвинутих індустриальних країнах, то переважна маса мігрантів залучається з менш індустриально розвинутих країн, або країн, що розвиваються (на відміну від часу, коли праця прямувала за капіталом, тепер їх рух має зустрічний характер). Найважливішими центрами протягування робочої сили виступають Північноамериканський регіон (щорічний приплив оцінюється на рівні 1,5 млн. чол.), Західна Європа (900 тис. чол.) [120, с.70], при цьому за останні два десятиліття виникли нові центри притягування працівників – Південно-Східна та Задні Азія ("нові індустриальні країни") та Латинська Америка (Аргентина, Бразилія, Венесуела) (рис. 4.14). [120, с.71]

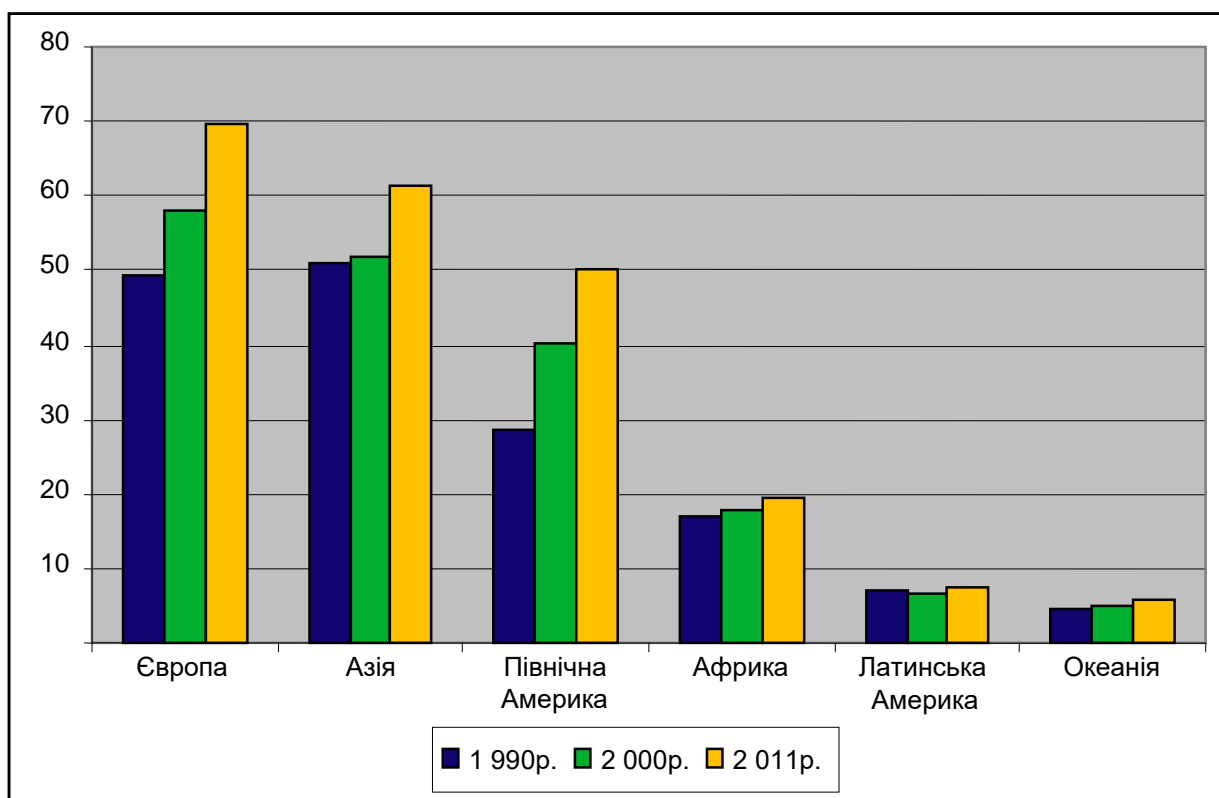

Рис. 4.13. Динаміка чисельності міжнародних економічних мігрантів у країнах світу у 1990–2013 рр., млн. чол.

Підвищений інтерес ТНК до використання праці мігрантів зумовлений, насамперед, нестачею кваліфікованих кадрів (рис. 4.15), в результаті чого вони прагнуть залучати працівників, які мають необхідну професійну підготовку, з менш розвинутих країн. Крім того, в країнах еміграції ТНК створюють центри з підготовки кваліфікованих працівників, що створює можливість готувати необхідні для компанії кадри завчасно. Зворотні потоки працівників в рамках ТНК, що теж мають місце, виникають як результат переведення частини управлінського персоналу та фахівців у структурні підрозділи, що створюються в інших країнах.

В рамках процесу трудовесурсного забезпечення транснаціоналізації економічної діяльності можна виділити регіональний та глобальний рівні. Розглядаючи *глобалізаційний рівень*, слід відзначити, що ключову роль у забезпеченні міжнародної конкурентоспроможності економічних суб'єктів відіграють інноваційні чинники, а саме їх здатність продукувати високотехнологічні товари, та суб'єкти інтелектуальної власності. Саме ТНК

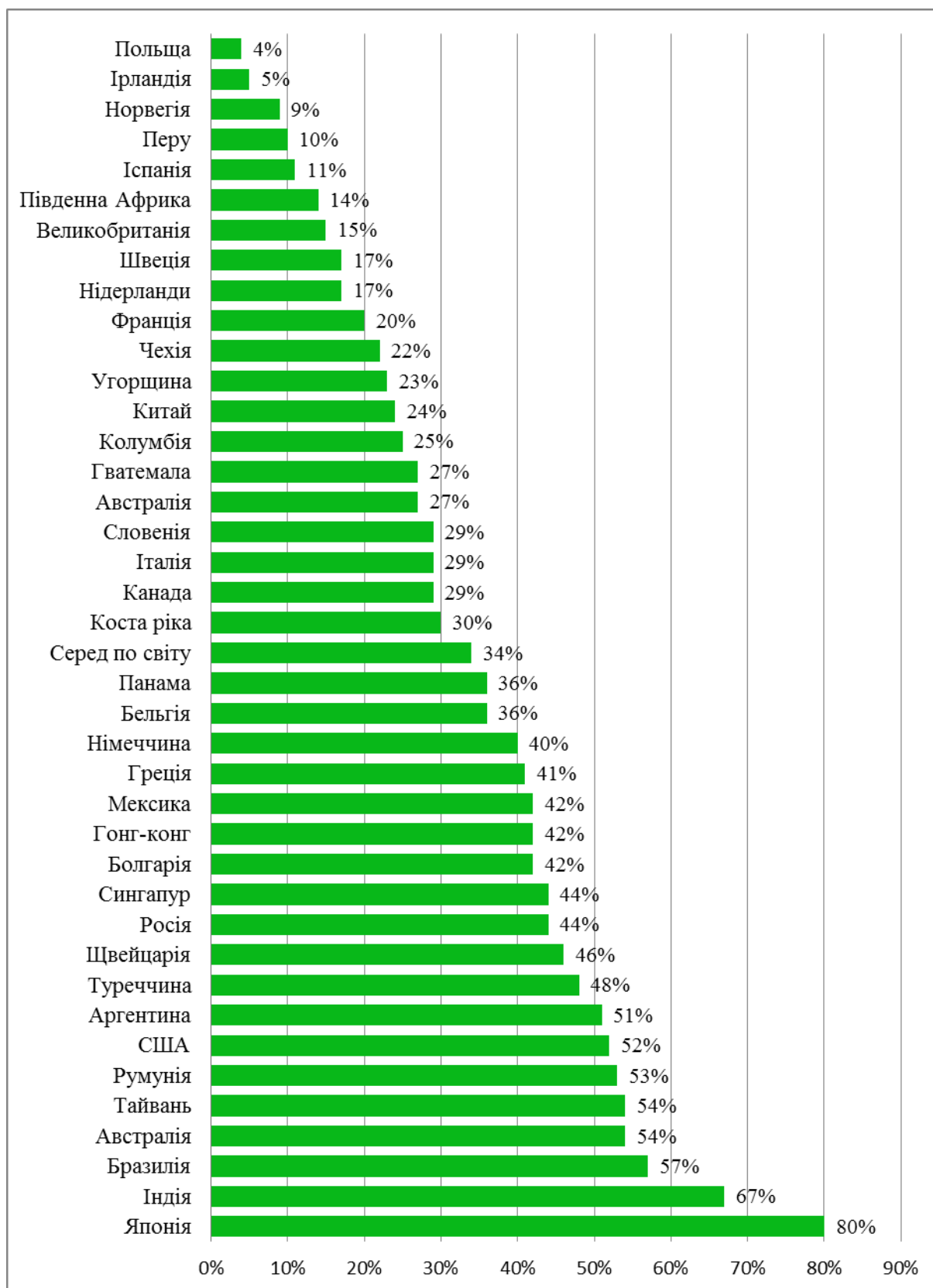
нині є найпотужнішою рушійною силою у розвитку світового технологічного прогресу та міждержавного інноваційного обміну завдяки великомасштабному фінансуванню НДДКР, масовому впровадженню у виробництво інноваційних технологій, а також забезпеченню оперативної комерціалізації наукових розробок та ефективному трансферу наукомістких технологій. [303, с.55]

Рис. 4.14. Розподіл мігрантів за регіонами світу у 1990-2011рр., на початок року, % [120, с.71]

З метою утримання стійких конкурентних переваг на глобальному ринку, переважна більшість транснаціональних корпорацій активно відслідковує появу нових технологій ще на початковому етапі проведення фундаментальних досліджень. Цим пояснюється домінуюча частка інтелектуального капіталу в показниках сумарної капіталізації високотехнологічних компаній, яка на сьогодні досягає 85%. [411, с.27] Відповідно, питання трудових ресурсного забезпечення діяльності ТНК виступають умовою успішності корпоративних інноваційних розробок. Одним із напрямів вирішення даного завдання є запрошення на роботу

Рис. 4.15. Економіки країн світу, які відчували нестачу кваліфікованих кадрів у 2011 р. [120, с.76]

іноземних випускників вищих навчальних закладів (табл. 4.14), що створює потужний міграційний напрям висококваліфікованої робочої сили в рамках трудоресурсного забезпечення ТНК, який всіляко заохочується країнами базування корпорацій внаслідок вигідності даного шляху.

Таблиця 4.14

Відсоток студентів за країнами походження, які планують залишитись (і отримали запрошення) в країні проходження навчання, 2009 р. [411,

с. 44]

<i>Країна</i>	<i>Студенти, які планують залишитись (і вже отримали запрошення)</i>	<i>Країна</i>	<i>Студенти, які планують залишитись (і вже отримали запрошення)</i>	<i>Країна</i>	<i>Студенти, які планують залишитись (і вже отримали запрошення)</i>
Індія	81 % (60 %)	Канада	59 % (49 %)	Аргентина	61 % (50 %)
Китай	81 % (58 %)	ПАР	31 % (29 %>)	Колумбія	50 % (43 %)
Туреччина	51 % (32 %)	Іспанія	53 % (42 %)	Австралія	44 % (34 %)
Перу	71 % (49 %)	Південна Корея	37 % (25 %)	Тайбей (Китай)	51 % (42 %)
Іран	68 % (48 %)	Японія	44 % (32 %)	Мексика	41 % (29 %о)
Нігерія	64 % (32 %)	Італія	51 % (39 %)	Ізраїль	52 % (41 %)
Греція	62 % (51 %)	Франція	51 % (37 %)	Нова Зеландія	59 % (48 %)
Чилі	49 % (29 %>)	Велико-британія	77 % (59 %)	Бразилія	28 % (20 %)
Єгипет	47 % (32 %>)	Велико-британія	60 % (43 %)	Індонезія	19 % (11 %)

Найбільшу економію приймаючі країни загалом і ТНК зокрема отримують від залучення науковців: в умовах, коли вартість підготовки одного доктора наук у фундаментальних галузях становить від 100 до 500 тис. дол. США, розмір економії коштів на підготовку фахівців найвищої кваліфікації досягає 5 млрд. дол. США на рік. [120, с.75]

За наявними прогнозами, у найближчі десятиліття обсяги міжнародної міграції зберігатимуться на високому рівні, в першу чергу, через готовність розвинутих країн приймати іноземну робочу силу (готовність США оцінюється на рівні 1,1 млн. чол., Західної Європи – 1 млн. чол., Канади – 211 тис. чол. і т.д.) внаслідок зростання дефіциту робочої сили на фоні демографічної асиметрії між промислово розвинутими країнами та країнами, що розвиваються. [235, с.251] Як результат, до 2050р. практично всі розвинуті країни світу для підтримки на необхідному рівні чисельності економічно активного населення потребуватимуть значної за обсягами компенсаторної імміграції (табл. 4.15).

Таблиця 4.15

**Дані щодо обсягів компенсаторної імміграції на 2000–2050 рр.,
тис. чол. на рік у розрахунку на 1 млн. жителів [120, с. 280]**

<i>Країни</i>	<i>Екстрапо- ляція тренда імміграції попередніх років</i>	<i>Обсяг імміграції, необхідний для утримання чисельності працездатного населення (15-64 років) на рівні 2000р.</i>	<i>Обсяг імміграції, необхідний для збереження співвідношення чисельності осіб старше 65 років і осіб віком 15-64 років</i>
Німеччина	2,5	6,0	44,8
Франція	0,1	1,8	30,4
Італія	0,1	6,5	39,8
США	2,7	1,3	43,2
Японія	0	5,1	85,6

Особливо складною є ситуація у Європейському Союзі, де внаслідок скорочення коефіцієнта народжуваності вдвічі протягом останніх років не забезпечується навіть просте відтворення населення. За збереження такої ситуації прогнозується, що до 2050р. частка населення ЄС скоротиться з 13% до 9%. В результаті демографічних змін співвідношення осіб старше і молодше 65 років по країнах ЄС зросте з 1:3 в 1995р. до 1:2 в 2050р., що суттєво актуалізує проблему трудових ресурсного забезпечення в ЄС і відповідно – підвищує важливість за діяння інструменту компенсаторної нетто-

імміграції. Щоб до 2050р. забезпечити чисельність населення ЄС на рівні 2000р., необхідним буде щорічне залучення іноземної робочої сили на рівні 950 тис. чол., а щоб зберегти кількість економічно активного населення – 1,4 млн. чол. [303, с.241]

Щодо *регіонального рівня*, то зазвичай на базі існуючих економічних союзів інтернаціоналізується науково-технологічна та інноваційна діяльність держав, поступово формується спільна зона вищої освіти, поглиблюються інтеграційні процеси в гуманітарній сфері та диверсифікуються механізми залучення людського ресурсу до держав об'єднання (угруповання). Так, пріоритетним напрямком транснаціоналізації людського ресурсу в ЄС є міждержавне науково-технологічне та інноваційне співробітництво, зорієнтоване на поглиблення науково-дослідної та технологічної кооперації країн-членів, консолідацію та взаємозбагачення їх національних освітніх систем, поглиблення взаємодії країн в освітній сфері, а також залучення висококваліфікованого людського ресурсу з третіх країн через механізми міграційної політики.

Загалом країни Європейського Союзу впродовж останнього десятиліття цілеспрямовано нарощують інноваційну компоненту в стратегії економічного розвитку об'єднання. Так, на початку 80-х років ХХ ст. в ЄС було засновано *Першу Рамкову програму* з метою координації спільних дій країн-учасниць угруповання у сфері НДДКР, у якій було передбачено механізми прямої підтримки державами ЄС фундаментальних досліджень. У 1985р. в ЄС було засновано інноваційне агентство з науково-технічного співробітництва *Evrca*, яке започаткувало інституційне оформлення формування інноваційної економіки в рамках ЄС. З 1994р. в ЄС функціонує європейська стратегічна програма *Esprit*, яка визначила *базові принципи* політики ЄС в науково-технічній сфері: [81]

- *по-перше*, пріоритетність "доконкурентних досліджень", які покликані результати фундаментальних досліджень перетворити на прикладні та стимулюючі інноваційні технології;
- *по-друге*, пріоритетність фінансування наукових досліджень і розробок бюджетом ЄС і підприємствами учасниками на паритетних засадах (державно-приватне партнерство);
- *по-третьє*, пріоритетність фінансування лише тих проектів, які є міжнародними;
- *по-четверте*, одержані в будь-якому проекті результати досліджень стають загальним надбанням усіх членів ЄС.

У 2000р. на Ліссабонському самміті ЄС ключовим пріоритетом економічної політики держав-членів було визначено формування конкурентоспроможної інноваційної економіки, а у 2002р. конкретизовано основні напрямки останньої: [9]

- поглиблення міждержавної науково-дослідної кооперації;
- вертикальна і горизонтальна координація інноваційної політики;
- створення інформаційного суспільства, розширення фінансування наукових досліджень та інновацій на рівні 3% ВВП;
- підтримка інноваційних малих і середніх підприємств;
- створення єдиного європейського дослідницького простору.

Підтримка міждержавного науково-технологічного та інноваційного співробітництва країн-членів та стимулювання інноваційних науково-технологічних процесів реалізується через здійснення Рамкових програм, орієнтованих на формування цілісного європейського дослідницького простору. В рамках *Сьомої Рамкової програми "Побудова Європейського дослідницького простору знань для зростання"* (загальний бюджет 54,5 млрд. євро) передбачено реалізацію таки основних *підпрограм*: [262]

- 1) *"Співпраця"* – спрямована на об'єднання інноваційних комплексів європейських країн та поглиблення міждержавної кооперації у ключових науково-технічних сферах;

- 2) "*Idei*" – спрямована на фінансування фундаментальних та дотичних досліджень через реалізацію інноваційних, ризикових та міждисциплінарних проектів;
- 3) "*Люди*" – спрямована на розвиток та якісне вдосконалення людських ресурсів європейських країн через підтримку навчання, підвищення мобільності та сприяння професійному розвитку і кар'єрному зростанню дослідників і науковців;
- 4) "*Можливості*" – спрямована на нарощування наукового і технологічного потенціалу європейських країн через оптимізацію використання та розвитку дослідницької інфраструктури, посилення інноваційних можливостей малого та середнього бізнесу, розвиток міжнародного співробітництва.

Важливим компонентом трудоресурсного забезпечення інноваційного напрямку транснаціоналізації економічної діяльності в рамках ЄС є формування єдиної зони європейської вищої освіти, рішення щодо створення якої було продиктовано браком висококваліфікованих науково-педагогічних кадрів, який особливо проявився в умовах глобалізації, продемонструвавши невідповідність країнових освітніх систем потребам кадрового забезпечення інноваційного розвитку. З метою усунення даної невідповідності у 1999р. було започатковано формування зони *європейської вищої освіти*, що базується на реалізації таких *принципів Болонської декларації*: [399]

- прийняття системи порівнянних освітніх і наукових ступенів;
- впровадження двоциклічної системи освіти (доступневої і ступеневої);
- впровадження системи кредитів за типом ECTS;
- сприяння академічній мобільності студентів, професорсько-викладацького складу та наукових працівників;
- контроль якості освіти;
- розробка спільних навчальних планів і програм європейських університетів;
- забезпечення працевлаштування випускників;

- забезпечення привабливості європейської вищої освіти.

Процесу транснаціоналізації трудових ресурсів забезпечення економічної діяльності в рамках ЄС сприяють програми у сфері вищої освіти *Socrat* (орієнтована на поглиблення співробітництва в освітній сфері між країнами-членами ЄС) і *Tempus* (орієнтована на розвиток міжакадемічної взаємодії із залученням країн Центральної і Східної Європи).

Слід також відзначити роль диверсифікованих механізмів залучення людських ресурсів в рамках процесів трудових ресурсів забезпечення транснаціоналізації в ЄС, перш за все, висококваліфікованої робочої сили. Зокрема, під впливом зазначеної обставини європейські міграційна політика здійснює значні трансформації, зміст яких полягає в активізації залучення кваліфікованої робочої сили з країн колишнього СРСР та Центральної і Східної Європи. Дана діяльність регламентується директивою ЄС від 2006р., відповідно до якої переваги при наданні права на проживання та працевлаштування отримують іммігранти, що мають високу кваліфікацію і володіють затребуваними на ринку праці ЄС професіями.

Глобалізація виробництва передбачає глобалізацію наукових досліджень та розробок, їх подорожчання призводить до зростання ролі спеціалізації ТНК, і водночас прискорюється розвиток партнерських відносин з венчурними фірмами, університетами та лабораторіями. Прикладом слугує значне поширення транснаціональних стратегічних альянсів за програмою *IMS (Intelligent Manufacturing System)*, спрямованою на дослідження й розробки в галузі нових технологій, яка об'єднала 73 компанії і 60 університетів США, Канади, Західної Європи, Японії та Австралії.

З середини ХХ ст. основною сферою розміщення фінансових ресурсів найбільших західних ТНК стало фінансування наукових досліджень вищих навчальних закладів з їх концентрацією в кількох десятках найбільших університетів. Показовим у цьому відношенні є приклад США, де територіальне об'єднання виробництва з навчальними закладами дозволило налагодити глибокі коопераційні зв'язки університетів з десятками тисяч

промислових фірм, фінансових установ тощо. Протягом останніх десятиліть зросла чисельність американських ТНК, які налагодили партнерські відносини з класичними університетами. Так, 12 провідних корпорацій країни спільно з 15 університетами, які об'єднані в *Асоціацію безперервного інженерного навчання*, створили Національний технологічний університет; компанія *General Motors* започаткувала успішне співробітництво з Мічиганським університетом.

Крім того, США займає нині лідируючі у світі позиції за кількістю створених на території країни корпоративних університетів – на сьогодні їх нараховується більше 100. Загалом, за оцінками *Corporate University Exchange* (американської консультативної групи, яка займається проблемами корпоративних університетів), за останні 25 років чисельність останніх у світі зросла з 400 до 2000 одиниць, а до кінця 2020 р. — може досягнути майже 4000. [3]

Корпоративні університети в США – це навчальні заклади, які розробляють унікальні потужні навчальні програми, проводять фундаментальні і прикладні наукові дослідження, характеризуються великою кількістю нововведень, впроваджених у навчальний процес, включаючи програми з підготовки кадрів для здійснення подальшого внутрішньо корпоративного навчання. Наприклад, річний обсяг фінансування освіти і підготовки персоналу корпорацією *American Telephone and Telegraph* на сьогодні втричі перевищує бюджет такого вищого навчального закладу, як Масачусетський технологічний інститут. [81] Зазвичай корпоративні університети входять у якості структурної одиниці до компаній, які їх створили, і готують високопрофесійні кадри для філіалів ТНК у відповідності до єдиних корпоративних вимог. Фактично корпоративні університети стають основою для безперервного навчання і розвитку персоналу компаній США.

На основі вищевикладеного можна висунути *гіпотезу*, що хоча в результаті конкуренції за людські ресурси транснаціональні корпорації

здобувають монопольне володіння об'єктом конкуренції (людськими ресурсами необхідної якості), а менш потужні гравці витісняються з даного сегменту конкуренції, останні, зберігаючи конкурентний потенціал в боротьбі за інші об'єкти (які не є сферою інтересів ТНК), створюють передумови забезпечення стабільності розвитку міжнародної економічної системи. На користь справедливості даної гіпотези говорить наявність широкої мережі субпідрядних відносин ТНК з менш потужними компаніями (у т.ч. з венчурними фірмами), в результаті чого спостерігається кількісне і якісне зростання останніх (об'єктивний характер вказаного співробітництва обумовлено скороченням тривалості життєвого циклу продукції і термінів окупності інвестицій у створення інноваційних продуктів, що вимагає значної гнучкості і швидкого оновлення виробництва, яке в рамках великих господарських структур забезпечити надзвичайно складно), а також розвиток міжнародної міжфірмової кооперації (з метою зниження витрат виробництва, прискорення адаптації до змін попиту).

На основі вищевикладеного можна зробити висновок, що забезпечення інноваційного типу розвитку ТНК стане можливим завдяки залученню людських ресурсів необхідної якості і більш ефективному їх використанню на основі інноваційно орієнтованих стратегій розвитку корпорацій.

Враховуючи, що трудоворесурсне забезпечення транснаціональної діяльності є пов'язаним з використанням орієнтованих на інноваційний розвиток систем і методів управління людськими ресурсами, застосуванням безперервного внутрішнього трудоворесурсного аудиту (що виступає необхідною умовою формування конкурентоспроможності ТНК у глобалізованій економіці), можна зробити висновок, що чинники, пов'язані з формуванням трудоворесурсного забезпечення ТНК, мають перетворитись на *внутрішні механізми саморозвитку корпорацій* (рис. 4.16), що має передбачати обов'язкову трудоворесурсну експертизу всіх стратегічних і

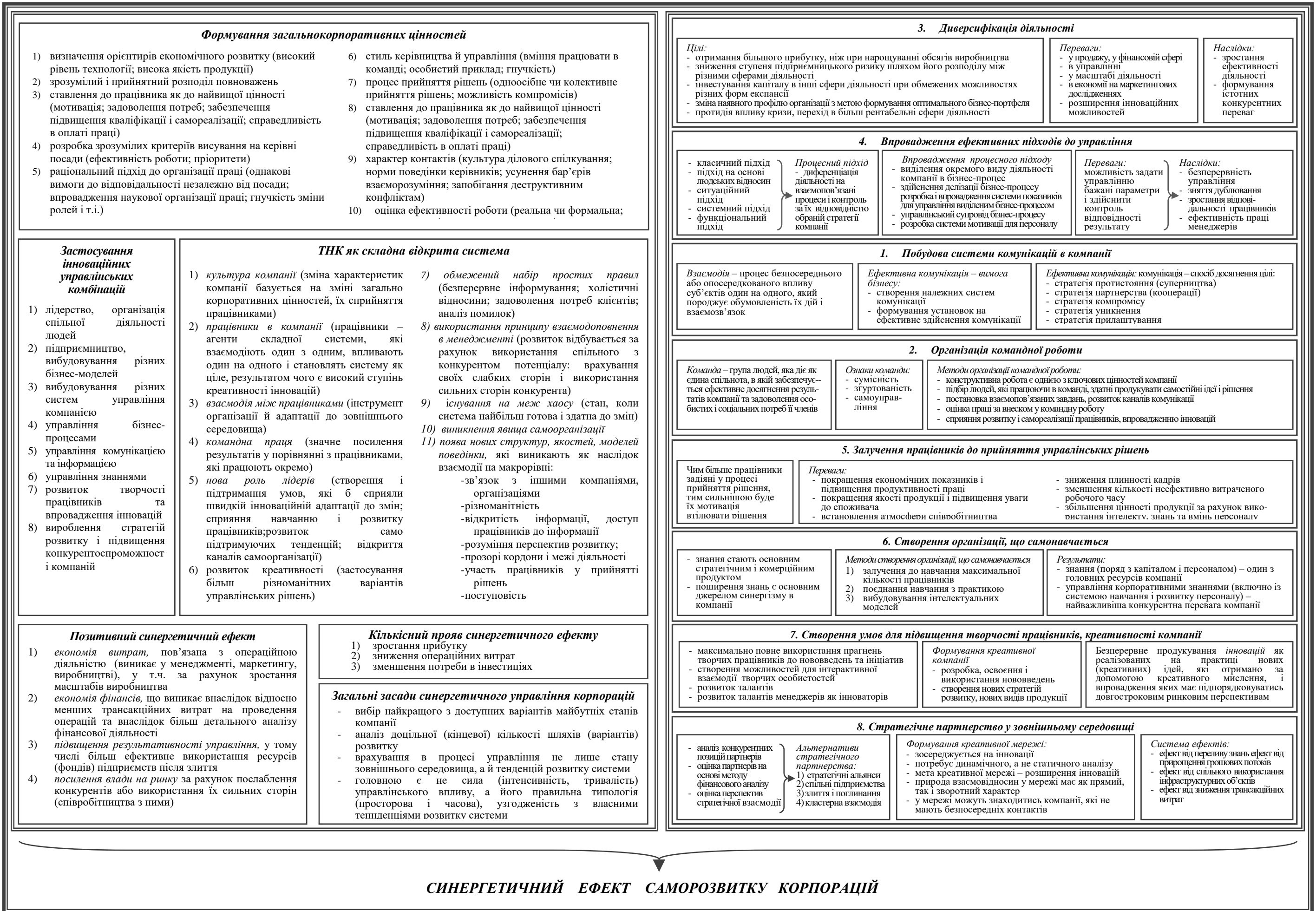

Рис.4.16. Структурна схема внутрішніх механізмів саморозвитку корпорацій

оперативних проектів розвитку ТНК. Відповідно, успішна діяльність транснаціональних структур залежить від того, наскільки їх трудоворесурсне забезпечення відповідатиме вимогам інноваційного типу розвитку. Таким чином, особливості сучасного етапу транснаціоналізації пов'язані з активізацією інноваційного розвитку світової економіки загалом і держав зокрема, що знаходить прояв у таких тенденціях:

- 1) подальший розвиток транснаціональних виробничих структур базується на принципі пріоритетності інноваційного розвитку, коли першочергового значення набуває питання трудоворесурсного забезпечення інноваційної діяльності;
- 2) орієнтиром розвитку діяльності транснаціональних структур слугують не тільки наявні тенденції інноваційного розвитку, а й перспективні процеси, зокрема, необхідність переходу до загальноінтенсивного типу розвитку в рамках шостого технологічного укладу;
- 3) результативність вирішення протиріч, що виникають в процесі транснаціоналізації економічної діяльності, значною мірою залежить від послідовного застосування на практиці принципів і механізмів саморозвитку транснаціональних корпорацій;

При цьому для забезпечення дієвості внутрішніх механізмів саморозвитку корпорацій необхідним є врахування вимог зовнішнього середовища (принципи саморозвитку ТНК мають "вбудовуватись" у програми соціально-економічного розвитку територій, у т.ч. при реалізації проектів розвитку транснаціонального виробництва), оскільки транснаціональні корпорації підпорядковані загальним законам перетворень.

Одним з таких фундаментальних законів еволюції господарських систем є *закон конкуренції*, один із проявів якого полягає в тому, що ТНК стримуються від надмірної експансії не лише обсягами наявних ресурсів, не лише протидією конкуруючих економічних суб'єктів, а й двома взаємопов'язаними еволюційними процесами:

- процесом зміни конкурентного середовища, включаючи діяльність інших ТНК;
- процесом саморозвитку суб'єктів транснаціональної діяльності, в ході якого може змінюватись не лише потенціал ТНК відносно конкурентів, а й власний конкурентний потенціал.

Конкурентне транснаціональне середовище може змінюватись як в бік зменшення кількості суб'єктів конкуренції (процес злиттів і поглинань ТНК), так і в бік їх збільшення. Спрямованість вказаних змін формується в залежності від вимог зовнішнього середовища: виробничі структури, які знаходяться у взаємозв'язку, реалізують свої життєві цикли залежно від рівня наявного трудових ресурсного забезпечення. Тому, зважаючи на значущість витрат, пов'язаних із забезпеченням людськими ресурсами належної якості, транснаціональні корпорації можуть об'єднувати зусилля для вирішення даного завдання (наприклад, створюючи спільні корпоративні університети), що мінімізує витрати на формування трудових ресурсного забезпечення діяльності ТНК, перш за все, інноваційної спрямованості.

Так, компанія *General Motors* і профспілка автомобілебудівників організували найбільший у світі *приватний навчальний центр*, в якому навчається 400 тис. чол., усі вони – працівники компанії, яких готують для вирішення стратегічних завдань ТНК. Компанія *Ford* заснувала *Національний центр навчання та розвитку*, цілями якого є такі: [353, с.21-22]

- надати можливість підготовки, перепідготовки і розвитку працівників компанії;
- перепідготовка тих, хто втратив роботу, внаслідок переходу на нові технології, продукцію, методи виробництва;
- підтримка національних та місцевих програм щодо розширення участі працівників в управлінні;
- забезпечення можливості обміну ідеями і досвідом у галузі навчання та розвитку.

В Японії основою системи професійного навчання в компаніях є концепція "гнучкого працівника", метою якої є відбір і підготовка людини не за однією, а за двома, а краще – трьома спеціальностями, і лише потім – підвищення кваліфікації протягом усього життя. Загалом усі провідні ТНК реалізують на практиці концепцію організації, що навчається. [353, с.22]

Виходячи із законів перетворень, життєздатними виявляються тільки ті системи і структури, які в процесі перетворень створюють результат самоорганізації середовища, що є більшим за величиною, ніж понесені витрати. При цьому діє закономірність альтернативного вибору дій: все, що можна ефективно виконувати, виконується самою системою, а що є ефективним - делегується тим суб'єктам, які виконують відповідні дії більш раціонально. Ця закономірність чітко проявляється у відносинах транснаціональних корпорацій з іншими економічними агентами, зокрема, в контексті трудоворесурсної складової. Так, освоєння промислового випуску інноваційної продукції або налагодження нових технологій на менш масштабних підприємствах відбувається значно швидше і з меншими витратами, ніж на великих, що зумовило розповсюдження субпідрядних відносин ТНК з малими і середніми фірмами. Показово, що розвиток системи субпідрядних відносин дозволяє ТНК звільнитись від багатьох не вигідних операцій і функцій і зосередитись на найбільш перспективних сферах інноваційної діяльності. [49]

В результаті проведеного дослідження можна зробити висновок, що найважливішою умовою розвитку конструктивних форм конкуренції в сфері трудоворесурсного забезпечення на міжнародному рівні в умовах транснаціоналізації є створення оптимальної системи взаємодоповнюючих конкурентних середовищ (представлених, з одного боку, транснаціональними корпораціями, а з іншого – рештою суб'єктів господарювання різних рівнів), що формує умови забезпечення цілісності світогосподарської системи і підтверджує висновок щодо синергетичного

характеру інноваційного розвитку як основної сфери призначення і використання високоінтелектуальних людських ресурсів.

Не менш важливим є питання регулювання зайнятості працівників в рамках ТНК, що зумовлено, з одного боку, динамічною зміною умов зовнішнього середовища діяльності корпорацій, а з іншого – прагненням корпорацій утримувати в своїй структурі значний людський ресурс (табл. 4.16), формування якісних характеристик якого супроводжувалось значними матеріальними, фінансовими, організаційними витратами.

Таблиця 4.16

**Чисельність персоналу найбільших за обсягом іноземних активів
транснаціональних корпорацій у 2010 р., чол. [406]**

<i>№ з/п</i>	<i>Назва ТНК</i>	<i>Країна базування</i>	<i>Чисельність працівників, чол.</i>	
			<i>Загальна кількість</i>	<i>Кількість працюючих за межами країни базування</i>
1.	GeneralElectricCo	США	287 000	154 000
2.	RoyalDutchShellplc	Нідерланди/Велика Британія	97 000	82 000
3.	BP Plc	Велика Британія	79 700	65 926
4.	VodafoneGroupPlc	Велика Британія	84 990	65 729
5.	ToyotaMotorCorporation	Японія	317 716	118 362
6.	ExxonMobilCorporation	США	83 600	52 643
7.	Total SA	Франція	92 855	57 686
8.	VolkswagenGroup	Німеччина	388 000	210 000
9.	EDF SA	Франція	158 842	54 924
10.	GDF Suez	Франція	211 413	103 865

Вищезазначене зумовлює підвищення уваги до мікрорівня трудоресурсного забезпечення інноваційної діяльності ТНК. Кадрова складова інноваційного потенціалу ТНК характеризує можливості наявного

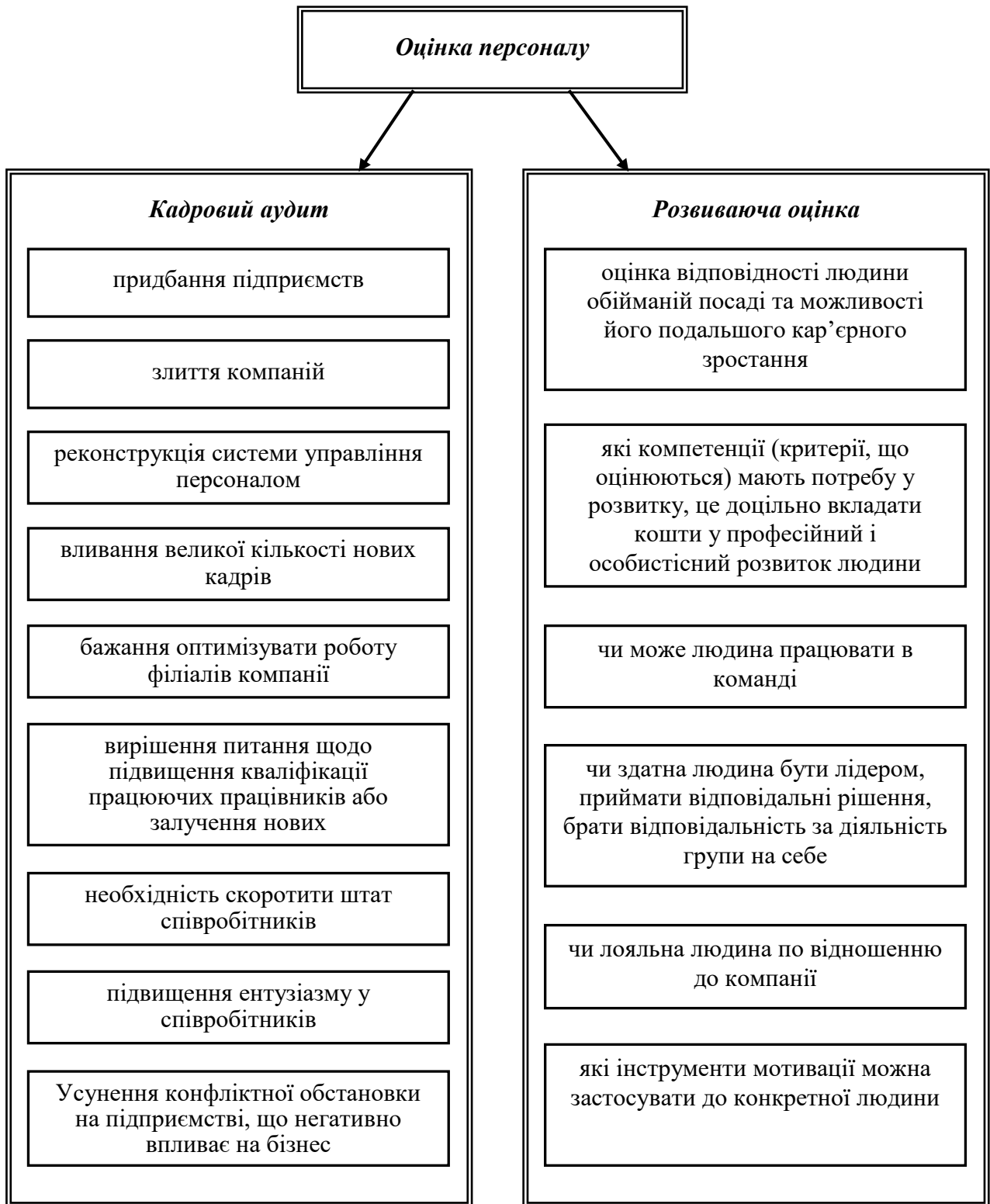
персоналу впроваджувати нові технології, реалізовувати нові організаційні та управлінські рішення, створювати нові товари. Тому слід приділяти належну увагу роботі з персоналом для досягнення найвищих результатів при вивченні та вдосконаленні цієї складової. [182, с.384]

На сьогодні одним із перспективних напрямів роботи з персоналом є його мотивація. Тому першочерговим завданням ТНК є мотиваційна підготовка до процесу впровадження мотиваційної політики, першим етапом якої виступає аудит персоналу. Аудит персоналу ТНК дозволяє одержати не тільки оцінку якості кадрового забезпечення, а й визначає напрямки подальшого розвитку персоналу (рис. 4.17). Кадровий аудит і розвиваючу оцінку необхідно проводити в комплексі з організаційним аудитом, оскільки процеси, що відбуваються в рамках ТНК, тісно взаємопов'язані і проводити оцінку персоналу окремо не завжди доцільно. Комплексна діагностика має включати маркетинговий, фінансовий, управлінський аудит, оскільки часто причиною низької мотивації персоналу є неправильна організація виробничого процесу і некоректні управлінські дії. [182, с.385-386]

Основне завдання кадрового аудиту – незалежна (зовнішня) оцінка кадрового ресурсу ТНК і його потенціалу. Кадровий аудит має виступати частиною комплексу заходів з оцінки господарсько-фінансової діяльності ТНК, але може проводитись і самостійно. У ході його проведення визначається рівень відповідності співробітників посадам, оцінюються особисті якості, дається характеристика окремим працівникам. Крім того, в ході аудиту виконується діагностика соціально-психологічного клімату в організації. [182, с.386]

Іншим видом оцінки кадрового ресурсу ТНК має стати його розвиваюча оцінка, мета якої – за допомогою спеціальних процедур проаналізувати і спрогнозувати майбутню діяльність персоналу корпорації, тобто, враховуючи сильні і слабкі сторони діяльності людини, оцінити перспективи її роботи в компанії, визначити індивідуальну програму розвитку кожного співробітника, підрозділу і компанії в цілому. Розвиваюча оцінка передбачає

активну участь в процесі самого оцінюваного. При проведенні розвиваючої оцінки і подальшій розробці програм розвитку практикується індивідуальний підхід. [87]

Рис. 4.17. Вибір напрямків оцінки персоналу ГНК залежно від мети.

Головною складовою оцінки кадрового ресурсу ТНК є оцінка соціального інтелекту, тобто здатності до взаємодії з іншими людьми, до саморозвитку, навчання в групі тощо, для чого застосовуються різні методики (як класичні психодіагностичні, так і такі, що призначені для конкретної компанії). [182, с.386]

Для материнської ТНК аудит персоналу є засобом спостереження за роботою філіалів, що знаходяться в інших країнах. Головна функція аудиту при цьому - контролююча. Слід зауважити, що звіти за результатами кадрового аудиту є основним джерелом про стан персоналу компанії. Тому кадровий аудит проводиться не рідше одного разу на рік, після чого, як правило, до 50% фахівців переводяться на інші посади. Тому важливо заздалегідь готувати персонал до можливості кадрових переміщень.

Слід відзначити, що аудит персоналу – це завжди стрес для співробітників, незалежно від того, ким здійснюється оцінка – власними фахівцями чи зовнішніми експертами. Відповідно застосування лояльних методів оцінки персоналу запобігає зростанню напруженості в колективі та відтоку цінних працівників. [182, с.388]

Розвиваюча оцінка (другий етап аналітичної оцінки персоналу) – це оцінка потенціалу співробітників підприємства з метою їх подальшого особистого і професійного розвитку. Вона потрібна не тільки керівництву, а й самим співробітникам. На основі оцінки їх інтелектуального рівня, соціального інтелекту, комунікативних якостей, мотивації вольових особливостей, управлінських навичок, а також психофізіологічних параметрів мають розроблятися рекомендації щодо напрямків професійного розвитку персоналу. Крім того, в результаті даної оцінки здійснюється ротація кадрів як по вертикалі, так і по горизонталі. Звіт, складений за результатами розвиваючої оцінки, слугує основою індивідуальної роботи з кожним працівником, складання індивідуального плану розвитку. Активна участь співробітників у процесі оцінювання дозволяє активізувати механізм саморозвитку персоналу.

Інструментарій аудиту персоналу є надзвичайно корисним при використанні проектного способу управління виробництвом, який застосовується в рамках ТНК при розробці інноваційної продукції: знання потенціалу кожного співробітника дозволяє сформувати групу працівників, що відповідає вимогам конкретного проекту. [182, с.391]

Інноваційна спрямованість діяльності ТНК, головним чином, зумовлена використанням нових ідей, які виражають зацікавленість новими проектами. При цьому, виходячи з прагматичних завдань ТНК (збільшення обсягу реалізації продукції чи послуг), основна увага приділяється збільшенню продуктивності, центральним підґрунтям забезпечення якої є відкрита політика відносно персоналу, яка передбачає його вагому участь в ухваленні рішень, співробітництво, формування задоволення від виконуваної роботи і відповідне заохочення.

Підсумовуючи вищевикладене, слід відзначити, що зважаючи на міжнародну спрямованість інноваційної діяльності ТНК, трудоворесурсне забезпечення об'єктивно має міжнародний характер, що базується на багаторівневих важелях його втілення (на міжнародному, національному, мікрорівні), і реалізується у внутрішніх механізмах саморозвитку корпорацій, зумовлюючи виникнення синергетичного ефекту інноваційного забезпечення діяльності останніх.

Таким чином, трудоворесурсні трансформації інноваційного забезпечення транснаціоналізації економічної діяльності, зумовлені особливостями прояву синергетичного характеру транснаціоналізації економічної діяльності на сучасному етапі, забезпечують поступальний розвиток транснаціонального сектору світової економіки і виступають вагомою складовою концепції системної трансформації інноваційного забезпечення транснаціоналізації світової економіки.

Висновки до розділу 4

Головною характеристикою сучасної світогосподарської системи є виникнення і самостійний розвиток транснаціонального сектору: *по-перше*, на частку ТНК припадає найбільша кількість міжнародних трансакцій; *по-друге*, діяльність ТНК та їх потреби зумовлюють формування організаційних і технологічних інновацій; *по-третє*, використовуючи інновації, ТНК сприяють їх розповсюдженню і розвитку; *по-четверте*, внаслідок вищевикладеного, ТНК стають визначальним чинником розвитку процесів глобалізації.

Оскільки стрімкий розвиток процесів транснаціоналізації відбувається в умовах становлення постіндустріалізації економіки, ТНК виступають провідною рушійною силою міждержавного інноваційного обміну, трансферу наукомістких технологій та комерціалізації наукових розробок (ТНК контролюють близько 80 % патентів і ліцензій, нових технологій і ноу-хау; сукупні інноваційні витрати 100 корпорацій, що здійснюють найбільші інноваційні розробки, у 2013 р. дорівнювали 208,7 млрд. дол. США; частка інтелектуального капіталу в показниках сумарної капіталізації високотехнологічних ТНК світу дорівнює 85 %). При цьому розвиток системи транснаціоналізації, що відбувається на взаємопов'язаних рівнях – рівні внутрішніх структур, рівні міжнародного середовища локальних зон (де функціонують суб'єкти транснаціональних відносин), рівні глобального середовища, – зумовлює прояв принципово нових якостей багаторівневого розвитку транснаціоналізації (найважливішою умовою успішності процесу транснаціоналізації виступає постійна адаптація до умов зовнішнього середовища).

В результаті проведеного дослідження встановлено, що однією з найбільш характерних ознак сучасного етапу транснаціоналізації, спричиненого активізацією інноваційної діяльності, є виникнення явища транснаціоналізації малого бізнесу (утворення ТНК з кількістю зайнятих 20–499 чол.) (у Франції питома вага «малих ТНК» становить близько 89 % загальної кількості транснаціональних корпорацій, у Великобританії – 80 %, у

США – 44 %, в Японії – 23 %): *по-перше*, подрібнення технологічного процесу і розміщення його окремих стадій на малих і середніх підприємствах в рамках транснаціональних структур (що передбачає створення високотехнологічної основи малого виробництва); *по-друге*, формування єдиного соціально-економічного і технологічного простору (в результаті чого утворюється можливість опанування випуску продукції відповідної складності малими підприємствами різної територіальної приналежності). Таким чином, поряд з укрупненням і диверсифікацією діяльності ТНК, спостерігається тенденція до оптимізації розміру компаній (зменшення розміру при зростанні рівня спеціалізації). У поєднанні з розвитком міжфірмової кооперації ТНК, транснаціоналізація малого бізнесу свідчить про явище переходу від класичної форми ТНК до становлення альянсів транснаціональних компаній як форми транснаціоналізації економічної діяльності (утворення альянсів ТНК, з одного боку, є проявом узгодження інтересів конкуруючих сторін, а з іншого – виступає одним з головних важелів проникнення транснаціонального бізнесу на нові ринки, особливо у високотехнологічних галузях).

Підкреслено, що транскордонні стратегічні альянси (*IBM і Toshiba, Honeywell і Yamatake-Honeywell, Hewlett-Packard і Yokogawa-HP, Xerox і Fuji Xerox, Fujitsu і Amdahl* та ін.) виступають, *по-перше*, однією з найбільш дієвих інституційних форм міжнародного науково-технічного співробітництва (на сьогодні кількість даних альянсів у світі перевищує 3,5 тис.), *по-друге* – проявом якісно нових механізмів міжнародного науково-технічного співробітництва та його обслуговування (частка даних альянсів у високотехнологічних галузях перевищує 70 %) з метою подолання інноваційного розриву у світовій економіці з використанням важелів венчурного фінансування.

Визначено відмінності американської і європейської корпоративних моделей організації венчурного бізнесу ТНК: для ТНК США характерним є залучення венчурного капіталу в розробку нових наукомістких технологій, для європейських – розвиток вже існуючих компаній, за визначальної підтримки

держави (як свідчить досвід Великобританії, Голландії, Франції, Німеччини, Італії, Фінляндії, Бельгії, результатом цілеспрямованої державної підтримки венчурної індустрії є щорічний приріст обсягів венчурного капіталу на рівні 15–20 %).

Встановлено, що якісно новою формою розвитку міжнародного науково-технічного співробітництва та інтернаціоналізації НДДКР є зворотне переведення технологічних процесів ТНК у країни базування материнських компаній з одночасною юридичною реєстрацією прав інтелектуальної власності (досвід компаній *Google*, *General Electric*, *Nexus Q* та ін.), що зумовлює продукування радикальних інновацій шостого технологічного укладу в рамках материнських компаній і є результатом реагування на недостатню правову захищеність інтелектуальної власності в умовах жорсткої конкуренції в даному сегменті світового ринку та поступового зростання вартості високоінтелектуальної трудоворесурсної складової. Про зростання ролі трудоворесурсної складової свідчить також виокремлення в рамках світогосподарської системи креативних корпорацій, діяльність яких не завжди визначається виключно економічною доцільністю, а формується навколо унікальних (креативних) працівників (*Microsoft*, *Yahoo*, *Dell* та ін., персонал яких зайнятий переважно у сфері створення інтелектуальних розробок). На основі проведеного аналізу, а також опрацювання наукових робіт Ф. Герцберга, Б. Мандельброта, Д. Макгрегора, Р. Лайкерта, Х. Варнека, Т. Пітерса, Р. Уотермана та ін. зроблено висновок, що сучасні процеси транснаціоналізації виробництва можуть ефективно здійснюватись в рамках структур, що діють на основі *фрактальних методів організації діяльності ТНК* (мережа фракталів в межах певної території доповнює комбінацію інтегрованих підрозділів транснаціональних структур, підвищуючи ефективність діяльності останніх). Фрактальна організація транснаціонального виробництва (яка спирається на інноваційні технології і зацікавлене ставлення персоналу до своєї діяльності) як наслідок втілення синергетичних підходів до управління ТНК, дозволить ефективно поєднувати інтелектуальний потенціал

з виробничими чинниками діяльності ТНК, що створить підґрунтя активізації інноваційної діяльності транснаціональних корпорацій. Особливості сучасного етапу транснаціоналізації, пов'язані зі становленням інноваційного характеру світогосподарського розвитку, проявляються не лише на рівні виробництва, а більшою мірою – на рівні розповсюдження інновацій (знань і технологій) у міжнародному масштабі. Підкреслено, що реалізація механізмів транснаціональної взаємодії передбачає необхідність укладання відповідних угод щодо лібералізації міжнародного багатостороннього і двостороннього співробітництва, які базуються на методологічній базі синергетики (у відповідності до якої сучасне світове господарство представляє собою багаторівневу систему економічно, технологічно і соціально обумовлених нелінійних мережевих взаємодій, що виключає стабільність, регулярність і лінійну передбачуваність процесів транснаціоналізації в силу їх перманентно інноваційного характеру), що впливає на спосіб взаємодії суб'єктів транснаціоналізації (відповідно до принципів нелінійності, відкритості, самоорганізованості).

Базуючись на висновку, що інновації виступають одним з найважливіших структурних чинників системи міжнародної економічної взаємодії, які можуть змінювати просторові характеристики останньої і відповідно – спосіб взаємодії суб'єктів світового господарства, підкреслено, що за даних умов система регулювання транснаціоналізації піддається значним трансформаціям, що зумовлює необхідність регулювання процесу транснаціоналізації (з метою нівелювання протиріч інтересів ТНК і держав, на території яких вони здійснюють свою діяльність). Розроблено *концептуальну схему трансформації регулювання транснаціоналізації на сучасному етапі розвитку світової економіки*, яка втілює синергетичні імперативи транснаціональної діяльності. В умовах активізації процесів транснаціоналізації та посилення впливу технологічної складової економічного розвитку відбулась зміна технологічного базису транснаціонального виробництва, в результаті чого домінуючими на сучасному етапі стають соціотехнічні чинники

(передбачають тісну взаємодію передової технології та високоінтелектуальної робочої сили): *по-перше*, інновації та трудоворесурсне забезпечення їх продукування стали основними складовими стратегії забезпечення конкурентоспроможності ТНК (відбулось визнання домінанти трудоворесурсного забезпечення: за наявними оцінками, до середини ХХІ ст. 95 % вартості товару становитиме інтелектуальний ресурс); *по-друге*, витрати на продукування необхідних знань стають співрозмірними з витратами на забезпечення фондоозброєності виробничих процесів.

Доведено, що особливості сучасного етапу транснаціоналізації економічної діяльності пов'язані зі зміною цільових орієнтирів розвитку ТНК (забезпечення саморозвитку ТНК з урахуванням рівня розвитку дотичних територіально-ресурсних систем; необхідність переходу до інноваційно-синергетичного типу розвитку тощо), реалізація яких напряду залежить від якості трудоворесурсного забезпечення, яке має бути адекватним інноваційно-інтенсивному вектору транснаціоналізації. Підкреслено, що по мірі ускладнення процесів транснаціоналізації, ускладнюються процеси пошуку, залучення, концентрації, розподілу, використання людських ресурсів необхідної якості як передумови забезпечення результативності економічної діяльності ТНК та самоорганізації транснаціональних систем, з урахуванням чого обґрунтовано, що система транснаціонального виробництва повинна стати системою, що самонавчається (підвищення якості підготовки людських ресурсів і рівня НДДКР є найважливішими чинниками лідерства ТНК). Доведено, що економічна конкуренція під впливом процесів транснаціоналізації зміщується в бік трудоворесурсної складової.

Висунуто *гіпотезу*, що хоча в результаті конкуренції за людські ресурси транснаціональні корпорації здобувають монопольне володіння об'єктом конкуренції (людськими ресурсами необхідної якості), а менш потужні гравці витісняються з даного сегменту конкуренції, останні, зберігаючи конкурентний потенціал в боротьбі за інші об'єкти (які не є сферою інтересів ТНК), створюють передумови забезпечення стабільності розвитку

міжнародної економічної системи. На користь справедливості даної гіпотези говорить наявність широкої мережі субпідрядних відносин ТНК з менш потужними компаніями (у т.ч. з венчурними фірмами), в результаті чого спостерігається кількісне і якісне зростання останніх (об'єктивний характер вказаного співробітництва обумовлено скороченням тривалості життєвого циклу продукції і термінів окупності інвестицій у створення інноваційних продуктів, що вимагає значної гнучкості і швидкого оновлення виробництва, яке в рамках великих господарських структур забезпечити надзвичайно складно), а також розвиток міжнародної міжфірмової кооперації (з метою зниження витрат виробництва, прискорення адаптації до змін попиту). Враховуючи, що трудове забезпечення транснаціональної діяльності є пов'язаним з використанням орієнтованих на інноваційний розвиток систем і методів управління людськими ресурсами, застосуванням безперервного внутрішнього трудового аудиту, обґрунтовано, що чинники, пов'язані з формуванням трудового забезпечення ТНК, мають перетворитись на *внутрішні механізми саморозвитку корпорацій*. Підкреслено, що успішна діяльність транснаціональних структур залежить від того, наскільки їх трудове забезпечення відповідатиме вимогам інноваційного типу розвитку.

В результаті проведеного дослідження зроблено висновок, що найважливішою умовою розвитку конструктивних форм конкуренції в сфері трудового забезпечення на міжнародному рівні в умовах транснаціоналізації є створення оптимальної системи взаємодоповнюючих конкурентних середовищ (представлених, з одного боку, транснаціональними корпораціями, а з іншого – рештою суб'єктів господарювання різних рівнів), що формує умови забезпечення цілісності світогосподарської системи і підтверджує висновок щодо синергетичного характеру інноваційного розвитку як основної сфери призначення і використання високоінтелектуальних людських ресурсів.

Розділ 5. КОНЦЕПЦІЯ СИСТЕМНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

5.1. Моделювання оптимізації економічних інтересів суб'єктів транснаціоналізації в умовах інноваційного розвитку.

Сучасний етап розвитку людської цивілізації характеризується домінуванням двох глобальних процесів: транснаціоналізації економічної діяльності та кардинального впливу інновацій на базисні цінності життєдіяльності суспільства. Через масштабність діяльності транснаціональних корпорацій (ТНК), яка не обмежилась сферою виробництва товарів і послуг, але й стала визначальною у формуванні культурного і духовного образу людини ХХІ століття, їх можна розглядати як ключовий елемент прогресу соціально-економічних відносин на рівні галузі, країни, регіону, а то й світу. Саме тому попри тотальний вплив на економічну безпеку та раціональність використання ресурсів, уряди багатьох країн прагнуть до залучення інвестицій ТНК в окремі галузі національних економік. За своєю природою ці процеси відзначаються рисами конкуренції, де одиницею виміру є економічний інтерес кожного з учасників. В таких умовах виникає необхідність щодо визначення оптимального балансу економічних інтересів ТНК як джерела інвестицій, держави (економіки країни) як споживача інвестицій, і суспільства як опосередкованого учасника процесу розміщення, функціонування і споживання результатів інвестиційної діяльності.

З іншої сторони, докорінні перетворення, які відбулись у світовому господарстві під впливом вказаних чинників, призвели до якісної зміни умов і процесу розвитку інноваційної сфери, яка паралельно із поглибленням результатів досліджень переходить під «протекторат» ТНК. За таких умов визначальним вектором розвитку інновацій може стати не суспільний прогрес, а корпоративний інтерес.

Враховуючи вищезазначене, актуальність дослідження проблеми взаємозв'язку економічних інтересів суб'єктів транснаціоналізації та особливості позиціонування інновацій в цьому процесі є беззаперечною.

Як встановлено в теоретичній частині, дослідження питань системної еволюції процесу транснаціоналізації, мотивам її здійснення та впливу на глобальні економічні відносини відведено ряд наукових публікацій вітчизняних та зарубіжних дослідників. Однак висока динаміка змін зовнішнього середовища, дуалістичність геополітичних відносин, різноманітність економічних стратегій розвитку країн і життєвих потреб суспільства, зумовлює необхідність в дослідженні оптимального співвідношення економічних інтересів усіх учасників цих процесів та проведенні моделювання сценаріїв подальшого розвитку в умовах зростання інтенсивності інноваційних процесів та комерціалізації нововведень.

Глобальний вплив ТНК на сферу соціально-економічних відносин в сучасному світі формується як симбіоз різного роду інтересів кожного з учасників цього процесу. В загальному розумінні учасників процесу транснаціоналізації можна представити у складі 3 груп: 1) суб'єкти господарської діяльності (іноземні інвестиції); 2) держави (приймаючі або ж країни базування материнських компаній ТНК); 3) суспільство (населення, представники національного бізнесу і т.д.). Для кожної із цих груп суб'єктів транснаціоналізації особливе значення мають власне економічні інтереси, які часто вступають в своєрідні «конфлікти». Так, якщо іноземний інвестор розміщує власний капітал на території певної країни, його основним пріоритетом є добробут власника цього капіталу, що прямо виражається через зростання рівня прибутку, чи опосередковано – через здобуття стратегічно важливих ресурсів, монополізації певного ринку та стримування розвитку потенційних конкурентів. Такий підхід повністю суперечить економічним інтересам приймаючих країн, які вбачають іноземний капітал як джерело, котре в обмін на можливість використання ресурсів повинно забезпечити розвиток місцевого виробництва, сприяти підвищенню рівня

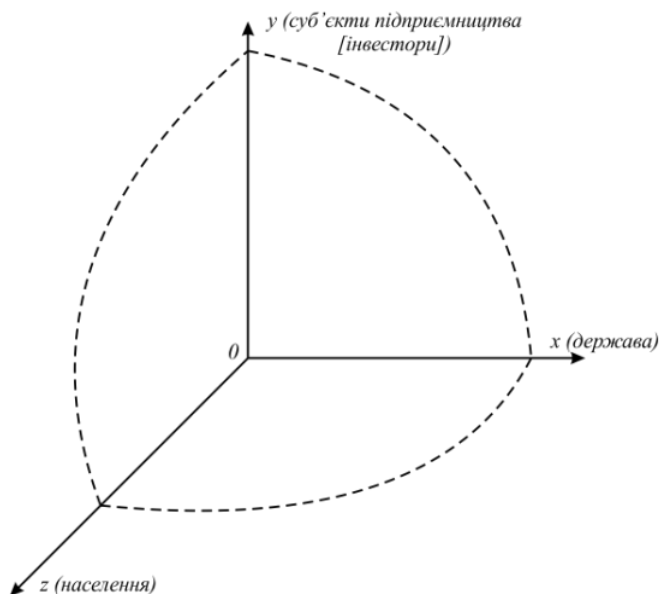
доходів, наситити ринок високоякісними товарами, підтримувати ініціативи щодо розвитку інфраструктурних об'єктів і т.п. Задля відстоювання своїх інтересів кожна група суб'єктів транснаціоналізації вдається до використання різноманітних методів впливу, що в сукупності становлять або корпоративну стратегію діяльності, або систему державного регулювання процесів транснаціоналізації, або сферу функціонування профспілкових та громадських організацій.

Саме тому у моделі економічних інтересів суб'єктів транснаціоналізації доцільно використовувати значення економічної корисності, під якою слід розуміти відчуття добробуту кожної складової транснаціоналізаційних процесів через показник доходу (доходи населення – для мешканців, що залучені в реалізацію інвестиційних проектів та їх подальше функціонування, фінансовий результат від звичайної діяльності – для суб'єктів господарювання (інвесторів), доходи бюджету – для держави), який досягається шляхом ефективного використання ресурсного потенціалу. [302, с. 83]

За таких умов, модель економічних інтересів в процесі транснаціоналізації економічної діяльності можна представити як сукупність трьох складових – держави, суб'єктів підприємництва (іноземних інвесторів) та суспільства, величини корисностей яких представлено по осі ox , oy , oz відповідно (рис. 5.1).

Отримано трьохвимірну область сукупності інтересів суб'єктів транснаціоналізації, яка обмежена мінімальними значеннями корисностей складових суб'єктів транснаціоналізації та "поверхнею максимально можливих корисностей". Комбінації рівнів корисностей суб'єктів транснаціоналізації є точками, що належать стереометричній фігурі, яка має форму еліпсоїда (рис.5.1). Точка умовного максимуму на поверхні можливих корисностей є оптимальним станом добробуту суб'єктів транснаціоналізації при збалансованих корисностях цих суб'єктів, тобто величини корисностей кожного суб'єкта транснаціоналізації мають однакове співвідношення з

максимально можливими корисностями. З математичної точки зору обґрунтування точки максимуму на поверхні можливих корисностей здійснюється за таким розрахунком:

Рис. 5.1. Модель економічних інтересів суб'єктів процесу транснаціоналізації економічної діяльності.

Згідно з рис. 5.1. трьохвимірною областю сукупності інтересів суб'єктів транснаціоналізації визначена в декартовій системі координат у першому октанті (у інших октантах побудова може здійснюватись при наявності від'ємної корисності (збитку) для одного із суб'єктів транснаціоналізації) та обмежена "поверхнею максимально можливих корисностей", рівняння якої можна задати у вигляді:

$$\frac{x^2}{a^2} + \frac{y^2}{b^2} + \frac{z^2}{c^2} = 1 \quad (5.1)$$

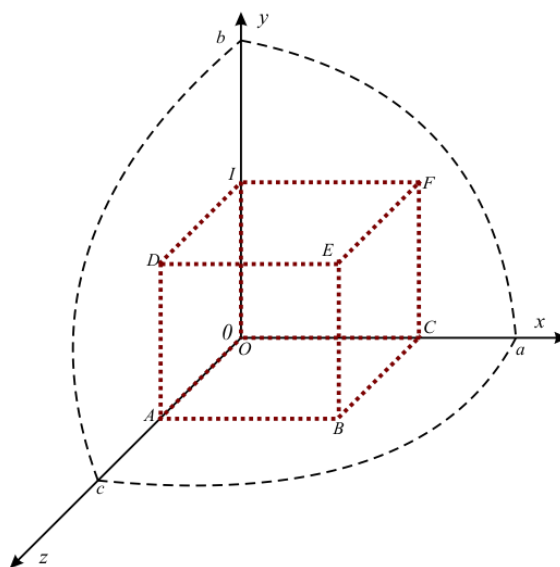
де a , b , c – максимальні значення економічних корисностей діяльності відповідно змінних держави, ТНК і населення; значення x , y , z є корисностями відповідних суб'єктів транснаціоналізації.

З формули (5.1) випливає своєрідна закономірність зміни корисностей: при зміні корисності одного з суб'єктів змінюється значення корисності хоча б одного з решти.

Значення корисностей усіх суб'єктів перебувають в інтервалах:

$$0 < x < a, \quad 0 < y < b, \quad 0 < z < c \quad (5.2)$$

З метою пошуку точки максимуму на поверхні еліпсоїда у першому октанті впишемо в нього паралелепіпед ABCDEFI, величини граней якого були б врівноважені, а одна з його вершин лежала на заданій “поверхні максимальних корисностей” (рис. 5.2).

Рис. 5.2 Умова збалансованих максимально можливих корисностей суб'єктів транснаціоналізаційних процесів при оптимальному використанні ресурсів.

При необхідній умові об'єм вбудованого паралелепіпеда матиме максимальне значення, а значить точка дотику поверхні еліпсоїда і паралелепіпеда представлятиме точку збалансованих максимально можливих корисностей суб'єктів транснаціоналізаційних процесів при оптимальному використанні ресурсів. Будь-який інший вбудований у відповідний еліпсоїд паралелепіпед матиме менший об'єм і відповідно іншу точку оптимального рівня добробуту суб'єктів транснаціоналізаційних процесів, яка не буде максимально збалансованим значенням корисностей. Про це свідчить не лише візуальний аналіз поданої моделі, але й алгебраїчний розрахунок функції:

$$f(x, y, z) = xyz \quad (5.3)$$

яка, з економічної точки зору, обґрунтована тим, що величини економічної корисності представників транснаціоналізації тісно взаємопов'язані, а отже їх комплексну оцінку правомірно розглядати через добуток.

У зв'язку з цим точка з координатами (x, y, z) характеризуватиме оптимальний рівень добробуту суб'єктів транснаціоналізації при раціональному використанні ресурсів та збалансуванні інтересів.

Із математичної точки зору отримано задачу на пошук максимального об'єму паралелепіпеда, вписаного в частину еліпсоїда. Отримані довжини сторін паралелепіпеда будуть координатами шуканої точки дотику до еліпсоїда.

Для цього розв'яжемо задачу про найбільше значення функції (5.3) на поверхні еліпсоїда при заданих обмеженнях

$$a_{\min} \leq x < a, \quad b_{\min} \leq y < b, \quad 0 \leq z < c. \quad (5.4)$$

Запишемо рівняння поверхні (5.1) у вигляді:

$$z(x, y) = c \sqrt{1 - \frac{x^2}{a^2} + \frac{y^2}{b^2}}. \quad (5.5)$$

Таким чином, задача зводиться до знаходження найбільшого значення функції від двох змінних за умов (5.4).

$$f(x, y) = f(x, y, z(x, y)) = xyc \sqrt{1 - \frac{x^2}{a^2} - \frac{y^2}{b^2}} \quad (5.6)$$

Запишемо необхідні умови екстремуму:

$$\begin{cases} \frac{\partial f}{\partial x} = 0, \\ \frac{\partial f}{\partial y} = 0, \end{cases} \quad \text{або} \quad \begin{cases} \frac{cy \left(1 - \frac{2x^2}{a^2} - \frac{y^2}{b^2}\right)}{\sqrt{1 - \frac{x^2}{a^2} - \frac{y^2}{b^2}}} = 0, \\ \frac{cx \left(1 - \frac{x^2}{a^2} - \frac{2y^2}{b^2}\right)}{\sqrt{1 - \frac{x^2}{a^2} - \frac{y^2}{b^2}}} = 0. \end{cases} \quad (5.7)$$

Підставивши розв'язок (5.7) у (5.5), отримаємо стаціонарну точку з координатами:

$$\begin{cases} x_0 = \frac{a}{\sqrt{3}} \\ y_0 = \frac{b}{\sqrt{3}} \\ z_0 = \frac{c}{\sqrt{3}} \end{cases} \quad (5.8)$$

Перевіримо, що в знайденій точці (8) функція (3) досягає максимуму.
Обчислимо другі похідні функції $f(x, y, z(x, y))$:

$$\begin{aligned} \frac{\partial^2 f}{\partial x^2} &= \frac{cxy(-3 + \frac{2x^2}{a^2} + \frac{2y^2}{b^2})}{(\sqrt{1 - \frac{x^2}{a^2} - \frac{y^2}{b^2}})^3} & \frac{\partial^2 f}{\partial y^2} &= \frac{cxy(-3 + \frac{2x^2}{a^2} + \frac{2y^2}{b^2})}{(\sqrt{1 - \frac{x^2}{a^2} - \frac{y^2}{b^2}})^3} \\ \frac{\partial^2 f}{\partial x \partial y} &= \frac{c(1 - \frac{2x^2}{a^2} - \frac{2y^2}{b^2} + \frac{2x^2 y^2}{a^2 b^2} + \frac{2x^4}{a^4} + \frac{2y^4}{b^4})}{(\sqrt{1 - \frac{x^2}{a^2} - \frac{y^2}{b^2}})^3} \end{aligned} \quad (5.9)$$

Тоді

$$\begin{aligned} A = \frac{\partial^2 f}{\partial x^2} \Bigg|_{\substack{x = \frac{a}{\sqrt{3}} \\ y = \frac{b}{\sqrt{3}}}} &= -\frac{4\sqrt{3}cb}{3a} & B = \frac{\partial^2 f}{\partial x \partial y} \Bigg|_{\substack{x = \frac{a}{\sqrt{3}} \\ y = \frac{b}{\sqrt{3}}}} &= -\frac{2\sqrt{3}c}{3} & C = \frac{\partial^2 f}{\partial y^2} \Bigg|_{\substack{x = \frac{a}{\sqrt{3}} \\ y = \frac{b}{\sqrt{3}}}} &= -\frac{4\sqrt{3}ca}{3b} \end{aligned} \quad (5.10)$$

Оскільки $A < 0$ і $AC - B^2 > 0$, згідно з достатньою умовою екстремуму та при виконанні умови (5.2) знайдена стаціонарна точка (5.8) буде точкою максимуму на заданій поверхні.

Дослідимо функцію (5.3) на межах області (рис. 5.3).

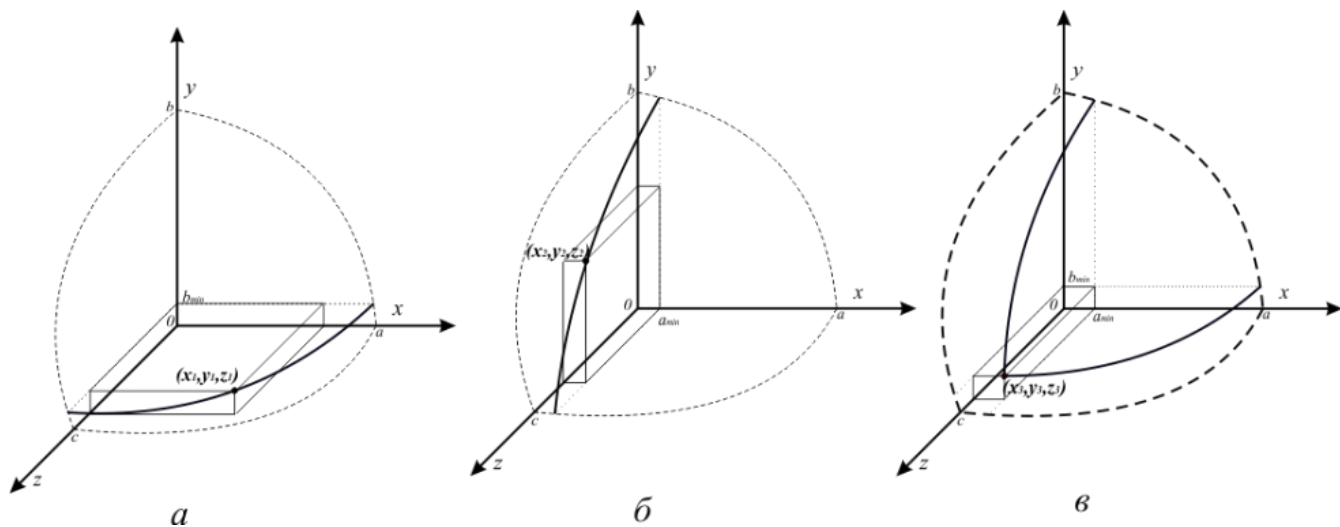

Рис. 5.3. Межі областей корисностей суб'єктів транснаціоналізації.

При $y_1 = b_{min}$ (рис. 5.3 (а))

$$f(x, b_{min}) = c \cdot b_{min} \cdot x \sqrt{1 - \frac{x^2}{a^2} - \left(\frac{b_{min}}{b}\right)^2} \quad (5.11)$$

За необхідною умовою екстремуму маємо:

$$\frac{\partial f}{\partial x} = 0 \quad \text{або} \quad \frac{b_{min} c \left(1 - \frac{2x^2}{a^2} - \left(\frac{b_{min}}{b}\right)^2\right)}{\sqrt{1 - \frac{x^2}{a^2} - \left(\frac{b_{min}}{b}\right)^2}} = 0 \quad (5.12)$$

Звідси знаходимо стаціонарну точку на межі $y_1 = b_{min}$

$$x_1 = \frac{a}{\sqrt{2}} \sqrt{1 - \left(\frac{b_{min}}{b}\right)^2}, \quad \text{де } a_{min} \leq x_1 < a \quad (5.13)$$

Очевидно, що

$$\left. \frac{\partial^2 f}{\partial x^2} \right|_{x=x_1} < 0 \quad (5.14)$$

Відповідно

$$z(x_1, y_1) = \frac{c}{b} \sqrt{\frac{1}{2} (b^2 - b_{min}^2)} \quad (5.15)$$

Отримано нову стаціонарну точку з координатами:

$$\begin{cases} x_1 = \frac{a}{\sqrt{2}} \sqrt{1 - \left(\frac{b_{min}}{b}\right)^2} \\ y_1 = b_{min} \\ z_1 = \frac{c}{b} \sqrt{\frac{1}{2} (b^2 - b_{min}^2)} \end{cases} \quad (5.16)$$

Аналогічно при $x_2 = a_{min}$ (рис. 4.3 (б))

$$y_2 = \frac{b}{\sqrt{2}} \sqrt{1 - \left(\frac{a_{min}}{a}\right)^2}, \quad \text{де } b_{min} \leq y_2 < b, \quad z_2 = \frac{c}{a} \sqrt{\frac{1}{2} (a^2 - a_{min}^2)} \quad (5.17)$$

Відповідно, отримано ще одну точку екстремуму з координатами:

$$\begin{cases} x_2 = a_{min} \\ y_2 = \frac{b}{\sqrt{2}} \sqrt{1 - \left(\frac{a_{min}}{a}\right)^2} \\ z_2 = \frac{c}{a} \sqrt{\frac{1}{2} (a^2 - a_{min}^2)} \end{cases} \quad (5.18)$$

При $z=0$ $f(x,y,z)=0$ (рис. 4.3 (в))

До знайдених точок додаємо ще точку з координатами:

$$\begin{cases} x_3 = a_{min} \\ y_3 = b_{min} \\ z_3 = c \sqrt{1 - \frac{a_{min}^2}{a^2} - \frac{b_{min}^2}{b^2}} \end{cases} \quad (5.19)$$

Серед множини точок (5.8, 5.16, 5.18, 5.19) вибираємо ту, значення функції (5.5) у якій буде найбільше. Отримана точка з відповідними координатами характеризує вершину E паралелепіпеда $ABCODEFI$, величини граней якого максимально врівноважені, що свідчить про наявність на поверхні можливих корисностей єдиної точки збалансованих корисностей складових суб'єктів транснаціоналізації при оптимальному використанні ними наявних ресурсів.

І хоча оптимальна точка добробуту суб'єктів транснаціоналізації при певному розподілі наявних ресурсів є досяжною тільки гіпотетично, розуміння максимального наближення до неї є необхідною умовою організації ефективних внутрішніх відносин в процесі транснаціоналізації економіки.

Оскільки для просторової моделі характерна множинність варіантів оптимальної точки добробуту усіх суб'єктів транснаціоналізації, слід дослідити можливі варіанти зміщень їх руху. Згідно моделі приріст значення осьової координати корисності по одній з осей може здійснюватись в два етапи:

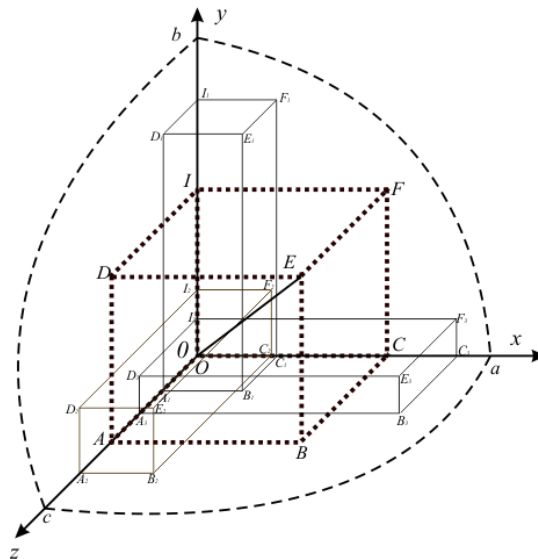
1-й етап. Нарощування корисності до певної критичної точки. Критична точка оптимальної корисності – це точка максимально допустимої корисності, при якій відсутній вплив корисності одного суб'єкта на корисність інших. У зображеній моделі критичними точками виступають вершини A , C , I паралелепіпеда $ABCODEFI$;

2-й етап. Нарощування корисності вище рівня критичної точки до максимального показника, що приводить до зменшення значень осьових координат по двох інших осях. У зображеній моделі (рис. 5.4) при нарощуванні корисності інвестора ($y \rightarrow b$)Ю, зважаючи на обмеженість виробничих можливостей, можна побудувати паралелепіпед $A_1B_1C_1OD_1E_1F_1$,

об'єм якого менший від об'єму паралелепіпеда $ABCODEFI$, оскільки довжини відрізків OA_1 і OC_1 , які характеризують корисність населення і держави відповідно, прямують до 0. Від'ємна різниця в об'ємах паралелепіпедів вказує на зниження сукупної корисності. Аналогічна ситуація спостерігається і при інших умовах:

1) при нарощуванні корисності держави ($x \rightarrow a$) довжини відрізків OI_3 і OA_3 прямують до 0, а $VA_3B_3C_3OD_3E_3F_3I_3 < VABCODEFI$;

2) при нарощуванні корисності суспільства ($z \rightarrow c$) довжини відрізків OI_2 і OC_2 прямують до 0, а $VA_2B_2C_2OD_2E_2F_2I_2 < VABCODEFI$.

**Рис. 5.4. Модель сукупності корисностей суб'єктів
транснаціоналізаційних процесів при оптимальному використанні
ресурсів.**

В залежності від характеру та тенденцій зміни корисностей формується інтенсивність розвитку процесу транснаціоналізації. Однак, виходячи із особливостей впливу ТНК на економіки приймаючих країн можна зробити припущення про те, що динаміка розвитку процесу транснаціоналізації залежить від особливостей врегулювання «конфлікту інтересів» основних його суб'єктів. Сутність цих конфліктів проявляється не лише в контексті відносин між окремими суб'єктами транснаціоналізації, а й у сфері

формування корисності кожного з них. Тобто, якщо взяти конкретно державу як суб'єкта транснаціоналізації, то позитивний ефект корисності полягатиме у можливості економічного розвитку за рахунок ПІІ, однак негативом стане відчуження внутрішніх ресурсів на користь іноземної компанії і т.п. Для ТНК цей «індивідуальний конфлікт інтересів» полягатиме в тому, що для налагодження високопродуктивної діяльності за кордоном їй, можливо, необхідно здійснити додаткове інвестування в об'єкти інфраструктури приймаючої країни, що несе додаткові витрати. Для суспільства сутність даного конфлікту полягатиме в тому, що ПІІ створюють передумови зростання зайнятості, однак суттєво обмежують можливості розвитку національного підприємництва у відповідній галузі.

В практиці балансування будь-яких «конфліктів інтересів», чи тих, які виникають в діяльності кожного із суб'єктів транснаціоналізації, чи тих, які виникають в результаті їх взаємодії, здійснюється шляхом розробки норм зовнішньо-економічної політики, яка в залежності від роду заходів носитиме лібералізаційний чи протекціоністський характер.

Формування зовнішньоекономічної політики приймаючої країни повинно здійснюватись з точки зору відстоювання інтересів суспільства і держави. В загальному розумінні впровадження лібералізаційних заходів повинно сприяти в першу чергу зростанню корисності для інвесторів і меншою мірою відповідати інтересам останніх двох учасників транснаціоналізаційного процесу. Протекціонізм, навпаки, максимально сприяє зростанню корисності чи то держави, чи то суспільства і обмежує корисність інвесторів. Цим і пояснюється залежність динаміки надходження інвестицій від рівня відкритості економіки конкретної держави.

У запропонованій нами моделі корисностей суб'єктів транснаціоналізації лібералізм чи протекціонізм виступають своєрідними регуляторами рівня корисності кожного із суб'єктів. Однак важливою передумовою ефективності зовнішньоекономічної політики в сфері залучення ПІІ є встановлення оптимальної «комбінації» лібералістичних і

протекціоністських заходів, при якій виникав би інтерес у іноземних інвесторів вкладати кошти в економіку країни при мінімальному впливі на економічну безпеку країни чи життєдіяльність населення. Тому оптимальний розмір державного регулювання повинен зводитись до виконання таких умов:

1) сукупна корисність держави і суспільства повинна перевищувати рівень корисності інвестора (закон «гранично допустимого рівня лібералізму»);

2) корисність інвестора не може бути меншою від рівня корисності решти суб'єктів (держави та суспільства), навіть якщо корисність іншого дорівнює 0 (закон «граничного рівня протекціонізму»).

Тобто, якщо взяти раніше визначені x , y , z – значення корисностей держави, суб'єктів економічної діяльності (іноземних інвесторів) і суспільства відповідно, то з математичної точки зору дані обмеження можна визначити так:

1. Закон «гранично допустимого рівня лібералізму»:

$$x + z \geq y. \quad (5.20)$$

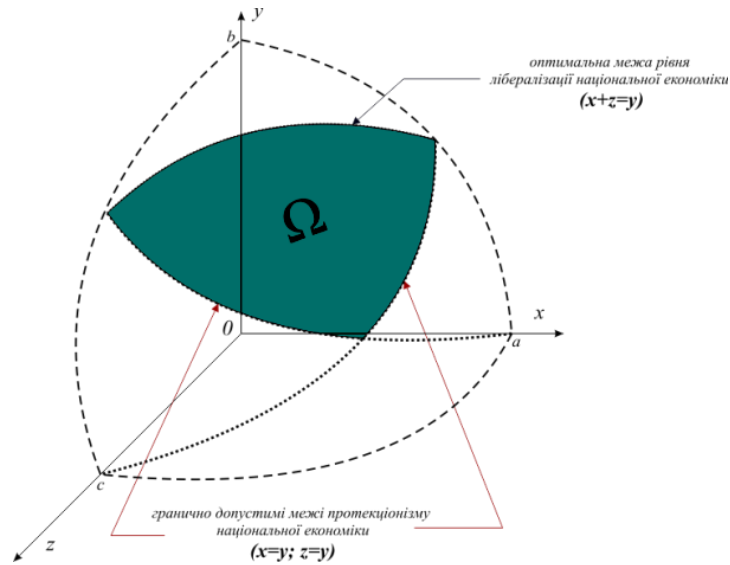
2. Закон «граничного рівня протекціонізму»:

$$\begin{cases} x \leq y; \\ z \leq y. \end{cases} \quad (5.21)$$

За таких умов досягнення будь-яким суб'єктом максимального рівня корисності є недосяжним, а перевищення оптимальних меж (рис. 5.5) визначатиметься як неефективність зовнішньоекономічної політики в ринкових умовах господарювання.

Таким чином, Ω – область оптимального рівня державного регулювання процесів транснаціоналізації економічної діяльності записується системою трьох нерівностей:

$$\begin{cases} x + z \geq y; \\ x \leq y; \\ z \leq y. \end{cases} \quad (5.22)$$

Рис. 4.5. Модель оптимального рівня державного регулювання процесів транснаціоналізації економічної діяльності (приймаюча країна).

Розглянемо оптимальну точку добробуту суб'єктів транснаціоналізації $E \left(\frac{a}{\sqrt{3}}, \frac{b}{\sqrt{3}}, \frac{c}{\sqrt{3}} \right)$ (5.8). Встановимо умови, за яких вона належить області оптимального рівня державного регулювання процесів транснаціоналізації економічної діяльності. Щоб точка E належала до точок внутрішньої області Ω , її компоненти мають задовольняти систему (5.22), тобто:

$$\begin{cases} a + c \geq b; \\ a \leq b; \\ c \leq b. \end{cases} \quad (5.23)$$

Останню систему можна переписати так:

$$b \leq a + c \leq 2b. \quad (5.24)$$

Звідси слідує така закономірність: якщо сукупна максимальних корисностей держави і суспільства не менша максимальної корисності інвестора, але не перевищує подвоєної максимальної корисності останнього, то оптимальна точка добробуту суб'єктів транснаціоналізації належить області оптимального рівня державного регулювання процесів транснаціоналізації економічної діяльності.

Саме тому, виходячи із представлених розрахунків, необхідно розробляти ключові засади зовнішньоекономічної політики приймаючої країни. Оскільки оптимальність використання наявних ресурсів в процесі транснаціоналізації є гіпотетичною, то управління їх впровадженням і розвитком економіки повинно орієнтуватись на максимальне їх зближення згідно моделі добробуту, оскільки це дасть можливість налагодити суспільні відносини через отримання певної корисності від ПП населенням; забезпечити додаткову дохідність бюджету за рахунок корисності держави та отримати конкурентні переваги в сфері залучення ПП через встановлення високої корисності для іноземних інвесторів.

Варто зазначити, що встановлення оптимального рівня державного регулювання процесів транснаціоналізації економічної діяльності (приймаюча країна), при яких рівень корисності для кожного суб'єкта задовольняв би його інтерес, є динамічним процесом, де чинниками змін виступають різноманітні фактори, і основним серед цих факторів є інновації. Провідна роль інновацій зумовлюється їх природою і особливостями впливу на життєвий цикл виробничого чи будь-якого іншого процесу. В загальному розумінні інновації – це новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери [1].

По мірі нарощування рівня прогресивності інноваційної діяльності, вартість інновацій постійно зростає, що зумовлено необхідністю розширення наукової інфраструктури, залучення провідних спеціалістів, проведення високовитратних експериментальних робіт і т.д. В таких умовах ТНК стали однією з найважливіших складових частин світової ієрархії НДДКР, адже, з одного боку, доступ до фінансових ресурсів для ТНК є значно легшим, ніж для державних структур, а з іншого боку, НДДКР є важливою, але не єдиною і не головною сферою їх діяльності, через що ризики фінансових втрат для

ТНК значно менші, ніж для венчурних інвесторів. Тому частка витрат на НДДКР з боку ТНК постійно зростає, а їх частка у світовому виробництві інновацій значно перевищує їх долю у фінансуванні і наближається за різними оцінками до 50% [270, с. 78]. Однак в таких умовах виправданим є припущення про те, що інновації, продуковані ТНК, не залежно від того, чи створені вони як фактори виробництва, чи є споживчими благами, повинні збільшити корисність компанії в системі глобальних економічних відносин.

Цей процес можна описати таким чином: в деякій точці $M(x, y, z)$ поверхні максимально можливих корисностей може виникати інновація, яку ініціює, як правило, суб'єкт економічної діяльності, а це, в свою чергу, значить, що в точці появи інновації зростає корисність цього суб'єкта, тому $M_I(x, y(1+p/100), z)$, де p (у відсотках) вказує на приріст корисності. Спробуємо змодельовати подальші зміни в економіці. Рівняння після першої інновації перепишемо так:

$$\frac{x^2}{a_1^2} + \frac{y^2}{b_1^2} + \frac{z^2}{c_1^2} = 1, \quad (5.25)$$

де a_1, b_1, c_1 – максимальні корисності держави, суб'єктів економічної діяльності та суспільства відповідно, що встановлені після змін, спричинених інновацією.

В залежності від економічного характеру інновацій можна виділити два сценарії розвитку подій:

1. «деформація» сфери корисності;
2. «зміни об'єму» сфери корисності;

За першим сценарієм збільшується корисність суб'єктів економічної діяльності за рахунок зменшення корисностей держави та суспільства (рис. 5.6), тобто об'єм частини еліпсоїда має залишатися сталим.

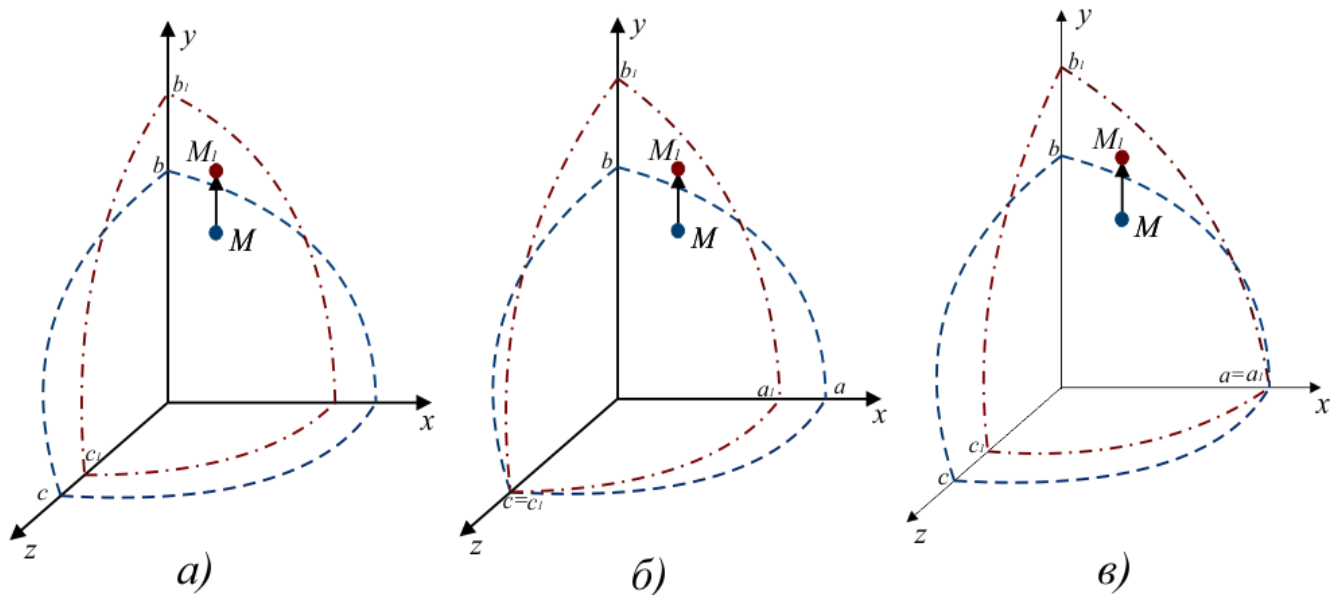

Рис. 5.6. Графік зміни сфери корисності за сценарієм «деформації».

Так як об'єм має бути інваріантою, можна записати рівність:

$$abc = a_1b_1c_1. \quad (5.26)$$

Корисність підприємця зростає на $p\%$, це значить, що $b_1 = b(1+p/100)$.

Підставимо це у (4.26), звідки матимемо наступне:

$$a_1c_1 = \frac{ac}{1+\frac{p}{100}} \quad (5.27)$$

Отже, в умовах деформації, коли корисність підприємця зростає на $p\%$, добуток корисностей держави і населення зменшиться на $\frac{100p}{100+p}\%$.

Альтернативними варіантами розвитку зміни корисностей в цих умовах є

зменшення лише корисності держави: $a_1 = \frac{100a}{100+p}$, $c_1 = c$ (рис. 5.6 (б)), або

лише корисність населення: $c_1 = \frac{100c}{100+p}$, $a_1 = a$ (рис. 5.6 (в)).

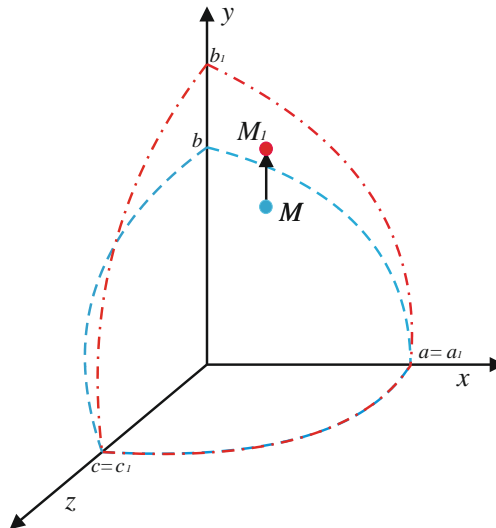
Такий сценарій впливу інновацій на систему корисностей суб'єктів транснаціоналізації притаманний інноваціям, які можна розглядати як фактори виробництва.

Якщо інновації є споживчими благами, ситуація розвиватиметься за сценарієм «зміни об'єму» сфери корисності, який проходить в два етапи.

Спочатку при виникненні в точці M інновації збільшується лише корисність суб'єкта економічної діяльності (рис. 5.7) і рівняння моделі запишеться так:

$$\frac{x^2}{a^2} + \frac{y^2}{b_1^2} + \frac{z^2}{c^2} = 1, \text{ де } b_1 > b. \quad (5.28)$$

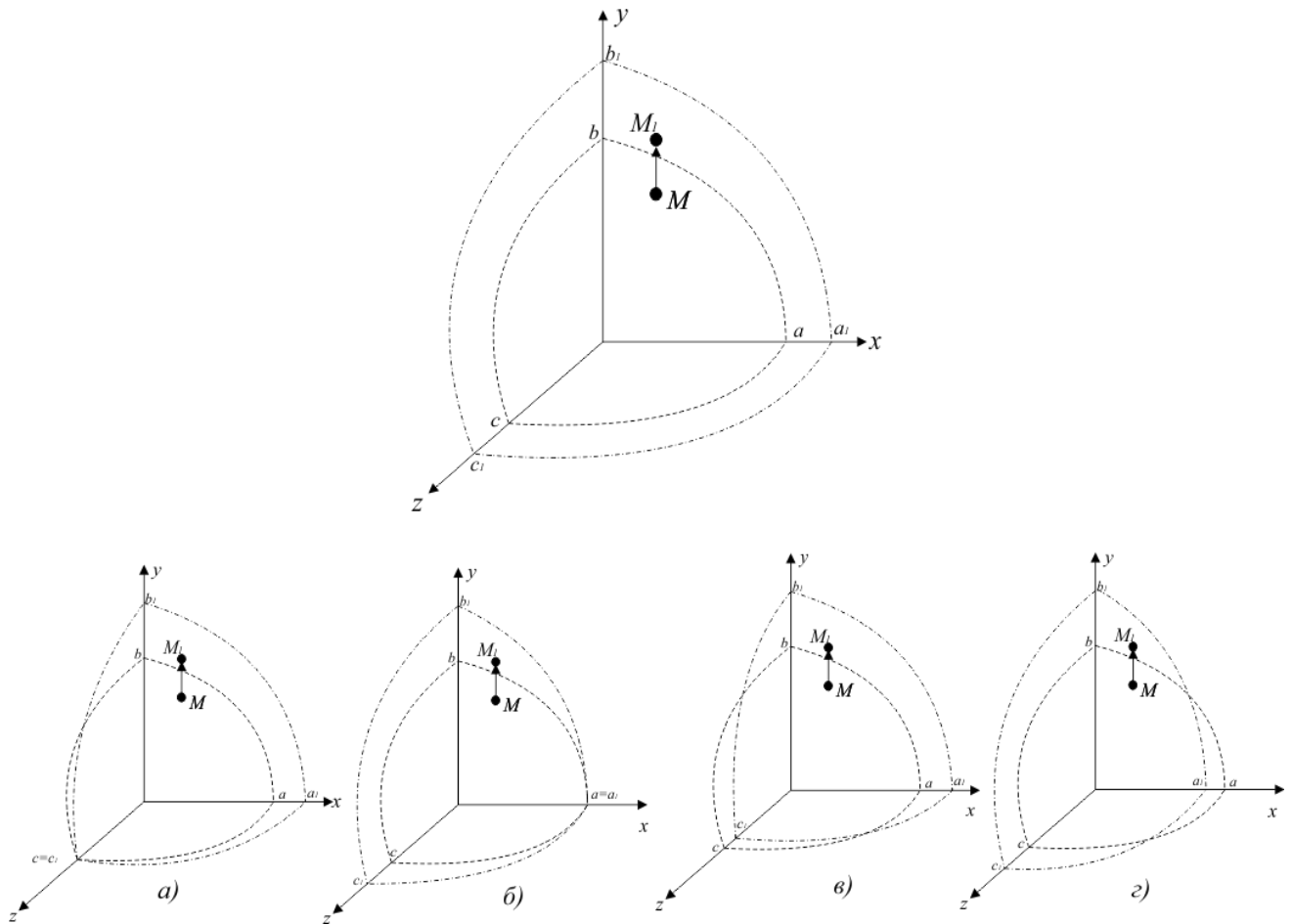

Рис. 5.7. Перший етап зміни сфери корисностей суб'єктів транснаціоналізації за рахунок інновацій при виконанні сценарію «зміни об'єму».

На другому етапі розгортання даного сценарію рівняння набуде вигляду (5.25), але можливими будуть кілька варіантів зміни корисностей держави і населення:

- інновація зумовлює зростання (зменшення) корисності і держави, і населення: $a_1 > a, c_1 > c$ ($a_1 < a, c_1 < c$) (рис. 5.8);
- інновація зумовлює зростання (зменшення) корисності держави і не впливає на рівень корисності суспільства: $a_1 > a, (a_1 < a,) c_1 = c$ (рис. 5.8а);
- інновація зумовлює зростання (зменшення) корисності суспільства і не впливає на рівень корисності держави: $a_1 = a, c_1 > c$ ($c_1 < c$) (рис. 5.8б);
- інновація зумовлює зростання корисності держави і зменшується корисність суспільства: $a_1 > a, c_1 < c$ (рис. 5.8в);

- інновація зумовлює зменшення корисності держави і сприяє зростанню корисності суспільства: $a_1 < a$, $c_1 > c$ (рис. 5.8г).

Рис. 5.8. Другий етап зміни сфери корисностей суб'єктів транснаціоналізації за рахунок інновацій при виконанні сценарію «зміни об'єму».

З представленого вище можна зробити узагальнення, що кожна n -на інновація спричинятиме зміни корисностей суб'єктів економічного процесу, і рівняння моделі після реалізованих змін матиме вигляд:

$$\frac{x^2}{a_n^2} + \frac{y^2}{b_n^2} + \frac{z^2}{c_n^2} = 1, \quad \text{де } b_n > b_{n-1}. \quad (5.29)$$

Особливостями і першого, і другого сценаріїв впливу інновацій на систему корисностей суб'єктів є те, що внаслідок «деформації» чи зміни об'єму сфери корисностей відбувається трансформація області оптимального їх співвідношення, а отже виникає необхідність у впровадженні певних

регуляторних заходів державної політики протекціоністського чи лібералізаційного характеру.

Таким чином, проведені дослідження дає підстави вважати, що на сучасному етапі розвитку людської цивілізації визначальний вплив має процес транснаціоналізації. Господарська діяльність ТНК встановлює параметри споживання, впливає на геополітичне позиціонування конкретних країн, задає ритм інноваційним процесам та визначає стандарти розподілу обмежених ресурсів. Така багатогранність процесів транснаціоналізації змушує їх розглядати з позицій основних учасників: господарських суб'єктів (іноземних інвесторів), держави та суспільства.

Для належного розподілу ресурсів і раціоналізації впливу ТНК на глобальні економічні процеси необхідно забезпечити оптимальний баланс економічних інтересів кожного суб'єкта транснаціоналізаційного процесу. Крайніми межами такого балансування визначено гранично допустимі норми лібералізму і протекціонізму.

Із розширенням масштабів, ускладненням і поглибленням інноваційної діяльності, зростає її залежність від ТНК, від їх фінансових ресурсів і економічних інтересів. В таких умовах вектором інноваційного процесу стає не загальний суспільний прогрес, новаторська діяльність, а бізнес-потреби. Тенденції впливу інновацій на сферу економічних інтересів суб'єктів транснаціоналізації розглянуто за двома сценаріями: перший - «деформація» сфери корисності, другий - «зміна об'єму» сфери корисності. Аналіз змодельованих сценаріїв дає можливість припустити, що для забезпечення оптимального балансу корисностей існує необхідність в постійному корегуванні глобальних регуляторних заходів діяльності ТНК.

5.2. Концептуально-організаційний механізм системної трансформації інноваційного забезпечення транснаціоналізації світової економіки

Без створення інноваційної наукоємної високотехнологічної продукції економіка країни не може забезпечити формування засад стійкого розвитку. Виробництво даної продукції виступає каталізатором розвитку інноваційної діяльності економічної системи на різних рівнях, а, враховуючи глобальний характер сучасного економічного розвитку, – перетворюється на провідний драйвер розвитку світогосподарської системи загалом.

Як зазначалось вище, сучасна світогосподарська система представляє собою багаторівневу систему технологічно і культурно обумовлених нелінійних взаємодій, які виключають стабільність, регулярність і лінійну передбачуваність процесів транснаціоналізації в силу їх перманентно інноваційного характеру, що впливає на спосіб взаємодії суб'єктів транснаціоналізації. Відбувається перенесення уваги на дослідження глобальних потоків ресурсів і взаємопроникнення територіально невизначених, але технологічно взаємопов'язаних мережевих структур. [74, с.75] Відповідно міжнародні економічні відносини стають більш вагомими, ніж інтереси учасників транснаціоналізації, внаслідок чого міжнародну економічну систему не можна аналізувати традиційними аналітичними методами, спрямованими на дослідження окремих її складових елементів. При цьому необхідно відзначити, що хоча спосіб взаємодії суб'єктів транснаціоналізації є менш стабільним, ніж власне природа суб'єктів вказаного процесу, саме він виходить на перший план функціонування системи.

Інновації виступають однією з найважливіших переваг ТНК, оскільки вони є визначальним чинником економічного зростання. Основна частина продукування й поширення інновацій припадає на ТНК. Внутрішньофірмове продукування й поширення інновацій сприяє підвищенню технологічного

рівня закордонних філій. Іноземна держава безкоштовно отримує нову технологію, що сприяє розвитку тієї або іншої галузі господарства, підвищенню її конкурентоспроможності, покращенню якості й асортименту продукції, яка випускається в країні, у тому числі й на експорт. Крім того, ТНК навчають місцеві кадри, особливо в країнах, що розвиваються. [248; 283, с.145-148]

Якщо враховувати, що основними модусами транснаціональної взаємодії виступають мета і масштаб, то будь-яка технологічна інновація, здатна в глобальному масштабі вплинути на них, стане одним з найважливіших структурних чинників розвитку світогосподарської системи: інновації здатні змінювати просторові і часові характеристики зовнішнього середовища.

Інновації внаслідок складного процесу відбору, взаємовпливу і інтегрування у світогосподарську систему, зумовлюють вибудовування навколо себе систем взаємодій, що змінюють міжнародні економічні відносини (за аналогією з системою Інтернет, яка, здійснюючи вплив на якісні характеристики інфраструктури міжнародного середовища, позбавила державу монополії на опосередкування міжнародних взаємодій). Таким чином, виступаючи матеріальною основою структурування міжнародних економічних взаємодій, інновації перетворюються на структурну характеристику транснаціоналізації, виступаючи в результаті найважливішим чинником зміни способу взаємодії суб'єктів останньої.[74, с.76]

Таким чином, інновації перетворюються на найважливіший чинник самоорганізації транснаціоналізації, коли конфігурації і домінуючі модуси взаємодії між елементами останньої генеруються складною системою дифузії інновацій і конвергентних процесів у глобальному масштабі. В результаті державна інноваційна політика набуває другорядного значення, натомість можливостей суттєвого впливу набуває система інноваційного забезпечення процесів транснаціоналізації, що формується в рамках ТНК.

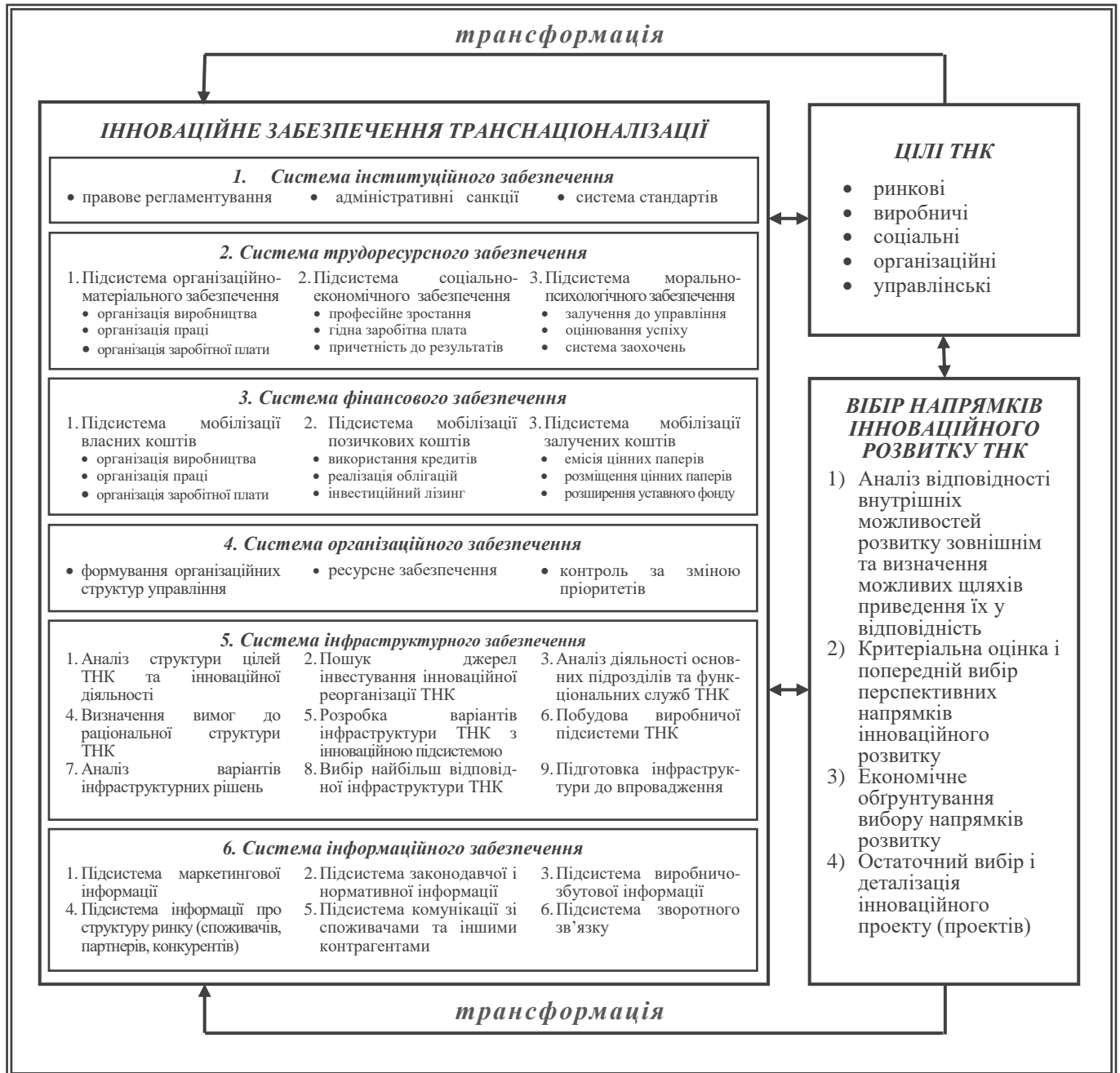
При цьому слід розуміти, що виробництво і дифузія інновацій знаходяться в тісній взаємодії з такими ключовими аспектами світогосподарської системи, як економічна стабільність, добробут (у широкому розумінні) тощо.

Таким чином, для системного розуміння ролі, яку відіграє інноваційне забезпечення у трансформації процесів транснаціоналізації, необхідним є використання міждисциплінарного підходу, який надає розуміння системоутворюючої ролі інноваційної складової у становленні сучасної світогосподарської системи, у зміні характеру взаємодій між суб'єктами останньої, а також в активізації процесів транснаціоналізації. Переосмислення системної ролі інноваційного забезпечення у розвитку процесів транснаціоналізації (будь-які технологічні інновації, що здатні в глобальному масштабі вплинути на мету і масштаб транснаціональної взаємодії, виступають одним з найважливіших чинників структурних зрушень в рамках транснаціоналізації) надає розуміння того, як повинна формуватись політика держав в області інновацій з метою створення умов для підвищення ролі останніх у забезпеченні міжнародного економічного розвитку (з використанням важелів транснаціоналізації).

Тільки на основі викладеного переосмислення системоутворюючої ролі інновацій можна визначити напрямки інноваційного забезпечення транснаціоналізації світової економіки, які можуть знайти втілення в розробленому *концептуально-організаційному механізмі системної трансформації інноваційного забезпечення транснаціоналізації світової економіки* (рис. 5.9).

Таким чином, державна політика інноваційного розвитку має передбачати, *по-перше*, контроль за дифузією інновацій та управління процесом розповсюдження знань і технологій; *по-друге*, генерування нових знань за участю широкого кола суб'єктів світогосподарської системи (перш за все, в рамках механізмів транснаціональної взаємодії), що дозволить здійснювати позитивний вплив на позиції держави в системі світової

економіки. Це є тим більш важливим, що, як встановлено в процесі дослідження, інновації можуть змінювати просторові і часові характеристики економічної системи, в якій вони продукуються і розповсюджуються.

Рис.5.9. Концептуально-організаційний механізм системної трансформації інноваційного забезпечення транснаціоналізації світової економіки.

Оскільки в умовах активізації процесів транснаціоналізації модус взаємодії переміщується на наддержавний рівень, кардинально зростає роль інфраструктури інновацій, створеної на міжнародному рівні, яка сприяє реалізації програм міжнародного інноваційного розвитку.

Так, на території *США* діє міжнародна програма *INTAS* на отримання інноваційних грантів для застосування результатів наукових досліджень. При цьому дані гранти фінансуються не виключно *INTAS*, а спільно з державними інституціями країни – грантопретендента. Слід відзначити, що Україна також може долучатись до даної програми.

Крім того, в Україні вже понад 10 років працює *CRDF - Фонд цивільних досліджень та розвитку США*. Через декілька років своєї діяльності, окрім фінансування суто науково-дослідних проектів, він започаткував так звані «спеціальні програми» («Перші кроки до ринку», «Наступні кроки до ринку» та ін.). Основне їх завдання полягає в стимулюванні інновацій та розвитку виробництва шляхом виконання нових спільних проектів з досліджень і розробок між комерційними компаніями США і науковцями і інженерами з країн колишнього СРСР. Гранти за цими програмами призначені для невеликих науково-дослідних проектів, що дозволяє розпочати співпрацю між американськими комерційними компаніями та університетами, з одного боку, і інститутами і компаніями країни-реципієнта – з іншого. Дані проекти є цікавими тим, що дозволяють оцінити можливості та комерційний потенціал створюваних інновацій, здійснювати дослідження ринків з точки зору подальшої більш масштабної співпраці учасників в галузі комерційних досліджень і розробок. [420]

Надзвичайно потужний і розгалужений розвиток інфраструктура інновацій отримала в *Європі*. Розглянемо її характеристики детальніше.

Intelligent Energy – Europe (IEE) – найбільша рамкова програма, що реалізується *EACI – Executive Agency for Competitiveness and Innovation* – програма ЄС для просування енергетичної ефективності і відновлюваних

джерел енергії. Програма спрямована на більш розумне виробництво і споживання енергії і збільшення її відновлюваних джерел.

Обсяг фінансування програми, в рамках якої було започатковано 400 європейських проектів і засновано більше 60 місцевих/регіональних енергетичних агентств, протягом 2007-2013рр. становив 730 млн. євро, бюджет на співфінансування проектів - 50 млн. євро.

Головною метою *IEE* є скорочення на 20% викидів парникових газів, підвищення на 20% енергоефективності і збільшення на 20% використання відновлювальних джерел енергії з метою побудови захищеного майбутнього енергетики.

Eco-innovation Programme – програма, яка дозволяє забезпечити взаємозв'язок між дослідженнями і розробками і ринком дружніх для оточуючого середовища продуктів, технологій, послуг, процесів і методів управління в Європі. З 2008р. 444-ма учасниками (дві третини з яких становили малі і середні підприємства) з 32 країн було розроблено 134 пропозиції в рамках проектів еко-інновацій, з них було обрано і профінансовано 40 проектів. Обсяг фінансування програми – 28 млн. євро.

Seventh RTD Framework Programme – сьома рамкова програма (7РП) була основним інструментом Європейського Союзу з фінансування наукових досліджень і розробок на період 2007-2013рр. Дана рамкова програма запропонована Комісією ЄС і прийнята Радою ЄС і Європейським Парламентом на основі процедури спільного прийняття рішень. Рамкові програми здійснюються з 1994р. и покривають період в 5 років, при цьому останній рік поточної програми і перший рік наступної програми перетинаються.

Дана програма спрямована на побудову єдиної європейської зони знань на базі досягнення попередніх рамкових програм, а також на проведення подальших досліджень, спрямованих на укріплення соціально економічних, у тому числі інноваційних, чинників розвитку Європи. В рамках реалізації проектів 7РП виділено ряд пріоритетних тематичних напрямків (розділів)

розвитку науки і техніки, одним з яких є розділ «Співробітництво», який включає інноваційні програми, на який виділяється 2350 млн. євро.

Крім того, у 2000р. Радою Європи було ухвалено Лісабонську стратегію щодо створення до 2010р. найбільш конкурентоспроможної, заснованої на знаннях, економіки Європи. На її виконання європарламент спільно з Європейською Комісією започаткували нову Рамкову програму конкурентоспроможності та інновацій (*CIP*) з бюджетом 2,41 млрд. євро на період 2007-2013рр. Зазначена програма паралельно з Сьомою рамковою програмою Єврокомісії передбачала об'єднання зусиль підприємництва, малого та середнього бізнесу щодо розвитку та застосування інформаційних технологій, нових енерготехнологій тощо. Підтримка освіти, досліджень на передових напрямках науки разом з прикладними дослідженнями та розвиток інновацій визначена як трикутник знань, який сприятиме стратегії зміцнення основ Європейського дослідницького простору. [77]

Central Europe Programme – розрахована для проектів науково-технічної кооперації країн Центральноєвропейського регіону (2007-2013рр.), обсяг фінансування - 231 млн. євро. Центрально-Європейська програма, яка фінансується Європейським регіональним фондом розвитку, спрямована на розвиток співробітництва між державними і приватними організаціями Австрії, Чехії, Німеччини, Угорщини, Італії, Польщі, Словаччини і Словенії.

Проектні пропозиції орієнтовані на покращення регіональної конкурентоспроможності і якості життя, фокусуючись на таких пріоритетних напрямках:

- інновації;
- оточуюче середовище;
- привабливість міст і регіонів.

CEI (Central Europe Initiative) Special Fund for Climate and Environment Protection. Основною метою Центральноєвропейської ініціативи є захист оточуючого середовища для таких країн, як Албанія, Білорусь, Боснія і Герцеговина, Хорватія, Македонія, Молдавія, Чорногорія, Сербія, Україна.

Основними напрямками програми є такі:

- зростання енергоефективності;
- впровадження технологій, дружніх для оточуючого середовища;
- допомога в дослідженнях і розробках в області відновлювальної енергії.

European Regional Development Fund (ERDF) – програма найбільшого економічного і соціального партнерства в ЄС з корегування розбалансованості між регіонами. Відновлювальна енергетика є пріоритетним напрямом діяльності Європейського фонду регіонального розвитку.

Ключовими напрямками є такі:

- конвергенція між регіонами;
- регіональний розвиток і конкурентоспроможність;
- кооперація між регіонами (*INTERREG III*).

ERDF фінансує проекти за такими напрямками:

- прями інвестиції в компанії для створення робочих місць;
- інфраструктура, пов'язана з дослідженнями і розробками в телекомунікаціях, оточуючому середовищі, енергетиці і транспорті;
- фінансові інструменти для підтримки регіональної і місцевої кооперації між містами і регіонами.

Також в регіональному аспекті *ERDF* фокусується на інвестиціях в модернізацію і диверсифікацію структури економіки, в тому числі в такі сфери:

- дослідження і технологічні розробки;
- інновації і підприємництво;
- інформаційне суспільство;
- оточуюче середовище;
- запобігання ризикам;
- ін.

ENRTP 2007-2013 – тематична програма «Оточуюче середовище і управління природними ресурсами, включаючи енергетику», обсяг фінансування в 2007-2013рр. – 806,5 млн. євро. Реципієнти - учасники: країни ЄС, Африки, Карибського Басейну, Океанії, Латинської Америки, країни-кандидати ЄС, нові незалежні країни, Середземноморські країни, країни Азії, що розвиваються.

Цілями *ENRTP 2007-2013* є такі:

- розвиток країн за допомогою трансферу інновацій і технологій;
- розвиток управління людськими ресурсами, включаючи енергетику;
- розвиток досліджень щодо глобального захисту оточуючого середовища і енергобезпеки;
- узгодження енергетичної політики і досліджень в рамках ЄС;
- підтримка розвитку програм відновлювальної енергетики в партнерських країнах і регіонах.

European Research Area (ERA). Цілями даної програми, створеної в ЄС в 2000р., проголошено такі:

- сприяння дослідникам у просуванні ідей, обміні досвідом;
- створення інфраструктури дослідницьких інститутів;
- швидка передача інновацій, знань і досвіду бізнесу;
- започаткування, оптимізація і координація європейських національних і регіональних (міжнародних) дослідницьких програм.

ERA має забезпечити ефективне інвестування 3% ВВП ЄС в дослідження і розробки. Одним з ключових завдань є розвиток і підтримка довгострокових інноваційних проєктів в енергетиці.

EURECA (Координаційна європейська мережа промислового розвитку і досліджень) – міжнародна ініціатива для розвитку і підтримки наукових і промислових досліджень, яка включає як промислові підприємства, так і дослідницькі інститути та університети і ставить за мету створення

передових технологій, результатом впровадження яких є нові вироби і процеси, розроблені для цивільних потреб.

Ініціативу було започатковано в 1985р. 17-ма західноєвропейськими країнами з метою підвищення продуктивності і конкурентоспроможності європейської економіки і промисловості в світі. На сьогоднішній день членами *EURECA* є 37 країн: ЄС, асоційовані члени і Марокко. *EURECA* залучила до співробітництва 13289 партнерів з промисловості (більшість із них – малі та середні підприємства), майже 500 дослідницьких інститутів та близько 300 університетів. Було також реалізовано 2125 індивідуальних проектів на суму більше ніж 16,5 млрд. євро.

Загальний обсяг фінансування вказаної ініціативи становить 26 млрд. євро. державних і приватних інвестицій, за поточними проектами залучено біля 4 млрд. євро. Частка фінансування програми *EURECA* у ВВП країн складає: в Голландії – 0,061%, у Словенії – 0,047%, у Франції – 0,040%, в Бельгії – 0,038%, в Чеській Республіці – 0,022%, у Фінляндії – 0,020%. При цьому кошти країн не перетинають кордонів, і кожна країна фінансує свою частку проекту. Державне фінансування проектів *EURECA* у співвідношенні з приватним капіталом (30% на 70%) дозволяє залучити позабюджетні кошти та сприяти інноваційному розвитку країни. [77]

Україна стала асоційованим членом програми *EURECA* у 1993р., а з 2006р. – повноправним членом. За цей час країна брала участь в реалізації 13 проектів за напрямками «Довкілля», «Нові матеріали», «Транспорт», «Медицина, біотехнології», «Інформаційні технології», «Енергетика».

Середземноморська Асоціація Національних Агентств зі збереження енергії (MEDENER) – асоціація енергетичних агентств середземноморського регіону, головною метою якої є розвиток регіонального партнерства в сфері енергоефективності, розвитку відновлювальних джерел енергії і захист оточуючого середовища при використанні енергії. За останні 5 років було реалізовано більше 30 проектів в рамках програм спільного співробітництва.

TAFTIE – Асоціація впровадження технологій в Європі є провідною організацією, що об’єднує 21 провідне національне агентство з інновацій з 20 країн (табл. 5.1). Специфіка і ефективність інноваційної діяльності в ЄС полягає в концентрації інноваційних технологій в рамках ключових агентств (табл. 5.2).

Таблиця 5.1

Члени Асоціації впровадження технологій в Європі (*TAFTIE*)

<i>Організація</i>	<i>Повна назва організації</i>	<i>Країна</i>
ADI	Agencia de Inovacao	Португалія
CPDTI	Centro Para el Desarrollo Tecnologeo Industrial	Іспанія
CTI	The Swiss Innovation Agency	Швейцарія
ENTERPRISE ESTONIA	Enterprise Estonia	Естонія
ENEA	Ente per le Nuove Technologie, L’Energia e l’Ambiente	Італія
Enterprise Ireland (EI)	Enterprise Ireland (EI)	Ірландія
FFG	The Austrian Reseach Promotion Agency	Австрія
IWT	Vlaams Inst. Voor de Bevordering van het Wetenschappelijk – Technologisch Onderzoek in de Indistrie	Бельгія
KPI	Agence for Research Fund Management and Research Exploitation	Угорщина
OSEO	Приватна компанія	Франція
PARP	Polish Agency for Enterprise Development	Польща
PERA	Pera	Великобританія
RANNIS	The Icelandre Centre for Research	Ісландія
RCN	The Research Council of Norway	Норвегія
SENER NOVEM	Senter Novem	Нідерланди
TEKES	Finnish Funding Agency for Technology and Innovation	Фінляндія
TTA	Приватна компанія	Словенія
TSB	Technology Strategy Board	Великобританія
TTGV	Turkiye Technoloji Gelistirme	

	Vakfi	Туреччина
VDI/VDE-IT	VDI/VDE Innovation + Technic GmbH	Німеччина
VINNOVA	Swedish Agency for Innovation Systems	Швеція

Таблиця 5.2

Показники діяльності членів Асоціації впровадження технологій в Європі (TAFTIE), 2012р.

<i>Організація TAFTIE</i>	<i>Персонал по інноваціям і технологіям</i>	<i>Загальний бюджет, млн. євро</i>	<i>Бюджет інновацій, млн. євро</i>
ADI	62	71,7	66,2
CDTI	167	1141,85	812,2
CTI	22	65	65
ENTERPRISE ESTONIA	160	58	12
ENEA	95	370	175
Enterprise Ireland (EI)	900	310	129
FFG	244	404	404
IWT	115	260	260
KPI	81	142,4	139,5
OSEO	450	460	365
PARP	170	444	282
PERA	350	60	13
RANNIS	25	16,7	15
RCN	102	674	230
SENER NOVEM	320	1300	700
TEKES	278	500	500
TTA	13	5	5
TTGV	40	37,7	32,6
VDI/VDE-IT	75	83,5	83,5
VINNOVA	111	145	145
<i>Total</i>	<i>4 470</i>	<i>5944,85</i>	<i>4117,00</i>

European Energy Network (EnR) – об'єднання енергетичних європейських організацій, які готують і запускають дослідження, розробки, демонстрацію і розповсюдження в області енергоефективності і відновлювальних джерел

енергії. Ключовим проектом в рамках програм ODYSSEE і MURE є «Інструменти моніторингу енергетичної ефективності в Європі», який стосується розробки індикаторів і інформаційних систем моніторингу енергетичної ефективності систем різних країн.

European Technological Platforms (ETP) – промислово орієнтовані приватні організації, визнані ЄС, що об'єднують державну і приватну власність в області розвитку високих технологій, інновацій і розробок. *ETP* розраховані на довгострокові проекти (біля 20 років) досліджень, стратегічний дослідницький план (SRA), орієнтований на середньострокові цілі (біля 7 років), і План дій і впроваджень (IAP), розрахований на короткострокові цілі в дослідженнях і розробках.

Крім європейських технологічних платформ, національних платформ, існують також об'єднані платформи за участю національних регіональних і місцевих власників (табл. 5.3).

Таблиця 5.3

Європейські технологічні платформи

<i>Назва</i>	<i>Скорочення</i>
Ініціатива з мережевого європейського програмного забезпечення і послуг	NESSI
Передові матеріали і технології	EUMAT
Photonics 21	Photonics
Robotics	EUROP
Європейські технологічні платформи з енергії вітру	TPWind
Photovoltaics	Photovoltaics
Платформа з водню і паливних елементів	HFP
Європейська технологічна платформа з біопалива	Biotuel
Нульові викиди при використанні викопного палива	ZEP
Технологічна платформа з ядерної енергетики	SNETP

EERA – європейський альянс з енергетичних досліджень створено у 2008р. за рішенням десяти провідних європейських дослідницьких інститутів. Ключовою причиною створення альянсу є прискорення реалізації

Плану стратегічної енергетичної технології за допомогою інтеграції ресурсів, діяльності і максимізації синергетичного ефекту.

Метою *EERA* є посилення і оптимізація енергетичних досліджень в ЄС. Основний фокус припадатиме на стратегічні дослідження наступних поколінь в енергетичних технологіях з наступною підтримкою при промислового впровадженні технологій.

Основними напрямками діяльності *EERA* визначено такі:

- базові науки для енергетики;
- біопаливо;
- чисте вугілля CO₂ (збирання і збереження, інші аспекти);
- концентрована сонячна енергія;
- збереження і транспортування електроенергії і енергомережі;
- паливні елементи;
- геотермальна енергія;
- морська енергетика;
- матеріали для ядерної енергетики;
- Solar Photovoltaic;
- енергія вітру.

Ліга європейських дослідницьких інститутів (*LERU*). Була заснована в 2002р. як асоціація з 20 найбільш активних дослідницьких інститутів.

Основними цілями *LERU* є такі:

- навчання через подолання меж людської свідомості;
- створення нових знань через здійснення фундаментальних досліджень, спрямованих на продукування інновацій;
- розвиток досліджень для підвищення продуктивності праці.

RIBN – мережа досліджень, інновацій і бізнесу. Мета *RIBN* – створити інфраструктуру між різними рівнями власників за ланцюгом створення власності в економіці. Цілі мережі:

- допомагати власникам у пошуку партнерів, контактів і джерел інформації;

- здійснювати моніторинг спільних проектів;
- спрощувати акумулювання ресурсів під спільні проекти.

The European Biomass Assosiation (AEBIOM) є некомерційною організацією зі штаб-квартирою в Брюсселі і основною метою розвивати біоенергетику в ЄС. *AEBIOM* включає в себе 33 національних асоціації з усієї Європи.

EuroTex - європейський центр знань і трансферу технологій – міжнародна некомерційна організація, заснована в 1999р., яка займається трансфером знань, інновацій і технологій між Західною, Центральною і Східною Європою і постсоціалістичними країнами.

Цілями *EuroTex* є такі:

- обмін технологіями, патентами, інноваціями, прототипами між Європою і постсоціалістичними країнами;
- допомога у створенні атмосфери довіри між інноваторами постсоціалістичних країн;
- розвиток технологічних досліджень в постсоціалістичних країнах.

Європейський Союз приділяє постійну увагу інноваційній діяльності в будь-якому секторі для збереження конкурентоспроможності Європи порівняно із США та економіками східних країн, які швидко набирають силу. При цьому в керівництві Єврокомісії існує чітке усвідомлення того, що хоча інноваційна політика приносить значущі результати тільки через тривалий час, це безальтернативний шлях для країн. [77] Розвиток досліджень в рамках інноваційної політики ЄС, підтримку останньої на регіональному рівні було визначено одним з ключових завдань зміцнення основ європейського дослідницького простору та його структуризації. [375]

Вищевикладений шлях видається цілком обґрунтованим в контексті розбудови інноваційної політики, виходячи з того, що для збереження або для підвищення своєї ролі в міжнародному економічному просторі будь-яка держава в політиці розвитку науки і інновацій більшою мірою буде орієнтуватись не на генерування нових знань і технологій, а на контроль над

дифузією інновацій, оскільки даний напрям видається оптимальним з точки зору витратної складової.

В просуванні інноваційної продукції на ринки Європи надзвичайно важливу роль відіграють так звані *Центри передачі інновацій (IRC)*. Перші з них були започатковані на конкурсній основі як проекти Четвертої рамкової програми в декількох країнах Європи ще в 1995р. за підтримки Європейської комісії. Метою створення таких структур була організація пан-Європейської платформи для стимулювання транснаціонального трансферу технологій та просування інноваційного обслуговування. Експеримент виявився надзвичайно успішним і надалі *IRC* продовжили свою діяльність вже на постійній основі. [77]

На сьогодні в Європі діє 71 регіональний *IRC*. У співпраці з 220 партнерськими організаціями, які охоплюють 33 країни, включаючи держави-члени ЄС, а також Ізраїль, Туреччину, Норвегію, Швейцарію та Чилі, вони представляють собою надзвичайно потужну мережу для розвитку та просування на світові ринки інноваційного продукту, створеного як в Європі, так і за її межами. [299] Сфера діяльності цих структур включає надання консультацій з пошуку партнерів для комерціалізації результатів наукових досліджень, підготовку до підписання угод, ліцензій, умов використання нових технологій тощо. [77]

Достатньо цікавим є досвід країн – кандидатів на вступ до ЄС. Так, Туреччина внаслідок підтримки інноваційної діяльності з Фонду розвитку технологій збільшила фінансування науково-дослідницького сектору майже в 10 разів. Через те, що не всі проекти отримують практичне втілення через нестачу коштів на стадії комерціалізації, в країні запроваджено низку преференцій і заохочень. Всі заходи фінансової підтримки мають кінцевий термін і передбачають їх повернення. До розробок з подальшою перспективою комерціалізації залучаються не тільки вітчизняні, а й зарубіжні компанії та установи. Крім того, в країні створено вільну технологічну зону «Мармара-центр», в рамках якої передбачається залучення іноземних

компаній до створення та впровадження інноваційних проектів на пільгових умовах. [77]

Одним з найважливіших аспектів розвитку інноваційної діяльності є належне фінансування інноваційних процесів – на рівні не менше 2% ВВП. Для країн ЄС даний показник в докризові роки складав 4%, у США – 5%, Японія інвестує у дослідження і розробки більше 3,4% ВВП. Важливим є також питання щодо джерел фінансування інноваційної діяльності. Так, Європейські країни на 57,1% фінансують дослідження і розробки за рахунок коштів приватних бізнес-інвесторів, в Японії бізнес фінансує 77,1% НДДКР, для США важливим джерелом фінансування інноваційної діяльності залишаються державні кошти – 27,7%. [425]

Наявність значної державної підтримки фінансування досліджень і розробок є характерною також для європейської інноваційної системи – 34,4% всіх інноваційних витрат. Розвинені країни Європи активно залучають кошти іноземних інвесторів, в тому числі транснаціональних корпорацій США та інших країн світу.

Крім того, як зазначалось вище, на активність та обсяги інноваційних процесів впливають темпи та динаміка прямих іноземних інвестицій. Провідну роль у здійсненні ПІІ інноваційної спрямованості відіграють транснаціональні корпорації, які в рамках власної мережі фінансують дослідницькі організації за кордоном. Так, ТНК США фінансують близько 200 даних установ, розташованих за кордоном (в Японії, Канаді, Великобританії, Франції, Німеччині, Сінгапурі, на Тайвані, у Китаї, в Індії).

Щодо інноваційної системи країн з перехідною економікою, до яких належить Україна, роль держави як у регулюванні, так і фінансуванні інноваційної діяльності в них є незначною – відсутня державна підтримка інвестиційно-інноваційних заходів, дієві стимулюючі механізми. Неприділення належної уваги інвестиційно-інноваційній складовій в рамках національних економічних систем призводить до того, що інноваційна спроможність національних економік обмежується наслідуванням інновацій.

Зростання ж науково-інноваційного потенціалу і розширення інноваційних можливостей національної економіки є можливим виключно на основі державної підтримки інноваційної діяльності, орієнтації економіки на науково-інноваційний розвиток.

Слід також вказати на необхідність реформування національних патентних законодавств і проблеми, які гальмують даний процес, зважаючи на активне лобіювання з боку ТНК ухвалення вигідних для себе нормативних актів на національному та міжнародному рівні. Перш за все, це стосується питань захисту інтелектуальної власності. Безумовно, даний процес має враховувати галузеві особливості високотехнологічних виробництв, оскільки це може зумовлювати різноспрямованість інтересів щодо спрямованості патентного законодавства (так, фармацевтичні корпорації виступають за підвищення патентного захисту своїх розробок, виходячи з надзвичайної дороговизни розробки інноваційних лікарських засобів; корпорації ж зі швидкозростаючої сфери інформаційних технологій, навпаки, зацікавлені у зниженні рівня патентного захисту, оскільки необхідність патентування суттєво гальмує у часі розробку нових інформаційних технологій). Врахування галузевих особливостей у глобальному масштабі сприятиме конвергенції національних патентних законодавств і створить додаткові важелі активізації інноваційної діяльності країн при реалізації стратегій розвитку національних економік відповідно до тенденцій постіндустріального розвитку.

Для формування цілісної системи інноваційного забезпечення транснаціоналізації світової економіки важливого значення набуває регулювання діяльності ТНК. Виділяють такі рівні вказаного регулювання: [160, с.63-64]

- *наддержавний* – основною метою регулювання на наддержавному рівні є забезпечення розвитку світової економіки через активізацію транснаціональної діяльності (регулювання конкуренції, захист вільної торгівлі, інвестицій тощо), формування кодексів корпоративної поведінки,

укладання багатосторонніх договорів. Функції регулювання здійснюють наддержавні політико-організаційні утворення (ООН, МВФ, Світовий банк, НАФТА, СОТ та ін.);

- *міждержавний* – основною метою регулювання на міждержавному рівні є покращення позицій ТНК у світовій економіці (підвищення конкурентоспроможності, отримання нових технологій, розширення ринків збуту продукції, доступ до ресурсів інших країн), перш з все, через залучення іноземних інвестицій, відповідно основним інструментом регулювання діяльності ТНК на міждержавному рівні виступають двосторонні інвестиційні угоди:

- *внутрішньодержавний* – основною метою на державному рівні є вирішення макроекономічних проблем (проблем безробіття, інфляції, формування сукупних попиту та пропозиції, збільшення обсягу валового внутрішнього продукту тощо). Для цього органи державної влади використовують законодавчу базу, яка регулює всі економічні відносини між ТНК і країнами, де вони розміщені;

- *суспільний* - основною метою регулювання на даному рівні є підвищення рівня добробуту у суспільстві. В основі суспільного регулювання знаходяться традиції, виховання, сформована суспільна думка.

Одночасно на кожному рівні можливості регулювання діяльності ТНК є обмеженими (так, наддержавне регулювання має рекомендаційний характер), тому виникає потреба у поєднанні регулюючих важелів на кожному рівні, тобто у трансрівневому підході щодо регулювання транснаціоналізації (наддержавні інститути шукають підтримки держави, яка використовує методи прямого впливу на інвестиційну та господарську діяльність ТНК; з іншого боку, при укладанні двосторонніх та багатосторонніх інвестиційних угод на державному рівні використовуються кодекси корпоративної поведінки, створені на наддержавному рівні). Тим більше зростає значення мобілізації власного соціально-економічного і науково-технічного

потенціалу країн при реалізації стратегій розвитку національних економік відповідно до тенденцій постіндустріального розвитку, як вказано вище.

Зміст трансрівневого регулювання діяльності ТНК полягає у такому: вплив суспільства на політику держави щодо регулювання діяльності ТНК; вплив державних органів влади на суспільний рівень; вплив державних органів влади на міждержавний рівень; вплив міждержавного рівня на державний рівень; вплив держав як суб'єктів регулювання діяльності ТНК на наддержавний рівень; вплив наддержавних інститутів на міждержавний рівень. [160, с.64-65]

Основні дієві важелі регулювання діяльності ТНК, безумовно, існують на країновому рівні. Держави можуть залучати інвестиції, нові технології виробництва, менеджменту ТНК за допомогою укладання договорів на міждержавному рівні. Однак результативне регулювання діяльності ТНК можливе лише за умови об'єднання зусиль суб'єктів різних рівнів в рамках управління світовим господарством. Дана трансрівнева взаємодія має привести у відповідність прагнення ТНК уникати регуляторних обмежень і можливості держави сприяти максимізації корисного ефекту від залучення транснаціонального капіталу в національну економіку.

З урахуванням вищевикладених регуляторних міркувань, а також на основі аналізу інфраструктури інновацій, створюваної на міжнародному рівні, можна зробити висновок щодо потреби в серйозній трансформації архітектури національної інноваційної системи України і її інфраструктурного забезпечення. При цьому формування сучасного інфраструктурного забезпечення національної інноваційної системи внаслідок складності, багатоаспектності та високої вартості вимагає для практичної реалізації обмеженої кількості визначених пріоритетів.

Це є тим більш важливим, що на сьогодні вихід України на міжнародні ринки ускладнено через недостатній ступінь інноваційності вітчизняної продукції. Незважаючи на задекларований перехід української економіки на інноваційну модель, країна на сучасному етапі розвивається, насамперед, за рахунок сировинного та експортоорієнтованого секторів економіки. Інноваційна активність

вітчизняних підприємств не збільшується, національний дослідницький потенціал використовується не повною мірою. [343, с.761] Обсяги державного фінансування науково-технічної діяльності в Україні протягом останніх років не перевищують 0,2% ВВП при нормі 1,7%. В результаті понад 90% продукції, яка виробляється в Україні, не має відповідного науково-технічного забезпечення. Як наслідок – вітчизняна продукція є недостатньо конкурентоспроможною.

Для забезпечення сприятливого інноваційного клімату необхідним є впровадження державних заходів, серед яких: розробка дієвої системи охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності; визначення системи пріоритетів науково-технічного розвитку; розробка державних цільових програм інноваційного розвитку; формування системи професійної підготовки та перепідготовки кадрів необхідної кваліфікації; впровадження дієвого механізму мотивації діяльності працівників інноваційної сфери; закріплення за інноваційним потенціалом системоутворюючої та капіталоутворюючої ролі в державі. [15]

Загалом формування ефективного управління інноваційними процесами слід починати з кардинального покращення інноваційного клімату, тобто з суттєвого підвищення інноваційної привабливості країни в цілому. Як було зазначено вище, сприятливий інноваційний клімат досягається за рахунок використання комплексу чинників науково-технічного, виробничого, фінансового, кадрового, природно-ресурсного, соціального та іншого характеру. Таким чином, перехід до інноваційної моделі розвитку є можливим виключно на основі ефективної інноваційної політики держави.

Важливість інноваційного клімату визначається тим, що його створення визначає: можливості для виробництва нових або покращених видів продукції та послуг; можливості для зміни соціальних відносин в суспільстві (кадрові інновації); можливості для розробки нових методів управління (управлінські інновації); можливості для створення нових механізмів просування продукції на ринок (ринкові інновації); можливості продукування і придбання ноу-хау, патентів; можливості взаємодії влади і бізнесу; можливості комерціалізації технологій тощо.

5.3. Перспективні напрями участі України в процесах транснаціоналізації світової економіки в контексті використання інноваційних важелів.

Сучасні процеси транснаціоналізації мають динамічну тенденцію розвитку, що впливає на процеси функціонування світової економіки. Загалом на сучасному етапі можна виділити декілька основних тенденцій світогосподарського розвитку – формування глобальної економіки, концентрація транснаціонального капіталу, розвиток високотехнологічних галузей промисловості, зростання рівня транснаціоналізації переважної більшості країн. В результаті розвитку продуктивних сил та інтернаціоналізації усіх сфер суспільного життя, встановлення безпосередніх стійких зв'язків між суб'єктами різних країн, виробничий процес в одній країні стає складовою частиною процесу, який відбувається в інтернаціональному або світовому масштабах. Об'єднуючою ланкою даних тенденцій виступає активізація інноваційної діяльності.

Інноваційна діяльність як основний пріоритет довгострокової стратегії підвищення рівня конкурентоспроможності країн, впливає на позиції останніх у світовій економіці. Саме відсутність чи наявність інноваційного продукту зумовлює збільшення розриву між країнами світу внаслідок стрибкоподібного наростання нееквівалентного обміну (так, наприклад, за показником ВВП на душу населення за ПКС країни-лідери – Ліхтенштейн, Катар та ін. демонструють показники, що перевищують 100 тис. дол. США, в той час як такі країни, як Конго, Ліберія, Бурунді мають показники на рівні 300-400 дол. США). [165, с.77]

Крім того, характер операцій учасників світового ринку, диверсифікація міжнародної економічної діяльності суб'єктів міжнародної економіки вже не дозволяє ототожнювати їх тільки з країною національної приналежності. Транснаціоналізація призводить до того, що, перш за все, посилюється конкуренція країн за ресурси у всіх сегментах глобалізованої економіки.

За даних умов обраний Україною курс на модернізацію національної економіки потребує суттєвих нововведень у розгалуженій системі виробництва, що, в свою чергу, вимагає розробки інноваційної парадигми національного економічного розвитку. Це є тим більш важливим, що розвиток України в найближчі десятиліття буде відбуватись в умовах жорсткої міжнародної конкуренції на фоні щорічних втрат позицій країни у рейтингу глобальної конкурентоспроможності (зниження за останній рік становило 8 позицій, подібне зниження демонстрували Єгипет, Гана, Уругвай, Бенін) (табл. 5.4). Як можна бачити, за деякими позиціями (вища освіта; розмір ринку) Україна займає непогані позиції, проте стан інших складових зміщує країну на 76 сходинку.

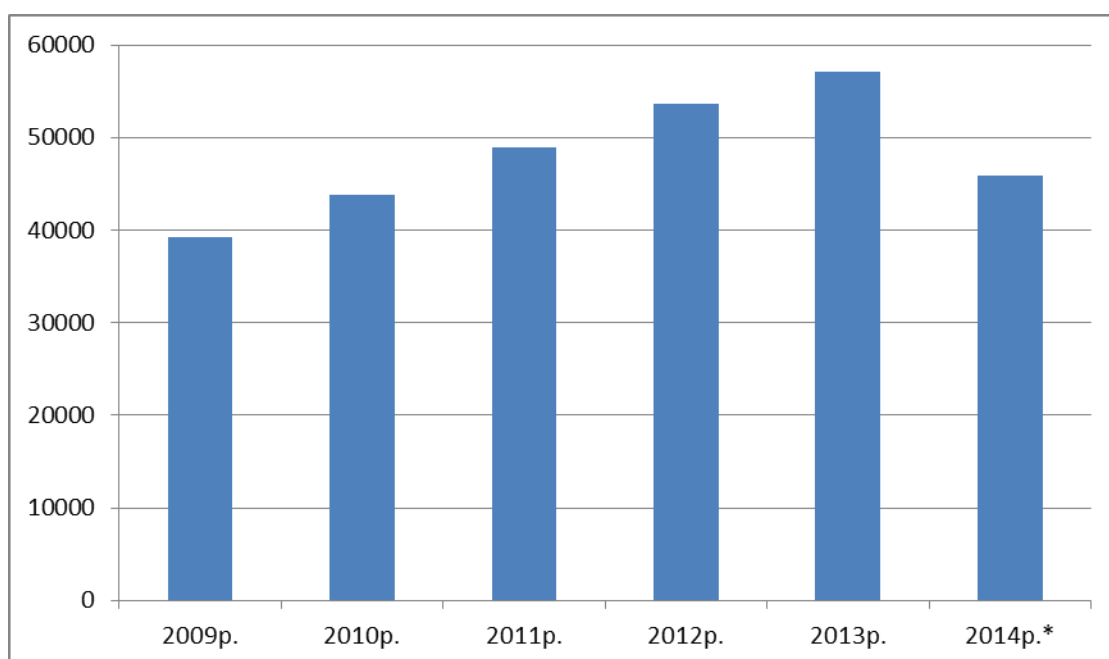
Таблиця 5.4

Індекс глобальної конкурентоспроможності України [400]

	<i>Позиція в рейтингу</i>	<i>Сума балів (1-7)</i>
GCI 2014-2015	76	4,14
GCI 2012-2013	84	4,0
GCI 2010-2011	89	3,9
GCI 2009-2010	83	4
GCI 2008-2009	72	4,1
GCI 2007-2008	71	4
1. Якість інститутів	130	2,98
2. Інфраструктура	68	4,16
3. Макроекономічна стабільність	105	4,14
4. Здоров'я та початкова освіта	43	6,14
5. Вища освіта та профпідготовка	40	4,93
6. Ефективність ринку товарів та послуг	112	3,99
7. Ефективність ринку праці	80	4,12
8. Розвиток фінансового ринку	107	3,54
9. Технологічний рівень	85	3,5
10. Розмір внутрішнього ринку	38	4,58
11. Конкурентоспроможність компаній	99	3,66
12. Інноваційний потенціал	81	3,16

Однією з причин зазначеної ситуації є незадовільний стан інноваційної складової національної економіки (у 2014р. за категорією інтелектуальної власності Україна посідала 95-ту позицію зі 130 країн) через нестачу власних інвестиційних ресурсів.

За даних умов виникає необхідність залучення прямих іноземних інвестицій (рис. 5.10) через механізм транснаціоналізації (в рамках якого інвестиційні ресурси вільно перерозподіляються у масштабі світового господарства), адже ТНК на сьогодні є одним з основних українських інвесторів. В Україні зареєстровано близько 7 тис. філій іноземних ТНК (приблизно 0,8% від загальної кількості філій ТНК). За різними оцінками, щорічна потреба України в інвестиціях сягає 100-120 млрд. дол. США. [37, с.35] З огляду на існуючі розміри прямих іноземних інвестицій в економіку України (рис. 5.10), можна констатувати постійне зростання потреби в них.

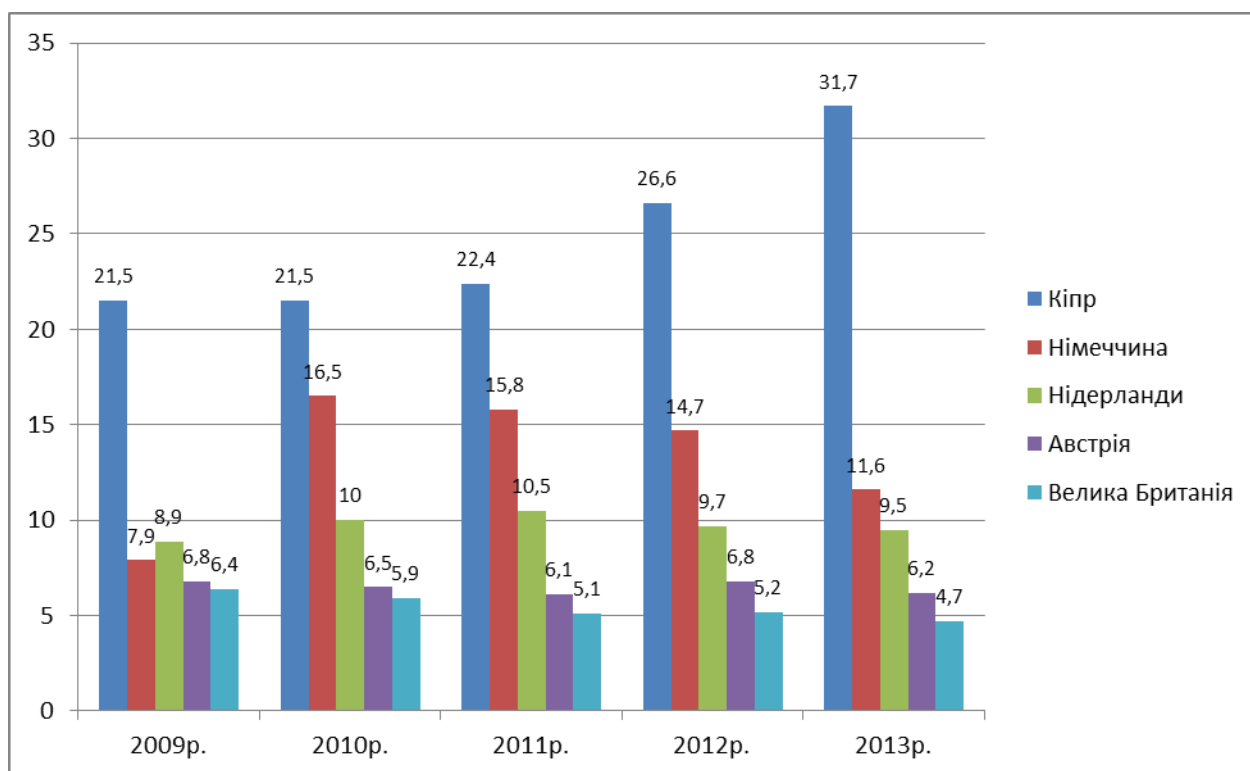

* без урахування тимчасово окупованої АРК і м.Севастополя

Рис. 5.10. Динаміка прямих іноземних інвестицій в Україну у 2010-2014рр., тис. дол. США. [238]

За даними держкомстату України, обсяг прямих іноземних інвестицій в розрахунку на одну особу складає 1218,1 дол. США. З країн ЄС надійшло 77,4% загального обсягу акціонерного капіталу ТНК, з країн СНД – 7,9%, з інших країн світу – 14,7%. Основними країнами-інвесторами традиційно є

Кіпр, Німеччина, Нідерланди, Російська Федерація, Австрія, Велика Британія, Віргінські Британські острови, Франція, Швеція, Швейцарія (рис. 5.11). В цілому на ці країни припадає понад 80% загального обсягу прямих інвестицій, що свідчить про незадовільну диверсифікацію джерел залучення прямих іноземних інвестицій в Україну.

Рис. 5.11. Розподіл прямих іноземних інвестицій в Україну за основним країнами-інвесторами у 2009-2013рр., % до загального обсягу. [238]

Спостерігається також непропорційний розподіл обсягів залучення інвестицій у регіони України (рис. 5.12). Регіони, до яких надходить найбільша кількість інвестицій (Дніпропетровська, Донецька, Харківська, Київська, Львівська, Одеська, Запорізька області, м.Київ) є найбільш економічно розвинутими, однак таке спрямування ПІІ в регіональному розрізі не сприяє рівномірному соціально-економічному розвитку регіонів і посилює подальше збільшення розриву у їх розвитку.

Загалом, згідно з наявними оцінками, Україна знаходиться на перехідній стадії розвитку за рахунок факторних переваг: вітчизняна економіка

функціонує переважно завдяки екстенсивному розвитку, що пояснюється пріоритетним значенням традиційних форм економічної діяльності в Україні (агропромисловість, металургія), незначними обсягами інвестування та недостатньою підтримкою високотехнологічних (інноваційних) галузей та тих, що створюють високу додану вартість. [241] В результаті позиції України за рейтингом *Doing Business* в 2011-2014рр. є не найкращими у порівнянні з іншими країнами (табл. 5.5) (субіндекс «сплата податків» обрано, виходячи з того, що він визначає рівень добробуту в державі, і відповідно – можливість державної інвестиційної діяльності).

Таблиця 5.5

Динаміка позицій окремих країн у рейтингу *Doing Business* [392]

<i>Країна</i>	<i>Doing Business Paying taxes (rank)</i>			
	<i>2011</i>	<i>2012</i>	<i>2013</i>	<i>2014</i>
ОАЕ	5	7	1	1
Саудівська Аравія	6	10	3	3
Китай	3	3	4	4
Сінгапур	4	4	5	5
Канада	10	8	8	8
США	62	72	69	64
Німеччина	88	89	72	89
Білорусь	183	156	129	133
Україна	181	181	165	164
Таджикистан	165	168	175	178

За іншими рейтингами позиції України також є надзвичайно низькими (табл. 5.6). Дані рейтинги є вагомими, оскільки надають незалежну оцінку економічному стану нашої країни, відображаючи сприйняття країни у зовнішньому середовищі та мають особливе значення, адже широко використовуються як приватними інвесторами, міжнародними організаціями, так і великими ТНК при оцінці макроекономічних умов ведення бізнесу. [241, с.34]

Таблиця 5.6

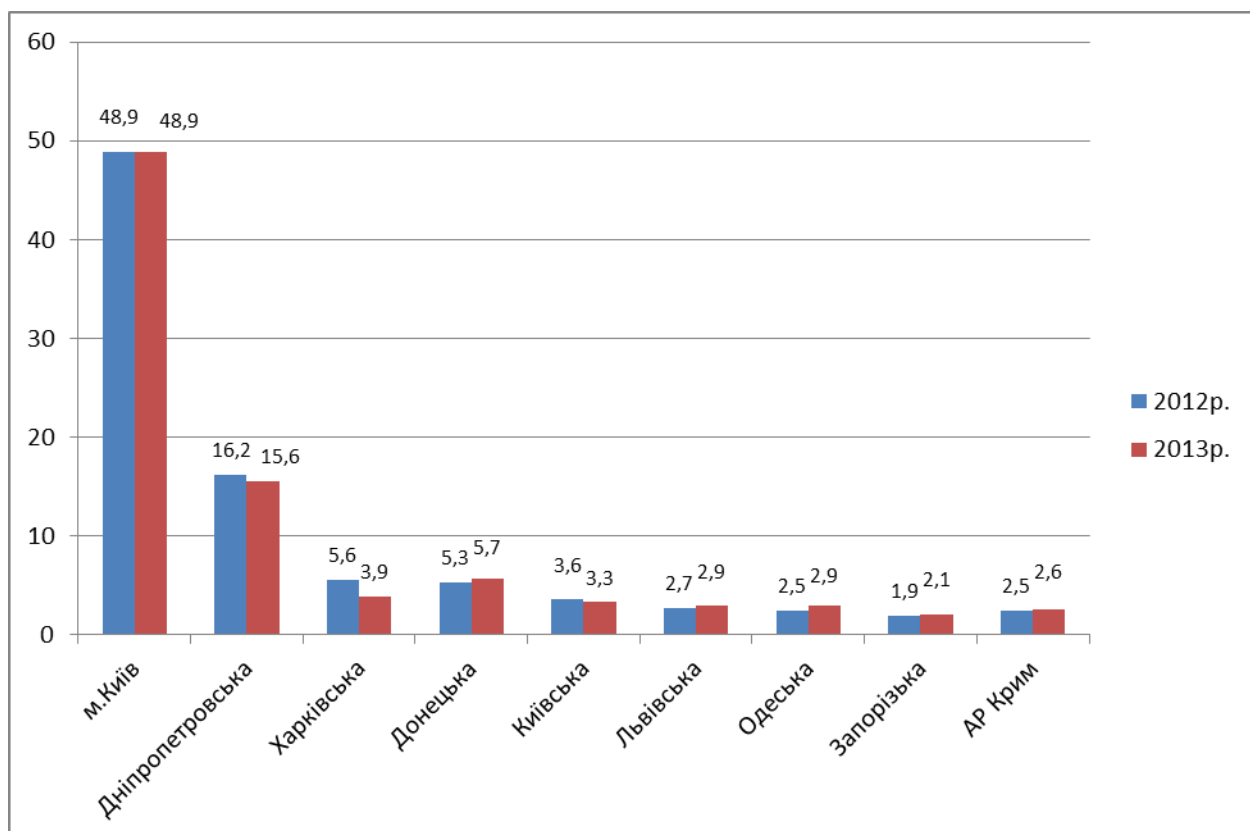
Позиції України в міжнародних рейтингах у 2014р. [241, с.34]

<i>Організація, що складає рейтинг</i>	<i>Назва рейтингу</i>	<i>Місце України</i>	<i>Кількість країн у рейтингу</i>
Фонд Heritage Foundation	Рейтинг економічної свободи	155	185
Всесвітній економічний форум (Давос)	Рейтинг фінансової стабільності	55	55
«Альянс за право власності» (США)	Рейтинг захисту прав власності	110	130

Так, американський стратегічний дослідницький фонд *Heritage Foundation* відзначив прогрес у досягненні п'яти економічних свобод України в порівнянні з минулим роком. Загальний бал економічної свободи в Україні становить 49,3, що визначає для національної економіки 155 місце в індексі свобод 2014р. Показник піднявся на 3 пункти вище у порівнянні з попереднім роком з помітним збільшенням 5-ти з 10-ти економічних свобод, включаючи свободу бізнесу, контролю за державними витратами та монетарну свободу. Відповідно до міжнародного рейтингу захисту прав власності, який оприлюднюється щорічно Альянсом прав власності *Property Right Alliance*, визначається, в яких країнах фізичні права та права інтелектуальної власності є найбільш захищеними. Міжнародний індекс прав власності враховує три складові: правове й політичне середовище; захист фізичної власності; права інтелектуальної власності (захист прав інтелектуальної власності; захист патентів та рівень піратства). У звіті *Всесвітнього економічного форуму* оприлюднено рейтинг фінансової стабільності, в якому Україна зайняла останню позицію серед 55 держав.

В результаті аналізу рейтингів можна зазначити, що позиції України знизилась під впливом світової фінансової кризи, яка значною мірою вплинула на експортоорієнтованість економіки, що, в свою чергу, зумовлює зниження її інвестиційної привабливості та зменшення в майбутньому потоку

іноземних інвестицій. За даних умов Україні слід зменшити залежність національної економіки від експортоорієнтованих галузей та створити сприятливі умови для функціонування корпоративного капіталу. [241, с.34]

Рис. 5.12. Розподіл залучених прямих іноземних інвестицій за основними областями України у 2012-2013рр., % до загального обсягу. [238]

Більшість іноземних ТНК, які представлено на українському ринку, спеціалізуються на харчовій промисловості і торгівлі. Великі ж промислові концерни на українському ринку відсутні (винятком є Mittal Steel). Найбільшу експансію в Україні демонструють ТНК, представлені в табл. 5.7. Галузева структура ТНК свідчить, що найбільшу інтенсивність ТНК демонструють у галузях нафтогазової, хімічної, сільськогосподарської та харчової промисловості, телекомунікаційних послуг. [94, с.95-115]

Інтереси ТНК обумовлені економічними вигодами. Масштаби присутності провідних ТНК в економіці України представлено на рис. 5.13.

Для ТНК з країн Європейського Союзу та США найбільш привабливими є такі галузі української економіки : [238]

- харчова промисловість (*Nestle, ABInBev, Kraft Foods, Coca-Cola Company, Uniliver*);
- торгівля (*Wal-Mart Stores, Carrefour SA, McDonalds Corporation*);
- фінансовий сектор (*Raiffeisen International Bank – Holding AG*);
- фармацевтика (*BASF SE, Bayer AG*).

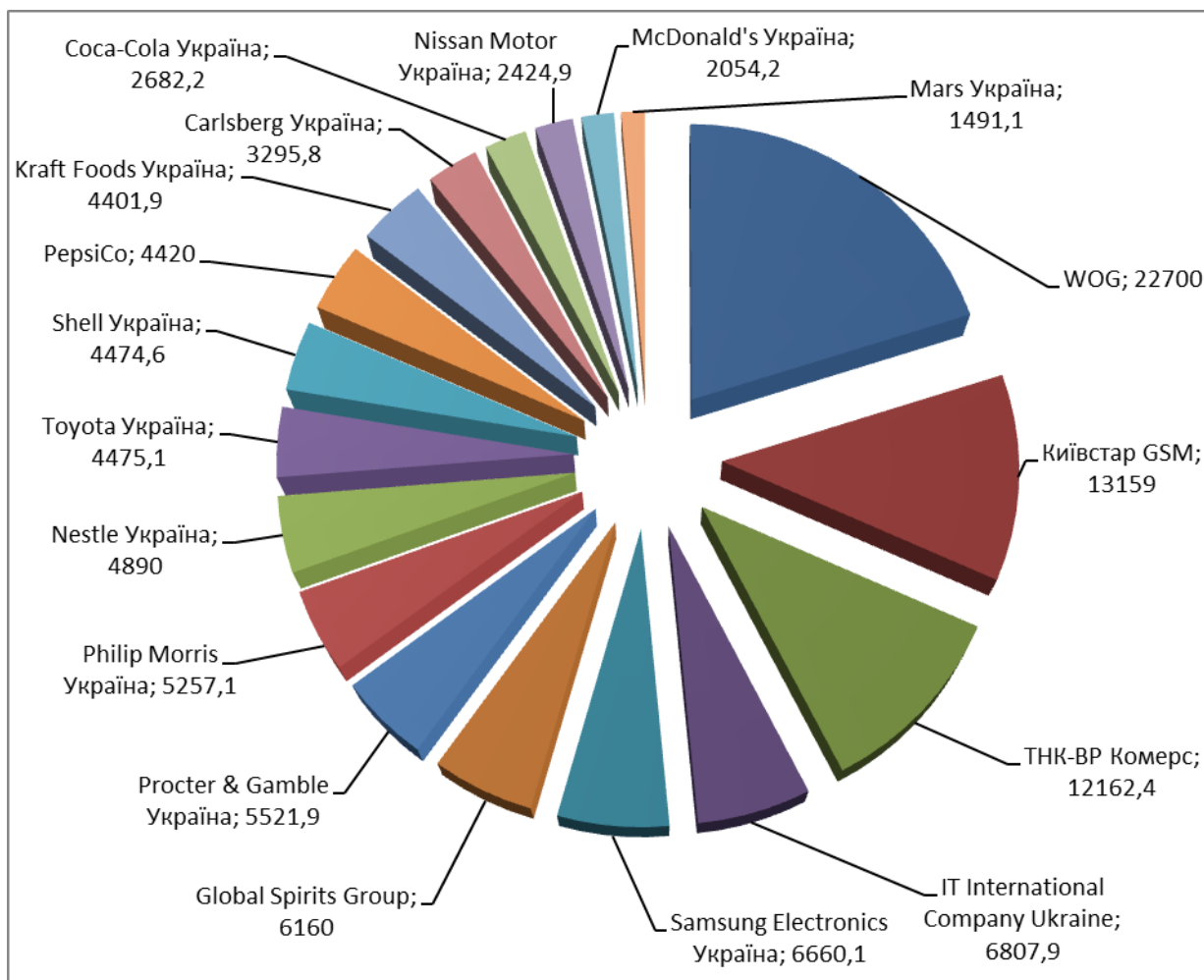
Таблиця 5.7

Економічна експансія ТНК в Україні за галузями [8]

Рейтинг	Компанія	Галузь
6	WOG	Нафтогазова промисловість
19	Київстар	Телекомунікаційні послуги
20	ТНК-ВР Комерс	Нафтогазова промисловість
43	JT International Company Ukraine	Тютюнова промисловість
47	Samsung Electronics Україна	Торгівля
50	Global Spirits Group	Алкогільна промисловість
57	Procter and Gamble Україна	Хімічна промисловість
59	Philip Morris Україна	Сільське господарство
66	Nestle Україна	Харчова промисловість
72	Toyota Україна	Машинобудування
73	Shell Україна	Нафтогазова промисловість
75	PepsiCo	Харчова промисловість
76	Kraft Foods Україна	Сільське господарство
98	Carlsberg Україна	Сільське господарство
113	Coca-Cola Україна	Харчова промисловість
124	Nissan Motor Україна	Машинобудування
140	McDonald's Україна	Харчова промисловість
177	Mars Україна	Торгівля

Як можна бачити, серед пріоритетів іноземних ТНК високотехнологічні галузі відсутні. Загалом інвестиції спрямовуються у вже розвинені сфери економічної діяльності. Так, у промисловість спрямовано 30,8% загального обсягу ПІІ, сферу фінансів – 29,1% (рис. 5.14).

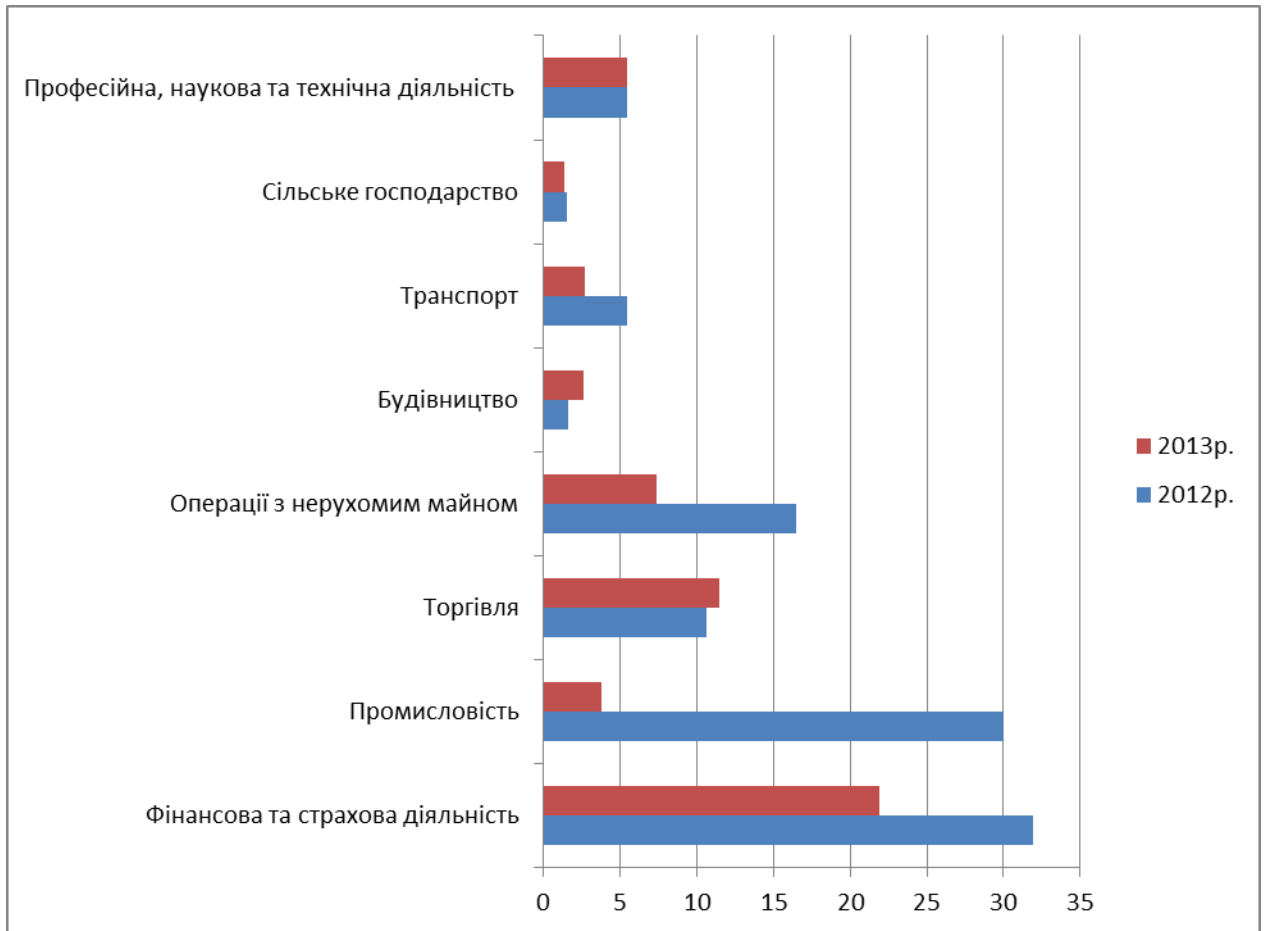

Рис. 5.13. Структура виручки від реалізації, що отримують ТНК, присутні на українському ринку, млн. грн.

Причинами, що перешкоджають надходженню ПІІ в Україну, визначено такі: [37, с.36-37]

- нестабільний політичний стан;
- можливість неоднозначного трактування законів і правових норм;
- складність адміністративних податків;
- відмінні норми технічного регулювання (сертифікація і стандартизація) та ін.

Загальний рейтинг інвестиційної привабливості галузей економіки України представлено на рис. 5.15.

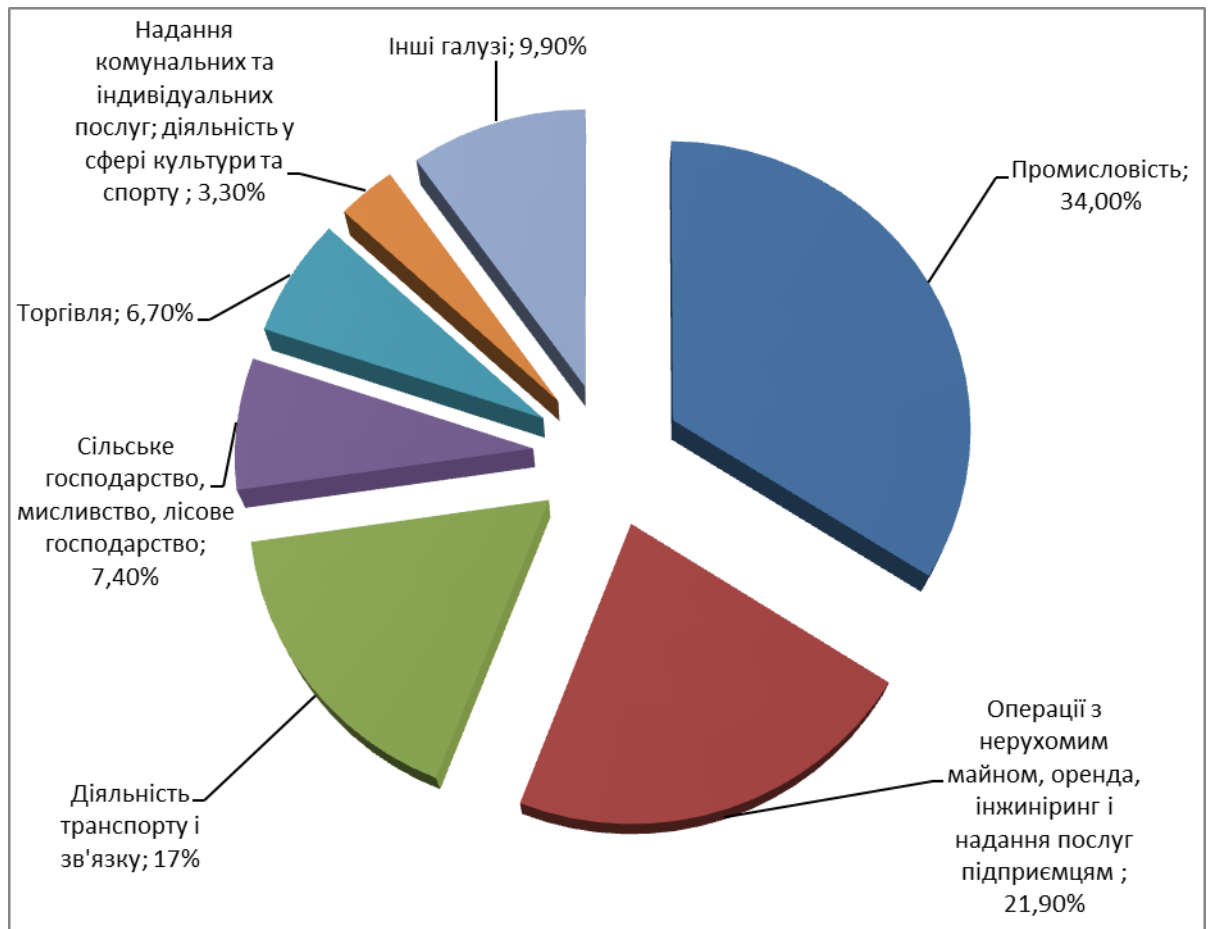

Рис. 5.14. Розподіл прямих іноземних інвестицій за основними видами економічної діяльності у 2012-2013рр., % до загального обсягу інвестування. [238]

Збільшення привабливості України для іноземних інвесторів залежить від темпів ринкової трансформації економіки, макроекономічної стабілізації, характеру структурних перетворень. [297, с. 36] Це є тим більш важливим, що Україна як приймаюча країна ТНК не посіла належного місця в їх діяльності, маючи один з найнижчих показників залучення прямих іноземних інвестицій серед країн Центральної та Східної Європи, СНД. За обсягами іноземних інвестицій на душу населення Україна поступається навіть Албанії і Казахстану. [257]

Останніми роками українські компанії все активніше здійснюють транснаціоналізацію операцій. Їх діяльність виходить за межі національної економіки, вже не обмежуючись збільшенням обсягів експортно-імпортних

операцій, а перетворюючись на повноцінні транснаціональні корпорації. До найбільших ТНК в Україні відносять: [37, с. 37]

Рис. 5.15. Рейтинг інвестиційної привабливості галузей економіки України у 2014р. [238]

- «УкрАВТО» - найбільший виробник, дистриб'ютор і сервісний постачальник в Україні. До складу компанії відносять: два заводи з виробництва автомобілів в Україні і два в Польщі, 10 заводів з виробництва комплектуючих в Україні і 12 – в Польщі, 414 сервісних центрів, 476 автосалонів і пунктів продажу;
- «Індустріальний Союз Донбасу» (ІСД) – металургійна корпорація, заснована у 1995р. До її складу входять 5 найбільших металургійних активів і 10 менших комбінатів і заводів в Україні, Угорщині та Польщі. В компанії зайнято близько 40 тис. працівників;
- «ROSHEN» - компанія має виробничі потужності у трьох країнах, її продукція представлена більше ніж в 11 країнах світу. Це одна з

найбільших корпорацій з виробництва солодощів у світі (за версією Candy Industry Top-100 – 18 місце в світі);

- «System Capital Management» (СКМ) – українська багатогалузева група, що включає більше 100 підприємств у сфері металургії, енергетики, фінансів, телекомунікації, медіа та інших секторів економіки. Географічний діапазон компанії включає Україну, Росію, США, Італію, Великобританію, Швейцарію та Болгарію. У корпорації зайнято близько 300 тис. осіб;

- та ін.

Загалом індекс транснаціоналізації економіки України характеризується позитивною динамікою, його значення за останні 10 років зросло майже у 3 рази (рис. 5.15), що обумовлено збільшенням обсягів іноземних ТНК, які розміщують свої дочірні підприємства і філії в Україні. Найбільшими ТНК, які вклали значні фінансові ресурси, є PepsiCo (обсяг інвестиційних вкладень 250 млн. дол. США), Київстар GSM (240 млн. дол. США) та ін. Дані щодо вкладання інвестицій найбільшими транснаціональними інвесторами в Україну наведено у табл. 5.8.

Загалом Україна як промислова держава транснаціональним компаніям нецікава (рис. 5.16). Такий висновок можна зробити за результатами аналізу переліку ТНК, представлених на вітчизняному ринку (*Siemens, Volkswagen, Deutsche Telecom, Sony, Panasonic, TNK-BP, Coca-Cola, Cargill, Carlsberg, Sun Interbrew, Kraft Foods, Nestle, Phillip Morris, Reemstma, McDonalds, Metro Cash&Carry, Billa, DHL, Samsung, Toyota, Nokia, HP, British American Tobacco, ING Paribas, Erste Bank, Raiffeisen Bank* та ін.). Такі промислові концерни, як *ExxonMobil, General Electric, Westinghouse* та ін. на українському ринку відсутні. Виняток – *Mittall Steel*, для якої український актив – Криворіжсталь – проміжна ланка виробничого ланцюга. [257, с.37]

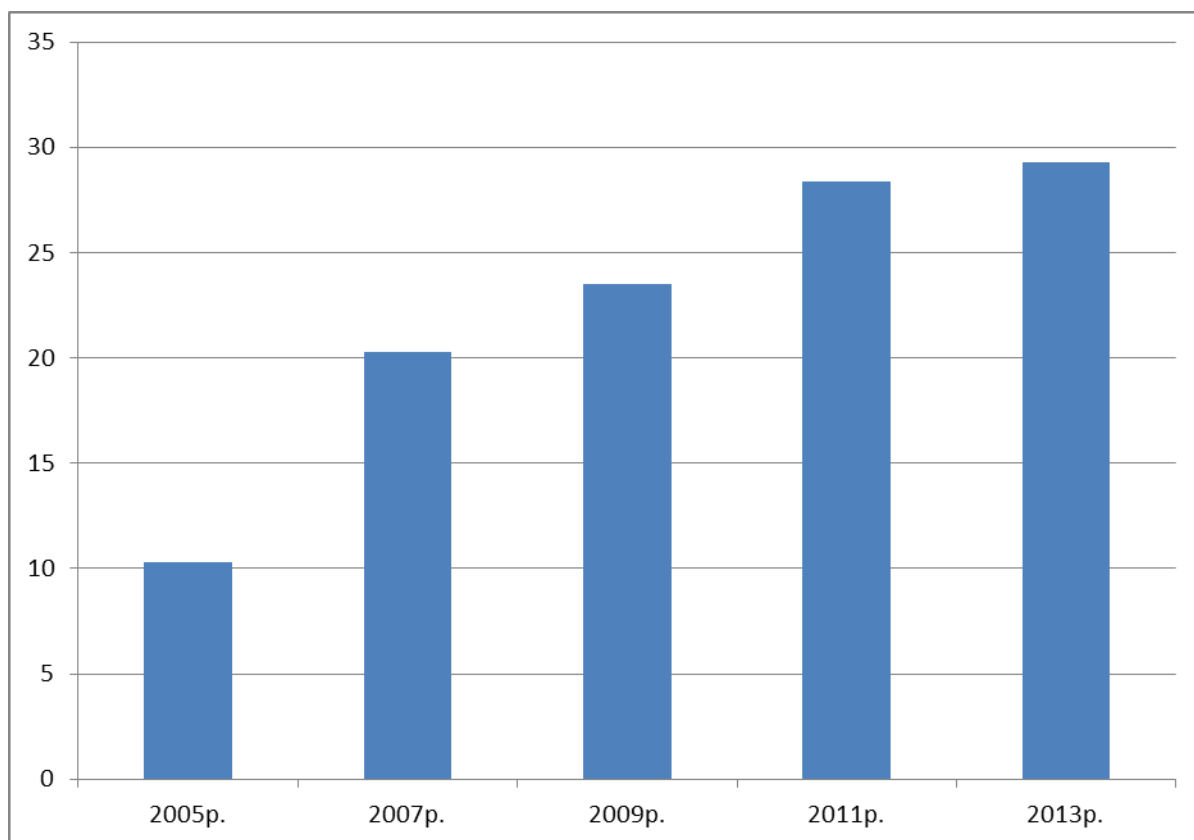
Таблиця 5.8

Найбільші ТНК, які інвестували у дочірні компанії, філії та спільні підприємства в Україні у 2013р. [80, с.38]

<i>Корпорація</i>	<i>Країна</i>	<i>Галузь</i>	<i>Обсяги вкладень, млн. грн.</i>
McDonald's Corporation	США	Харчова промисловість	198,3
Nestle S.A.	Швейцарія	Харчова промисловість	178,5
British American Tobacco	Велика Британія	Тютюнова промисловість	166,8
British Petroleum	Велика Британія	Нафтогазова промисловість	142,6
Procter & Gamble	США	Хімічна промисловість	135,1
Shell	Нідерланди	Нафтогазова промисловість	124,9
Coca-Cola	США	Харчова промисловість	121
Unilever	Велика Британія, Нідерланди	Харчова промисловість та побутова хімія	111,5
PepsiCo	США	Харчова промисловість	112,3

Серед закордонних інвесторів найбільш інвестиційно привабливими в Україні є такі галузі економіки: харчова промисловість та переробка сільськогосподарських продуктів – 15,7% від загального обсягу ПШ, залучених для України; торгівля – 15,6%; фінансова сфера – 8,5%; машинобудування – 8,0%; транспорт – 7,6%; металургія та обробка металу – 5,4%; операції з нерухомістю – 4,6%; хімічна та нафтохімічна промисловість – 4,1%. [426] Для ТНК з країн ЄС та США найбільш привабливими галузями економіки України є такі: харчова промисловість, підприємства торгівлі, фінансовий сектор, фармацевтика (в цих галузях обіг капіталу є швидким, а комерційні ризики – мінімальні). Привабливими для ТНК з промислово

розвинутих країн є також інвестування в інфраструктуру бізнес-послуг для обслуговування, у першу чергу, підприємств з іноземними інвестиціями. [257, с.37]

Рис. 5.16. Динаміка індексу транснаціоналізації економіки України у 2005-2013рр., %.

Експансія ТНК в Україні здійснюється не шляхом побудови виробничих комплексів та науково-дослідних центрів, а злиттям чи поглинанням вже існуючих національних компаній. [257, с.37] Станом на 2013р. в Україні в різних секторах економіки укладено 130 угод зі злиття і поглинання на загальну суму більше ніж 4 млрд. дол. США (табл. 5.9). Основними напрямками концентрації інтересів ТНК щодо української економіки є АПК, промисловість і фінансовий ринок, що обумовлено ступенем ефективності функціонування цих секторів економіки та їх стратегічною важливістю для створення ВВП. Враховуючи рівень розвитку науково-технічного прогресу, вказані галузі є не тільки стратегічно важливими, але й перспективними щодо реалізації інноваційних програм. Тобто іноземні компанії не прагнуть

вкладати кошти у високотехнологічні галузі, а більшість інвестицій спрямовують у торгівлю, переробну промисловість, нерухомість та будівництво.

Найбільша інвестиційна активність спостерігається в енергетиці (31% залучених коштів), металургії (24%), сільському господарстві (16%), ринку нафти і газу (12%). [80, с.39] При цьому на операції кредитування припадає всього 16% від загальної кількості операцій.

Таблиця 5.9

Структура та динаміка українського ринку злиттів і поглинань [8]

Галузь	Кількість угод			
	2010р.	2011р.	2012р.	2013р.
Промисловість	20	30	20	22
АПК	36	20	35	30
Будівництво	-	13	-	10
Фінансовий сектор	10	12	10	11
Сектор телекомунікацій	5	8	5	6
Інші	29	17	30	33

Ймовірність активізації участі України у процесах транснаціоналізації зумовлена пошуком нових ринків і напрямків диверсифікації діяльності з боку ТНК країн G7 (Франція, Німеччина, Італія, Японія, Великобританія, США, Канада), які, за даними глобального аналітичного звіту *PricewaterhouseCoopers* «Світ у 2050р.», відчули вплив світової фінансової кризи набагато сильніше, ніж країни E7 (Китай, Бразилія, Індія, Індонезія, Мексика, Туреччина, Росія), внаслідок чого очікуються зміни у лідерстві країн за обсягом ВВП за паритетом купівельної спроможності (за умови збереження наявних тенденцій розвитку світової економіки) (табл. 5.10).

Дані процеси накладаються на очікування України в контексті визначення потенційних напрямків участі в процесах транснаціоналізації в інноваційному сегменті з метою використання наявних конкурентних переваг, особливо у високотехнологічному сегменті. Одночасно величезною

проблемою є нестача власних інвестиційних ресурсів і непривабливість вітчизняного інноваційного сектору для іноземних інвесторів. Безумовно, дана обставина, крім іншого, зумовлена більш тривалими строками окупності вкладень в інноваційні галузі, певною ризикованістю, а також небажанням створювати потенційно конкурентну для інвесторів економіку (для країн їх походження).

Таблиця 5.10

Фактичний і прогнозний рейтинг 20 найбільших економік світу за обсягом ВВП по ПКС [165, с.78]

<i>2011 р.</i>			<i>2030 р.</i>		<i>2050р.</i>	
<i>Рейтинг за ПКС</i>	<i>Країна</i>	<i>ВВП за ПКС, млрд. дол. США</i>	<i>Країна</i>	<i>ВВП за ПКС, млрд. дол. США</i>	<i>Країна</i>	<i>ВВП за ПКС, млрд. дол. США</i>
1	США	15094	Китай	30634	Китай	53856
2	Китай	11347	США	23376	США	37998
3	Індія	4531	Індія	13716	Індія	34704
4	Японія	4381	Японія	5842	Бразилія	8825
5	Німеччина	3221	Росія	5308	Японія	8065
6	Росія	3031	Бразилія	4685	Росія	8013
7	Бразилія	2305	Німеччина	4118	Мексика	7409
8	Франція	2303	Мексика	3662	Індонезія	6346
9	Великобританія	2287	Великобританія	2499	Німеччина	5822
10	Італія	1979	Франція	3427	Франція	5714
11	Мексика	1761	Індонезія	2912	Великобританія	5598
12	Іспанія	1512	Туреччина	2760	Туреччина	5032
13	Південна Корея	1504	Італія	2629	Нігерія	3964
14	Канада	1398	Корея	2454	Італія	3867
15	Туреччина	1243	Іспанія	2327	Іспанія	3612
16	Індонезія	1131	Канада	2148	Канада	3549
17	Австралія	893	Саудівська Аравія	1582	Південна Корея	3545
18	Польща	813	Австралія	1535	Саудівська Аравія	3090
19	Аргентина	720	Польща	1415	В'єтнам	2715
20	Саудівська Аравія	686	Аргентина	1407	Аргентина	2620

Загалом вплив світової фінансової кризи викликає необхідність перегляду прогнозів довгострокового зростання країн *G7*, особливо США і тих європейських країн, які раніше використовували величезні обсяги позикових коштів (державних і приватних) для сприяння зростанню. Показники середнього зростання ВВП за паритетом купівельної спроможності (ПКС) свідчать про те, що в період з 2012 по 2050р. очолювати список країн з найбільш швидкими темпами зростання буде Нігерія, за нею підуть В'єтнам, Індія, Індонезія, Малайзія, Китай, Саудівська Аравія, Південна Африка. Це означає, що за зростанням ВВП за паритетом купівельної спроможності країни *E-7* можуть обійти країни *G7* до 2020р., і до 2050р. Китай, США та Індія можуть стати найбільшими економіками світу, а на четвертому місці, з великим відставанням від лідерів, виявиться Бразилія, яка випереджатиме Японію. До того ж моменту економіки Росії, Мексики та Індонезії можуть перевищити за обсягами економіки Німеччини або Великобританії; Туреччина може обігнати Італію; а Нігерія може зайняти більш високе місце в таблиці лідерів, поруч з В'єтнамом та Південною Африкою в довгостроковій перспективі. Окрім найбільших економік світу, довгостроковий потенціал зростання має Малайзія, а Польща може продовжити обганяти західноєвропейські країни у найближчі десятиліття. [267; 165, с.77]

Що стосується трансформаційних процесів в ЄС, вони також є проявом посткризового економічного та інформаційного розвитку. Кризові явища в євроні були значним чином зумовлені особливостями її економічної та інституційної організації, зокрема, наявністю умов для вільного руху капіталу та відсутністю скоординованої політики в інших секторах економіки. На даний момент більшість політичних лідерів ЄС вважає поглиблення інноваційної діяльності головною запорукою забезпечення майбутнього економічного зростання Євросоюзу та попередження виникнення кризових явищ в майбутньому. Кризові явища в ЄС сприяли посиленню впливу країн, що виявились найбільш конкурентоздатними в

поточній економічній ситуації. Найбільш стійкою позицією відзначається Німеччина. [165, с.78]

Таким чином, в економіці України ТНК відіграють важливу роль у формуванні стратегії розвитку національної економічної системи. Напрями та перспективи розвитку економіки України і транснаціоналізація економіки держави вимагають активізації дій вітчизняних суб'єктів господарювання у процесі транснаціоналізації через залучення прямих іноземних інвестицій з боку світових ТНК і формування транснаціонального характеру бізнесу власних компаній. Саме транснаціоналізація може виступити економічним механізмом, який визначить нові пріоритети суспільного відтворення, цілі зовнішньоекономічної політики, особливості та умови участі країни у міжнародному поділі праці. [37, с.38]

При цьому на перший план виходить питання забезпечення конкурентоспроможності національної економіки, провідним драйвером якого виступає інноваційна складова економічного розвитку. Саме інноваційна складова може виступити економічним механізмом, який визначить нові пріоритети суспільного відтворення, цілі зовнішньоекономічної політики, особливості та умови участі країни в міжнародному поділі праці.

Для України процес входження у простір глобальної конкуренції засвідчує складність багатоаспектної взаємодії з іншими країнами, що передбачає необхідність мобілізації власного соціально-економічного та науково-технічного потенціалу при реалізації стратегій розвитку відповідно до «постіндустріальних» тенденцій. Зокрема, мова йде про такі аспекти: [117, с.294]

- розширення науково-технічних зв'язків і співпраці міжнародних наукових інституцій;
- зменшення тривалості розробки та впровадження нових товарів з одночасним підвищенням їх наукоємності і технічної складності;

- скорочення життєвого циклу товарів та комерціалізації процесу продукування технічних знань, інформаційних технологій;
- інтеграція національних інноваційних систем через утворення мереж корпоративних, промислових і регіональних кластерів;
- посилення процесів злиття та поглинання інноваційних компаній з метою удосконалення продукції, модернізації технологічної бази, використання глобального науково-дослідного потенціалу;
- зростання частки іноземного фінансування наукових досліджень і створення дослідних підрозділів ТНК.

За даних умов з боку України доцільним видається надання преференцій високотехнологічним галузям, які володіють потенційними інноваційними конкурентними перевагами в аспектах виробництва та здійснення НДДКР (літакобудування, космічна галузь, сфера програмного забезпечення, виробництво енергозберігаючого обладнання тощо), задіяння можливостей яких сприятиме інтеграції національних інноваційних систем за участю України через утворення відповідних корпоративних мереж, у т.ч. через зростання частки іноземного фінансування НДДКР і створення дослідних підрозділів закордонних ТНК в Україні. Вирішення даного завдання є надзвичайно важливим, оскільки Україна погіршила свої позиції стосовно захисту прав інвесторів.

При цьому, з одного боку, не можна надмірно залежати від імпортованих ресурсів (у тому числі фінансових), а з іншого - надмірно використовувати протекціоністські бар'єри та занадто концентруватись на внутрішньоекономічному розвитку (через потенційні загрози обмеження можливостей опанування науково-технічних інновацій). [31, с.7]

Аспект транснаціоналізації при забезпеченні участі України у процесах міжнародної інноваційної взаємодії є надзвичайно важливим. Оскільки Україна відчуває нестачу фінансових ресурсів для створення, зміцнення та виведення власних ТНК на світовий рівень, виникає необхідність у залученні іноземних інвестицій. У даному контексті транснаціональні компанії є

найбільш вдалим інструментом, оскільки іноземні ТНК спрямовують значні інвестиційні потоки до країни-реципієнта, а враховуючи інтелектуальний потенціал України, найбільш ймовірним виглядає залучення ТНК до міжнародної співпраці саме в інноваційному сегменті.

До основних чинників, що сприятимуть міжнародній інноваційній співпраці України у стратегічному вимірі, можна віднести такі: [167, с.66-67]

- зосередження на комерційному використанні наукових результатів та розподіл ринку, пов'язаного з розробкою та використанням нових технологій;
- подолання перешкод на шляху отримання ліцензій на продаж товарів за кордоном і перешкоджання труднощам, що зумовлюються розбіжностями в патентних законодавствах;
- розширення доступу до новітніх технологій, що застосовуються в інших регіонах, та спрямування витрат на проведення високотехнологічних наукових робіт;
- об'єднання окремих виробів у межах нових систем виробничого чи споживчого призначення й використання уніфікації та стандартизації, що охоплюють усі стадії створення виробу.

На основі вищевикладеного можна зробити висновок, що *стратегічними напрямками активізації участі України в процесах міжнародної інноваційної взаємодії* мають стати такі: скоординоване управління інвестуванням інноваційної сфери країни; визначення пріоритетів інноваційного розвитку; забезпечення ефективного використання переваг локального територіального розташування інноваційного потенціалу; активізація міжнародного співробітництва в інноваційній сфері.

Таким чином, особливої важливості у викладеному контексті набуває формування в країні привабливого інноваційного клімату, необхідність формування якого обґрунтовано в теоретичному розділі. Комплексне застосування викладених підходів в контексті реалізації напрямів активізації участі України в процесах міжнародної інноваційної взаємодії у

стратегічному вимірі створить передумови її перетворення з транзитивної країни на країну з високим рівнем економічного розвитку.

Важливість участі України у процесах міжнародної інноваційної взаємодії обумовлено тим, що, *по-перше*, через відсутність модернізації економіки, в державі гальмується економічний розвиток, що загрожує подальшим технологічним відставанням і неспроможністю вітчизняної продукції конкурувати на зовнішніх ринках; *по-друге*, через неможливість задовольнити внутрішній попит на засоби виробництва за рахунок вітчизняної пропозиції, економіка України стає більш залежною від імпорту, що становить загрозу подальшим інвестиційно-інноваційним процесам; *по-третє*, ПІ спрямовуються переважно у невиробничу сферу економіки України, тому їх нарощування загрожує подальшою деіндустріалізацією (Україна стає більш вразливою до зовнішніх фінансових потрясінь, ніж за умови розбудови промисловості із залученням ПІ). Через відсутність в Україні чіткої стратегії щодо залучення іноземних інвестицій та спрямування їх у розбудову промислового потенціалу, ТНК, маючи власні стратегічні інтереси, не сприятимуть модернізації економіки й індустріальному розвитку країни; *по-четверте*, іноземні технології, залучені в Україну протягом 1992-2013рр., не забезпечили нарощування промислового потенціалу країни і не сприяли підвищенню його ефективності. [285, с.101]

Головним напрямом подолання викладених проблем має стати посилення управлінської ролі держави та спрямування її зусиль на створення підґрунтя для використання інноваційних можливостей ТНК у вирішенні нагальних економічних проблем. Засадничими умовами, які має створити держава для залучення технологічних ресурсів ТНК та збільшення ефекту від їх імплементації в інвестиційно-інноваційні процеси, мають стати такі: [285, с.101-104]

- 1) *створення підґрунтя для залучення технологічних ресурсів ТНК* - визначення завдань з формування сприятливого макроекономічного середовища (реалізація економічної політики, спрямованої на

забезпечення макроекономічної стабільності, та компліментарності макро- й мікроекономічної політики); посилення переваг розміщення (доповнення наявних ресурсних переваг розміщення перевагами кластерного розміщення інноваційних компаній); забезпечення прав інтелектуальної власності (в межах СОТ захист інтелектуальної власності спонукає до просування технологічних інновацій, а також до трансферу і поширення технологій); інформаційно-аналітичне забезпечення рішень щодо трансферу технологій (інформація щодо науково-технологічного, інноваційного, інвестиційного, промислового, кадрового потенціалу мезо- й макrorівня сприятиме залученню в Україну технологій каналами стратегічно орієнтованих - *strategic asset-seeking* – та технологоорієнтованих - *technology-seeking* – ПІ, що збільшить зовнішні ефекти для України);

2) *інтеграція ресурсів ТНК у національні плани розвитку* – визначає завдання із забезпечення компліментарності заходів державної інноваційної, інвестиційної, промислової та зовнішньоекономічної політики (в контексті досягнення мети інвестиційно-інноваційної модернізації важливими є не лише обсяги ПІ, а й те, наскільки вони інтегровані у національні плани розвитку та співвідносяться з потребами модернізації національного господарства) з метою спрямування технологічних ресурсів ТНК (в рамках обмежувальної ТНК-моделі) на розбудову національної високотехнологічної промисловості (нарощування технологічного потенціалу макrorівня, у тому числі через зміцнення зв'язків індустрії з наукою і освітою), пришвидшення економічного зростання (спрямування залучення іноземних технологій не лише на нову індустріалізацію, а й на структурні технологічні зрушення), посилення міжнародної конкурентоспроможності України (інтеграція ресурсів ТНК з метою зміцнення технологічного потенціалу країни);

- 3) *сприяння максимізації ефекту від залучення технологічних ресурсів ТНК* – визначає завдання з підвищення абсорбційного потенціалу вітчизняних підприємств (вирішення даного завдання полягає, передусім, у нагромадженні людського капіталу – розширенні кола фахівців технологоорієнтованих професій, здатних генерувати нові знання, продукувати, адаптувати й використовувати передові технології); розбудови технологічних досліджень вітчизняної науки (через консолідацію та зміцнення державного і приватного науково-дослідного потенціалу), зростання технологічного рівня виробництв та сприяння поширенню технологій (через технологічні альянси та зв'язки між ТНК і вітчизняними компаніями);
- 4) *мінімізація негативних наслідків від залучення технологічних ресурсів ТНК* – визначає завдання з недопущення розвитку виробництв, які надмірно експлуатують природні ресурси, становлять загрозу державі в економічній та енергетичній сфері; запобігання імпорту застарілих, екологічно небезпечних технологій; попередження формування залежності від технологій ТНК та «консервації» технологічного рівня національної економіки (для вирішення даного завдання Україна має приєднатись до кола країн, які ухвалили Керівні принципи для багатонаціональних підприємств, розроблені ОЕСР. До потенційних негативних наслідків належать також такі: зменшення обсягів НДДКР вітчизняними науковими установами через скорочення попиту на них; витіснення філіями ТНК з ринку менш ефективних національних компаній; встановлення монопольних цін; швидке перебазування виробництв з території країни; контроль ТНК над активами і зайнятістю, що дозволяє їм впливати на політичні й економічні рішення країни, навіть всупереч національним інтересам.

Загалом максимізація використання інноваційних можливостей ТНК у вирішенні нагальних економічних проблем України може бути забезпечена на основі фокусування державної промислової політики на конкретних

технологічних напрямках і виробництвах, що дозволить запровадити адресні преференції для залучення більш технологістичних інвестицій ТНК у розбудову високотехнологічного виробництва в Україні. Ця ідея міститься в Посланні президента до Верховної Ради України в 2015р. [428], в якому також наголошено на необхідності формування державної політики, яка створить фундаментальні принципи забезпечення позитивного внеску іноземних технологій у забезпечення сталого розвитку України.

Слід також підкреслити, що формування передумов успішного залучення та імплементації іноземних технологій у модернізаційні процеси національної економіки вимагає поліаспектного підходу, що дозволить узгодити мотиви ТНК з міжнародного трансферу технологій та інтереси національної економіки.

З урахуванням вищезазначеного *на мікрорівні* формування стратегії транснаціоналізації бізнесу має передбачати такі етапи:

- прийняття рішення щодо транснаціоналізації;
- аналіз можливостей компанії і ринку;
- вибір стратегії виходу і присутності компанії на зовнішньому ринку;
- вибір місця розміщення підрозділів;
- прогноз розвитку діяльності компанії на зарубіжних ринках;
- оцінка рівня транснаціоналізації компаній галузі;
- оцінка соціально-економічних ефектів транснаціоналізації для країни базування, країни перебування і самої ТНК.

Оцінка соціально-економічних ефектів транснаціоналізації для України має здійснюватись за такими напрямками:

а) для країни базування:

- зміна податкових надходжень (в тому числі соціальних, медичних і пенсійних внесків) в країні базування у зв'язку з перенесенням виробництва за кордон;
- зміна митних надходжень у країні базування у зв'язку з перенесенням виробництва за кордон;

- зміна ВВП країни;
- зміна обсягів виплат допомоги по безробіттю;

б) для країни перебування:

- зміна податкових надходжень (в тому числі соціальних, медичних і пенсійних внесків) в країні перебування у зв'язку з відкриттям нового виробництва;
- зміна митних надходжень в країні перебування у зв'язку з відкриттям нового виробництва;
- зміна ВВП країни;
- зміна обсягів виплат допомоги по безробіттю;
- зміна інвестиційних надходжень в країні перебування у зв'язку з відкриттям нового виробництва;
- сума субсидій, дотацій і податкових пільг для нового виробництва;

в) для ТНК

- зміна доходів ТНК у зв'язку з розширенням виробництва;
- зміна витрат ТНК у зв'язку з відкриттям нового виробництва;
- сума субсидій, дотацій і податкових пільг для нового виробництва.

Загалом будь-яка технологічна інновація, здатна у глобальному масштабі вплинути на країни, стає для останніх найважливішим структурним чинником розвитку національної економіки. Такі інноваційні технології, як правило, вибудовують навколо себе певні системи взаємодій в рамках національних економік. Виступаючи матеріальною основою структуризації економічних взаємодій, технології (відповідно до теорії складності) із зовнішньої екзогенної сили перетворюється на структурну характеристику економічної системи, виступаючи найважливішим чинником зміни способу взаємодії суб'єктів останньої.

Відповідно, для збереження або підвищення своєї ролі у міжнародній економічній системі будь-яка держава у своїй національній політиці розвитку

науки і інновацій повинна орієнтувались, як на генерування нових знань і технологій, так і на контроль за дифузією інновацій, на управління глобальними потоками розповсюдження знань і технологій. Таким чином, інновації як провідний чинник розвитку нових технологій, перетворюються на найважливіший чинник самоорганізації міжнародної економічної системи, коли її конфігурація і домінуючі модуси взаємодії між елементами генеруються складною системою технологічних дифузій і конвергенцій за участю широкого кола учасників у глобальному масштабі. Отже, національна інноваційна політика об'єктивно буде орієнтуватись на стан інноваційного розвитку світогосподарської системи. [75, с.76-77]

Виробництво і дифузія інновацій знаходяться в тісному взаємозв'язку з такими ключовими аспектами життя глобального співтовариства, як економічна та політична стабільність та рівень добробуту в країні. Відповідно аналітичній інструментарій, необхідний для вивчення участі країн у процесах міжнародної інноваційної взаємодії, має міститись у міждисциплінарній площині, як це було відзначено у попередніх розділах роботи (переваги міждисциплінарного підходу полягають в тому, що він надає можливість генерування ідей на основі досягнень теорії міжнародної економіки, міжнародних економічних відносин, синергетики, теорії складних систем та ін.). Подальше поглиблення застосування міждисциплінарного підходу може внести суттєві корективи у сучасні наукові дискусії, подолати обмеженість попередніх наукових концепцій і розвинути розуміння системоутворюючої ролі інновацій для становлення міжнародної економічної системи, а також для вимірювання взаємодій між структурою і її агентами для експансії глобальних мереж.

Таким чином, переосмислення ролі інновацій у сучасній світогосподарській системі надасть розуміння того, як повинна будуватись національна політика держави в області науки і інновацій для того, щоб сприяти підвищенню їх ролі у розвитку національної економічної системи.

Висновки до розділу 5

Глобальний вплив ТНК на сферу соціально-економічних відносин формується як симбіоз інтересів учасників даного процесу (*ТНК* як джерела інвестицій; *держав* як споживача інвестицій; *суспільства* як опосередкованого учасника процесу розміщення, функціонування і споживання результатів інвестиційної діяльності), що зумовлює необхідність кількісного визначення шляхів узгодження інтересів вказаних сторін і відповідно – моделювання оптимізації економічних інтересів суб'єктів транснаціоналізації в умовах інноваційного розвитку світової економіки.

В результаті дослідження умов збалансування максимально можливих *корисностей суб'єктів транснаціоналізації при оптимальному використанні ресурсів* і шляхів забезпечення *оптимального рівня державного регулювання процесів транснаціоналізації економічної діяльності* (рис. 15) відзначено, що встановлення оптимального рівня державного регулювання процесів транснаціоналізації економічної діяльності, за якого рівень корисності суб'єктів задовольняв би їх інтересам, є динамічним процесом, в рамках якого провідним чинником змін виступають інновації.

Вплив інновацій на систему корисностей суб'єктів транснаціоналізації притаманний інноваціям, які розглядаються як фактори виробництва; у даному випадку відбувається *деформація сфери корисності* (збільшується корисність ТНК за рахунок зменшення корисності держави та суспільства).

Якщо інновації є споживчими благами, ситуація розвиватиметься за сценарієм *зміни обсягу сфери корисності*: 1) при виникненні в точці *M* інновації збільшується лише корисність суб'єкта економічної діяльності; 2) вищевикладене зберігається, але можливими будуть декілька варіантів зміни корисностей держави і суспільства: інновація зумовлює зростання (зменшення) корисності і держави, і суспільства; інновація зумовлює зростання (зменшення) корисності держави і не впливає на рівень корисності суспільства; інновація зумовлює зростання (зменшення) корисності

суспільства і не впливає на рівень корисності держави; інновація зумовлює зростання корисності держави і зменшується корисність суспільства; інновація зумовлює зменшення корисності держави і сприяє зростанню корисності суспільства. Таким чином, кожна n -на інновація спричинятиме зміни корисностей суб'єктів економічного процесу.

Відповідно, внаслідок *деформації сфери корисності* чи зміни *обсягу сфери корисності* відбувається трансформація області оптимального їх співвідношення, а отже підтверджено висновок щодо необхідності запровадження певних регуляторних заходів державної політики в сфері транснаціоналізації протекціоністського чи лібералізаційного характеру.

В результаті проведеного дослідження зроблено висновок, що для системного розуміння ролі, яку відіграє інноваційне забезпечення у трансформації процесів транснаціоналізації, необхідним є використання міждисциплінарного підходу, який надає розуміння системоутворюючої ролі інноваційної складової у становленні сучасної світогосподарської системи, у зміні характеру взаємодій між суб'єктами останньої, а також в активізації процесів транснаціоналізації. Переосмислення системної ролі інноваційного забезпечення у розвитку процесів транснаціоналізації (будь-які технологічні інновації, що здатні в глобальному масштабі вплинути на мету і масштаб транснаціональної взаємодії, виступають одним з найважливіших чинників структурних зрушень в рамках транснаціоналізації) надає розуміння того, як повинна формуватись політика держав в області інновацій, з метою створення умов для підвищення ролі останніх у забезпеченні міжнародного економічного розвитку (з використанням важелів транснаціоналізації). Розроблено *концептуально-організаційний механізм системної трансформації інноваційного забезпечення транснаціоналізації світової економіки*.

Зроблено висновок, що державна політика інноваційного розвитку має передбачати, *по-перше*, контроль за дифузією інновацій та управління процесом розповсюдження знань і технологій; *по-друге*, генерування нових знань за участю широкого кола суб'єктів світогосподарської системи

(перш за все, в рамках механізмів транснаціональної взаємодії), що дозволить здійснювати позитивний вплив на позиції держави в системі світової економіки. Це є тим більш важливим, що, як встановлено в процесі дослідження, інновації можуть змінювати просторові і часові характеристики економічної системи, в якій вони продукуються і розповсюджуються.

Підкреслено, що оскільки в умовах активізації процесів транснаціоналізації модус взаємодії переміщується на наддержавний рівень, кардинально зростає роль інфраструктури інновацій, створеної на міжнародному рівні, яка сприяє реалізації програм міжнародного інноваційного розвитку (в США – *INTAS*, *CRDF* та ін., в Європі – *Intelligent Energy*, *Eco-innovation Programme*, *Seventh RTD Framework Programme*, *Central Europe Programme*, *European Regional Development Fund*, *European Research Area*, *MEDENER*, *TAFTIE*, *European Technological Platforms*, *EERA*, *RIBN*, *EuroTex* та ін.), що зумовлює потребу в серйозній трансформації архітектури національної інноваційної системи України і її інфраструктурного забезпечення. При цьому формування сучасного інфраструктурного забезпечення національної інноваційної системи внаслідок складності, багатоаспектності та високої вартості вимагає для практичної реалізації визначення обмеженої кількості визначених пріоритетів.

Інноваційна діяльність як основний пріоритет довгострокової стратегії підвищення рівня конкурентоспроможності країн, впливає на позиції останніх у світовій економіці. Відповідно, розвиток України в найближчі десятиліття буде відбуватись в умовах жорсткої міжнародної конкуренції на фоні щорічних втрат позицій країни у рейтингу глобальної конкурентоспроможності (зниження за останній рік становило 8 позицій, подібне зниження демонстрували Єгипет, Гана, Уругвай, Бенін). Однією з причин зазначеної ситуації є незадовільний стан інноваційної складової національної економіки (у 2014 р. за категорією інтелектуальної власності

Україна посідала 95-ту позицію зі 130 країн) через нестачу власних інвестиційних ресурсів. За даних умов виникає необхідність залучення прямих іноземних інвестицій через механізм транснаціоналізації (в рамках якого інвестиційні ресурси вільно перерозподіляються у масштабі світового господарства).

Ймовірність активізації участі України у процесах транснаціоналізації зумовлена пошуком нових ринків і напрямків диверсифікації діяльності з боку ТНК країн *G7* (Франція, Німеччина, Італія, Японія, Великобританія, США, Канада), які, за даними глобального аналітичного звіту *PricewaterhouseCoopers* «Світ у 2050 р.», відчули вплив світової фінансової кризи набагато сильніше, ніж країни *E7* (Китай, Бразилія, Індія, Індонезія, Мексика, Туреччина, Росія), внаслідок чого очікуються зміни у лідерстві країн за обсягом ВВП за паритетом купівельної спроможності (за умови збереження наявних тенденцій розвитку світової економіки).

За даних умов з боку України доцільним видається не лише створення сприятливого інвестиційного клімату, а й надання преференцій високотехнологічним галузям, які володіють потенційними інноваційними конкурентними перевагами в аспектах виробництва та здійснення НДДКР (літакобудування, космічна галузь, сфера програмного забезпечення, виробництво енергозберігаючого обладнання тощо), задіяння можливостей яких сприятиме інтеграції національних інноваційних систем за участю України через утворення відповідних корпоративних мереж, у т.ч. через зростання частки іноземного фінансування НДДКР і створення дослідних підрозділів закордонних ТНК в Україні.

ВИСНОВКИ

В результаті проведеного дослідження вирішено важливе наукове завдання системно-методологічного та концептуально-організаційного забезпечення інноваційної трансформації транснаціоналізації світової економіки.

1. В результаті проведеного дослідження здійснено узагальнення теоретичних основ транснаціоналізації, визначено основні мотиви транснаціональної діяльності компаній, ідентифіковано *об'єктивні основи транснаціоналізації як феномену сучасного етапу розвитку світового господарства* (поглиблення інтернаціоналізації виробництва, науки, техніки; підвищення ролі коопераційних зв'язків і набуття ними міжнародного характеру; формування суб'єктами господарювання різних країн спільних науково-виробничих структур; широке використання в процесі управління міжнародними господарськими структурами інформаційних і телекомунікаційних технологій).

2. Зроблено висновок, що *транснаціоналізація світової економіки* представляє собою процес розширення міжнародної діяльності компаній та установ промислового, фінансового спрямування, сфери послуг, їх вихід за рамки географічних кордонів країн, що призводить до перетворення національних компаній у транснаціональні за рахунок поглинання компаній інших країн, створення спільних компаній, залучення іноземних інвестицій, довгострокової науково-технічної кооперації тощо, – що призводить до отримання доступу до додаткових джерел фінансового капіталу, нових технологій та інновацій, сучасного організаційно-управлінського досвіду. Розроблено *еволюційну модель транснаціоналізації економічної діяльності*. Виділено кількісні та якісні ознаки ТНК.

3. Ідентифіковано *провідні ознаки трансформаційних процесів транснаціоналізації економічної діяльності* (зміна характеру участі країн і

підприємств у міжнародному поділі праці; розвиток форм міжнародного виробництва ТНК; більш високий рівень інтернаціоналізації виробництва і капіталу; активізація форм міжнародної економічної діяльності). Розроблено *структурну схему трансформації транснаціоналізації економічної діяльності*. Зроблено висновок, що в результаті активізації процесів транснаціоналізації геополітичні імперативи світогосподарського розвитку поступаються місцем гео економічним імперативам.

4. Встановлено провідну роль інноваційної складової у системно-структурному забезпеченні транснаціоналізації світової економіки. Підкреслено *дуалістичний характер* впливу ТНК на світовий інноваційний розвиток (з одного боку, ТНК є результатом інтенсивного розвитку міжнародної інноваційної сфери; з іншого – ТНК виступають потужним механізмом впливу на вказану сферу, формуючи нові та удосконалюючи наявні інновації). Висунуто *гіпотезу*, що оскільки отримання надприбутків ТНК є можливим лише при цілеспрямованому формуванні структури виробництва у відповідності до попиту на продукцію і наявними виробничими потужностями, формування попиту на продукцію до початку її виробництва з урахуванням потреб світового ринку, і відповідно територіально-структурні рамки, створювані корпораціями, стають необхідними умовами функціонування ТНК.

5. Встановлено *синергетичний характер інноваційного розвитку*, ідентифіковано *чинники синергізму* інноваційного розвитку (наявність уніфікованих елементів в конструкції інноваційної продукції; можливість суміщення визначених ланок технологічних ланцюгів; можливість суміщення певних процесів життєвих циклів продукції/технології; можливість суміщення окремих функцій і завдань управління; взаємне відкриття каналів комерційної і науково-технічної інформації). Висунуто *гіпотезу*, що чим вищою є очікувана нестабільність і жорсткість конкуренції на світових ринках, тим більшою мірою успішність компанії, що здійснює міжнародну економічну діяльність, буде залежати від наявності позитивного ефекту синергізму інновацій (системності інноваційної діяльності).

6. На основі аналізу складових, напрямів, форм міжнародного науково-технічного співробітництва зроблено висновок щодо визначальної ролі міжфірмової науково-технічної кооперації у забезпеченні світового інноваційного розвитку. Обґрунтовано, що провідна роль у здійсненні міжнародного науково-технічного співробітництва належить транснаціональним корпораціям (як формі міжнародного створення і глобального поширення інновацій). Визначено *чинники* домінуючої ролі транснаціоналізації у забезпеченні інноваційного розвитку світової економіки (зростання технологічних можливостей ТНК; можливості фінансування високої вартості досліджень і розробок, необхідних для створення інноваційного продукту; необхідність проникнення на зовнішні ринки для забезпечення комерційного успіху інновацій; об'єктивний характер технологічної конвергенції; необхідність швидкого проникнення інноваційного продукту на багато ринків; можливість уникнення нетарифних торговельних бар'єрів та ін.)

7. Підкреслено системний характер інноваційного розвитку світової економіки, визначено процедурні вимоги щодо побудови інноваційної системи в рамках міжнародної компанії. На основі обґрунтування необхідності випереджального підходу до продукування інновацій, розроблено *структурну схему формування потреб у пріоритетних інноваціях у міжнародному економічному середовищі*.

8. В результаті проведеного дослідження встановлено, що системні перетворення транснаціоналізації відбуваються як в напрямку розширення різноманіття цілей діяльності ТНК під впливом вимог інноваційного розвитку, так і різновидів структур, що входять до їх складу. Виходячи з того, що діяльність сучасних ТНК представляє собою соціотехнічну систему, обґрунтовано, що вказана взаємодія надає ТНК загальносистемних властивостей, якими не володіє жодна із вказаних систем окремо. Розроблено *концептуальну схему взаємодії параметрів інноваційного розвитку ТНК*.

9. Найважливішою характеристикою транснаціоналізації і механізму управління інноваційною діяльністю ТНК виступає підвищення уваги до трудоресурсної складової. Одночасно встановлено наявність певного *парадоксу*:

чим більшою є необхідність в інноваційному розвитку виробництва, тим складнішим є вирішення завдання підвищення творчої активності персоналу, на основі чого зроблено висновок, що інновація має призводити до посилення внутрішніх і зовнішніх позитивних мотивів та послаблення зовнішніх негативних мотивів або до посилення мотивації до праці за рахунок одного з мотивів без її послаблення за рахунок інших мотивів.

10. В результаті інноваційної діяльності ТНК сприяють оновленню у міжнародному масштабі промислових технологій і збільшенню масштабів нововведень шляхом формування і підтримання сприятливого *інноваційного клімату*, під яким запропоновано розуміти цілеспрямований комплекс умов (матеріальних, фінансових, трудових, інформаційних, організаційних), необхідних для здійснення інноваційної діяльності на різних рівнях, що забезпечує перехід економічної системи (міжнародного, макро-, макрорівня) на інноваційну модель розвитку через реалізацію таких можливостей: виробництво нових або удосконалення наявних видів продукції та послуг; кадрові інновації; управлінські інновації; ринкові інновації; придбання ноу-хау, патентів; фінансово-податкові преференції; державно-приватне партнерство; комерціалізація технологій тощо.

11. У світовій економіці формується *поліцентрична модель інноваційної політики ТНК*, в результаті чого транснаціональні корпорації перетворюються на провідну рушійну силу світового інноваційного розвитку. З метою реалізації науково-технічного потенціалу, ТНК використовують такі форми інтернаціоналізації науково-технічного співробітництва: створення власних центрів НДДКР; формування міжнародних технологічних альянсів; передача замовлень на виконання наукових досліджень і розробок іншим компаніям на умовах аутсорсингу; доступ до нових технологій шляхом злиттів і поглинань.

12. Враховуючи, що *інноваційне забезпечення транснаціоналізації економічної діяльності* представляє собою, у широкому розумінні, забезпечення структурних зрушень в процесі економічної діяльності ТНК, країн базування та приймаючих країн в напрямі підвищення їх технологічного рівня, а у вузькому

розумінні – науково-дослідне забезпечення довгострокових програм інноваційного розвитку (реалізацію інноваційних програм), створення механізму фінансування нововведень, створення програми інформаційного забезпечення продукування інновацій, – розроблено *механізм інноваційного забезпечення транснаціоналізації економічної діяльності*.

13. Запропоновано під *інноваційним забезпеченням транснаціоналізації економічної діяльності* розуміти комплекс системних дій, спрямованих на реалізацію ринкового та інноваційного потенціалу транснаціональних корпорацій, який передбачає: діагностику зовнішнього середовища ТНК, ідентифікацію змістовної наповненості чинників зовнішнього середовища ТНК, визначення системи цілей інноваційного розвитку ТНК розробку системи інформаційного забезпечення інноваційної діяльності ТНК, – що у підсумку призводить до активізації міжнародних внутрішньофірмових і міжфірмових господарських зв'язків інноваційного спрямування через використання важелів і організаційних форм транснаціональної економічної взаємодії.

14. Встановлено, що поряд з укрупненням і диверсифікацією діяльності ТНК, спостерігається тенденція до оптимізації розміру компаній, зокрема виникнення явища транснаціоналізації малого бізнесу. Зроблено висновок, що сучасні процеси транснаціоналізації виробництва можуть ефективно здійснюватись в рамках структур, що діють на основі фрактальних методів організації діяльності ТНК, що дозволить ефективно поєднувати інтелектуальний потенціал з виробничими чинниками діяльності ТНК та створить підґрунтя активізації інноваційної діяльності транснаціональних корпорацій.

15. Встановлено, що якісно новою формою розвитку міжнародного науково-технічного співробітництва та інтернаціоналізації НДДКР є зворотне переведення технологічних процесів ТНК у країни базування материнських компаній з одночасною юридичною реєстрацією прав інтелектуальної власності як джерела міжнародних конкурентних переваг.

16. Особливості сучасного етапу транснаціоналізації, пов'язані зі становленням інноваційного характеру світогосподарського розвитку,

зумовлюють необхідність укладання угод щодо лібералізації міжнародного багатостороннього і двостороннього співробітництва, які базуються на методологічній базі синергетики. Розроблено *концептуальну схему трансформації регулювання транснаціоналізації на сучасному етапі розвитку світової економіки*, яка втілює синергетичні імперативи транснаціональної діяльності.

17. Доведено, що на сучасному етапі транснаціоналізації економічної діяльності, успішність переходу до інноваційно-синергетичного типу розвитку напряму залежить від якості трудових ресурсів. Висунуто *гіпотезу*, що хоча в результаті конкуренції за людські ресурси транснаціональні корпорації здобувають монопольне володіння об'єктом конкуренції (людськими ресурсами необхідної якості), а менш потужні гравці витісняються з даного сегменту конкуренції, останні, зберігаючи конкурентний потенціал в боротьбі за інші об'єкти (які не є сферою інтересів ТНК), створюють передумови забезпечення стабільності розвитку міжнародної економічної системи.

18. Враховуючи, що трудові ресурси забезпечення транснаціональної діяльності є пов'язаним з використанням орієнтованих на інноваційний розвиток систем і методів управління людськими ресурсами, розроблено *структурну схему внутрішніх механізмів саморозвитку корпорацій*, яка є втіленням висновку, що успішна діяльність транснаціональних структур залежить від того, наскільки їх трудові ресурси відповідає вимогам інноваційного типу розвитку.

19. В результаті моделювання збалансування максимально можливих користностей суб'єктів транснаціоналізації при оптимальному використанні ресурсів і шляхів забезпечення оптимального рівня державного регулювання процесів транснаціоналізації економічної діяльності, відзначено, що встановлення оптимального рівня державного регулювання процесів транснаціоналізації економічної діяльності, за якого рівень користності суб'єктів

задовольняв би їх інтересам, є динамічним процесом, в рамках якого провідним чинником змін виступають інновації.

20. В результаті проведеного дослідження зроблено висновок, що визнання системної ролі інноваційного забезпечення у розвитку процесів транснаціоналізації (інновації можуть змінювати просторові і часові характеристики економічної системи, в якій вони продукуються і розповсюджуються) зумовлює необхідність створення умов для підвищення ролі останніх у забезпеченні міжнародного економічного розвитку (з використанням важелів транснаціоналізації). Розроблено *організаційно-економічний механізм системної трансформації інноваційного забезпечення транснаціоналізації світової економіки*.

21. Визначено, що розвиток України в найближчі десятиліття буде відбуватись в умовах жорсткої міжнародної конкуренції на фоні нестачі власних інвестиційних ресурсів. За даних умов виникає необхідність залучення прямих іноземних інвестицій через активізацію участі України у процесах транснаціоналізації (у т.ч. через зростання частки іноземного фінансування НДДКР і створення дослідних підрозділів закордонних ТНК в Україні) та надання преференцій високотехнологічним галузям, які володіють потенційними інноваційними конкурентними перевагами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України "Про інноваційну діяльність" №40-IV від 4 липня 2002р. // Урядовий кур'єр. - 2002. - 7 серпня.
2. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України № 959-XII від 16.04.1991 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
3. Про інноваційну діяльність: Закон України від 4.07.2002 №40-IV [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
4. Про затвердження Концепції розвитку національної системи правової охорони інтелектуальної власності Розпорядження КМ України № 321-Р от 13.06.2002 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
5. Про пріоритетні напрямки інноваційної діяльності в Україні №433-ГУ від 16.01.2003 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
6. Проект Стратегії інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?art_id=47920
7. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://rada.gov.ua>
8. 200 крупнейших компаний Украины [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.forbs.ua/ratings/2>.
9. Авдокушин Е.Ф. Конкурентоспособность китайской экономики в глобализирующемся мире / Е.Ф.Авдокушин // Экономика и политика. - 2007. № 2. - С.18-19.
10. Адаир Д. Гуру менеджмента: пер. с англ. / Д.Адаир. – М., 2004. – 325с.

11. Американские буржуазные теории управления. (Критический анализ). - М.: Наука, 1978. - 246с.
12. Амоша О.І. Інноваційний шлях розвитку України: проблеми та рішення / О.І. Амоша // Економіст. - 2005. - №6. - С. 28.
13. Аналитический отчет за 2014 год [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ac.gov.ru/files/publication/a/4889.pdf>.
14. Андрушкевич Ф. Природа та сутність глобалізаційних змін сучасного світу [Електронний ресурс] / Ф. Андрушкевич // Гілея: науковий вісник. - 2010. - Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2010_32/.../F1_doc.pdf.
15. Анзюк С.М. Визначення факторів впливу на формування інноваційного клімату в Україні на основі SWOT - аналізу / С.М.Анзюк // Ефективна економіка. 2013. №5.
16. Аникин А.В. Юность науки: Жизнь и идеи мыслителей-экономистов до Маркса. - 4-е изд. // А.В. Аникин / М: По-литиздат, 1985. – С. 93-105.
17. Анісімов І.Є. Вплив економічної кризи на інноваційну складову країн світу / І.Є. Анісімов // Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ: Сб. науч. тр. – Донецк: ДонНУ, 2010. – С. 234-237.
18. Анісімов І.Є. Інвестиції як джерело розвитку інноваційної діяльності: світовий досвід / І.Є.Анісімов // Міжнародна науково-практична конференція «Стан, проблеми та перспективи вдосконалення економіки України». – Ужгород? 2-3 жовтня 2015. – С. 98-100.
19. Анісімов І.Є. Розвиток міжнародної інноваційної діяльності як фактор світового економічного зростання / І.Є.Анісімов // Глобальные и национальные проблемы экономики – электронное научное специализированное издание, Николаевский национальный университет им. В.А. Сухомлинского, Вып. №6. – Июль 2015. – С. 41-45.

20. Антонюк Л.Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації: Монографія / Л.Л. Антонюк, А.М. Поручник, В.С. Савчук. - КНЕУ, 2003. - 394 с.
21. Аржевітін С. Роль держави у структурній перебудові економіки / С. Аржевітін // Вісник Національного банку України. - 2008. - № 8. - С. 3-9.
22. Аттали Ж. Мировой экономический кризис... А что дальше? / Ж. Аттали // Спб.: Питер, 2009. - 776 с.
23. Бабина А. Международные стратегические альянсы // Банкауски весник, Кастрычник, 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbrb.by/bv/narch/393/8.pdf>
24. Барабанер Х.З. Высшее образование в условиях глобализации и полисистемного мирового кризиса/ Х.З. Барабанер // Вестник ИНЖЭКОНА. – 2011. – Вып. 2 (45).– С. 5–10.
25. Барютин Л.С. Управление техническими нововведениями / Л.С.Барютин // М.: Экономика. – 1982. – 154с.
26. Бастиа Ф. Экономические софизмы. Экономические гармонии / Ф. Бастиа // М.: Дело, 2000. – С. 197-198.
27. Белоусов В. Технологические уклады и преодоление экономических кризисов / В. Белоусов // журнал "Профиль" от 27.10.2008г. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.perspektivy.info/oykumena/ekdom/tehnologicheskije_uklady_i_preodolenije_ekonomicheskikh_krizisov_2010-02-02.htm
28. Белошапка В. Транснациональные корпорации / В.Белошапка, Д.Лукьяненко, Л.Киреев, Ю.Макогон, Т.Орехова. - Донецк, ДонНУ, . - 205с.
29. Беляев Д.В. Тенденции развития прямых иностранных инвестиций в условиях глобализации. / Д.В. Беляев // Молодой ученый. – 2013. - №5. – С. 253-263.

30. Бізнес-адміністрування: магістерський курс / За ред. д.е.н., проф. Л.Г. Мельника, д.е.н., проф. С.М.Ілляшенка та к.е.н., доц. І.М.Сотник. - Суми: ВТД "Університетська книга", 2008. - 896с.
31. Білорус О. Еволюція ролі транзитивних держав в світовій системі глобалізму / О.Білорус. - Матеріали міжвідомчої науково-практичної конференції. - м.Київ, 27 вересня 2012р. - К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2012. - С.3-12.
32. Білоус Г. Розвиток малого підприємництва в Україні / Г. Білоус // Економіка України. - 2000 р. - №2. - С. 35-41.
33. Бланк И.А. Управление использованием капитала. – К.: «Ника-Центр», 2000. – 656 с.
34. Бобина М. Стратегические альянсы в глобальной экономике / М.Бобина // Мировая экономика и международные отношения. 2001. № 11.
35. Боди Зви. Принципы инвестиций. Пер. з англ. 4-е изд. / Зви Боди, Алекс Кейн, Алан Дж. Маркус. – М.: Вильямс, 2008. – 984 с.
36. Бозров А.Р. ТНК как главный фактор транснационализации мировой экономики / А.Р.Бозров // Аудит и финансовый анализ. – 2013. - № 3. – С. 22-24.
37. Болгарова Н.К. Транснаціоналізаційні процеси в економіці України / Н.К.Болгарова, Т.М.Паневник // Бізнесінформ, №12, 2013. - С.33-38.
38. Болгарова Н.К. Транснаціональні корпорації в аспекті розвитку глобалізаційних процесів / Н.К.Болгарова, Т.М. Паневник // Ефективна економіка. - 2011. - №1. - С.1-3. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua>
39. Большой экономический словарь / [А.Н. Азрилиян, О.М. Азрилиян, Е.В. Калашникова, О.В. Квардакова]. – 7-е изд., доп. – М.: Институт новой экономики, 2008. – 1472 с.
40. Борисенко З.М. Контроль за концентрацією в ЄС / З.М.Борисенко // Ринок цінних паперів України. – 2003. - №7-8. – С.11-18.

41. Брікхем Є. Основи фінансового менеджменту / Є.Брікхем: пер. з англ. – К.: Молодь, 1997. – 235с.
42. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм XV-XVIII вв. Т.3. Время мира. - М.: Прогресс. - 1992. - С.14-19.
43. Бузько І. Р. Інвестиційна політика у глобальному вимірі: формування та реалізація : монографія / І.Р. Бузько, В.І. Чиж, А.Ю. Тищенко; В.о. Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля.– Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011.– 192 с.
44. Булатова О.В. Регіональна складова глобальних інтеграційних процесів : моногр. / О. В. Булатова. - Донецьк : ДонНУ, 2012. - 386 с.
45. Булатова О.В. Потенціал розвитку трансконтинентальної інтеграції// Журнал європейської економіки Т13 №3. - Тернопіль: НТЕУ, 2014. - С.248 - 272.
46. Булатова О.В. Регіональна складова глобальних інтеграційних процесів: [Монографія] // О.В. Булатова, Донецьк: ДонНУ, 2012. - 386с.
47. Вакс В.Б. Транснаціоналізація бізнеса как фактор воздействия на инновационный потенциал современной хозяйственной системы / В.Б.Вакс // Вестник экономики, права и социологии. – 2015. - №3. – С.25-27.
48. Васильєва Т.А. Інноваційна складова в структурі макроекономічних індикаторів економічного розвитку: монографія / Т.А. Васильєва. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – 118 с.
49. Вафина Н.Х. Транснаціоналізація виробництва в світє теорії самоорганізації економічних систем / Н.Х.Вафина. – М.: Издательство КГФИ, 2002. – 316с.
50. Вафина Н.Х. Транснаціоналізація виробництва в світє теорії самоорганізації економічних систем / Н.Х.Вафина.- М.: Издательство КГФИ, 2002. - 316с.
51. Виды иностранных инвестиций [Електроний ресурс]: - Режим доступу: <http://www.cemi.rssi.ru/mei/articles/ecoins5con.htm>.

52. Вишневецька О.М. Глобалізаційні процеси і транснаціоналізація економіки держави / О.М. Вишневецька, О.М. Зуб // Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. – 2014. – Випуск 2. – С. 39-42.
53. ВОИС. Обзор деятельности в 2013 г. [Электронный ресурс]. - Режим доступа:
<http://www.wipo.int/export/sites/www/freepublications/ru/general/1007/wip>
54. Войтко С. В., Шатковський О. В. Індикативний підхід оцінювання інвестиційної привабливості країн: сфера відновлюваної енергетики/ С. В. Войтко, О. В. Шатковський // Бізнес Інформ. - 2013. - № 7. - С. 141-148. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2013_7_27
55. Гайдучий І.П. Структурні та інноваційні пріоритети залучення прямих інвестицій в контексті здійснення регуляторних реформ в Україні / І.П.Гайдучий // Актуальні проблеми економіки. - 2011. - №4 (118). - С.47-62.
56. Гальчинський А. Экономическое развитие: методология обновленной парадигмы / А. Гальчинский // Экономика Украины.- 2012. № 5 С. 4-17.
57. Гальчинський А.С. Криза і цикли світового розвитку / А.С. Гальчинський // К: АДЕФ-Україна, 2009. - 392 с.
58. Гальчинський А.С. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки) "Шляхом Європейської інтеграції" / А.С. Гальчинський, В.М. Геєць, С.Г.Бабенко, Я.Б.Базилюк, Б.В.Буркинський. - К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. - 416с.
59. Геєць В. Подолання квазіринковості – шлях до інвестиційно орієнтованої моделі економічного зростання/ В. Геєць // Економіка України.- 2015. № 6 С. 4-17.
60. Геєць В. Інтеграція через спеціалізацію / В. Геєць // Політика і час. - 1996. - №4. - С.30-36.
61. Геєць В. М. Економіка знань та перспективи для України: наука та інноваційний розвиток. / В. М. Геєць. - К., 1997. - 66 с.

62. Геєць В.М. Стратегічні виклики ХХІ століття суспільству та економіці України / В.М. Геєць, В.П. Семиноженко, Б.Є. Кваснюк // Київ: Фенікс, 2007. - С.126-142.
63. Герич І., Дашкевич Р. Роль транснаціональних корпорацій у розвитку регіональної інноваційної економіки [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.conf-cv.at.ua/forum/65-653-1>
64. Глобализация и экономическое развитие: национальный аспект: монография [Текст] / [Ю.В. Макогон, В.В. Дергачева, Е.А. Пашко, П.И. Фильянов]. - Донецк: ДонНУ, 2006. - 200 с.
65. Глобалізація та регіоналізація: виклики для економіки України: Монографія / Білик Р.С., Гаврилук О.В., Євдокименко В., Лошенко В.Є., Ляхович М.В., Марченко Т.В., Михайлина Д.Г., Никифорак Я.Д., Пасічна О.Ю. / За ред. В.Є. Лошенюка— Чернівці: Рута, 2010. – 516 с.
66. Глобальная трансформация инновационных систем. Отв. ред. чл.-корр. РАН Н.И. Иванова. М. - 2010. - с. 6.
67. Глобальні модерності / За редакції М. Фезерстоуна, С. Леша, Р. Робертсона; Пер. з англ.. Т. Цимбала. – К.: Ніка-Центр, 2013. – 400 с.
68. Глобальні стратегії і альянси ТНК [Електронний ресурс]. - Режим доступу:
http://www.studme.org/50508/economica/globalnye_strategii_analisy_tnk
69. Глобальный инновационный индекс 2014: в рейтингах лидируют Швейцария, Соединенное Королевство и Швеция при положительных изменениях в странах Африки к югу от Сахары; человеческий фактор – движущая сила инноваций [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://www.wipo.int/pressroom/ru/articles/2014/article_0010.html
70. Глумсков В. Государево дело // Эксперт. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://expert.ru/northwest/2012/34/gosudarevo-delo>
71. Глуха Г.Я. Прямі іноземні інвестиції у контексті економічного зростання // Економічний нобелівський вісник. 2014. № 1 (7). - С. 113-121.

72. Голдратт Э.М. Цель. Процесс непрерывного улучшения. Цель – 2. Дело не в везении. Кейсы о внедрении ТОС / Э.М.Голдратт, Д.Кокс. – К., 2005. – 258с.
73. Головнин М.Ю. Влияние внешних шоков на экономики стран СНГ в период кризиса 2007-2009 гг. (глобальный и региональный аспекты) [Текст] / М.Ю. Головнин, Д.И. Ушкалова, А.Е. Якушева // Евразийская экономическая интеграция, 2010. - № 1. - С. 4-25.
74. Голубев Д. Наука и инновации в теориях международных отношений / Д. Голубев // Международные процессы. Том 13. №2, 2015. - С.66-80.
75. Голубев Д. Наука и инновации в теориях международных отношений / Д.Голубев // Международные процессы. Том 13. №2. - С.66-80.
76. Гончаренко Л.П. Менеджмент инвестиций и инноваций / Л.П.Гончаренко - М.: КНОРУС, 2013. - 160с.
77. Гороховатська М.Я. Інноваційна складова міжнародного співробітництва [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.iee.org.ua/files/alushta/48-gorohovatska-innov_skladova.pdf
78. Григорьев Л. Теория цикла под ударом кризиса / Л. Григорьев, А. Иващенко // Вопросы экономики. – №.10. – 2010. – С. 31-55.
79. Григорьев Л.М. Мониторинг мирового кризиса №13 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.econorus.org/pdf/CrisisMonitor_13_08022009.pdf.
80. Гудим К. Транснаціоналізація як чинник глобалізації / К.Гудим // Вісник КНТЕУ, 2014. №4. - С.33-44.
81. Гурова Ю. Механізми транснаціоналізації людського ресурсу / Ю.Гурова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.iepjournal.com/journals/10-11/2009_09_Gurova_v.pdf
82. Гуськова Т.Н. Оценка инвестиционной привлекательности объектов статистическими методами / Т. Н. Гуськова. – М.: ГАСБУ, 2009. – 278 с.
83. Дані про найбільші корпорації світу [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.money.cnn.com/magazines/fortune500/2014/full_list/.

84. Дашутіна Л.О. Особливості інвестування транснаціональних корпорацій у міжнародному бізнесі / Л. О. Дашутіна, В. С. Турчін // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія : Економіка і менеджмент. - 2012. - Вип. 8. - С. 179-183. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsna_ekon_2012_8_40
85. Дементьев В.Е. Ловушка технологических заимствований и условия ее преодоления в двухсекторной модели экономики / В.Е. Дементьев // Экономика и математические методы. 2006. - №4. - С.43-52.
86. Денисон Э. Исследование различий в темпах экономического роста: пер. с англ. / Э. Денисон // М.: Прогресс. - 1971. - 645с.
87. Джаин И.О. Оценка трудового потенциала: Монография / И.О.Джаин. – Сумы: ИТД "Университетская книга", 2002. – 250с.
88. Доклад ООН о торговле и развитии 2014 год. UNCTAD/TDR2014/ с. 293. [Электронный ресурс]: - Режим доступу:http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tdr2014_ru.pdf Емельянов А.А. Имитационное моделирование экономических процессов / А.А. Емельянов, Е.А. Власова, Р.В. Дума. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 368 с.
89. Дріль Н.В. Особливості формування інноваційного клімату на макро- та мікрорівні / Н.В.Дріль [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.eprints.kname.edu.ua/29782/1/27.pdf>
90. Друкер П. Задачи менеджмента в 21 веке; [пер. с англ.] / П.Друкер. - М.: Вильямс, 2002. - 272с.
91. Друкер П.Ф. Рынок: как выйти в лидеры. Практика и принципы: Пер. с англ. - М.: Наука, 1992. - 345с.
92. Дурицька Г.В. Сучасні тенденції транснаціоналізації та їхній вплив на економіку України / Г. В. Дурицька // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. - 2013. - №2. - С. 39-45. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VUbsNbU_2013_2_10.pdf

93. Ежегодный статистический бюллетень прямых китайских внешних инвестиций за 2014р. [Электронный ресурс] // Министерство коммерции КНР. – Режим доступа: <http://www.stats.gov.cn/>
94. Економіка зарубіжних країн. - Вид. 4-те, перероб. та доп. / Ю.Г.Козак, В.В.Ковалевський, С.Н.Лебедева, М.Є.Бикова, Н.С.Логвінова, О.В.Воронова. - К.: Центр учбов. літератури, 2013. - 292с.
95. Економіка України в умовах глобалізації: Монографія / за заг.ред. І.М. Школи, О.В. Бабінської – Чернівці: Книги XXI, 2007.- 528 с.
96. Економічна оцінка державних пріоритетів технологічного розвитку / за ред. Ю. М. Бажала. - К.: Ін-т екон. Прогнозування. - 2002. - 320 с.
97. Економічна енциклопедія: у 3-х томах. Т. 2 / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін.. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – 848 с.
98. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.1 / [сост. Гаврилишин Б.Д., Устенко О.А.; ред. Мочерний С.В.]. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000 – 864 с.
99. Економічний розвиток і державна політика / За ред. Єханурова Ю., Розпутенка І. - К.: К.І.С., 2001. - 225с.
100. Економічні проблеми ХХІ століття: міжнародний та український виміри / За. Ред. С.І. Юрія, Є.В. Савельєва. - К.: Знання, 2007 .- 595 с.
101. Енин А.В. Конкурентоспособность белорусской экономики и инновационная політика / А.В.Енин, С.Б.Мяць, В.М.Руденков // Гуманитарно-экономический вест ник. – 2006. - №2. – С. 91-97.
102. Ещенко П. Восстановление социально-экономического развития – приоритет номер один в мире и в Украине / П. Ещенко, А. Арсеенко Экономика Украины. – 2012. - №1. С.4-15.
103. Загребельная Н.С. Международная конкурентоспособность автомобилестроительных компаний США: монография / Н.С.Загребельная. - М.: ФЛИНТА: наука, 2010. - 200с.
104. Загребельная Н.С. Мировой и российский рынки слияний и поглощений / Н.С.Загребельная [Электронный ресурс]. - Режим доступа:

http://www.vestnik.mgimo.ru/sites/default/files/pdf/017_ekonomica_zagrebelpayans.pdf

105. Загребельная Н.С. Финансовые результаты сделок по слиянию и поглощению в автомобилестроении / Н.С.Загребельная // Управление корпоративными финансами. 2012. №3 (51). - С.162-167.
106. Захарін С.В. Інвестиції в інновації: теорія, парадигма, методологія досліджень / С.В. Захарін // Актуальні проблеми економіки. - 2010. - № 4 (106). - С. 60-64.
107. Захарченко В.І. Інноваційний менеджмент: теорія і практика в умовах трансформації економіки / В.І. Захарченко, Н.М. Корсікова, М.М.Меркулов - К.: Центр учбової літератури, 2012. - 448с.
108. Зименков Р. Зарубежная деятельность американских ТНК: стратегия, направления, формы / Р.Зименков // Российский экономический журнал, 2001. №11-12.
109. Зубенко В.А. Глобальные корпорации / В.А.Зубенко // Глобализация мирового хозяйства. Под ред. М. Н. Осьмовой, А. В. Бойченко. - М.: ИНФРА-М, 2006. - 328с.
110. Иванова Н. Национальные инновационные системы / Н. Иванова // Вопросы экономики. – 2001. – №7. – С. 59-70.
111. Изюмов Д.Б. Анализ глобальных расходов на НИОКР в 2010-2012гг. / Д.Б.Изюмов, Е.Л.Кондратюк, М.А.Зинченко, Д.С.Махмутова // Инноватика и экспертиза, 2012. Выпуск 2(9). - С.159-165.
112. Инвестиции в НИОКР: как создаются глобальные тренды [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.up-pro.ru/library/innovations/niokr/niokr-trendy.html>
113. Индикаторы науки: 2014 г. Статистический сборник. – М.: НИУ ВШЭ. – 2014. – 401 с.
114. Инновационная политика будущего [Электронный ресурс] <http://www.masters.donntu.edu.ua/2012/iem/bailo/library/ar2.pdf>.

115. Ицковиц Г. Тройная спираль: университеты - предприятия - государство: инновации в действии / Г. Ицковиц; пер. с англ. под ред. А.Ф. Уварова. - Томск: Изд-во Томского гос. ун-та систем упр. и радиоэлектроники, 2010. - 237 с.
116. Ігнатенко А.В. Теоретичний аналіз особливостей інноваційного розвитку України в умовах фінансової нестабільності / А.В. Ігнатенко, О.І. Харченко // Інвестиції: практика та досвід. - №15. - 2010. - С. 30-34.
117. Інноваційний потенціал України: монографія / А.А.Мазаракі, Т.М.Мельник, В.В.Юхименко, В.М.Костюченко, Л.П.Кудирко та ін.; за заг. ред. А.А.Мазаракі. - К.: Київ. Нац. торг.-екон. ун-т, 2012. - 592с.
118. Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика / за ред. Л.І.Федулової. - К.: Основи, 2005. - 522с.
119. Как создаются глобальные тренды [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.up-pro.ru/library/innivations/niokr/niokr-trendy.html>
120. Калініна С.П. Трансформація міжнародного ринку праці в умовах глобальних зрушень / С.П.Калініна, Ю.О.Гетьманенко, О.С.Гайдаш; за заг. ред. д-ра екон. наук, професора С.П.Каліліної. – Вінниця: ТОВ "Нілан-ЛТД", 2015. – 240с.
121. Кальченко Т.В. Глобальна економіка: методологія системних досліджень: монографія / Т.В. Кальченко. – К.: КНЕУ, 2006. – 248 с.
122. Карпьюк О.П. Національні моделі стимулювання інноваційного процесу / О.П.Карпьюк // Стратегічні пріоритети. - №3 (28), 2013р. - С.46-50.
123. Карюк В.І. Стимулювання інноваційної діяльності підприємств як інструмент підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки / В.І. Карюк // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2009. – № 24. – С. 362-367.
124. Касич А.А. Инновационный потенциал транснациональных корпораций / А.А.Касич [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.innov.ru/doc/conf2013-6/178.doc>

125. Кириченко О.А. Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності в умовах глобальної фінансової кризи: Монографія /За ред. Кириченко О.А., Денисенко М.П., Харченко О.І. та ін. - К.: ІМБ Ун-ту економіки та права "КРОК", 2010. - 412 с.
126. Кирьянов О. Австралийско-китайский шпионский скандал вышел на правительственный уровень [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.rg.ru>
127. Китай опередил США по притоку иностранных инвестиций. [Электронный ресурс]: / Жамил Шаде (Jamil Chade). – Режим доступа: <http://cont.ws/post/73863/>.
128. Киященко Л. Тройная спираль трансдисциплинарности: университет - правительство - бизнес / Л. Киященко // [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.courier-edu.ru/cour1067/0.htm>
129. Кістерський Л.Л. Міжнародна технічна допомога: шляхи підвищення ефективності / Л.Л. Кістерський, Т.В. Липова. - К. : [б. в.], 2010. - 240 с.
130. Кластери в економіці України: монографія / за наук. ред. докт. екон. наук., проф. М.П. Войнаренка. – Хмельницький: ФОП Мельник А.А., 2014. – 1085 с.
131. Кластерная политика как фактор инновационного развития национальной экономики. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://riss.ru/images/pdf/journal/2013/3/04_____ %20____.pdf.
132. Клейнер Г.Б. Экономико-математическое моделирование и экономическая теория / Г.Б. Клейнер // Экономика и математические методы. – 2001. – Т.37. – № 3. – С.111-126.
133. Ковальчук В.М. Світова економіка: її історія і дослідники. Навч. посіб. / В.М. Ковальчук, Лі Цзе Гао, Л.А. Останкова. - К.: Центр учбової літератури, 2011. – 524 с.
134. Ковзанадзе И. Уроки мирового кризиса: необходима новая модель регулирования экономики / И. Ковзанадзе // Вопросы экономики, № 4. – С. 113-120.

135. Ковч В. Інноваційні економічні цикли / В.Ковч // Галицький економічний вісник. - 2011. - №2(31). - С. 51-55
136. Козак Ю.Г., Лукьяненко Д.Г., Макогон Ю.В. та ін. Міжнародна економіка. - Вид. 2-ге, перероб. та доп. - Київ: Центр навчальної літератури, 2006. - 672с.
137. Козлова А.І. Інноваційна модель розвитку економіки України: міжнародні пріоритети / А.І. Козлова // Вісник національного університету "Львівська політехніка". - 2012. - №725. - С.125-129.
138. Комиссия по науке и технике в целях развития. Доклад о работе девятой сессии (Женева, 15-19 мая 2006 года) // [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/375/69/PDF/N0637569.pdf?OpenElement> - дата обращения 12.11.2013.
139. Кондратьев В. Долгосрочные тенденции развития мировой экономики / В. Кондратьев // [Электронный ресурс] - Режим доступа: http://www.perspektivy.info/oykumena/ekdom/dolgosrochnyje_tendencii_razvitiya_mirovoj_ekonomiki_2015-09-10.htm
140. Кондратьев В.Б. Компании и инновации: локальный взгляд на глобальные изменения / В.Б.Кондратьев // [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.perspektivy.info/book/kompanii_i_innovacii_lokalnyj_vzglad_na_globalnyje_izmenenija_2011-06-22.htm
141. Кондратьев Н.Д. Проблемы экономической динамики. – М.: Экономика, 1989.
142. Кони́на Н.Ю. Конкурентоспособность фирмы в глобальном мире / Н.Ю.Кони́на. - М.: Проспект, 2012. - 156с.
143. Коно Т. Стратегия и структура японских предприятий: Пер. с англ. / Общ. ред. и вступ. О.С.Виханского. - М.: Прогресс, 1987 - 348с.
144. Консолидация производства автомобилей и двигателей в КНР // Бюллетень иностранной коммерческой информации. - 2007. - №11-12.

145. Корінько М.Д. Інновації у діяльності суб'єктів господарювання / М.Д. Корінько // Актуальні проблеми економіки. - 2009. - № 5 (95). - С. 149-154.
146. Костюк Р.В. Розвиток інноваційної діяльності біотехнологічних підприємств у сучасних умовах / Р.В. Костюк // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 8 (98). – С. 79-84.
147. Котлер Ф. Привлечение инвесторов: Маркетинговый поход к поиску источников финансирования / Ф. Котлер, Х. Картаджайя, Д. Янг; Пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2009. – 194 с.
148. Коуз Р. Фирма, рынок и право / Р. Коуз. Пер. с англ. - М.: Новое издательство, 2007. - 224 с.
149. Кочетков В.М. Розвиток українських ТНК як фактор зростання економіки країни / В.М.Кочетков, О.О.Мусієнко // Ефективна економіка [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua>
150. Краснокутська Н.В. Інноваційний менеджмент. - К.: КНЕУ, 2003. - 504с.
151. Красовська О. Експортні орієнтири України: до чого ми прагнемо / О.Красовська, В. Мовчан // Європейська правда. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/10/28/7039941/view_print/
152. Кузнец С. Современный экономический рост: результаты исследований и размышлений. Нобелевская лекция / С. Кузнец // Нобелевские лауреаты по экономике: взгляд из России. - СПб.: Гуманистика, 2003. - 966с.
153. Кузнецова Г.В. Международная торговля объектами интеллектуальной собственности / Г.В. Кузнецова// Российский внешнеэкономический вестник. – №8. – 2013. – С. 40.
154. Кузык Б.Н. Цивилизации: теория, история, диалог, будущее. Т.VI: Перспективы становления интегральной цивилизации / Б.Н. Кузык, Ю.В. Яковец // М.: Институт экономических стратегий, 2009.- 576 с.

155. Кузьмін О.Є. Венчурний бізнес: навч. посіб. / О.Є. Кузьмін, І.В. Литвин. – К.: Знання, 2012. – 350 с.
156. Курс Китая на укрепление сырьевой базы за счет внешних источников // Бюллетень иностранной коммерческой информации. - 2008. - №47.
157. Курс Китая на укрепление сырьевой базы за счет внешних источников // Бюллетень иностранной коммерческой информации. - 2014. - №7.
158. Куценко Е. Пилотные инновационные территориальные кластеры России: модель устойчивого развития / Е. Куценко // Инновации и экономика. – 2015. – Т.9. – № 1. – С. 32–55.
159. Лебедева Л.В. Сучасна інноваційна політика держави в Україні: проблеми та перспективи реформування / Л.В.Лебедева // [Електронний ресурс]. - Режим доступа: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2664>
160. Лимонова Е.М. Трансрівневе регулювання діяльності ТНК / Е.М.Лимонова // Економічний нобелівський вісник. 2015. №1(8). - С. 62-66.
161. Лин Е. Развитие транснационализации хозяйственной деятельности китайских предприятий / Е.Лин // Проблемы современной экономики. - 2007. - №3.
162. Лукашевич В.М. Глобалістика. 2-ге видання, доповнене та виправлене. - Львів: Новий Світ - 2000. - 440с.
163. Лук'яненко Д.Г. Економічна інтеграція і глобальні проблеми сучасності: навч. посіб. / Д.Г. Лук'яненко. – К.: КНЕУ, 2005. – 204 с.
164. Люмэй С. Транснационализация бизнеса китайских компаний в условиях глобализации / С.Люмэй // Банкаускі веснік. – 2016. – Май. – С.32-39.
165. Мадяр Р.О. Прогнози та сучасні трансформації світової економіки в умовах глобальної нестабільності / Р.О.Мадяр // Інвестиції: практика та досвід. - № 3, 2014. - С. 76-79.

166. Македон В.В. Формат взаємодії транснаціональних корпорацій та реального сектора національної економіки України / В.В. Македон // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. - 2012. - №1 (5). Том 1. - С.250 - 258.
167. Макогон Ю. Інноваційні процеси і конкуренція на світових ринках / Ю.Макогон, Т.Медведкін // Економіст. - 2007. - №9. - С.66-67.
168. Макогон Ю.В. Активізація конкурентного потенціалу економіки України з урахуванням міжцивілізаційних взаємовідносин під впливом глобалізації / Ю.В.Макогон // Наука та освіта в сучасному університеті в контексті міжнародного співробітництва: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (23-25 травня 2011 р.). - Маріуполь, 2011.- С. 459-460.
169. Макогон Ю.В. Внешнеэкономические связи Украины и векторы их дальнейшего развития / Ю.В.Макогон // Журнал міжнародних досліджень. Фундація міжнародних досліджень. - 2011. - №1. - С. 75-85.
170. Макогон Ю.В. Инновации в сфере энергетики в старопромышленном регионе Украины / Ю.В.Макогон // Международная научно-практическая конференция «перспективы использования альтернативных и возобновляемых источников энергии в Украине». – 2013. – С. 92-97.
171. Макогон Ю.В. Основные тенденции развития, причины и факторы экономического кризиса в Украине / Ю.В. Макогон // Соціальна відповідальність: підприємство – регіон – країна [текст]: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, 25 грудня 2015р. // Краматорськ, 2015. – С. 95-98.
172. Макогон Ю.В. Перспективи регулювання інноваційної діяльності в Україні / Ю.В.Макогон // Проблеми і перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні: Матеріали V Міжнародного бізнес-форуму (Київ, 22 березня 2012 р.) / відп. Ред. А.А. Мазаракі. - К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. - С. 170-172.

173. Макогон Ю.В. Посткризисные условия развития мировой экономики: перспективы для Украины / Ю.В.Макогон // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект: сб. науч. тр. - Донецк: ДонНУ, 2013. - С. 213-217.
174. Макогон Ю.В. Посткризові тенденції розвитку економіки України / Ю.В.Макогон // Аналітично-інформаційний журнал "Схід". Спеціальний випуск. - №1 (108) січень 2011. - С. 13-17.
175. Макогон Ю.В. Современное состояние и перспективы инновационного развития Украины в условиях глобализационных трансформаций / Ю.В.Макогон // Север-восточный азиатский академический форум (сборник посвященных 10-летнему юбилею), 2015. - С. 151-158.
176. Макогон Ю.В. Теоретичні аспекти глобальної інвестиційної діяльності / Ю. В. Макогон, Д. Р. Иванкова // Економічний вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". - 2014. - № 11. - С. 481-486. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evntukpi_2014_11_76
177. Макогон Ю.В. Трансформація процесу транснаціоналізації в умовах зростання невизначеності глобального економічного середовища: монографія / Ю.В.Макогон, Т.В.Орехова, К.В.Лисенко, І.О.Шульга. - Донецьк, 2011. - 652с.
178. Макогон Ю.В. Трансформація світового ринку капіталу в умовах транснаціоналізації: моногр. / Ю.В. Макогон, Т.В. Орехова, К.В. Лисенко, М. Голубов. - Донецьк: ДонНУ, 2006. - 248с.
179. Макогон Ю.В. Украина: выход из кризиса / Ю.В.Макогон // Економічний вісник Національного технічного університету України „Київський політехнічний інститут”. Збірник наукових праць, 2011. – № 8. – С. 58-64.
180. Малевинская А.А. Слияния и поглощения как способ объединения компаний / А.А.Малевинская // Вестник МГУ. Серия 6: Экономика, 2002. №1. - С.72-83.

181. Маркевич К. Пріоритет інвестиційної привабливості в політиці стійкого економічного зростання Великої Британії [Електронний ресурс]: / К. Маркевич, В. Юрчишин // Міжнародна економічна політика. 2014. № 2 (21) с. 52-77 - Режим доступу http://ierjournal.com/journals/21/2014_3_Markevich_Yurchishyn.pdf. Меньшиков С.М. Длинные волны в экономик / С.М.Меньшиков, Л.А.Клименко // М.: Международные отношения. – 1989. – 128 с.
182. Маркетинг і менеджмент інноваційного розвитку: Монографія / За заг. ред. д.е.н., проф. С.М.Ілляшенка. – Суми: ВТД "Університетська книга", 2006. – 728с.
183. Марков М.А. Интернационализация НИОКР и роль ТНК на современном этапе развития мировой экономики. / М.А.Марков // Экономическая глобализация и проблемы национальной и международной безопасности. - С.129-131.
184. Маркс К. Сочинения / К.Маркс, Ф.Энгельс // Т. 46, ч. 1. - М.: Госполитиздат, 1968. - 559 с.
185. Марченко А.В. Глобализация мировой экономики [Электронный ресурс] / А.В. Марченко // ЦЭМИ РАН. - 2003. - Режим доступа: www.politlab.org17.Global Risks 2013. Eighth Edition An initiative of the Risk ResponseNetwork.
186. Мелещенко А.І. Сучасні тенденції функціонування та розвитку транснаціональних корпорацій і їх вплив на світову економіку в умовах глобалізації / А.І.Мелещенко, Ю.В.Цимбал // Інвестиції: практика та досвід. – 2016. - №1. – С.19-24.
187. Мельник Л.Г. Теория самоорганизации экономических систем: монография / Л.Г. Мельник, - Сумы: Университетская книга, 2012. – 439 с.
188. Менеджмент XXI века / под. ред. С.Чоудхари: пер. с англ. – М., 2002. – 652с.

189. Мировая экономика: прогноз до 2020 года / [Дынкин А.А., Королев И.С., Хесин Е.С. и др.]; под. ред. акад. А.А. Дынкина / ИМЭМО РАН. – М.: Магистр, 2008. – 429 с.
190. Мировая экономика: прогноз до 2020 года / под ред. акад. А.А. Дынкина // ИМЭМОРАН. - М.: Магистр, 2007. - 429 с.
191. Михайлишин Л.І. Вектори інтеграції України: в ЄС чи СНД / Л.І. Михайлишин // Науково-Інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. - 2011. - № 3. - С. 172-181.
192. Михайлишин Л.І. Впровадження прогресивного оподаткування доходів фізичних осіб як напрям забезпечення суспільного добробуту / Л.І. Михайлишин, Ю.І. Коровчук // Науковий вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. - Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2011. - Вип. I (41). Економічні науки. - Частина I. - С. 312-323.
193. Михайлишин Л.І. Газотранспортна система України в системі геоекономічного позиціонування вітчизняної економіки / Л.І. Михайлишин, І.В. Кузів // Соціально-економічні проблеми України в глобальному просторі: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 26-27 квітня 2012 р.) - Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2012. - С. 270-273.
194. Михайлишин Л.І. Геоекономічні аспекти інтелектуального забезпечення світового інноваційного розвитку / Л.І. Михайлишин, Ю.А. Гетьманенко // Вісник Донецького національного університету. Серія В: Економіка і право. - 2014. - Вип. 2. - С. 142-148.
195. Михайлишин Л.І. До питання про методологічні засади трансформаційних процесів транснаціоналізації економічної діяльності / Л.І. Михайлишин // Вісник Приазовського державного технічного університету: зб. наукових праць (Серія: Економічні науки) / ПДТУ. - Маріуполь, 2015. - Вип. 29. - С. 288-294.

196. Михайлишин Л.І. До питання про трудоворесурсне забезпечення інноваційного розвитку глобальної економіки / Л.І. Михайлишин, Ю.А. Гетьманенко // Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки. - 2014. - Вип. 28. - С. 156-163.
197. Михайлишин Л.І. До проблем транснаціоналізації економічної діяльності в умовах глобалізації / Л.І. Михайлишин, М.М. Дзісяк // Університетські наукові записки. Часопис Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. - 2011. - № 3. - С. 313-317.
198. Михайлишин Л.І. До проблем фіскального впливу на прибуток корпорацій в умовах глобалізації / Л.І. Михайлишин, А.А. Шевченко // Збірник тез доповідей Десятої Ювілейної Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених "Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації" (м. Тернопіль, 21-23 лютого 2013 р.). - Тернопіль: ТНЕУ, 2013. - Ч. 2. - С. 118-120.
199. Михайлишин Л.І. Дослідження інновацій як благ глобальної споживчої системи / Л.І. Михайлишин // Міжнародний науковий журнал "Технологічний аудит та резерви виробництва". - 2016. - № 2/6 (28). - С. 52-56.
200. Михайлишин Л.І. Економічний синергізм, як напрям забезпечення геополітичного позиціонування України / Л.І. Михайлишин // Збірник тез доповідей Одинадцятої Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених "Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації". (м. Тернопіль, 13-14 лютого 2014 р.). - Тернопіль: ТНЕУ, 2014. - Ч. 1. - С. 158-161.
201. Михайлишин Л.І. Зарубіжний досвід активізації інноваційної діяльності / Л.І. Михайлишин // Науковий вісник Ужгородського національного

- університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. - 2016. - Вип. 6. - Ч. 2. - С. 99-105.
202. Михайлишин Л.І. Інновації в системі конкурентоспроможності національної економіки / Л.І. Михайлишин, І.О. Михайлова // Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених "Міжнародна економіка у XXI столітті". (м. Тернопіль, 28-29 березня 2013 р.). - Тернопіль: ТНЕУ, 2013. - С. 51-52.
203. Михайлишин Л.І. Інновації в системі факторів модернізації виробництва України / Л.І. Михайлишин, З.Р. Цимбалістий // Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених "Міжнародний бізнес і туризм в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку" (м. Тернопіль, 12-13 травня 2016 р.). - Тернопіль: ТНЕУ, 2016. - С. 123-125.
204. Михайлишин Л.І. Інновації як форма глобальних соціально-економічних відносин / Л.І. Михайлишин // Інноваційна економіка. - Тернопіль: СМП Тайп, 2014. - № 3 (52). - С. 6-13.
205. Михайлишин Л.І. Інноваційна політика України в контексті Євроінтеграції: стан, проблеми, перспективи розвитку / Л.І. Михайлишин // Scientific Journal Virtus Issue # 3, October, 2015. - P. 130-135.
206. Михайлишин Л.І. Інституційне забезпечення вдосконалення організаційно-правового механізму регулювання прямих іноземних інвестицій / Л.І. Михайлишин // Науковий вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. - Чернівці: ЧТЕІ КНЕТУ, 2011. - Вип. II (42). Економічні науки. - Частина I. - С. 199-208.
207. Михайлишин Л.І. Людський капітал та його роль в умовах глобалізації / Л.І. Михайлишин // Збірник тез доповідей VIII Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених "Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції

- глобалізації" (м. Тернопіль, 23-24 лютого 2011 р.). - Тернопіль: ТНЕУ, 2011. - Ч. 2. - С. 277-279.
208. Михайлишин Л.І. Ментальність як фактор впливу на розвиток міжнародного туризму в Україні / Л.І. Михайлишин, Р.В. Рибчин // Матеріали Четвертої Всеукраїнської наукової web-конференції молодих учених "Особенности развития регионов Украины в новых экономических условиях" (г. Симферополь, 7 марта 2013 г.). - Симферополь: "ДИАЙПИ", 2013. - С. 287-288.
209. Михайлишин Л.І. Міжнародний тероризм як особлива форма глобального конфлікту / Л.І. Михайлишин, В.О. Лінькова // Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених "Посткризовий розвиток світової економіки та України" (м. Тернопіль, 28-29 березня 2012 р.). - Тернопіль: ТНЕУ, 2012. - С. 395-397.
210. Михайлишин Л.І. Міжнародний тероризм як особлива форма глобального конфлікту: причини, наслідки та способи боротьби / Л.І. Михайлишин, Ю.І. Коровчук // Науковий вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ, Чернівці: ЧТЕІ КНЕТУ, 2012. - Вип. II. Економічні науки. - С. 48-58.
211. Михайлишин Л.І. Міжнародні інвестиційні договори як напрям правового регулювання процесу транснаціоналізації економічної діяльності / Л.І. Михайлишин // Освіта і наука XXI століття: матеріали звітної викладацької та студентської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, Україна, 24 березня 2011 року). - Івано-Франківськ, 2011. - С. 311-313.
212. Михайлишин Л.І. Напрями реформування інноваційної політики України в контексті євроінтеграції / Л.І. Михайлишин // Збірник тез доповідей Дванадцятої Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених "Економічний і соціальний розвиток України в XXI

- столітті: національна візія та виклики глобалізації". (м. Тернопіль, 26-27 березня 2015 р.). - Тернопіль: ТНЕУ, 2015. - С. 176-178.
213. Михайлишин Л.І. Напрями удосконалення механізму стимулювання і розвитку зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів малого і середнього бізнесу / Л.І. Михайлишин, Б.А. Камінський // Інноваційна економіка. - Тернопіль: СМП Тайп, 2012. - № 2 (28). - С. 298-302.
214. Михайлишин Л.І. Основні напрями удосконалення діючого механізму регулювання процесів транснаціоналізації економічної діяльності в умовах глобалізації / Л.І. Михайлишин // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечение иностранных инвестиций: региональный аспект / Донецкий национальный университет. - 2012. - Ч. 2. - С. 241-247.
215. Михайлишин Л.І. Прикладні аспекти теорій транснаціоналізації 60-70-х років ХХ століття / Л.І. Михайлишин // "Економіка та суспільство". - Електронне фахове видання Мукачівського державного університету. - 2016. - № 2. - С. 68-74. - Режим доступу: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/2_ukr/13.pdf.
216. Михайлишин Л.І. Проблеми розвитку міжнародних транспортних коридорів в Україні / Л.І. Михайлишин, І.В. Кузів // Материалы Третьей Всеукраинской научной web-конференции молодых ученых "Особенности развития регионов Украины в новых экономических условиях" (г. Симферополь, 1 марта 2012 г.). - Симферополь: ИТ "АРИАЛ", 2012. - С. 331-332.
217. Михайлишин Л.І. Реформування фіскальної політики та ефективність процесів інтеграції України до ЄС / Л.І. Михайлишин // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечение иностранных инвестиций: региональный аспект / Донецкий национальный университет. - 2013. - Ч. 2. - С. 199-203.

218. Михайлишин Л.І. Розвиток та боротьба з корупцією в Україні / Л.І. Михайлишин // Інноваційна економіка. - Тернопіль: СМП Тайп, 2013. - № 2 (40). - С. 7-13.
219. Михайлишин Л.І. Роль експортно-імпортних операцій при формуванні геоекономічного і геополітичного вектора України / Л.І. Михайлишин, О.А. Побоїв // Науковий вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. - Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2012. - Вип. IV (48). Економічні науки. - С. 86-97.
220. Михайлишин Л.І. Системна трансформація інноваційного забезпечення економічного розвитку / Л.І. Михайлишин // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. - 2016. - Вип. 17. - Ч. 3. - С. 28-33.
221. Михайлишин Л.І. Системні перетворення транснаціоналізації в новітніх імперативах інноваційного розвитку / Л.І. Михайлишин // Вісник Приазовського державного технічного університету: зб. наукових праць (Серія: Економічні науки) / ПДТУ. - Маріуполь, 2015. - Вип. 30. - С. 176-183.
222. Михайлишин Л.І. Сучасні напрями удосконалення діючого механізму регулювання процесів транснаціоналізації економічної діяльності в умовах глобалізації / Л.І. Михайлишин // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції "Формування мереж прикордонного співробітництва України" (м. Чернівці, 12-13 травня 2011 р.). - Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2011. - С. 33-36.
223. Михайлишин Л.І. Тенденції інтеграційних процесів в Україні під впливом глобалізації / Л.І. Михайлишин // Матеріали всеукраїнського семінару молодих учених та студентів "Участь України у глобалізаційних процесах" (м. Сімферополь, 14-15 квітня 2011 р.). - Саки: ПП "Підприємство Фенікс", 2011. - С. 52-54.
224. Михайлишин Л.І. Теорії транснаціоналізації: основи формування і критичні аспекти / Л.І.Михійлишин // Науковий вісник Ужгородського

- національного університету. - Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. - Випуск 5, 2015. - С.117-122.
225. Михайлишин Л.І. Теорії транснаціоналізації: основи формування й критичні аспекти / Л.І. Михайлишин // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. - 2015. - Вип. 5. - С. 117-122.
226. Михайлишин Л.І. Транснаціоналізація економічної діяльності: теорія і практика: монографія / В.Я. Брич, Л.І. Михайлишин. - Брошнів-Осада: Вид. "Талія", 2015. - 262 с. (15,0/7,5 д.а.)
227. Михайлишин Л.І. Транснаціоналізація світової економіки: інноваційний аспект: монографія / Л.І. Михайлишин. Вінниця: ДонНУ, 2016. - 314 с.
228. Михайлишин Л.І. Трансформації інноваційно-орієнтованих моделей розвитку в глобальній економіці / Л.І. Михайлишин, В.С. Свірський // Інноваційна економіка. Серія: Економіка та інноваційний розвиток національного господарства. - 2016. - Вип. 1-2 [61]. - С. 15-21.
229. Михайлишин Л.І. Удосконалення національних стратегій регулювання процесів у сфері транснаціоналізації економічної діяльності в умовах глобалізації / Л.І. Михайлишин // Матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції "Економіка та менеджмент: перспективи розвитку", (м. Суми, 18-20 травня 2011 р.): в 2 т. / За заг. ред.: О.В. Прокопенко, М.Ю. Троян. - Суми: СумДУ, 2011. - Т. 1. - С. 50-52.
230. Михайлишин Л.І. Узгодження системи цінностей суб'єктів транснаціоналізації економічної діяльності / Л.І. Михайлишин // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечение иностранных инвестиций: региональный аспект / Донецкий национальный университет. - 2011. - Ч. I. - С. 279-287.
231. Михайлишин Л.І. Управління процесами антикризової діяльності на підприємствах / Л.І. Михайлишин, А.А. Шевченко // Інноваційна економіка. - Тернопіль: СМП Тайп, 2012. - № 4 (30). - С. 41-46.

232. Михайлишин Л.І. Формування концептуальних основ регулювання ринку праці України в умовах трансформації інноваційного розвитку глобальної економіки / Л.І. Михайлишин, Ю.А. Гетьманенко // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Сер.: Економічні науки. - 2014. - № 1. - С. 85-92.
233. Михайлова Л.І. Міжнародний менеджмент / Л.І.Михайлова, О.Ю.Юрченко, Ю.І.Данько, А.М.Михайлов. - К.: Центр учбової літератури, 2007. - 200с.
234. Міжнародна економіка / А.П.Румянцев, Г.Н. Климко, В.В.Рокоча та ін., За ред. А.П.Румянцева. - 3-тє вид., перероб. і доп. - К.: Знання, 2006. - 479 с.
235. Міжнародна економіка. Видання 3-тє перероб. та доп. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 368с.
236. Міжнародні економічні відносини: навч. посіб.: / За ред. Ю.Г. Козака, К.: Центр учбової літератури, 2012. – 400 с.
237. Мікаелян С.Г. Позиції на світовому ринку високотехнологічної продукції / С.Г. Мікаелян // Ефективна економіка. №1, 2014.
238. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.me.gov.ua>
239. На полпути в Китай // Эксперт Online 2.0 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.expert.ru/news>
240. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Статистичний збірник [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
241. Немировська О. Функціонування корпоративного капіталу в економіці України / О.Немировська // Економіст. - №9. Вересень 2014р. - С.32-34.
242. Никонова Я.И. Инновации как инструмент стратегического антикризисного управления: монографія / Я.И. Никонова, М.В. Каркавин; под ред. А.Г. Ивасенко. – Новосибирск: Изд-во НГТУ, 2009. – 424 с.

243. Новицький В. Світова системна криза та перспективи її подолання / В. Новицький // Світова фінансово-економічна криза: стратегії протидії та мінімізації наслідків (економіка, фінанси, право): зб. матеріалів XII міжнародної науково-практичної конференції 29 травня 2009 року. - К.: УДУФМТ, 2009. - С. 13-16.
244. Новицький В.Є. Інституційне регулювання в умовах кризи: реалії та імперативи / В.Є. Новицький // Економічний часопис-XXI. – 2010. – № 1-2. – С. 9-11. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://soskin.info/ea/2010/1-2/20104.html>.
245. Новый хозяин Volvo // Эксперт Online 2.0 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.expert.ru/news>
246. Омеляненко В.А. Анализ основных тенденций разрыва между странами при переходе к новому технологическому укладу / В.А. Омеляненко // Междисциплинарные исследования в науке и образовании. - 2013. - № 2 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.mino.esrae.ru/164-1329>.
247. Онікієнко В.В., Ємельяненко Л.М., Терон І.В. Інноваційна парадигма соціально-економічного розвитку України (за ред. В.В. Онікієнка). - К.: РВПС НАН України, 2006. - 480с.
248. Орловська Ю.В. Визначення напрямів стимулювання експортного потенціалу Дніпропетровського регіону (на основі анкетування підприємств регіону) / Ю.В. Орловська, Н.І.Верхоглядова, Г.В.Дугінець // Вісник Дніпропетровського університету. - 2010. - Вип.2. - Т.18. - №102. - С.3-8.
249. Павленко І.І. Міжнародна торгівля та інвестиції / І.І.Павленко, О.В.Варяниченко, Н.А.Навроцька - К.: Центр учбової літератури, 2012. - 256с.
250. Патрон П.А. Мировой финансовый кризис: истоки, роль государства, перспективы развития / П.А.Патрон // США - Канада: экономика, политика, культура. - 2009. - №27. - С. 23-34.

251. Пахомов Ю.Н. Цивилизационные модели современности и их исторические корни / Ю.Н. Пахомов, С.Б. Крымский, Ю.В. Павленко и др. - Киев: Наукова думка, 2002. - 632 с.
252. Пашкова В.М. Экономические циклы и динамика слинний и поглощений / В.М.Пашкова // Бизнес в законе. 2010. №4. - С.174-177.
253. Пашута М.Т. Інновації: понятійно-термінологічний апарат, економічна сутність та шляхи стимулювання. - К.: Центр навчальної літератури, 2005. - 118с.
254. Переход на инновационную модель экономического роста [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://2020strategy.ru/data/2011/07/13/1214718044/% pdf>.
255. Перспективы экспорта автомобилей из КНР // Бюллетень иностранной коммерческой информации. - 2007. - №53 [Электронный ресурс] - Режим доступа: http://www.elib.bsu.by/bitstream/123456789/5403/1/china_2011_8_IER_issu es.pdf
256. Петрук О.М. Теорія та практика венчурного фінансування: Монографія / О.М. Петрук, С.З. Мошенський. - Житомир: ЖДТУ, 2008. - 248 с.
257. Пехтик А.В. Стратегія та пріоритети державної політики щодо іноземних ТНК // Україна у ХХІ столітті: концепції та моделі економічного розвитку. - Ч.2. Прямі іноземні інвестиції з країн ЄС в економіці України [Электронный ресурс] - Режим доступа: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_11/economic_11_5.pdf
258. Пожуєва Т.О. Інноваційний розвиток економіки України: необхідність, реалії, перспективи Економічний вісник Донбасу № 1 (35), 2014. - С. 168-172.
259. Позиції України в світових рейтингах (за матеріалами НБУ) [Електронний ресурс]. - Режим доступа: <http://kreditprombank.com/upload/content/385/Позиції%20України%20в%20освітових%20рейтингах.pdf>.

260. Поклонский Ф.Е. Направления инновационной деятельности туристических предприятий / Ф.Е.Поклонский // Вісник ДІТБ. Економіка та організація туризму, 2012. №16. - С.153-157.
261. Полтерович В.М. Экономическая политика: стратегия и тактика. Принципы формирования национальной инновационной системы / В.М. Полтерович // Проблемы теории и практики управления. - 2008. - № 11. - С. 8-20.
262. Поручник А.М. Формування європейського інноваційного простору / А.М.Поручник, Л.Л.Антогюк // Європейський Союз та Україна: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конфер. 17 червня 2004р.; Відп. За вип. В.І.Чужиков. – К.: КНЕУ, 2004. – С.66-76.
263. Практика разработки стратегий транснациональных корпораций. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.topknowlege.ru/strategicheskij-menegment/4112-praktika-razrabotki-strategij-transnatsionalnykh-korporatsij.html>
264. Праневич А.А. Слияния и поглощения (M&A) в мировой экономике: влияние кризиса и возможности для национальной экономики / А.А.Праневич // Белорусский экономический журнал. 2014. №1. - С.60-75.
265. Прибытков А.А. Инновационная теория: истоки и перспективы развития / А.А. Прибытков. - К.: Арена-Пресс, 2004. - 365 с.
266. Пригожин А.И. Нововведения: стимулы и препятствия (социальные проблемы инноватики). - М.: Политиздат, 1989. - 412с.
267. Прогноз PricewaterhouseCoopers: Економічний розвиток провідних країн світу в період до 2050 року [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://gmarket.ru/news/2013/01/16/5283>.
268. Проект Стратегії інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?art_id=47920

269. Прохорова М.Е. Особливості та тенденції розвитку процесів транснаціоналізації в ХХІ ст. // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право). – 2015. – №2. – С.88-98.
270. Раковская-Самойлова А.Х. ТНК в мировом интеграционном процессе: основные противоречия и перспективы развития / А.Х. Раковская-Самойлова // Вісник економіки транспорту і промисловості. - 2011. - №36. - С. 76-81.
271. Ребело С. Модели реальных деловых циклов: прошлое, настоящее и будущее / С. Ребело // Вопросы экономики. - №10. - 2010. - С. 56-67.
272. Резник Г. Неукротимый кризис / Г. Резник // Банковская практика за рубежом. - 2009. - №1. - С.14-15.
273. Рей А.И. Макроэкономические и структурные дисбалансы в экономике США / А.И. Рей // Мировое и национальное хозяйство №3(34). - 2015 [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://www.mires.ru/2015-03/makroekon-strukt-disbalansy-v-ekonomike-USA>
274. Репин В. Процессный поход к управлению. Моделирование бизнес-процесов / В.Репин, В.Елиферов. – М., - 225с.
275. Риддеострале Й. Менеджмент для человечества / Й. Риддеострале, К.Нордстрем: пер. с англ. – СПб, 2004. – 426с.
276. Рогач О.І. Міжнародні інвестиції. Теорія та практика бізнесу транснаціональних корпорацій / О.І.Рогач – К.: Либідь, 2005. – 720с.
277. Рогач О.І. Транснаціоналізація світової економіки: переосмислення парадигми / О.І.Рогач // Економіка і управління. - № 1. – 2014. – С.5-12.
278. Рокоча В.В. Транснаціональні корпорації / В.В. Рокоча, О.В. Плотніков, В.Є. Новицький, Л.П. Кудирко, О.О. Сльозко. К.: Таксон, 2001. - 304 с.
279. Рост трансграничных инвестиционных сделок с участием китайских компаний // Бюллетень иностранной коммерческой информации. - 2008. - №74.

280. Руденко Л.В. Управління потоками капіталів у сучасній бізнес-моделі функціонування транснаціональних корпорацій / Л.В.Руденко // Журнал європейської економіки. - 2011. - Т.8. №2. - С.232-233.
281. Руденко-Сударєва Л. Системна модифікація бізнес-моделей глобальних корпорацій: еволюція теоретичних підходів / Л. Руденко-Сударєва // Дослідження міжнародної економіки. - 2011. - Вип. 4. - С. 42-56. [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpdme_2011_4_6
282. Савельєв Є.В. Реформи світової економіки у посткризовий період / Є.В. Савельєв, В.Є. Куриляк // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. Сборник научных трудов. Часть 1. – Донецк, 2012. – С. 331-336
283. Сазонець І.Л. Сутність та основні концепції діяльності ТНК в умовах глобалізації / І.Л.Сазонець, Ю.М.Верич. - Донецьк: Юго-Восток, 2009. - 275с.
284. Сазонець О.М. Інноваційний розвиток інформаційної сфери / О.М.Сазонець // Вісник Дніпропетровського університету. Серія "Менеджмент інновацій", 2012. Вип. 1. - С. 30-38.
285. Саліхова О.Б. Іноземні технології як детермінанта інвестиційно-інноваційних процесів в Україні / О.Б.Саліхова, Г.О.Бак // Стратегічні пріоритети. №2 (35). 2015. - С.93-105.
286. Салмон Р. Будущее менеджмента / Р.Салмон. – СПб., 2004. – 236с.
287. Санто Б. Инновация как средство экономического развития / Б. Санто. – М.: Прогресс, 1990. – 296с.
288. Сахапов Р.Л. Глобальное партнерство в сфере трансфера технологий как фактор сокращения инновационного разрыва / Р.Л. Сахапов, С.Г. Абсалямова // Известия КГАСУ. - 2013. - №3 (25). - С.193-198.
289. Сей Ж.-Б. Трактат по политической экономии // Ж.-Б. Сей / М.: - Дело, 2000. - С.200.

290. Сенге П. Пятая дисциплина: искусство и практика самообучающейся организации: пер. с англ. / П. Сенге. – М., 2003. – 526с.
291. Сивоконь П. Главные по науке / П.Сивоконь // Инвестгазета. - 2012. - №46. - С.6-7.
292. Системный мониторинг: Глобальное и региональное развитие / отв. ред. Д.А. Халтурина, А.В. Коротаев. – М.: Книжный дом «ЛИБРО-КОМ», 2010. – 296 с.
293. Ситник Л.С. Сучасний стан трансферу технологій України як показник кризи науково-практичного та інноваційного розвитку підприємств / Л.С.Ситник // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. Сборник науч. трудов. Донецк: ДонНУ. - 2008. - С. 459-464.
294. Січко С.М. Вплив транснаціонального капіталу на розвиток світової економіки / С.М.Січко // Глобальні та національні проблеми економіки. - Випуск 5. 2015. - С.85-88.
295. Скаленко А.К. Глобальные резервы роста / Системно-информационное измерение экономических реформ в Украине [Текст]: монография/ Пер. с укр. / Науч. ред. и предисл. чл.-корр. НАНУ О.Г. Белоруса, - К.: Информационно-издательский центр "Интеллект", 2002. - 428с.
296. Сколько ваша страна инвестирует в НИОКР? [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.on.unesco.org/RD-spending>
297. Сливенко О.В. Інвестиційна діяльність транснаціональних корпорацій в Україні / О.В.Сливенко // Науковий вісник Херсонського державного університету. - Випуск 11. Частина 5, 2015. - С. 35-38.
298. Соколенко С.И. Производственные системы глобализации: Сети. Альянсы. Партнерства. Кластеры: Укр. Контекст. – К.: Логос, 2002. – 645 с.
299. Соловьев В.П. Инновационная деятельность как системный процесс в конкурентной экономике (Синергетические эффекты инноваций) / В.П. Соловьев. - Киев: Фенікс, 2006. - 560 с.

300. Стадник В.В. Інноваційний менеджмент / В.В. Стадник, М.А. Йохна. - К.: Академвидав, 2006. - 464с.
301. Статистичний збірник України "Наукова та інноваційна діяльність в Україні" [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publnauka_u.htm
302. Стігліц Джозеф Е. Економіка державного сектора / Пер. з англ. - Київ: Основи, 1998. - 854 с.
303. Столярчук Я. Глобальні форми та механізми транснаціоналізації ринку об'єктів інтелектуальної власності / Я.Столярчук, О.Беленький, В.Столярчук // Міжнародна економічна політика. 2015. №1 (22). - С.54-73.
304. Столярчук Я.М. Світовий досвід підтримки інноваційної діяльності малих та середніх підприємств / Я.М.Столярчук // Развитие инновационной культуры общества: проблемы и перспективы. Материалы II научно-практической конференции – Симферополь: АЗГОЛ-ПРЕСС, 2007. – С.113-114.
305. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua>
306. Сухоруков А.И. Теоретические предпосылки деформации экономических циклов [Электронный ресурс] /А.И.Сухоруков// Режим доступа:<http://www.inventure.com.ua/main/security/govsecurity/teoreticheskie-predposylki-deformacii-ekonomicheskikh-ciklov>.
307. Тараненко І. В. Вплив інноваційного маркетингу на дифузію інновацій та конкурентоспроможність в глобальній економіці / І.В. Тараненко, Є. І. Таранець // Економічний вісник Донбасу. - 2013. - № 2 (32). - С. 200-205.
308. Тараненко І.В. Економетричні моделі впливу глобалізаційного та інноваційного факторів на конкурентоспроможність країн / І.В. Тараненко, Ю.К. Тараненко // Стратегія розвитку України. Економіка. Соціологія. Право. - 2011. - №4. Т.1. - С. 153-159.

309. Тараненко І. В. Моделювання впливу інноваційного потенціалу на конкурентоспроможність країн в глобальному середовищі / І. В. Тараненко // Актуальні проблеми міжнародних відносин: зб. наук. пр. - К.: Інститут міжнародних відносин Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. - 2013. - Вип. 114. - Ч.2. - С. 121-131.
310. Тараненко І.В. Модифікація глобалізаційно-інноваційної моделі світової економіки на засадах сталого розвитку: нові виміри конкурентоспроможності / І.В. Тараненко // Європейський вектор економічного розвитку. - 2013. - №1(14). - С.172-185.
311. Тараненко І.В. Неоднорідність суб'єктно-просторової структури глобальної економічної системи / І. В. Тараненко, Ю. К. Тараненко // Економічний простір: зб. наук. пр. - Дніпропетровськ: ПДАБА, 2011. - №55. - С. 58-67.
312. Тараненко І.В. Інноваційна конкурентоспроможність країн в умовах глобалізації: монографія / І.В. Тараненко / за наук. ред. Ю.В. Макогона.– Дніпропетровськ: Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, 2013. – 424 с.
313. Тараненко І.В. Методичні засади прогнозування тенденцій глобалізаційної та інноваційної динаміки / І. В. Тараненко, Ю. К. Тараненко // Економічний простір: зб. наук. пр. – Дніпропетровськ: ПДАБА, 2012. – №57. – С. 97–108.
314. Тараненко І.В. Соціально-економічний ефект НТП і динаміка сталого розвитку країн світу / І. В. Тараненко, К. В. Назаренко // Наука й економіка. – 2012. – Вип. 1 (25). – С. 211–218.
315. Тараненко І.В. Стратегії формування інноваційно-інтеграційних конкурентних переваг країн в умовах циклічної світової динаміки / І. В. Тараненко // Стратегія розвитку України. Економіка. Соціологія. Право. – 2011. – №3. – С. 93–99.
316. Таранюк Л.М. Методологія реінжинірингу бізнес-процесів промислових підприємств / Л.М.Таранюк // Механізм регулювання економіки, 2011,

- N.1. - С.111-119 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/24507/1/3.2_taranyuk.pdf
317. Татарина С.М. Транснационализация бизнеса как ключевая стратегия японских компаний в условиях кризиса / С.М.Татарина [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/transnatsionalizatsiya-biznesa-kak-klyuchevaya-strategiya-yaponskih-kompaniy-v-usloviyah-krizisa>
318. Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями. - М.: Экономика, 1989. - 243с.
319. Тенденции развития мировой экономики, динамика мировых товарных рынков [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.mirprognozov.ru/prognosis/economics/tendentsii-razvitiya-mirovoy-ekonomiki/ru>
320. Теорії інноваційного розвитку. Циклічність економічного розвитку і роль інновацій у ньому. [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://pidruchniki.com/73255/investuvannya/teoriyi_innovatsiyного_rozvitku
321. Трансформація процесу транснаціоналізації в умовах зростання невизначеності глобального економічного середовища: Монографія. Під ред. Орехової Т.В. - Д.: Норд Прес, 2011. - 652 с.
322. Туган-Барановский М.И. Избранное. Периодические промышленные кризисы. История английских кризисов. Общая теория кризисов. / М.И.Туган-Барановский // М.: Наука, РОССПЭН, 1997. - 574 с.
323. Тюріна Н.М. Антикризове управління: навч. посіб. / Н.М. Тюріна, Н.С. Кравацка І.В. Грабовська. – К.: «Центр учбової літератури», 2012. – 448 с.
324. УкрАВТО в 2012г. // Investfunds група Сbonds. Новости. - 2013 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.investfunds.ua/news>
325. Украина и ее регионы на пути к инновационному обществу: Монография: [в 4 т.], Т. 1 / [В.И. Дубницкий, М.П. Войнаренко, З.В. Герасимчук и др.]; под общ. ред. В. И. Дубницкого и И.П. Булева; НАН

- Украины. Ин-т экономики промышленности; Донецкий экономико-гуманитарный институт; Академия экономических наук Украины. - Донецк: Юго-Восток, 2001. - 572 с.
326. Україна: інтелект нації на межі століть: кол. монографія/ кер. Авт.. кол. В.К.Врублевський. – К., 2000. – 657с.
327. Федулова І.В. Локальний інноваційний клімат і його складові / Ш.В.Федулова [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/10771/1/Local%20innovation%20climate.pdf>
328. Федулова Л.І. Інноваційна економіка / Л.І. Федулова. - К.: Либідь, 2006. - 480с.
329. Федулова Л.І. Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика: Монографія / за ред. Л.І. Федулової. - К.: Основа. - 2005. - 552с.
330. Філіпенко А.С. Міжнародні економічні відносини. Сучасні міжнародні економічні відносини / А.С.Філіпенко, С.Я.Боринець, В.А.Вергун та ін. - К.: Либідь, 1992. - 255 с.
331. Філіпенко А.С. Світова економіка: Підручник / А.С.Філіпенко, О.І.Рогач, О.І.Шнирков та ін. 2-ге вид., стереотип. - К.: Либідь, 2001. - 582 с.
332. Фінансово-економічний механізм інноваційно-інвестиційного розвитку України: монографія / За ред. О. А. Кириченка. - К.: НАУ, 2008. - 325 с.
333. Форд избавляется от европейцев // Эксперт Online 2.0 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.expert.ru/news>
334. Форсайт економіки України: середньостроковий (2015-2020 роки) і довгостроковий (2020-2030 роки) часові горизонти / наук. керівник проекту акад. НАН України М. З. Згуровський // Міжнародна рада з науки (ICSU); Комітет із системного аналізу при Президії НАН України; Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут"; Інститут прикладного системного аналізу НАН України і

- МОН України; Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку. - Київ: НТУУ "КПІ", 2015. - 136 с.
335. Хаджинов І.В. Міжнародна конкурентоспроможність регіональних господарських комплексів в умовах глобалізації: монографія / І.В. Хаджинов. – Донецьк: ДонНУ, 2012. – 249 с.
336. Харів П.С. Інноваційна діяльність підприємства та економічна оцінка інноваційних процесів / П.С. Харів // Тернопіль: «Економічна думка», 2003. – 326 с.
337. Хартман В., Шток В. Критический анализ буржуазных теорий и практики управления промышленными исследованиями и разработками: Пер с нем. - М.: Прогресс, 1979. - 546с.
338. Хвесеня Н.П. Инновации: антропологический и институциональный подход // Journal of institutional studies (Журнал институциональных исследований). - Т. 4. - №4. - 2012. - С. 144 - 151.
339. Хилл Ч. Международный бизнес. 8-е изд. / Ч. Хилл. – СПб.: Питер, 2013. – 688с.
340. Циганкова Т.М. Глобальна торгова система: розвиток інститутів, правил, інструментів СОТ: монографія / Т.М. Циганкова. - К.: КНЕУ. 2006. - 576с.
341. Чайка Г.Л. Синергізм в управлінні / Г.Л.Чайка. - К.: Знання, 2011. - 70с.
342. Чешков М. Двойная спираль глобализации (опыт теоретического конструирования реальности) / М. Чешков. – М.: ИМЭМО РАН. – 2007. – 224с.
343. Чухрай Н.І. Інноваційний розвиток України: основні бар'єри та напрями їх подолання / Н.І.Чухрай // НУ "Львівська політехніка". - 2008. - №633. - С.761-767.
344. Шабаліна Л. Аналіз впливу транснаціональних корпорацій на економіку України / Л.Шабаліна, М.Корнейченко // Схід. - 2012. - №3 (117), травень-червень. - С.59-64.

345. Шатурин С.В. Экономика транснационального предприятия / С.В.Шатурин – СПб.: СПбГПУ, 2008. – 335с.
346. Шевчук В.Я. Формування інноваційної моделі сталого розвитку України в посткризовий період / Економічний часопис. - 2010. - №1-2: [Електронний ресурс]. - Режим доступу:<http://www.soskin.info/>
347. Шимали М. Государство и транснациональные компании / М.Шимали // Проблемы теории и практики управления. - 2009. - №4.
348. Школа І.М. Міжнародні економічні відносини / І.М.Школа, В.М.Козменко, О.В.Бабінська. - 2-ге вид., перероб. і доповн. - Чернівці: Книги - ХХІ, 2007. - 544с.
349. Шугуров М. Глобальный инновационный разрыв - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.intertrends.ru/twenty-ninth/03.htm>. - дата обращения 12.11.2013.
350. Шумпетер Й. Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала и цикла конъюнктуры): Пер. с нем. - М.: Прогресс, 1982. - 565с.
351. Шумпетер Й. Теория экономического развития. - М.: Прогресс, 1983. - 455с.
352. Экономическая теория на пороге ХХІ века: Глобальная экономика / Под ред. Ю.М. Осипова. С.Н Бабурина. В.Г. Белолипецкого. Е.С. Золотовой. – М.: Юристъ, 2003. – 992 с.
353. Якубовський С.О. Транснаціональні корпорації: особливості інвестиційної діяльності. 2-ге вид., перероб та доп. / С.О.Якубовський, Ю.Г. Козак, Н.С.Логвінова та ін.; за ред. Якубовського С.О., Козака Ю.Г., Логвінової Н.С. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 472с.
354. Якубовський С.О., Козак Ю.Г., Логвинова С.Н. та ін. Транснаціональні корпорації: особливості інвестиційної діяльності. 2-ге вид. перероб. та доповн./ За ред. Якубовського С.О., Козака Ю.Г., Логвинової Н.С. - К.: Центр учбової літератури, 2006. - 452 с.

355. 2014 Global R&D Funding Forecast 2014. – Batelle – R&D Magazine [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rdmag.com/articles/2013/12/2014-r-d-magazine-global-funding-forecast>
356. Analytical Perspectives. Budget of the United States. Fiscal Year 2011. Office of Management and Budget. W., 2010. - P. 336 -350.
357. Archibugi D. The globalization of technological innovation: definition and evidence /D. Archibugi, S. Iammarino// Review of International Political Economy. – 9:1. – March 2002. – P. 98–122.
358. Assessing the Sustainable Competitiveness of Nations. The Global Competitiveness Report 2012-2013. - World Economic Forum, Geneva, 2012. - 545 p. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: [http://www3.weforum.org/docs/ WEF_GlobalCompetitivenessReport_2012-13.pdf](http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2012-13.pdf) .
359. Belderbos R. Intra-Firm Technology Transfer and R&D in Foreign Affiliates: Substitutes or Complements? Evidence from Japanese Multinational Firms / R. Belderbos et al. // Japanese Int. Economies. - 2008. - №22 – P.311/
360. Castellacci F. Closing the Technology Gap? // Review of Development Economics. 2011. Vol. 15. Issue 1. P. 180–197.
361. Criscuolo P. On the Road Again: Researcher Mobility Inside the R&D Network / P. Criscuolo // Research Policy. – 2005. - №34. – P.1350-1365/
362. Dunning J. The Competitive Advantage of Countries and Activities of Transnational Corporation - Cambridge Press, 1992. - 250p.
363. Economic Intelligence Unit, EUI Country Data, accessed on 19 August 2014.
364. Europe: European Union: Economy Overview [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.cia.gov>.
365. Federal Research and Development Funding: 2014. Congressional Research Service. W., 2014, p.10.

366. Ghemawat P., Pisani N. Are Multinationals Becoming Less Global? [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.blogs.hbr.org/2013/10/are-multinationals-becoming-less-global/>
367. Giarini O. The Double Helix of Learning and Work [Электронный ресурс] /Oriociarini and Mircea Malitza // The Double Helix of Learning and Work Studies on Science and Culture. – Bucharest: UNESCO. – 2003. – Режим доступа: <http://www.clubofrome.at/cor-eu/archive/n7.pdf>
368. Global Economic Outlook 2014-2020. Beyond the Crisis: Sustained Global Economic Growth? [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://www.atkearney.com/documents/10192/5180587/Beyond+the+Crisis-Sustained+Global+Economic+Growth-Global+Economic+Outlook+2014-%C2%AD2020/47df1c5c-afd4-455f-91cf-dec2924889c8>
369. Global Investment Trends Monitor, 2015. - UNCTAD, NY and Geneva. - 19p.
370. Gross domestic product 2014, PPP, World Bank accessed on July 2015.
371. Harford J. What Drives Merger Wave? / J. Harford // Journal of Financial Economics. 2005. No.77. - P.529-560.
372. Heringy L. Overseas R&D and Performance Abroad: Evidence from Japanese Multinational Firms / L/Heringy, T.Inui, L.Ryz, - URL: https://www.mwpweb.eu/1/58/resources/publication_714_1.pdf
373. Industrial Research: The 2010 EU Industrial R&D Investment Scoreboard. European Commission. European Union 2010.
374. Innovation and Commercialization, 2010. McKinsey Quarterly, July 2010.
375. Innovation Regions in Europe Network. - European Commission. IRC-IRE: Central Unit, May 2006.
376. Kogut B. Knowledge, Market Failure and the Multinational Enterprise: a Reply // B.Kogut, U.Zander // Journal of International Business Studies. – 1995. – Vol.26. – N.2. – P.417-426.

377. Kuemmerle W. The Drivers of Foreign Direct Investment into Research and Development: An Empirical Investigation / W.Kuemmerle // Journal of International Business Studies. – 2007. - № 30. – P.24-30.
378. Liu L. China's Industrial Policies and the Global Business Revolution. The case of the Domestic Appliance Industry / L.Liu. - New York: Routlengde, 2005. - 168p.
379. Long-term macroeconomic forecasts. Key trends to 2050. The Economist Intelligence Unit, 2015.
380. Makogon Y. Prospectives of innovative development of Ukraine's economy / Y.Makogon // Herald of Kyiv National University of Trade and Economics. - № 6(92). - 2013. - P.28-38.
381. Markusen J. Discriminating among Alternative Theories of the Multinational Enterprise / J.Markusen, K.Maskus // Review of International Economics. – 2002. – Vol.10. – P.694-707.
382. Mitchell M.L., Mulherin J.H. The Impact of Industry Shocks on Takeover and Restructuring Activity / M.L. Mitchell, J.H. Mulhering // Journal of Financial Economics, 1996. Vol. 41. - P.193-229.
383. Mykhailyshyn L.I. Role of innovations in the formation of global economic processes / L.I. Mykhailyshyn // Scientific journal "Economics and finance". Economics, management, law: realities and perspectives: Collection of scientific articles. - Les Editions L'Originale, Paris, France, 2016. - P. 96-99.
384. NationMaster: World Statistics [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://www.nationmaster.com>.
385. OECD Economic Outlook. October 2013. P.199; IMF. World Economic Outlook. October 2013. P.154
386. OECD. Background Report to the Conference on Internalisation R&D [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www>.
387. OECD. Science, Technology, and Industry Scoreboard, Table D.9.2. Brussels, 2013.

388. Official website World Trade Organization. WTO [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://wto.org/>.
389. Open Innovation in a Global Perspective URL: <https://www.oecd.org>
390. Perez C. Great Surges of Development and Alternative Forms of Globalization. 2007 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: www.carlotaperez.org
391. Reiner. C. Willing the Race for New Product Development / C. Reiner // Management Review. – 1989. – Vol. 78. – #8. – P. 52–53.
392. Report "Doing Business" [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.doingbusiness.org>.
393. Romer P. Endogenous Technical Change // Journal of Political Economy. – 1990. – Vol. 98. – №5. – P. 71-102.
394. Rudolph S.E. What Smart Companies are Doing in New Product Development. – Centre for Product Development. – 1989. – Arthur D. Little, Cambridge, MA. – 189 p.
395. Rugman A. New Theory of the Multinational Enterprise: Internationalization versus Internationalization // Columbia Journal of World Business. – 1980, Spring. – p. 67 – 79.
396. Science and Engineering Indicators 2014. – National Science Foundation, 2014. – P.4-27.
397. Shimizutani S. What Determines Overseas R&D Activities? The Case of Japanese Multinational Firms / S. Shimizutani, Y. Todo // Research Policy. – 2008. - № 37 (3). – P.522-539.
398. The 2013 EU Industrial R&D Investment Scoreboard - 2013. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.iri.jrc.ec.europa.eu/scoreboard13.html>
399. The Bologna Declaration of the European Space for Higher Education^ an Explanation [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.europe.eu.int>
400. The Global Competitiveness Report 2014-2015 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.weforum.org/reports>.

401. The Internationalisation of Business R&D. Evidence, Impacts and Implication. - Paris: OECD Publication, 2008. - 108p.
402. The World's Largest Companies: China Takes Over The Top Three Spots. [Электронный ресурс]: / Liyan Chen. – Режим доступа: <http://www.forbes.com/sites/liyanchen/2014/05/07/the-worlds-largest-companies-china-takes-over-the-top-three-spots/>.
403. Thomson Reuters. Preliminary Mergers & Acquisitions Review [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.dmi.thomsonreuters.com>
404. Tomoko I. Overseas R&D, Knowledge Sourcing and Patenting: an Empirical Study of Japanese R&D Investment in the US / I.Tomoko, H.Odagiri, T.Iwasa // Research Policy. – 2004. - № 33. – P.810-819.
405. Tremblay K. Student Mobility between and Towards OECD Countries: a Comparative Analysis./ K. Tremblay // International Mobility of the Highly Skilled. – Paris: OECD, 2009. – 172p.
406. UNCTAD, The world's top 100 non-financial TNCs, ranked by foreign assets, 2010 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://archive.unctad.org/Templates/Page.asp?intItemID=5823&lang=1>
407. UNCTAD, World Investment Report 2015. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://unctad.org/en/pages/PublicationWebflyer.aspx?publicationid=1245>
408. US Department of Labor, Bureau of Labor Statistics, "Employment and Earnings from the Current Employment Statistics survey", August 2014.
409. Vernon R. The Product Cycle Hypothesis in New International Environment // Oxford Bulletin of Economics and Statistics. 1979. November.
410. Walras. Elements of Economics Pure Theory. – London: The Economist Book Ltd., 1975. – p.256.
411. WIPO IP in Facts and Figures 2014 // WIPO Economics and Statistics. Series, 2014. – 125p.

412. World Economic Forum Report 2014/2015 [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <http://www.weforum.org/reports/2014/2015>
413. World Economic Situation and Prospects 2013. Global outlook. - United Nations New York, 2013. - 37 p.
414. Yeung H. W.-G. Chinese capitalism in a global era: Towards Hybrid Capitalism / W.-G. Yeung/ - London: Routledge, 2004. - 262p.
415. <http://www.acervo.ci.fdc.org.br>
416. <http://www.comparative.edu.ru>
417. <http://www.comparative.edu.ru>
418. <http://www.ilo.org>
419. <http://www.imf.org>
420. <http://www.intas.be>
421. <http://www.iom.org.ua>
422. <http://www.mlsp.gov.ua>
423. <http://www.mof.com.gov.ch/article/difang/shanghai/201211/20121108452657.html/>
424. <http://www.rankings.americaeconomia.com>
425. <http://www.stat.ee/29990>
426. <http://www.ukrstat.gov.ua>.
427. <http://www.unctad.org>
428. <http://www.zakon4.rada.gov.ua>
429. <https://www.1rre.ru/news/doc/53105>
430. <https://www.pwc.com/gx/en/audit-services/capital-market/publications/assets/document/pwc-global-top-100-march-update.pdf>

ДОДАТКИ

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Комітет з питань аграрної політики та земельних відносин

01008, м. Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел. 255-28-40

№ 0001391

" 17 " 02 2016 р.

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційної роботи
Михайлишин Лілії Іванівни «Системна трансформація інноваційного
забезпечення транснаціоналізації світової економіки» на здобуття
наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.02 –
світове господарство і міжнародні економічні відносини**

Зі вступом світової економічної системи в етап розвитку, який характеризується кардинальною зміною науково-технічного і технологічного базису суспільства, урізноманітненням підходів до розуміння природи і змісту інновацій, модифікацією форм та змісту процесу транснаціоналізації, докорінні перетворення, які відбулись у світовому господарстві під впливом вказаних чинників, призвели до якісної зміни змісту та форм міжнародних економічних відносин, що обумовило актуальність дослідження питання інноваційного забезпечення транснаціоналізації світової економіки.

У контексті набуття процесами транснаціоналізації якісно нового змісту постає завдання розробки стратегії інноваційного забезпечення даного процесу, спрямованого на адаптацію національних економік до змін у світовому ринковому просторі, інтеграцію національних інноваційних систем до загальносвітової інноваційної системи, у т.ч. з використанням важелів транснаціонального співробітництва, що зумовлює посилення уваги до визначення сучасних імперативів інноваційного розвитку світової економіки.

З урахуванням вищезазначеного, безумовний інтерес становить розроблена в рамках дисертаційної роботи Михайлишин Л.І. структурна схема формування потреб у пріоритетних інноваціях у міжнародному економічному середовищі, яка підкреслює системний характер інноваційного розвитку світової економіки та дозволяє визначити напрямки комерційного успіху всіх учасників міждержавного та міжфірмового науково-технічного співробітництва.

Заступник Голови Комітету

Г. Заболотний

УКРАЇНА
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ПРОМИСЛОВОСТІ ТА ІНФРАСТРУКТУРИ

вул. Грушевського, 21, м.Івано-Франківськ, 76004, тел. (0342) 55-21-54, факс: 55-20-58,
E-mail: lis@industry.gov.if.ua Код ЄДРПОУ 33645416

29.04.2016 № 021-23/516
На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження наукових результатів дисертаційного дослідження
Михайлишин Лілії Іванівни на тему: «Системна трансформація
інноваційного забезпечення транснаціоналізації світової економіки»

Цією довідкою підтверджується, що результати дисертаційної роботи Михайлишин Л.І. на тему: «Системна трансформація інноваційного забезпечення транснаціоналізації світової економіки» є актуальними і були прийняті до впровадження департаментом промисловості та інфраструктури обласної державної адміністрації.

В діяльності департаменту промисловості та інфраструктури обласної державної адміністрації прийнято до використання результати здійсненого Михайлишин Л.І. аналізу базисних складових та імперативів інноваційного розвитку світової економіки і визначену автором парадигму розвитку транснаціоналізації світової економіки в контексті інноваційних зрушень. Результати цих досліджень стали суттєвим орієнтиром для розробки заходів зкоординації діяльності регіональних об'єктів промисловості, транспорту та зв'язку.

Довідка видана для подання до спеціалізованої вченої Ради Д 11.051.03 Донецького національного університету (м. Вінниця).

Директор департаменту

Сергій Подошва

УКРАЇНА

ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
**УПРАВЛІННЯ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА,
ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ, ТУРИЗМУ ТА ІНВЕСТИЦІЙ**

вул. М. Грушевського, 21, м. Івано-Франківськ, 76004, тел./факс: (0342) 55-20-42
E-mail: ertd@ukr.net, код ЄДРПОУ 40459612

10.05.2016 № 14/01/01.1/2-Р6

На № _____ від _____

ДОВІДКА

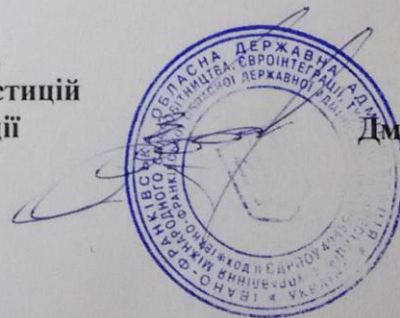
**про впровадження наукових результатів дисертаційного дослідження
Михайлишин Лілії Іванівни на тему: «Системна трансформація
інноваційного забезпечення транснаціоналізації світової економіки»**

Цією довідкою підтверджується, що результати дисертаційної роботи Михайлишин Л.І. на тему: «Системна трансформація інноваційного забезпечення транснаціоналізації світової економіки» є актуальними і були прийняті до впровадження управлінням міжнародного співробітництва, євроінтеграції, туризму та інвестицій обласної державної адміністрації.

В діяльності управління міжнародного співробітництва, євроінтеграції, туризму та інвестицій обласної державної адміністрації прийнято до використання результати здійсненого Михайлишин Л.І. аналізу стану і напрямків розвитку міжнародного науково-технічного співробітництва як основи інноваційного розвитку світової економіки, визначення ролі територіальних органів влади у даному процесі, що дозволяє вітчизняним суб'єктам господарювання координувати наявні конкурентні переваги, в контексті використання передового досвіду ТНК в сфері співробітництва місцевими партнерами, що підтверджує актуальність і практичне значення проведеного дослідження.

Довідка видана для подання до спеціалізованої вченої Ради Д 11.051.03 Донецького національного університету (м. Вінниця).

**Начальник управління
міжнародного співробітництва,
євроінтеграції, туризму та інвестицій
обласної державної адміністрації**

Дмитро Романюк

0000588

ТОРГОВО-ПРОМИСЛОВА
ПАЛАТА УКРАЇНИ

ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА
ТОРГОВО-ПРОМИСЛОВА
ПАЛАТА

UKRAINIAN CHAMBER OF
COMMERCE AND INDUSTRY

IVANO-FRANKIVSK
CHAMBER OF COMMERCE
AND INDUSTRY

До спеціалізованої
вченої ради

118/1 - 05/16
11.05.2016р.

ДОВІДКА

**про використання результатів дисертаційної роботи Михайлишин Л.І. на
тему «Системна трансформація інноваційного забезпечення
транснаціоналізації світової економіки»,
поданої на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і
міжнародні економічні відносини**

Потреба в дослідженні системних трансформаційних перетворень в новітніх імперативах економічного розвитку викликана високою динамічністю інноваційного розвитку визначальних умов функціонування сучасної світової економіки. Це, в першу чергу, діяльність ТНК та розвиток інновацій, що забезпечують високу конкурентоспроможність компаній, що їх використовують, і значною мірою раціоналізують використання виробничих ресурсів. Взаємопов'язаність інновацій і діяльності ТНК пояснюється, перш за все тим, що перші потребують все нових і більш об'ємних фінансових ресурсів, а другі – виступають надійним і найбільш зацікавленим їх джерелом. В рамках такої взаємодії здійснюється безперервне формування різноманітних операцій щодо поширення інновацій в діяльності суб'єктів економічної глобалізації, і ці операції та їх складові утворюють специфічну систему інноваційного розвитку.

Основні висновки та рекомендації дисертаційного дослідження Михайлишин Л.І. на тему «Системна трансформація інноваційного забезпечення транснаціоналізації світової економіки», зокрема результати оцінки динаміки та географічного розподілу глобальних потоків ПП, використано в діяльності Івано-Франківської торгово-промислової палати при підготовці та здійсненні співпраці з іноземними бізнес-асоціаціями, компаніями, представниками міжнародних організацій тощо. В цілому, пропозиції дисертаційної роботи можуть бути використані при розробці та реалізації напрямків державної політики в контексті забезпечення інноваційного розвитку країни на сучасному етапі транснаціоналізації світової економіки.

Віце-президент

Ігор Бартків

ДОНЕЦКАЯ ТОРГОВО-ПРОМЫШЛЕННАЯ ПАЛАТА

ОТДЕЛЕНИЕ В ГОРОДЕ МАРИУПОЛЬ
ДОНЕЦКОЙ ТОРГОВО-ПРОМЫШЛЕННОЙ ПАЛАТЫ

87528, г. Мариуполь, пр. Строителей, 143. Тел./факс: (+38/0629) 52-33-96
Расчетный e-mail: expert-marcsi@tambler.ru

счет 2600700018864 в ПАО «УКРЭКСИБАНК», г. Мариуполь, МФО 335957,
идентификационный номер 029446705092, свидетельство № 40378662, код ЄГРПОУ 33621348

15.09.2015 р. № 314 / 06.04-04

на № _____ от _____

До спеціалізованої
вченої ради

ДОВІДКА

про використання результатів дисертаційної роботи
Михайлишин Лілії Іванівни «Системна трансформація інноваційного за-
безпечення транснаціоналізації світової економіки» на здобуття наукового
ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.02 – світове гос-
подарство і міжнародні економічні відносини

Друга половина ХХ ст. ознаменувалась посиленням інтернаціоналізації гос-
подарського життя, переходом до епохи транснаціоналізації, для якої характерни-
ми є становлення глобального відтворювального процесу та активізація міжнарод-
ної інноваційної діяльності. Поглиблення міжнародного інноваційного співро-
бітництва країн є можливим за умови формування ряду об'єктивних і
суб'єктивних передумов, ступінь розвитку яких суттєво відрізняється за окре-
мими регіонами світового господарства. Принципово новий характер проблем
сучасного світового інноваційного розвитку спостерігається в умовах трансна-
ціоналізації, коли абсолютна більшість науково-технічних досліджень зосере-
джена в рамках великих корпорацій, що свідчить про становлення нової пара-
дигми інноваційного забезпечення світової економіки через діяльність ТНК.

У вказаному контексті суттєво зростає значення дисертаційної роботи Ми-
хайлишин Л.І., положення якої використано в діяльності Донецької торгово-
промислової палати, зокрема в частині результатів дослідження особливостей
трансформаційного розвитку національних інноваційних систем, що дозволяє
проаналізувати найбільш ймовірні шляхи включення вітчизняних підприємств
до світового інноваційного простору в умовах глобалізації.

Віце-президент
Донецької торгово-промислової палати

О.А. Політiк

Вих. № 17/03
від «22» березня 2016 р.

До спеціалізованої
вченої ради

ДОВІДКА
про використання результатів дисертаційної роботи
Михайлишин Л.І. «Системна трансформація інноваційного забезпечення
транснаціоналізації світової економіки», яку подано на здобуття наукового
ступеня доктора економічних наук
за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і
міжнародні економічні відносини

У сучасних умовах розвиток великих господарських структур відбувається під впливом загальносвітових тенденцій трансформаційного розвитку світової економіки, зокрема поширення процесу транснаціоналізації як провідного чинника світогосподарського розвитку.

В діяльності ПАТ «Концерн «Галнафтогаз» використано результати аналізу стану і напрямків транснаціоналізації економіки України, здійсненого в рамках дисертаційної роботи Михайлишин Л.І. «Системна трансформація інноваційного забезпечення транснаціоналізації світової економіки».

На особливу увагу заслуговують висновки автора, що розвиток України в найближчі десятиліття буде відбуватись в умовах жорсткої міжнародної конкуренції на фоні нестачі власних інвестиційних ресурсів, що обумовлює необхідність залучення прямих іноземних інвестицій через активізацію участі України у процесах транснаціоналізації (у т.ч. через зростання частки іноземного фінансування НДДКР і створення дослідних підрозділів закордонних ТНК в Україні) та надання преференцій високотехнологічним галузям, які володіють потенційними інноваційними конкурентними перевагами.

Результати проведеного Михайлишин Л.І. дослідження будуть враховані при визначенні напрямків мінімізації втрат і ризиків, пов'язаних із просуванням підприємства на міжнародний ринок в умовах відкритості економіки з метою максимізації можливих вигод від даного процесу.

З повагою,
Головний бухгалтер
ПАТ «Концерн Галнафтогаз»

Українець В.В.

№ 128/1
Big 27.01.16p.

ДОВІДКА

**про використання результатів дисертаційної роботи
Михайлишин Лілії Іванівни на тему: «Системна трансформація
інноваційного забезпечення транснаціоналізації світової економіки»
поданої на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за
спеціальністю 08.00.02 - світове господарство і міжнародні економічні
відносини.**

Розвиток перспективних галузей світової економіки відбувається під впливом загальносвітових тенденцій трансформації міжнародної економічної діяльності та рівня науково-технічного прогресу. Саме тому, функціонування економік високорозвинутих держав на початку XXI століття почало ототожнюватись з терміном інноваційна економіка, а успішність компаній, які в них функціонують, стала визначатись обсягами впровадження інновацій в виробничий процес.

У діяльності ТОВ «Штери Агро» прийнято до використання результати аналізу стану і напрямків міжнародного науково-технічного співробітництва здійсненого в дисертаційній роботі Михайлишин Л.І. «Системна трансформація інноваційного забезпечення транснаціоналізації світової економіки».

На особливу увагу заслуговують висновки автора щодо системних перетворень транснаціоналізації в новітніх імперативах інноваційного розвитку, які враховуватимуться при реалізації стратегії розширення діяльності підприємства, його диверсифікації і підвищення ефективності в цілому. Доведений автором високий рівень кореляційної залежності між обсягами прибутків та інвестиціями в НДДКР транснаціональних компаній, виникнення нових форм міжнародного науково-технічного обміну, як наслідку створення глобальною інноваційного середовища за участю ТНК, дає підстави переглянути існуючі на підприємстві програми впровадження інновацій в виробничий процес та розширити сферу співробітництва з іноземними партнерами.

Довідка видана для подання до спеціалізованої вченої Ради Д 11.051.03 Донецького національного університету (м. Вінниця).

Директор
ТОВ «Штери Агро»

Інгестери Альберт

УКРАЇНА
ДЕРЖАВНИЙ КОНЦЕРН «УКРОБОРОНПРОМ»
ДЕРЖАВНЕ ПІДПРИЄМСТВО
«ВИРОБНИЧЕ ОБ'ЄДНАННЯ «КАРПАТИ»

76008, м. Івано-Франківськ, вул. Галицька, 201
тел./факс (0342) 57-10-08, код підприємства 19389809
www.dpkarpaty.com.ua e-mail: vokarpaty@ukr.net

UKRAINE
THE STATE CONCERN "UKROBORONPROM"
STATE ENTERPRISE
«PRODUCTION ASSOCIATION «KARPATY»

76008, Ivano-Frankivsk, Galytska Str. 201
tel./fax: (0342) 57-10-08, Ind. code 19389809
www.dpkarpaty.com.ua e-mail: vokarpaty@ukr.net

№ 273/500-052016

від «12» 05 2016 року

ДОВІДКА

про впровадження наукових результатів дисертаційного дослідження
Михайлишин Лілії Іванівни на тему: «Системна трансформація
інноваційного забезпечення транснаціоналізації світової економіки» поданої
на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю
08.00.02 - світове господарство і міжнародні економічні відносини.

Цією довідкою підтверджується, що результати дисертаційної роботи Михайлишин Л. І. на тему «Системна трансформація інноваційного забезпечення транснаціоналізації світової економіки» є актуальними і будуть прийняті до впровадження в діяльності державного ДП ВО «Карпати».

Процеси транснаціоналізації є рушієм розвитку світової економіки. ТНК стали не тільки основними товаровиробниками, а й ключовими учасниками процесу розподілу ресурсів і виконавцями державних замовлень. В таких умовах породжуються супровідні взаємозв'язки різних сфер соціально-економічних відносин, до складу яких можна включити і інноваційну діяльність. Світова практика показує, що будь-яка інновація в сучасному світі після свого патентування потребує значних капіталовкладень для серійного виробництва, джерелом яких є, як правило, великі корпорації.

В діяльності ДП ВО «Карпати» прийнято до використання пропозиції Михайлишин Л.І. щодо системного моніторингу наслідків інноваційної трансформації транснаціоналізації світової економіки як основи її розвитку, що дозволяє визначити найбільш рентабельні види транснаціонального бізнесу та скоригувати пропозицію благ на регіональному ринку в контексті залучення іноземного капіталу.

Довідка видана для подання до спеціалізованої вченої Ради Д 11.051.03 Донецького національного університету (м. Вінниця). Довідка видана для подання до спеціалізованої вченої Ради Д 11.051.03 Донецького національного університету (м. Вінниця).

Директор ДП ВО «Карпати»

Дмитро Втерковський

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
**ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020; тел./факс +380 (352) 475051;
www.tneu.edu.ua; rektor@tneu.edu.ua; код ЄДРПОУ 33680120

№ _____

« _____ » _____ 20__ р.

На № _____

**До спеціалізованої
вченої ради**

ДОВІДКА

про використання результатів
дисертаційної роботи Михайлишин Лілії Іванівни
на тему «Системна трансформація інноваційного забезпечення
транснаціоналізації світової економіки», яку подано на здобуття наукового
ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.02 – світове
господарство і міжнародні економічні відносини

Результати, що містяться у дисертаційній роботі Михайлишин Л.І.
«Системна трансформація інноваційного забезпечення транснаціоналізації
світової економіки», використано у навчальному процесі Івано-Франківського
навчально-наукового інституту менеджменту Тернопільського національного
економічного університету МОН України при викладанні дисциплін:
«Міжнародна інвестиційна діяльність», «Інноваційний розвиток підприємства»,
«Міжнародні фінанси», «Фінансовий менеджмент», «Фінанси
зовнішньоекономічної діяльності», «Самоменеджмент», «Стратегічне
управління», «Геополітика та гео економіка».

Проректор з наукової роботи

З. В. Задорожний

TNEU
№ 126-06/861 від 28.04.2016

УКРАЇНА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. 600-річчя, 21, м. Вінниця, 21021
тел. приймальні: +38 (0432) 50-89-30, факс: +38 (0432) 50-87-78
E-mail: rector@donnu.edu.ua, код ЄДРПОУ 02070803

№ 29/01 – 08/01.13 від 11.02.2016 р.

До спеціалізованої
вченої ради

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи
Михайлишин Лілії Іванівни

**«Системна трансформація інноваційного забезпечення
транснаціоналізації світової економіки»,**

поданої на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за
спеціальністю 08.00.02 - світова економіка та міжнародні економічні
відносини

Дисертацію виконано відповідно до напрямів науково-дослідної роботи кафедри міжнародної економіки Донецького національного університету МОН України за держбюджетною тематою «Розвиток старопромислового регіону на засадах інноваційної стратегії та трансферу знань» (номер державної реєстрації 0111U009621), в рамках якої досліджено формування новітніх імперативів інноваційного розвитку у світовій економіці.

Результати дисертаційної роботи застосовано також у навчальному процесі Донецького національного університету МОН України (м. Вінниця) при розробці навчально-методичних комплексів і викладанні дисциплін: «Інтелектуальна власність», «Міжнародні стратегії економічного розвитку», «Транснаціональні компанії».

Проректор з наукової роботи

І.В. Хаджинов

УКРАЇНА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

83001, Донецьк, вул. Університетська, 24
Тел.: (062) 3371945 Факс: (062) 3358010
Телетайп: 115102 "СПЕКТР" E-mail: postmaster@univ.donetsk.ua
Ідентифікаційний код 02070803

21.01.2011 № 066-01/7.9.7-134

На _____

АКТ

ПРО ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ

Михайлишин Віталій Іванович

При підготовці рекомендацій XVII Міжнародного науково-практичного семінару "Проблеми розвитку зовнішньоекономічних зв'язків та залучення іноземних інвестицій: регіональний аспект", яку організував Донецький національний університет у містах Донецьку та Святогірську з 21 по 23 січня 2011 року, використані пропозиції Михайлишин Віталій Іванович щодо створення у країні сприятливого інвестиційного клімату, розвитку фондового ринку, для вирішення проблеми узгодження не тільки зовнішніх, але й внутрішньокорпоративних інтересів, _____

Резюме семінару надіслано Президенту України, Верховній Раді, Кабінету Міністрів України, обласним державним адміністраціям, регіональним торговельно-промисловим палатам та Управлінням з зовнішньоекономічних зв'язків, Посольствам держав в Україні, чії представники брали участь у конференції, для практичного використання (складання директивних документів, розробки перспективних програм науково-технічного розвитку регіонів та ін.).

Семінар зареєстровано в УкрІНТЕІ (посвідчення №33 від 10 січня 2011 року).

Вчений секретар семінару,
к.е.н., доцент

І.В. Хаджинов

УКРАЇНА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

83001, Донецьк, вул. Університетська, 24
Тел.: (062) 3371945 Факс: (062) 3358010
Телетайп: 115102 "СПЕКТР" E-mail: postmaster@univ.donetsk.ua
Ідентифікаційний код 02070803

22.01.2012 № 066-01/7.9.7-134

На _____

АКТ

ПРО ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ

Мисайшин Микола Іванович

При підготовці рекомендацій XVIII Міжнародного науково-практичного семінару "Проблеми розвитку зовнішньоекономічних зв'язків та залучення іноземних інвестицій: регіональний аспект", яку організував Донецький національний університет у містах Донецьку та Святогірську з 20 по 22 січня 2012 року, використані пропозиції Мисайшин Микола Іванович щодо створення у країні сприятливого інвестиційного клімату, розвитку фондового ринку, для вирішення проблеми узгодження не тільки зовнішніх, але й внутрішньокорпоративних інтересів, _____

Резюме семінару надіслано Президенту України, Верховній Раді, Кабінету Міністрів України, обласним державним адміністраціям, регіональним торговельно-промисловим палатам та Управлінням з зовнішньоекономічних зв'язків, Посольствам держав в Україні, чиї представники брали участь у конференції, для практичного використання (складання директивних документів, розробки перспективних програм науково-технічного розвитку регіонів та ін.).

Семінар зареєстровано в УкрІНТЕІ (посвідчення №13 від 5 січня 2012 року).

Вчений секретар семінару,
к.е.н., доцент

І.В. Хаджинов

УКРАЇНА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

83001, Донецьк, вул. Університетська, 24
Тел.: (062) 3371945 Факс: (062) 3358010
Телетайп: 115102 "СПЕКТР" E-mail: call-center@donnu.edu.ua
Ідентифікаційний код 02070803

25.01.2013 № об-01/7.9.7-134

На _____

АКТ
ПРО ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ

Михайлишин Лідія Іванівна

При підготовці рекомендацій XIX Міжнародного науково-практичного семінару "Проблеми розвитку зовнішньоекономічних зв'язків та залучення іноземних інвестицій: регіональний аспект", яку організував Донецький національний університет у містах Донецьку та Святогірську з 25 по 27 січня 2013 року, використані пропозиції Михайлишин Лідія Іванівна щодо створення у країні сприятливого інвестиційного клімату, розвитку фондового ринку, для вирішення проблеми узгодження не тільки зовнішніх, але й внутрішньокорпоративних інтересів, _____

Резюме семінару надіслано Президенту України, Верховній Раді, Кабінету Міністрів України, обласним державним адміністраціям, регіональним торговельно-промисловим палатам, посольствам держав в Україні, чії представники брали участь у конференції, для практичного використання (складання директивних документів, розробки перспективних програм науково-технічного розвитку регіонів та ін.).

Семінар зареєстровано в УкрІНТЕІ (посвідчення №705 від 23 листопада 2012 року).

Вчений секретар семінару,
к.е.н., доцент

І.В. Хаджинов